

**T.C.
SÜLEYMAN DEMİREL ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
ULUSLARARASI İLİŞKİLER ANA BİLİM DALI**

**BİLGİ TOPLUMU KAVRAMI ÇERÇEVESİNDE DİJİTAL
YERLİLER VE DİJİTAL AKTİVİZM**

DOKTORA TEZİ

**Durmuş Gökhan TURHAN
1140220528**

**DANIŞMAN
Prof. Dr. Murat OKCU**

ISPARTA - 2016

SÜLEYMAN DEMİREL ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

DOKTORA TEZ SAVUNMA SINAV TUTANAĞI

Öğrencinin Adı Soyadı	Durmuş Gökhan Turhan
Anabilim Dalı	Uluslararası İlişkiler
Tez Başlığı	Bilgi Toplumu Kavramı Çerçevesinde Dijital Yerliler ve Dijital Aktivizm
Yeni Tez Başlığı ¹ (Eğer değişmesi önerildi ise)	

Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Lisansüstü Eğitim-Öğretim ve Sınav Yönetmeliği hükümleri uyarınca yapılan Doktora Tez Savunma Sınavında Jürimiz **14/10./2016** tarihinde toplanmış ve yukarıda adı geçen öğrencinin Doktora tezi için;

☒ OY BİRLİĞİ

☐ OY ÇOKLUĞU²

ile aşağıdaki kararı almıştır.

☒ Yapılan savunma sınavı sonucunda aday başarılı bulunmuş ve tez **KABUL** edilmiştir.

☐ Yapılan savunma sınavı sonucunda tezin **DÜZELTİLMESİ**³ kararlaştırılmıştır.

☐ Yapılan savunma sınavı sonucunda aday başarısız bulunmuş ve tezinin **REDDEDİLMESİ**⁴ kararlaştırılmıştır.

TEZ SINAV JÜRİSİ	Adı Soyadı/Üniversitesi	İmza
Danışman	Prof.Dr. Murat Okcu SDÜ / İİBF	
Jüri Üyesi	Prof. Dr. Hüsamettin İnci / DİÜ	
Jüri Üyesi	Prof. Dr. Timurçin Kodaman / SDÜ	
Jüri Üyesi	Doç. Dr. Sait Gökalep / DİÜ	
Jüri Üyesi	Doç. Dr. Muharrem Gürkaynak / SDÜ	

¹ Tez başlığının DEĞİŞTİRİLMESİ ÖNERİLDİ ise yeni tez başlığı ilgili alana yazılacaktır. Değişme yoksa çizgi (-) konacaktır.

² OY ÇOKLUĞU ile alınan karar için muhalefet gerekçesi raporu eklenmelidir.

³ DÜZELTME kararı için gerekçeli jüri raporu eklenmeli ve raporu tüm üyeler imzalamalıdır.

LİSANSÜSTÜ EĞİTİM-ÖĞRETİM VE SINAV YÖNETMELİĞİ Madde 28-(4) Tezi hakkında DÜZELTME kararı verilen öğrenci sınav tarihinden itibaren en geç üç ay içinde gerekçini yaparak tezini aynı jüri önünde yeniden savunur.

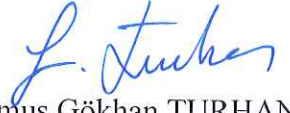
⁴ Tezi REDDEDİLEN öğrenciler için gerekçeli jüri raporu eklenmeli ve raporu tüm üyeler imzalamalıdır. Tezi reddedilen öğrenci, yeni tez konusu belirler.

T.C.
SÜLEYMAN DEMİREL ÜNİVERSİTESİ
Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürlüğü

YEMİN METNİ

Doktora tezi olarak sunduğum “Bilgi Toplumu Kavramı Çerçevesinde Dijital Yerliler ve Dijital Aktivizm” adlı çalışmanın, tezin proje safhasından sonuçlanmasına kadar ki bütün süreçlerde bilimsel ahlak ve geleneklere aykırı düşecek bir yardıma başvurulmaksızın yazıldığını ve yararlandığım eserlerin Bibliyografya’da gösterilenlerden oluştuğunu, bunlara atıf yapılarak yararlanılmış olduğunu belirtir ve onurumla beyan ederim.

Durmuş Gökhan TURHAN

31.10.2016

ÖN SÖZ VE TEŞEKKÜR

Doktora süreci boyunca her türlü desteği için başta danışmanım Prof. Dr. Murat OKÇU'ya, çalışmalarında verdiği destek için kıymetli dostum Yrd. Doç. Dr. Elvettin AKMAN'a, kaynak taraması noktasında verdiği destek için Prof. Dr. Murat Ali DULUPÇU'ya ve doktora sürecinde gösterdikleri sabır ve verdikleri destek için aileme teşekkür ederim.

ÖZET

BİLGİ TOPLUMU KAVRAMI ÇERÇEVESİNDE DİJİTAL YERLİLER VE DİJİTAL AKTİVİZM

Durmuş Gökhan TURHAN

**Süleyman Demirel Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Uluslararası İlişkiler
Anabilimdalı, Doktora Tezi, 180 Sayfa, Isparta, 2016**

Hızla gelişen teknoloji insan hayatını ve toplum yapısını derinden etkilemiştir. Dijital aletler ve online platformlar insan hayatını çok kısa bir zaman dilimi içinde dönüştürmüş, kuşaklar arası uçurumu derinleştirmiştir. Özellikle 1990'lı yılların başında insan hayatına giren internet, 2000'li yılların başında sunduğu web 2.0 teknolojileri ile bireyleri adeta içine çekmiştir. Akabinde geliştirilen başta akıllı telefon olmak üzere çeşitli dijital aletler, insanlar arası iletişimi ve etkileşimi çok farklı bir boyuta taşımıştır.

Bu dijital aletlerin ve internetin sunduğu imkanlarla bebeklikten itibaren tanışan, yani 1990 sonrası dünyaya gelen kuşak için son yıllarda en çok benimsenen isim Marc Prensky tarafından kullanılan “Dijital Yerliler” ismi olmuştur. Bu tanım çerçevesinde, dijital çağda doğup büyüyen kişiler bu çağın gerçek yerlisi kabul edilmekte, dijital çağ öncesi doğup dijital çağa ayak uydurmak durumunda olan kişiler ise “Dijital Göçmen” olarak adlandırılmaktadır. Dijital yerliler ile bir önceki kuşak arasındaki fark, bugüne kadar hiçbir kuşak arasında görülmediği kadar açıktır. Bu durum dijital yerlileri anlamayı ve taleplerine karşılık vermeyi güçleştirmektedir. Yaşanan sert sosyal değişim beraberinde doğal olarak sosyal hareketleri getirmektedir. Toplumsal yapının kabuk değiştirdiği bu dönemde taleplerine karşılık bulamayan dijital yerliler yine teknolojik üstünlüklerini kullanarak sosyal hareketlere de yeni bir yorum katmıştır. Bu noktada insanlığın karşısına “Dijital Aktivizm” kavramı çıkmıştır.

Dijital aktivizm ve dijital yerliler gibi kavramlar henüz çok yeni olduğu için, bu çalışmada kavramların geri planının anlatılması, kavramların irdelenmesi, tanımlanması ve örneklendirilmesi amaçlanmıştır. Bu amaç uyarınca, toplumsal yapılarda dönüşüm, sosyal değişim, sosyal hareketler anlatılarak bir genel çerçeve oluşturulmuş, bu çerçeve içinde dijital yerliler ve dijital aktivizm kavramları açıklanarak detaylıca irdelenmiştir.

Anahtar Kelimeler: Bilgi Toplumu, Dijital Yerliler, Dijital Aktivizm, Sosyal Değişim, Bilgi Toplumu Politikaları.

ABSTRACT

DIGITAL NATIVES AND DIGITAL ACTIVISM IN THE FRAMEWORK OF INFORMATION SOCIETY CONTEXT

Durmuş Gökhan TURHAN

**Suleyman Demirel University, Social Sciences Institute, International Relations
Department, Doctoral Thesis, 180 Pages, Isparta, 2016**

Rapidly-developing technology has deeply affected human life and social structure. Digital tools and online platforms have transformed the human life within a very short period of time and deepened the generation gap. Internet that came into human life especially at the beginning of 90s has appealed individuals with 2.0 web technologies that it provided at the beginning of 2000s. Several digital tools, especially smart phones that were developed immediately afterwards have carried the social communication and interaction to a very different form.

The most widely adopted name in recent years for the generation who met the facilities that these digital tools and internet provided since infancy, in other words who were born after 90s, was “Digital Natives” that was used by Marc Prensky. Within the scope of this definition, people who were born and raised in digital age are accepted as the real natives of this age, whereas ones who were born before digital age and had to keep up with digital age are named as “Digital Immigrants”. The gap between digital natives and the previous generation is so big as it was not seen between other generations. This situation makes understanding digital natives and meeting their demands difficult. This radical social change naturally accompanies social movements. Digital natives whose demands are not met in this period when the social structure have changed reinterpreted the social movements by using their technological supremacy. At this point, the term “Digital Activism” confronted the humanity.

Since the terms digital activism and digital natives are brand-new, we aim in this study to explain the terms’ backgrounds, to probe, to describe and to exemplify them. According to this aim, a general framework was formed by explaining social transformation, social change and social movements. Within this framework, the terms digital natives and digital activism were explained and examined thoroughly.

Key Words: Information Society, Digital Natives, Digital Activism, Social Change, Information Society Policies.

İÇİNDEKİLER

ÖN SÖZ VE TEŞEKKÜR.....	i
ÖZET.....	ii
ABSTRACT.....	iii
İÇİNDEKİLER	iv
KISALTMALAR DİZİNİ	ix
TABLolar DİZİNİ	x
ŞEKİLLER DİZİNİ	xi
GRAFİKLER DİZİNİ	xii
GİRİŞ	1
ÇALIŞMANIN AMACI.....	4
ÇALIŞMANIN KAPSAMI VE SINIRLILIKLARI	5
ÇALIŞMANIN ÖNEMİ VE KATKISI	5
ÇALIŞMANIN YÖNTEMİ	6

BİRİNCİ BÖLÜM

BİLGİ TOPLUMU ÖNCESİ TOPLUMSAL YAPILAR

1.1.KAVRAMSAL ÇERÇEVE	7
1.1.1. Veri, Enformasyon, Bilgi ve Bilgelik Kavramları.....	7
1.1.2. Bilgi Tanımları ve Genel Özellikleri	9
1.1.3. Bilgi Türleri	10
1.2. TOPLUMSAL YAPILAR.....	12
1.2.1. Tarım Toplumu	13
1.2.2. Sanayi Devrimi	17
1.2.2.1. Sanayi Devrimini Doğuran Gelişmeler	18
1.2.2.1.1. Rönesans-Reform ve Aydınlanma Çağı	18
1.2.2.1.2. Tarım Alanında Gelişmeler	19
1.2.2.1.3. Teknolojik ve Endüstriyel Gelişmeler.....	21
1.2.2.1.4. Ekonomik Alanda Yaşanan Gelişmeler.....	23
1.2.3. Sanayi Toplumu'nun Özellikleri	25

1.2.3.1. Altı İlke	27
1.2.3.2. Sanayi Devrimi ve Eleştirel Yaklaşımlar	30
1.2.3.3. Prodüktivite Devrimi.....	35

İKİNCİ BÖLÜM

BİLGİ TOPLUMU

2.1. BİLGİ TOPLUMU KAVRAMI.....	38
2.2. BİLGİ TOPLUMU VE TOPLUMSAL YAPI	43
2.2.1. Değişen Çalışma Hayatı	43
2.2.2. Değişen Aile Yapısı	46
2.2.3. Bilgi Toplumu ve Kadın	50
2.2.4. Bilgi Toplumu ve Siyasal Yapı.....	51
2.3. BİLGİ EKONOMİSİ	52
2.4. BİLGİ TEKNOLOJİLERİ.....	55
2.4.1. Veb Teknolojisinin Gelişimi ve Nesnelerin İnterneti	60
2.5. BİLGİ TOPLUMUNDA EĞİTİM VE HAYAT BOYU ÖĞRENME ANLAYIŞI	63
2.6. BİLGİ TOPLUMU VE POSTMODERNİZM	65
2.7. BİLGİ TOPLUMU SORUNLARI	68

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

AVRUPA BİRLİĞİ VE TÜRKİYE BİLGİ TOPLUMU POLİTİKALARI

3.1. AVRUPA BİRLİĞİ'NDE BİLGİ TOPLUMU POLİTİKALARI.....	76
3.1.1. Beyaz Kitap (White Paper) (1993)	77
3.1.2. Bangeman Raporu (1994).....	78
3.1.3. Yeşil Kitap, INFO 2000, PROMISE Programları	80
3.1.4. E-Avrupa Girişimi: Herkes İçin Bilgi Toplumu	81
3.1.5. Lizbon Zirvesi ve E-Avrupa+ Eylem Planı	82
3.1.6. E-Avrupa 2002 Eylem Planı	82
3.1.7. E-Avrupa 2005 Eylem Planı	83

3.1.8. i2010 Stratejisi: Büyüme ve İstihdam için Avrupa Bilgi Toplumu	84
3.1.9. AB 2020 Stratejisi.....	85
3.1.10. Avrupa Dijital Gündemi	87
3.2. TÜRKİYE VE BİLGİ TOPLUMU POLİTİKALARI	88
3.2.1. Bilişim ve Ekonomik Modernizasyon Raporu (1993).....	89
3.2.2. Türkiye Ulusal Enformasyon Altyapısı Anaplanı (TUENA)	90
3.2.3. E-Ticaret Koordinasyon Kurulu ve KamuNet.....	91
3.2.4. e-Türkiye Eylem Planı (2001)	91
3.2.5. e-Dönüşüm Türkiye Projesi (2002)	94
3.2.6. 2014-2018 Bilgi Toplumu Stratejisi ve Eylem Planı.....	96

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

DİJİTAL YERLİLER

4.1. KAVRAMSAL ÇERÇEVE	99
4.2. KUŞAKLAR KURAMI	99
4.3. KAYIP JENERASYON	100
4.4. Gİ JENERASYONU / GREATEST GENERATION (EN MÜKEMMEL JENERASYON).....	101
4.5. SESSİZ JENERASYON	102
4.6. BEBEK PATLAMASI JENERASYONU (BABY BOOM GENERATION) / BEN JENERASYONU (ME GENERATION).....	103
4.7. X JENERASYONU	104
4.8. Y JENERASYONU / MİLENYUM JENERASYONU.....	105
4.9. Z KUŞAĞI	107
4.10. DİJİTAL YERLİLER.....	107
4.10.1. Dijital Yerliler ve Teknoloji Kullanımı	109
4.10.2. Dijital Yerliler ve Çalışma Hayatı	109
4.10.3. Dijital Yerliler ve Siyasal Yapı.....	111
4.10.4. Dijital Yerliler ve Eğitim	113
4.10.5. Dijital Yerliler ve Özel Hayat Anlayışı	117
4.10.6. Dijital Yerliler ve Yeni Problemler	118

BEŞİNCİ BÖLÜM

DİJİTAL AKTİVİZM

5.1. SOSYAL HAREKETLER	121
5.1.1. Sosyal Değişim	121
5.1.2. Sosyal Hareketlerin Kavramsallaştırılması.....	122
5.1.3. Sosyal Hareketlerin Ortaya Çıkışı	123
5.1.4. Sosyal Hareketlere Yönelik Farklı Yaklaşımlar	125
5.1.4.1. Marksist Yaklaşım	126
5.1.4.2. Weberyan Yaklaşım	127
5.1.4.3. Kolektif Davranış Teorisi.....	128
5.1.4.4. Görelî Yoksunluk Kuramı.....	128
5.1.4.5. Katma Değer Kuramı	129
5.1.4.6. Kaynak Hareketliliği Kuramı	130
5.1.4.7. Siyasi Fırsat Kuramı.....	130
5.1.5. Sosyal Hareket Türleri.....	131
5.1.6. Sosyal Hareketlerin Aşamaları	132
5.2.1. Aktivizm Türleri	135
5.2.1.1. Sivil İtaatsizlik	135
5.2.1.2. Kışkırtma (Provokasyon)	136
5.2.1.3. Dava İkamesi.....	137
5.2.1.4. Ekonomik Aktivizm	137
5.2.1.5. Lobicilik	138
5.2.1.6. Propaganda.....	139
5.2.1.7. Protesto ve Grev	141
5.2.1.8. Gençlik/Öğrenci Aktivizmi	142
5.3. DİJİTAL AKTİVİZM	142
5.3.1. Dijital Aktivizme Farklı Bakış Açıları	145
5.3.2. Dijital Aktivizmin Temelleri	146
5.3.3. Dijital Aktivizm Türleri.....	147
5.3.3.1. Taraf Olma/Farkındalık Aktivizmi (Advocacy).....	147

5.3.3.2. Slaktivizm/Klaktivizm	148
5.3.3.3. Hacktivizm	149
5.3.3.4. Vatandaş Gazeteciliği (Citizen Journalism).....	150
5.3.4. Dijital Aktivizm Araçları ve Stratejileri	151
5.3.4.1. Dijital Aktivizm Araçları	151
5.3.4.2. Dijital Aktivizm Stratejileri.....	152
5.3.5. Dijital Aktivizm Örnekleri.....	155
5.3.5.1. Arap Baharı ve Sosyal Medya.....	157
5.3.5.2. Gezi Parkı Eylemi	158
5.3.5.3. Hacktivizm Örnekleri.....	160
SONUÇ VE ÖNERİLER.....	162
KAYNAKLAR	169
ÖZ GEÇMİŞ.....	180

KISALTMALAR DİZİNİ

AB	: Avrupa Birliği
ABD	: Amerika Birleşik Devletleri
AK PARTİ	: Adalet ve Kalkınma Partisi
ALS	: Amiyotrofik Lateral Skleroz
AR-GE	: Araştırma-Geliştirme
ARPANET	: Gelişmiş Araştırma Projeleri Dairesi Ağı
AT&T	: Amerika Telefon ve Telgraf Şirketi
BİAK	: Bilişim ve İnternet Araştırma Komisyonu
BİT	: Bilgi İletişim Teknolojileri
BM	: Birleşmiş Milletler
BTK	: Bilgi Teknolojileri ve İletişim Kurumu
CEO	: Genel Müdür
DPT	: Devlet Planlama Teşkilatı
GDP	: Gayri Safi Yurtiçi Hasıla
GI	: Galvanize Çelik
GSYH	: Gayri Safi Yurtiçi Hasıla
KOBİ	: Küçük ve Orta Büyüklükteki İşletmeler
M.Ö.	: Milattan Önce
M.S.	: Milattan Sonra
NATO	: Kuzey Atlantik Antlaşması Örgütü
PROMISE	: Avrupa’da Bilgi Toplumunun Desteklenmesi Programı
PTT	: Posta Telefon Telgraf
TBMM	: Türkiye Büyük Millet Meclisi
TİB	: Telekomünikasyon İletişim Başkanlığı
TUEANA	: Türkiye Ulusal Enformasyon Altyapısı Anaplanı
TÜBİTAK	: Türkiye Bilimsel ve Teknolojik Araştırma Kurumu
U.S.	: Amerika Birleşik Devletleri
UK	: Birleşik Krallık
WTO	: Dünya Ticaret Örgütü
YÖK	: Yüksek Öğretim Kurumu

TABLÖLAR DİZİNİ

Tablo 1. Bilgi Türleri ve Özellikleri	11
Tablo 2. İlkel Toplum ve Tarım Toplumu'nun Yapısal Özelliklerinin Karşılaştırılması	17
Tablo 3. Dört Temel Toplum Yapısı ve Özellikleri	41
Tablo 4. Sanayi Toplumu ve Bilgi Toplumu Karşılaştırması	42
Tablo 5. Katma Değer Artış Hızları ve Sektörlerin GSYH İçindeki Payları	54
Tablo 6. Dünyanın En Değerli Markaları 2015	54

ŞEKİLLER DİZİNİ

Şekil 1. DIKW (Data, Information, Knowledge, Wisdom) Piramidi.....	9
Şekil 2. Sanayi Devrimi Dinamikleri	25
Şekil 3. Bilgisayar İletişim Teknolojileri Gelişimi ve Toplumsal Etkileri	59
Şekil 4. Modernizm ve Bileşenleri.....	67

GRAFİKLER DİZİNİ

Grafik 1. 1800-1950-2012 Yıllarında Ortalama Hayat Süreleri	33
Grafik 2. Yıllara Göre Kişi Başına Düşen Gelir	34
Grafik 3. Japonya’da Beyaz Yakalı İşçilerin Genel İş Gücü İçindeki Oranının Yıllara Göre Değişimi	44
Grafik 4. İngiltere’de Home Office Çalışan Oranları	46
Grafik 5. Amerika’da Evlenme-Boşanma Oranlarının Yıllara Göre Dağılımı	47
Grafik 6. Bekar Anneler ve Durumlarının Değişimi.....	48
Grafik 7. Yalnız Çocuk Yetiştiren Ebeveyn Oranları	49
Grafik 8. Toplam İşgücü İçinde Kadın Katılım Oranı	51
Grafik 9. Amerikan Ekonomisinde Hizmet Sektörünün Payı ve Alt Sektörlerin Payları.....	53
Grafik 10. Teknolojik Gelişmeler ve 100 Milyon Kullanıcıya Ulaşma Süreleri	57
Grafik 11. Dünyada Online Ortamda 60 Saniye İçinde Ne Oluyor?	58
Grafik 12. Nesnelerin İnterneti Kullanım Alanları	62
Grafik 13. Bağlantılı Elektronik Alet Sayılarının Yıllara Göre Dağılımı ve 2020 Tahmini	63
Grafik 14. Amerikan Şirketleri Ve Ülkelerin Toplam Hisse Değerleri Kıyaslaması	73
Grafik 15. Zirvedeki %1-Geri Kalan %99 Arasındaki Refah Paylaşımı	74
Grafik 16. En Zengin 62 Kişi ve Dünya’nın %50’lik Kesimi Refah Karşılaştırması.....	74

GİRİŞ

İnsanlık tarihi boyunca toplum yapıları değişen şartlara göre sürekli bir dönüşüm içinde olmuşlardır. İlkel toplum olarak adlandırılan ilk toplum yapılarında esas olan günü kurtarmaktır. Beslenmek, barınmak, çoğalmak gibi temel insani özelliklerin sağlanması insanların temel amacı olmuştur bu dönemde. Mülkiyet bilincinin olmadığı ilkel toplum modelinde insan avcılık ve toplayıcılık faaliyetlerinde bulunarak hayatını idame ettirmiştir.

Yaşanan iklimsel ve coğrafi değişimler ilkel insanı yerleşik hayata itmiştir. Yerleşik hayata geçilmesiyle tarımsal faaliyetler hız kazanmıştır. İlkel toplum yapısından tarım toplumuna geçiş bu dönemde yaşanmıştır. Daha önce avcı, toplayıcı olan insan kısmen doğaya hükmetmeye başlamış tarımsal üretim faaliyetlerinde bulunmuştur. Bu tarımsal üretim faaliyetleri hayatın tüm alanlarını şekillendiren faktör olmuştur, ki bu sebeple o döneme tarım toplumu denilmiştir.

Yerleşik hayata geçilmesinin toplumsal yapıyı kökten değiştiren bir diğer özelliği ise mülkiyet bilincinin ortaya çıkmasıdır. Tarım alanlarını sahiplenen insanlar arasında mülkiyet bilinci ortaya çıkmış, otorite eksikliğinden dolayı mülk edinilen yerler riske girmiştir. Bu, insanların mülklerinin ve canlarının güvenliğini sağlayacak bir otorite ihtiyacı doğurmuştur. “Devlet” denen yapı işte bu ihtiyacın karşılanması için ortaya çıkmıştır. İnsanlar özgürlüklerinin ve sahip olduklarının bir kısmını devlete devretmiş, karşılığında güvenlik ve adalet talep etmiştir.

Rönesans ve Reform hareketleri, coğrafi keşifler, teknolojik buluşlar insanları tarım toplumundan yeni bir toplum yapısına taşımaya başlamıştır. Yeni toplumsal yapı sanayi üretiminin hayatı şekillendirdiği dönem olmuştur. Bu sebeple o dönemki topluma sanayi toplumu denilmiştir. Sanayi devrimi ile modern dünyanın temelleri atılmıştır. Üretimin tarladan fabrikalara kaymasıyla insanlar köylerden fabrikalara yakın yerlere taşınmış, bu gelişme modern kentleri meydana getirmiştir. Modern kentlerin oluşmasıyla bugün tanıdık gelen yaşam tarzları ve sorunlar da ortaya çıkmıştır.

1960'lı yıllar insanlığın sanayi toplumu denen yapıdan bilgi toplumu denilen yapıya geçmeye başladığı yıllar olmuştur. Önce tarımsal üretim, akabinde sanayi üretimi etrafında şekillenen hayat, bu defa bilgi üretimi faaliyetlerinin etrafında şekillenmeye başlamıştır. 1960'lı yıllar beyaz yakalı çalışanların, mavi yakalı çalışanları geride bıraktığı yıllar olmuştur. Bu sebeple buhar makinesinin bulunuşu nasıl ki sanayi toplumuna geçiş simgeliyorsa, bilgi toplumuna geçişin simgesi de beyaz yakalıların sayısının mavi yakalıları geçmesi olarak görülmektedir.

Bu çalışmanın ilk bölümünde ilkel toplum yapısı incelenmiş, o dönemin özellikleri anlatılmıştır. Akabinde tarım toplumuna geçiş sağlayan faktörler ve tarım toplumunun genel özellikleri anlatılmıştır. Sanayi devrimini doğuran gelişmeler ve sanayi toplumunun genel özellikleri de birinci bölümde aktarılmıştır. Tarım toplumu ve sanayi toplumu karşılaştırmaları bu bölümde verilerek toplumsal yapı farkları irdelenmiştir. Birinci bölümün sonunda sanayi devrimine yönelik eleştirilere değinilmiştir.

Bilgi toplumu ise çalışmanın ikinci bölümünde incelenmiştir. Bilgi toplumu özellikleri ve ortaya çıkan yeni toplumsal dinamikler bu bölümde anlatılarak ortaya çıkan yeni toplumsal yapı tanımlanmaya çalışılmıştır. Bilgi toplumuna geçişin hızlı ve derin olması sebebiyle yeni toplumsal yapının oluşturduğu sorunları anlamak ve çağa ayak uydurmak için bu bölüm önemlidir. Bu bölümde ortaya koyulan teorik veriler çeşitli grafik ve tablolarla desteklenmiştir.

Çalışmanın birinci bölümü olan “Bilgi Toplumu Öncesi Toplumsal Yapılar” ve ikinci bölüm “Bilgi Toplumu”, toplumsal yapılardaki dönüşümü ve günümüz toplumsal yapısını kavrayabilmek adına genel bir çerçeve çizmiştir. Devam eden üçüncü bölümde Avrupa Birliği ve Türkiye’de ortaya yeni çıkan toplumsal yapıya ayak uydurma çalışmaları ve yönde uygulanan politikalar incelenmiştir. Bu noktada özellikle AB’de uygulanan bilgi toplumu politikaları önemlidir çünkü Türkiye uyum süreci kapsamında AB’deki politikalara entegre olmaktadır. Türkiye’de uygulamaya konulan bir bilgi toplumu politikaları paketi genelde AB’de uygulanan bir önceki paketin Türkiye’ye uyarlanmış halidir. Hem AB’de hem Türkiye’de uygulanan politikalarda dikkat çeken nokta şu ki bilgi toplumu politikaları genelde bilgi ekonomisi, yeni istihdam fırsatları ve kamusal dönüşüm üzerine yoğunlaşmaktadır. Bilgi toplumunun yeni getirisi olan

sosyolojik değişmeler, sosyal hareketler ve yeni jenerasyon bilgi toplumu politikalarında kendine çok yer bulamamaktadır.

Çalışma ilk üç bölümde bilgi toplumu kavramının muhteviyatına odaklanmıştır. Bu yönde AB’de ve Türkiye’de uygulanan bilgi toplumu politikaları vermesinin sebebi ise dördüncü ve beşinci bölümde yer alan “Dijital Yerliler” ve “Dijital Aktivizm” konularının acilen üzerine düşünülmesi ve politika üretilmesi gereken konular olması gerçeğini ortaya koymaktır. Dördüncü bölümde çalışma “Dijital Yerliler” kavramını açıklamaktadır. Burada öncelikle kuşaklar kuramı irdelenmiş ve akabinde 19. yüzyıl başından bu güne kadar yaşamış kuşakların genel özellikleri ve bu kuşakların hangi olaylardan etkilenecek mevcut özelliklerine sahip oldukları ortaya konulmuştur. Kuşakların yaşadıkları olaylar, içinde bulundukları atmosfer ile sahip oldukları özellikler arasındaki bağıntıyı görebilmek bugünkü kuşağı anlayabilmek için de çok önemlidir. Sebep sonuç ilişkisi çerçevesinde ele alınmadıkları takdirde dijital yerliler denilen günümüz jenerasyonunu da anlamak zor olacaktır.

Dijital yerliler genelde 1990’lı yılların başından itibaren doğan kuşağa verilen addır. Dünya genelinde ilk olarak “Z Kuşağı” ismi bu kuşak için kullanılsa da eğitim danışmanı Marc Prensky 2001 yılında kaleme aldığı bir makalesinde yeni jenerasyon için en uygun ismin “Dijital Yerliler” olduğunu belirtmiştir. Prensky’a göre dijital çağın dinamiklerine en uygun kuşak çocukluğundan beri bu dinamiklerle şekillenerek yetişen 1990 sonrası dünyaya gelen kuşaktır. Mevcut toplumsal yapı dinamiklerine en uygun şekilde yetişen 1990 sonrası doğan kuşak bu sebeple dünyanın yerlisi olarak kabul edilmektedir. 1990 öncesi doğan kuşak ise dijital göçmen olarak adlandırılmaktadır. Dijital göçmenler dijital çağda doğmamış ama gelişen şartlar sebebiyle dijital çağa ayak uydurmak durumunda kalan insanlara verilen addır. Ne kadar ayak uydurabilirlerse uydursunlar, dijital göçmenler bu çağın yerlisi değildir ve hiçbir zamanda yerliler kadar kendilerini bu çağa ait hissedemeyeceklerdir.

Bu tespitler ışığında dördüncü bölümde dijital yerlileri farklı kılan nedenler, dijital yerlilerin çalışma hayatı, aile yapısı, özel hayat anlayışı gibi konular irdelenmiştir. Dijital yerlilerin karşılaştığı problemler ve çağın özgün şartlarının getirdiği yeni sorunlar da bu bölümde ele alınmıştır.

Dijital yerliler anlaşılmadan dijital aktivizm konusunu anlamak zordur. Bu nedenle, dijital yerliler kapsamlı şekilde irdelenmiş ve dijital aktivizm konusunun en iyi şekilde kavranabilmesi için alt yapı oluşturulmuştur. Çalışmanın beşinci bölümünde de dijital aktivizm konusu ele alınmıştır. Önce sosyal değişim, sosyal hareketler gibi konular ele alınmıştır. Geleneksel sosyal hareketler incelendikten sonra teknolojik gelişmeler sayesinde ortaya çıkan yeni nesil sosyal hareketler hakkında bilgi verilmiştir.

Dijital aktivizm özellikle web 2.0 teknolojilerinin sağladığı iletişim imkanlarının gelişimiyle toplumsal hareketlerde en çok araştırılan ve gündemi meşgul eden konu olmuştur. Dijital aktivizm sosyal hareketlerin ana omurgasını dönüştürmüş, kitlelere çok hızlı örgütlenme ve mobilizasyon yeteneği kazandırmıştır. Hükümetler ve mevcut kanunlar bu hızla yaşanan dönüşümde geride kalmıştır. Son yıllarda Occupy Wall Street, Arap Baharı, İspanya Öfkeli Hareketi, Anonymous Hack faaliyetleri gibi dijital aktivist örnekler karşısında otoritelerin çaresizliği net olarak ortaya çıkmıştır. İnternetin tekelleştirilemeyen çok merkezli yapısı, proxy sunucular sayesinde yasak tanımayan internet içeriği, güvenlik birimlerince takibi çok zor dijital iletişim kurma yolu sosyal hareketleri de başka bir boyuta taşımıştır. Otoriteler geleneksel güvenlik ve kontrol anlayışının işe yaramadığını her yeni sosyal harekette görmektedir. Burada paradoks ise şudur: kanun yapıcıların yaş ortalaması genelde 40'ın üzerindedir. Yani kanun yapıcılar dijital göçmendir. Bu kanunlara uyması beklenenler ise dijital yerlilerdir, yani çağın dinamiklerine en uygun düşünebilen, dolayısıyla fırsatları görebilenlerdir. 20. yüzyıl mentalitesiyle yapılan kanunlara ve uygulanan politikalara 21. yüzyılın gerçek sahiplerinin uyması beklenmektedir. Bu da bugüne kadar eş benzeri görülmemiş bir kaos ortamı yaratmaktadır.

Bütün bu tasvir, tespit ve analizlerden sonra, çalışmanın sonuç bölümünde öneriler ortaya konulmuştur. Öneriler üç başlık altında toplanmıştır. Birinci bölümde bilgi toplumu politikalarına yönelik, ikinci bölümde dijital yerlilere yönelik ve üçüncü bölümde dijital aktivizme yönelik öneriler ortaya konulmuştur.

ÇALIŞMANIN AMACI

Özellikle 1990'lı yıllardan sonra yaşanan teknolojik gelişmelerin sebep olduğu hızlı ve derin dönüşüm, yüzyıllara yayılabilecek kuşak farkını 20-30 yıl gibi kısa bir

zaman dilimine sığdırmıştır. Bu hızlı dönüşüm hayatın her alanında derin etkiler yaratmıştır. Adına bilgi toplumu denilen yeni bir toplumsal yapı ortaya çıkmıştır. Hayatın her alanını çağa uygun okuyabilmek ve yorumlayabilmek için bilgi toplumu dinamiklerinin iyi kavranılması zorunluluk haline gelmiştir.

Bu çalışma, öncelikle bilgi toplumu dinamiklerini ortaya koymayı amaçlamaktadır. Bir sonraki etapta ise çalışma, dijital yerliler ve son yıllarda dijital yerlilerin sebep olduğu sosyal hareketleri tanımlamayı, dijital yerlilerin özgün yapısını ortaya koymayı amaçlamaktadır.

ÇALIŞMANIN KAPSAMI VE SINIRLILIKLARI

Çalışma kapsam bakımından birinci bölümde bilgi toplumu öncesi toplumsal yapıları ele almıştır. İkinci bölümde bilgi toplumu ve özellikleri hakkında bilgi verilmiştir. Üçüncü bölümde bilgi toplumuna yönelik Avrupa Birliği'nde ve Türkiye'de uygulama konulan politikalar ele alınmıştır. Dördüncü bölümde bilgi toplumunun öz evlatları denilebilecek dijital yerliler tanımlanmış, özellikleri hakkında bilgi verilmiştir. Beşinci bölümde dijital yerlilerin son yıllarda başını çektiği dijital aktivizm konusu ele alınmıştır. Sonuç ve öneriler bölümünde ise bilgi toplumu, dijital yerliler ve dijital aktivizme yönelik öneriler ortaya konulmuştur.

Çalışmanın bazı kısıtlılıkları olmuştur. Çalışmanın kalbi olan dijital yerliler ve dijital aktivizm insanlık için çok yeni bir durumdur. Henüz tanımlamalar tam yapılamamaktadır. Konu hakkında uzman denilebilecek ya da referans kaynak olarak kabul edilebilecek bir eser neredeyse yoktur. Bir diğer kısıtlılık ise, çalışma teorik bir çalışmadır ve nicel araştırma yöntemlerinden faydalanılmamıştır. Özellikle dijital yerliler ve dijital aktivizm konusunda nicel verilere başvurmak önemlidir. Bu kavramlar henüz net teşhis konulmuş konular değildir o sebeple üzerine nicel araştırma yapmak dijital yerlilerin ve dijital aktivizmin gidişatını kestirebilmek için önemlidir.

ÇALIŞMANIN ÖNEMİ VE KATKISI

Ülkemizde ve dünyada dijital yerliler ve dijital aktivizm çok yeni konulardır. Bu alanda çalışmalar özellikle sosyal medyanın doğuşundan sonra yoğunluk kazanmıştır. Çok yeni bir alan olması sebebiyle hem ülkemizde hem dünyada tatmin edici literatürü

olmayan bir konudur. Özellikle son yıllarda yaşanan sosyal gelişmeler konunun önemini gözler önüne sermiştir, lakin özellikle ülkemizde konu hakkında yüksek lisans ve doktora çalışmaları yok denecek kadar azdır. Diğer taraftan çalışmaların özellikle Amerika ve Avrupa ülkelerinde yoğunlaşmış olması kavramların da doğal olarak İngilizce kalıplaşması anlamına gelmektedir. Çalışmada İngilizce olarak türetilen bir çok kavramın Türkçe karşılığı sunulmuştur. Son olarak, çalışma ülkemizde bu alanda yapılan sınırlı sayıdaki tez çalışmalarından birisidir.

ÇALIŞMANIN YÖNTEMİ

Çalışma teorik bir çalışmadır. Öncelikle konu ile ilgili detaylı bir literatür taraması yapılmıştır. Konu hakkında Türkçe kaynak yok denecek kadar azdır, bu sebeple yabancı kaynakların taranmasına ağırlık verilmiştir. Başta makale, tezler ve kitaplar olmak üzere konu hakkında köşe yazıları, bloglar ve resmi belgeler taranmıştır.

Özellikle “Avrupa Birliği ve Türkiye Bilgi Toplumu Politikaları” başlığının yazımında AB’de ve Türkiye’de yürürlüğe giren eylem planları, stratejik planlar ve kanunlar irdelenmiştir. Bu dokümanlar internet siteleri, kütüphaneler ve veri tabanları taranarak elde edilmiştir.

“Dijital Aktivizm” başlığı altında olay incelemesi yapılarak çeşitli sosyal aktivizm örnekleri irdelenmiştir. Örnekler irdelenirken teorik olarak verilen bilgilerle örnekler arasında paralellik kurulmuştur ve içerik analizi yapılmıştır. Teorik olarak verilen bilgilerin örneklerle pekiştirilmesi konunun daha iyi anlaşılmasına yardımcı olmuştur.

BİRİNCİ BÖLÜM

BİLGİ TOPLUMU ÖNCESİ TOPLUMSAL YAPILAR

1.1.KAVRAMSAL ÇERÇEVE

1.1.1.Veri, Enformasyon, Bilgi ve Bilgelik Kavramları

Bilginin insanlar için önemi ve üzerine yapılan tanımlama çabaları neredeyse bilinen tarihle yaşıttır. Bilgi insanlık için her devirde hayati öneme sahip olmuştur. Günümüzdeki gibi tanımı net olarak ortaya koyulmasa ve toplumu dönüştürmedeki etkisi hiçbir dönemde bu kadar büyük olmasa da, insanlığın her döneminde bilgi üretilmiştir, yayılmıştır, kullanılmıştır ve tanımlanmaya çalışılmıştır. İlkel toplumlarda etrafı tanımak ve hayatta kalmak için kilit öneme haiz olan bilgi, tarım toplumunda tarımsal üretim ve gelenek-görenek aktarımı alanlarında başlıca rol oynamıştır. Endüstri devriminde aletlere ve üretime uygulanarak insanlığı dönüştüren bilgi, günümüzde ise her alanda toplumsal yapının kalbi olmuştur. İlerleyen bölümlerde bilginin toplumsal yapıyı dönüştürmedeki fonksiyonu ve farklı evrelerdeki rolü hakkında detaylı bilgi verilecektir. Lakin, öncelikle bilginin tanımına, türlerine ve özelliklerine göz atmak gereklidir.

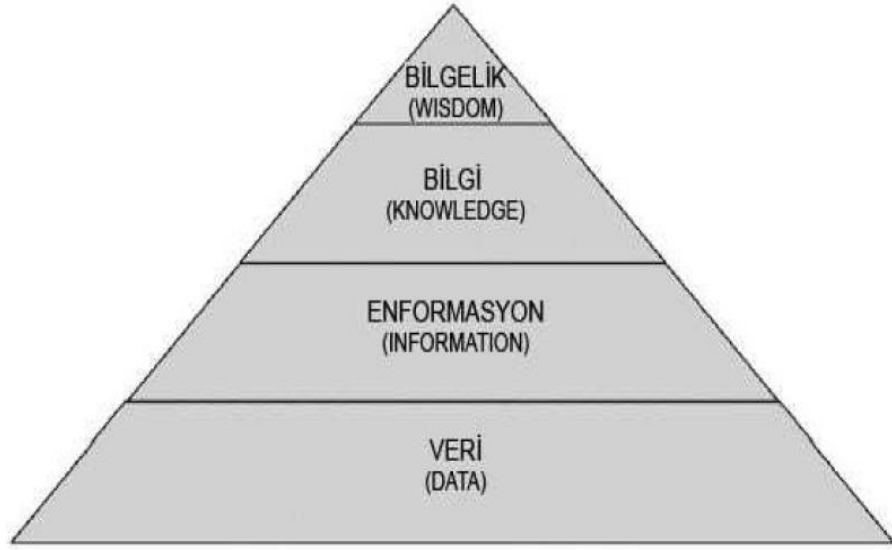
Bilgi kelimesinin tanımında önemli nokta veri (data), enformasyon/bilgi (information) ve bilgi (knowledge) arasındaki farkların ayırımına varmaktır. İngilizce’de farklı anlamlarda kullanılsa da hem “information” hem de “knowledge” dilimize “bilgi” olarak çevrilmektedir ve bu durum kavram kargaşasına yol açmaktadır. Data/veri, Güçlü tarafından “özümlememiş ve yorumlanmamış gözlemler, işlenmemiş gerçekler” olarak tanımlanmaktadır. (2006: 352) Bu tanımdan da net olarak anlaşılacağı üzere her hangi bir şekilde yoruma tabi tutulmayan, hiçbir şekilde insan eli değmemiş ham gerçeklere “data/veri” denilmektedir. Enformasyon ise verilerin sistematik şekilde işlenerek anlam kazanmış halidir. Ham verinin ilişkilendirilmesi, sınıflandırılması, hesaplanması, düzeltilmesi ve yoğunlaştırılmasıyla anlaşılmaya, iletmeye ve kullanılmaya hazır hale getirilmiş haline enformasyon denilmektedir. (Barutçugil 2002: 57; Akt. Canlıoğlu 2008: 5) Ayaz, veri ile enformasyon arasındaki

farkı daha yalın bir dille “bakmakla görmek arasındaki fark” olarak tanımlamıştır. (2012: 4)

Bilginin ham “veri/data” ile başlayıp, işlenerek “enformasyona” dönüşmesiyle devam eden seyrinin en kapsamlı ve uç noktası “knowledge” anlamındaki kullanımıdır. “Knowledge” anlamında kullanılan bilgi ise enformasyonun tecrübe, duygu, algı, sezgi, toplumsal değerler, kültür, yetenek, karakter gibi bireysel özelliklerle harmanlanarak hayatımızı kolaylaştıran forma dönüştürülmüş halidir. Bilgi (knowledge) karar verme, planlama, karşılaştırma, değerlendirme, analiz etme, tahmin yapma, tanı koyma, üretme, iş uygulamaları gibi alanlarda kullanılabilir ve böylece insan hayatı için artı değer oluşturabilir niteliktedir. Bilginin enformasyon ve veriden en büyük farkı içselleştirilmiş ve bireysel nitelikte olması ile insan hayatına somut artı değer katabilir nitelikte olmasıdır. (Çapar 2006: 2) Mc Dermott bilgi ile enformasyon arasındaki farkı ortaya koymak için şu maddeleri sıralamıştır (Selvi 2012: 194-195):

- Bilgi anlık oluşur.
- Bilgi toplumlarca üretilir.
- Bilgi toplum arasında çeşitli yollarla ayrılır.
- Bilgi, enformasyon birimlerinin anlamlı ve faydalanılabilir bir biçimde bir araya getirilmesidir.
- Bilgi insan davranışdır.
- Bilgi insan düşüncesinden kalan şeylerdir.

Son olarak konuyla ilgili sık sık duyulan bir ifade olması sebebiyle “bilgelik” kavramına da değinmek faydalı olacaktır. Bilgelik, bilginin disiplinler arası transferine olanak sağlayacak şekilde derinliğine ve hakimiyetine sahip olma durumudur. (Uğraş 2012: 8) Şu ana kadar anlatılan veri, enformasyon, bilgi ve bilgelik tanımları arasındaki ilişkiyi özetlemek adına aşağıdaki şekle bakmak faydalı olacaktır.

Şekil 1. DIKW (Data, Information, Knowledge, Wisdom) Piramidi (Kaynak: <http://digitalcommons.kent.edu/cgi/viewcontent.cgi?article=1007&context=asir>; Akt.Uğraş 2012: 8)

1.1.2. Bilgi Tanımları ve Genel Özellikleri

Bilgi tanımı, alt ve üst limitleri, kaynağı gibi konularla ilgili, yani “epistemoloji” ile ilgili tarih boyunca farklı yaklaşımlar geliştirilmiştir. Bu alanda Socrates, Platon, Aristoteles gibi ünlü filozoflardan günümüze kadar birçok tanıma rastlamak mümkün. Platon bilgiyi “gerekçelendirilmiş doğru inanç” olarak tanımlamaktadır. (Musgrave 1993) Platon bilginin doğuştan geldiğini ve soyut genellemelerle elde edileceğine inanmıştır. Aristoteles için ise bilgi nesnelerin var oluş alanı yani gerçek dünyadır. (Gökberk 1999) Daha güncel tanımlara bakmak gerekirse; Demirsoy’a göre “bilgi, her yerde, aynı koşullarda, tekrarlandığında aynı sonucu veren, toplumsal kimliğine bakılmaksızın herkesin gereksinimi olan ve en önemlisi, yeni bilgi ve becerilerin hem temel taşı oluşturan hem de o bilgi v becerilerin geliştirilmesini sağlayan öğretilerdir.” (1995: 13) Davenport ve Prusak’a göre bilgi “belli bir düzen içindeki deneyimlerin, değerlerin, amaca yönelik enformasyonun ve uzmanlık görüşünün, yeni deneyimlerin ve enformasyonun bir araya getirilip değerlendirilmesi için bir çerçeve oluşturan esnek bir bileşimidir.” (2001: 27) Bir başka tanıma göre, “bilgi; mantıklı bir yargı ya da deneysel bir sonuç sunan, başkalarına sistemli şekilde bir iletişim aracıyla ulaştırılan, olgulara ya da düşüncelere ilişkin düzenli ifadeler dizisidir”. (Bell 1973: 175; Akt. Selvi 2012: 193)

Bilginin daha onlarca tanımını sıralamak mümkündür. Bu alanda birçok düşünür bilgiye yönelik farklı tanımlamalar getirmiştir. İçinde bulundukları dönem ve bakış

açılarına göre yorum/tanım farkları olması gayet normaldir. Tanımların ortak noktalarından yola çıkmak ve bilginin özelliklerine göz atmak bu noktada toparlayıcı olacaktır. Stephen Parker bilgiyi suya benzetmiş ve bilginin özelliklerini şöyle sıralamıştır (2000: 233):

- Bilgi birçok kaynaktan elde edilebilir.
- Bilgiyi elde etmek kolay ya da zor olabilir.
- Bilgi kullanılmadan önce;
 - ✓ Toplanmalı
 - ✓ İşlenmeli
 - ✓ Depolanmalı
 - ✓ Dağıtılmalıdır.
- Bilgi farklı amaçlarla kullanılabilir.
- Bilgi belirsizlik ve arpıtılmalarla kirletilebilir.
- Bilgi kaybedilebilir.
- Bilgi akışkandır ama su gibi kendi kendine akmaz. İhtiyaç duyanlara, ihtiyaç duyduklarında ulaşması için bilgi akışı yönetilmelidir.

Alakuş farklı bir bakış açısı getirerek bilginin özelliklerini şöyle sıralamıştır (1991: 5; Akt. Ünal 2009: 126):

- Nicelik: Bilginin ölçülebilir sayısal özelliği.
- İçerik: Bilginin anlamı.
- Yapısal zellik: Bilginin hangi formatla ve nasıl bir düzen içinde ifade edildiğidir.
- Dil: Simgeler, alfabeler, kodlar biçiminde ifade edilerek anlatım.
- Nitelik: Bilginin bütünlüğü, doğruluğu, zaman karşısında dayanıklılığıdır.
- Süreç: Bilginin değerini kaybetmeden geçerliliğini koruma sresidir.

1.1.3. Bilgi Türleri

Kullanım alanlarına göre bilgi çeşitli türler altında sınıflandırılmaktadır. Aşağıdaki tabloda bilgi türleri hakkında bilgi verilmektedir.

Tablo 1. Bilgi Türleri ve Özellikleri

Bilgi türü	Özne ile nesne arasındaki bağ	Öznellik - nesnellik
Gündelik bilgi	Sezgi, deneyim	Kısmen özel-nesnel
Dinsel bilgi	İnanç	Öznel
Teknik bilgi	Beceri, yetenek	Nesnel
Sanat bilgisi	Yaratıcılık, hayal gücü	Öznel
Bilimsel bilgi	Deney ve gözlem	Nesnel
Felsefî bilgi	Akıl yürütme	Öznel

Kaynak: <http://www.felsefenedir.com>

Gündelik bilgi, rutin hayatsal fonksiyonları sürdürürken öğrendiğimiz ve hayatımızı sürdürmek üzere sürekli kullandığımız bilgilerin tamamına verilen addır. Sistematik olmaktan çok deneme yanılma yoluyla öğrenilmektedir. Genellemeler sık görülür. Örneğin, ilk insanlar bilimsel olarak kaldırıcı kanunu ortaya koyamasa da, kaldırıcı bulup ağır yükleri hareket ettirmişlerdir. Gündelik bilginin sakıncalı yönü ise bazen yanıltıcı olmasıdır. Gündelik bilgiden sonra en çok karşımıza çıkan bilgi türü dini bilgidir. Dini bilgi Tanrı inancına dayanır. Buna göre insan evreni, toplumu ve insanı bir yaratıcı ile açıklar. Birçok konuda açıklamalar “iman” hakikatlerine dayandırılır. Bu anlamda fizik ötesidir. Dini öğretiler dogmatiktir ve sorgulanamaz, doğaya uygunluk aranmaz.

Teknik bilgi hayatımızı kolaylaştıran ve geliştiren bir diğer bilgi türüdür. Doğadaki nesnelerin insan hayatını kolaylaştırmak adına bir araç haline getirilmesi sağlar. Yaratıcı ve becerikli insanlarca üretilmektedir. Av aletleri gibi araç gereç yapımıyla başlayan bu bilgi türü insanlık tarihi boyunca gelişimin ve dönüşümün lokomotif olmuştur. Üretiliş tarzı itibarıyla teknik bilgiye en çok benzeyen bilgi türü sanat bilgisidir. İkisi de olmayan bir şeyi ortaya koyar fakat teknik bilgide aranan “hayatı kolaylaştırma” amacı sanat bilgisinde yoktur. Resim, müzik, sinema, tiyatro gibi farklı dallarla aktarılabilir.

Bilimsel bilgi gözleme, deneye, akla dayanan ve sistematik şekilde elde edilen bilgi türüdür. Elde ediliş itibarıyla en kesin bilgi türüdür. Ortaya atılan bir iddia deneye,

gözlemle sınanır ve sabitliği kanıtlanırsa bilgi olarak kabul edilir. Bu sebeple objektif ve evrenseldir. Kişilere göre değişmez.

Felsefi bilgi ise evreni anlamaya yönelik sorgulamalardan doğan bilgi türüdür. İnsan bu sorgulamada diğer bilgi türlerinin hepsinden faydalanır. Bu anlamda çatı niteliğindedir. Felsefi bilgi sistemattiktir fakat objektif değildir. Filozoflar içinde bulundukları şartlara göre farklı değerlendirmeler ve çıkarımlar yapabilir. Bu anlamda öznel dir. Bilimsel bilgi de olduğu gibi bir sınama söz konusu değildir. (Baykal 2010: 42-43)

1.2. TOPLUMSAL YAPILAR

İnsanlık tarihi incelendiğinde sürekli bir değişimin ve gelişimin yaşandığı görülmektedir. Yaşanan gelişmeler sonucunda tarihin çeşitli dönemlerinde çeşitli toplumsal yapılar ortaya çıkmıştır. Bu dönemlerin ve yapıların kendine özgü çeşitli özellikleri olsa da, hepsinin ortak noktası bilginin toplumsal yapı açısından giderek önem kazanmasıdır. (Ayaz 2012: 5) Toplumsal sınıflar ve özelliklerine geçmeden önce toplum kavramının tanımlandırılması faydalı olacaktır; toplum, yaşamlarını sürdürmek ve birçok temel çıkarlarını gerçekleştirmek için işbirliği yapan, aynı toprak parçası üzerinde yaşayan ve ortak bir ekini olan insan kümesidir. (Ozankaya 1984: 115) Bu tanımda belirtilen yaşamın sürdürülmesi, etkili ve verimli iş birliği yapılabilmesi ve temel çıkarların gerçekleştirilmesi için kilit nokta bilginin üretimi, yayımı ve sonraki kuşaklara aktarılmasıdır. Bu durumda bireylerin içinde bulunduğu toplumun etkili ve verimli bir parçası olabilmesi için bilgi önemli bir araç durumuna gelmektedir. (Abanoz 2013: 3)

Toplumların kültürel çeşitliğini anlayabilmek için tarihte var olmuş dağınık türlere ve toplumları ciddi ölçüde dönüştüren gelişmelere bakmak gerekir. (Kısacık 2003: 1) İnsanlık tarihinde toplumların evrimleri incelendiğinde 4 ana toplumsal yapı üzerinde mutabık kalınmıştır (Abanoz 2013: 4);

- a. İlkel Toplum
- b. Tarım Toplumu
- c. Sanayi Toplumu

d. Bilgi Toplumu

Aslında “Bilgi Toplumu” kavramının henüz diğer üç dönem kadar hatları net olarak ortaya konulmamıştır. Bir diğer deyişle hâlâ evrilme aşamasında olduğu söylenebilir, dolayısıyla insanlığın ulaştığı son toplumsal yapı olan bilgi toplumu hakkında çeşitli tanımlamalar, öngörüler ve tezler ortaya atılmaktadır. Alvin Toffler, Peter Ferdinand Drucker, Fritz Machlup, Ralph Dahrendorf, Daniel Bell, Yoneji Masuda, Giddens... gibi isimler son dönem için “bilgi toplumu”, “kapitalist ötesi toplum”, “sanayi sonrası toplum”, “teknokratik çağ”, “hizmet sınıfı toplumu” gibi tanımlamaları kullanmışlardır. Tanımlamalarda çeşitli isimler kullanılsa da, yapılan tanımlamalar ve bahsedilen özellikler aynı çizgidedir.

Alvin Toffler (1992: 82-83) insanlık tarihinde ortaya çıkan toplumsal yapılar arasında geçişleri tanımlarken üç dalgadan bahsetmektedir. Birinci dalga insanları ilkel yaşamdan yerleşik düzene bağlayan tarım toplumuna geçiştir. İkinci dalga tarım toplumundan kitlesel üretimin, tüketimin ve eğitimin önem kazandığı sanayi toplumuna geçiştir. Son olarak üçüncü dalga sanayi toplumundan, bilginin ve nitelikli insanın önemli hale geldiği bilgi toplumuna geçişi anlatmaktadır. (Aktan ve Tunç 1998: 1)

1.2.1. Tarım Toplumu

İnsanlık tarihinde bilinen ilk toplumsal yapı ilkel toplumdur. İlkel toplumlarda insanlar avcılık ve toplayıcılıkla hayatlarını sürdüren küçük topluluklar halinde yaşamaktadır. (Mcneil 1994: 25-26) Bu dönemde insanların temel faaliyetleri beslenme, savunma ve üreme üzerine kurulmuştur. (Şenel 1995: 86;) Bireyler toplum içinde kendine verilen görevleri ifa etmiştir ve bu esnada edindikleri tecrübeleri, yaptıkları gözlemleri aktararak bilgi dolaşımını sağlamıştır. (Abanoz 2013: 4) Bu dönem insanın doğaya hükmetmediği, doğanın kendine verdiğiyle yetinmek zorunda olduğu dönemdir. Sonraki dönemlerde üretilen araç-gereçler ile toprak işlenmeye başlanmış ve insanlar toprağa bağımlı hale gelmeye başlamıştır. Göçebe hayat tarzı değişmeye başlamış, yarı göçebe ve yerleşik hayat tarzları ortaya çıkmıştır. (Ayaz 2012) Bu süreçle birlikte tarım toplumu dediğimiz toplumsal yapı ortaya çıkmıştır.

İlk olarak 1920’li yıllarda Avustralyalı arkeolog Gordon Childe tarafından “Neolitik Devrim” olarak adlandırılan tarıma geçiş evresi dünyanın çeşitli bölgelerinde farklı zaman dilimlerinde gerçekleşmiştir; Malanezya’da 10.000, Afrika’da 4500, Bereketli Hilal (Mezopotamya) adı verilen bölgede 9-10.000 yıl önce gerçekleşmiştir. Avcı-toplayıcı ve göçebe toplumların yerleşik hayata geçmeleri ve tarım yapmaları çok keskin hatlarla ve net zaman dilimleriyle ifade edilemez. (Childe 1936: Akt. Baskıcı 1998) Bu geçiş çeşitli bölgelerde ve çeşitli hızlarda gerçekleşmiştir. Bazı bölgelerde hem tarım toplumu hem de avcı toplayıcı toplum yapısının aynı anda görüldüğü de olmuştur. (Denham 2009: 189-191) Batman ili sınırlarında kalan Hallan Çemi Höyüğü bu konuda iyi bir örnektir. Hallan Çemi Höyüğü sürekli ve kalıcı şekilde yerleşik hayata geçmiş bir toplumdur fakat kazılarda elde edilen buluntular aynı zamanda avcı-toplayıcı bir toplum olduğunu da göstermektedir. (T.C. Kültür Bakanlığı Anıtlar ve Müzeler Genel Müdürlüğü Yayını 1994)

Peki insanoğlunu ilkel yaşam tarzından tarım yapmaya iten gerekçe yada gerekçeler nedir? Bu konuda çeşitli hipotezler ortaya atılmıştır. Raphael Pumpelly ve Gordon Childe tarafından ortaya atılan “vaha “kuramına” göre Atlantik enlemlerinde oluşan kurak hava dalgası insanları akarsu etraflarında ve vahalara yakın yerlerde yaşamaya mecbur etmiştir. Bu bölgelerde sürekli kalmak zorunda olan insan yerleşik hayata geçmiş bitki ve hayvan yetiştirmiştir. (Scarre 2005; Akt. Baskıcı 1998: 78) Diğer bir hipotez ise Lewis Binford ve Kent Flannery tarafından ortaya atılan “Demografik Kuram”. Bu kurama göre belirli bir bölgede yaşayan toplum bölgenin besleyebileceği potansiyelin üzerinde bir nüfusa ulaşmış ve bu durum sistematik yiyecek üretimini zorunlu kılmıştır. Bahsedilen hipotezlerde farklılıklar olsa da genel kanı dünyada yaşanan sert iklim değişikliği neticesiyle büyük av hayvanlarının soyunun tükenmesi ya da sayılarının azalması ve bunun sonucunda insanların bitkilerle beslenmek zorunda kalmasıdır. (Baskıcı 1998: 80-83)

Tarım toplumu dediğimiz toplumsal yapı insanların yerleşik hayata geçerek toprağı işlemesiyle başlayıp, James Watt’ın 1769 yılında buhar makinesini bulması ve bunu enerji kaynağı olarak kullanması sonucu ortaya çıkan sanayi devrimine kadar var olan sosyal yapıdır. (Mcneil 1994: 463) Çeşitli araçların icadıyla birlikte, toprağı işlemeye yani tarım yapmaya başlayan insan, yerleşik hayata geçmek ve sistematik

şekilde disiplinli çalışmak zorunda kalmıştır. İlkel toplum dediğimiz dönemde doğanın verdiğiyle yetinmek durumunda olan insanın akıbeti artık kendi gayretine bağlanmıştır.

İlkel toplumda sosyal sistem küçük gruplar ve aşiretler üzerine kurulu iken, tarım toplumunda temel birimin geniş aileler olduğunu görürüz. Yapılacak işlerin çoğalması, sistematik çalışma zorunluluğu iş paylaşımının yapılabileceği güvenilir bireylerin gerekliliğini doğurmuştur. Henüz makine gücü diye bir kavram olmadığı için insanın emeği temel enerji kaynağı olmuştur ve bu ne kadar insan o kadar güç anlamına geliyordu. Gerek iş bölümü gerek enerji kaynağı olarak insan ihtiyacını karşılamamanın en pratik yolu geniş ailelerdir. Geniş ailelerden oluşan köyler bu dönemde ortaya çıkmıştır. Bu dönem cinsel rollerin de belirginleştiği dönemdir. İlkel toplumda kadın ve erkeğin toplumun geneli açısından sosyal fonksiyon olarak çok farkı yokken, tarım toplumunun getirdiği iş bölümü anlayışı ile kadınlar ve erkekler fitratına yatkın işlere yönelmişlerdir.

Politik sistem açısından bakıldığında da ilkel toplum ile tarım toplumu arasında ciddi bir değişim gözlenmektedir. İlkel toplumlarda küçük toplulukların yaşlılar ya da bir lider tarafından yönlendirildiği bir sistem gözlenmektedir. Tarım toplumu ile mülkiyet kavramı ortaya çıkmıştır ve “devlet” denilen mekanizma ile mülkiyet hakkı bu dönemde güvence altına alınmaya çalışılmıştır. Devlet yapılanmasının çeşitlilik göstermesine karşın ana hatlarıyla aynı amaca hizmet etmiştir: mülkiyetin korunması, yönetim-organizasyon. Tarım toplumunda en çok dikkat çeken yönetim biçimi “feodalizm” denilen politik yapıdır. Derebeylik olarak çevrilen bu modelde hukuk, din, sosyal sınıf, statü vb. gibi olgular doğumla kazanılan haklardır. Bu dönemde siyasal yapı koruyan-korunan ilişkisine dayanan bir hiyerarşik modele sahiptir. Serfler, korunan tarafta yer alan köylülerden oluşmaktadır. Köylüler soylulara ait olan toprağı işler ve efendilerine sadık şekilde çalışarak kazanç sağlardı. Buna karşılık soylular koruyan taraf rolündedir. Kendileri için çalışan köylüleri korur, onların yaşamını idame ettirmesi için temel gereksinimleri karşılardı.(Abanoz 2013) Köylülerin bu dönemde hakları yok denecek kadar azdır. Eğitim, din, sanat, eğlence gibi alanlar sadece soyluların ilgilenebileceği alanlardır.

Toplumsal sınıflar incelenirken, genelde insanlarda bilginin sadece bilgi toplumu dediğimiz günümüzde önem kazandığını varsayma eğilimi oluşmakta. Halbuki bilgi ilkel dönemlerden beri hep önemli bir kavram olmuştur, fakat bilginin insan

faaliyetlerine ve üretim süreçlerine işlenme oranı değişkenlik göstermektedir. Tarım toplumunda da bilgi önemli bir yere sahiptir. Bu dönemde yaşayan çiftçiler, marangozlar, ev yapan ustalar gibi zanaatkârlar bilgiyi üretmiş, ürettikleri bilgiyi çıraklık sistemiyle sonraki kuşaklara aktarmıştır. Bu dönemde bilginin yayılıp toplumun gelişimini hızlandırması bazı sebeplerden dolayı söz konusu değildir. Köylüler ne kadar çalışırsa çalışsın, efendileri onlara karnını doyurup, kıt kanaat yaşayacak kadarını veriyordu. Ayrıca besini saklama ya da uzak pazarlara götürüp satma imkanları olmadığı için fazlasını üretmenin anlamı pek yoktu. Fazlasını üretme derdi olmayan toplum doğal olarak üretimi artırma adına bilgiyi üretme, yayma ve üretim süreçlerine uygulama kaygısını taşııyordu. (Aytun 2007: 2) Diğer bir sebep ise arz talep yasasıydı. Bu yasaya göre ustanın bilgilerinin tamamını çok sayıda çırağa aktarması akabinde rekabet etmek zorunda kalacağı çok sayıda insan anlamına geliyordu. Bu durum da ustaların bilgi yayma hevesini doğal olarak kırıyordu. (Cellary 2003: 1)

Sonuç olarak, konuyu toplamak ve tarım toplumunun yapısı hakkında yukarıda bahsedilen özellikleri organize bir şekilde anlayabilmek için, Richard Crawford tarafından düzenlenen aşağıdaki tabloyu incelemek faydalı olacaktır.

Tablo 2. İlkel Toplum ve Tarım Toplumu'nun Yapısal Özelliklerinin Karşılaştırılması

	İlkel Toplum	Tarım Toplumu
Teknoloji	Enerji: İnsan Enerjisi, Malzemeler: Hayvan Postu ve Taşlar Araçlar: Asgari Düzeyde kesme veya dövme (normal olarak taş yapımı)	Enerji: Doğal Enerji(İnsan, Hayvan, Rüzgâr) Malzemeler: Yenilenebilir kaynaklar (ağaçlar, pamuk, yün) Araçlar: İnsan kasının kullanımı (kaldıraç ve vinçler veya doğal güçleri çalışır duruma getirme-yelken, su değirmeni)
Ekonomi	Üretim Yöntemi: Yok Ulaşım Sistemi: Yürüme Haberleşme Sistemi: Konuşma Toplayıcılık, Avcılık, Balıkçılık	Üretim Yöntemi: El sanatları Ulaşım Sistemi: At, vagon, yelkenli gemi Haberleşme sistemi: El yazımı Ekonomide birincil kaynak: Toprak
Sosyal sistem	Küçük Gruplar veya Aşiretler	Cinsel rollerin açıkça belirlendiği hareketsiz büyük aile ve ailenin birincil güvenlik sistemi (dayanak) olması Seçkinlerle sınırlı kalan eğitim
Politik Sistem	Aşiret yaşlılarının ve şefin kuralları çerçevesinde temel politik birim olarak aşiret.	Feodalizm: Hukuk, din, sosyal sınıf ve politika doğumla kazanılan otoriteyle (aristokratik kurallar) toprağın yönetimini belirlemektedir.
Paradigma	Dünyanın tamamen doğal şekliyle gözlenmesi	Bilim Temeli: Matematik (cebir, geometri) Astronomi

Kaynak: Richard Crawford, In the Era of Human Capital: The Emergence of Talent, Intellicence and Knowledge as the Worldwide Economic Force and What It Means to Managers and Inventors, Newyork: Harper Collins Publishers, 1992:6 akt: Erkan, 1998, s.110.

1.2.2. Sanayi Devrimi

Sanayi Devrimi ya da Endüstri Devrimi, 18. ve 19. yüzyılda yeni buluşların üretimi olumlu yönde etkilemesi ve buhar gücüyle çalışan makinelerin üretim süreçlerine katılarak Avrupa'da sermaye birikimini artırması olarak tanımlanır ve James Watt'ın buhar makinesini bulması milat kabul edilir. Fakat bu tanım birçok yönü olan sanayi devrimini açıklamak için sığ kalmaktadır, çünkü insanlığı bu devrime götüren sebepler oldukça fazladır. Rönesans dönemi etkisiyle bilim alanında ilerlemeler kaydedilmiş ve toplumda bilimsel düşünce yerleşmeye başlamıştır. Bilimsel düşüncenin toplumda yerleşmesi insanların hayat tarzını derinden etkilemiş ve karmaşık bir toplum

yapısı ortaya çıkmıştır. Aydınlanma çağı dediğimiz dönem insanlar üzerinde köklü zihniyet değişiklikleri doğurmuştur. Bunun yanı sıra, teknolojik gelişmeler üretim süreçlerine uygulanmış, tarım toplumunda evde yapılan üretim artık evlere sığmayıp işletmelere taşmıştır. Bu modern anlamda sanayi anlayışını tetiklemiştir. Bilim tekniğin ilerlemesi sadece sanayi üretimini değil tarımsal üretimi de hızlandırmıştır. Sonuç olarak, sadece kendine yetebilen köylüler, orta ve büyük ölçekli çiftçilere dönüşmüştür. Fisher, 1500 ile 1800 yılları arasında İngiltere’de tarımda verimliliğin %60 oranında artış gösterdiğini belirtmektedir. (1992: 132) Tarımda artan verimlilik ürünlerin uzak pazarlara ulaştırılıp satılmasını gerektirmiş ve ulaşım araçları geliştirilmiştir. Diğer pazarlara ihraç edilen ürünler refah düzeyini yükseltmiştir. Aynı zamanda artan refah ve bilimsel gelişmeler insanların yaşam sürelerini uzatmıştır. 1700 yılından önce İngiltere’de nüfus artış hızı 100 yılda 1 milyon iken, 1700-1800 arasında artış 3 milyona ulaşmıştır. (Huberman 1995: 195) Artan nüfus şehirleri oluşturmuş modern anlamda kentleşme bu dönemde başlamıştır.

1.2.2.1. Sanayi Devrimini Doğuran Gelişmeler

Çoğu kez 1765 yılında James Watt’ın buhar makinesini bulması olarak başlangıcı verilen sanayi devrimi aslında yukarıda en yalın haliyle anlatıldığı gibi birbirine domino etkisi yapan süreçler bütünüdür. Erkan’a göre sanayi devrimi şu saç ayaklarına oturmaktadır: James Watt’ın buhar makinesini bulması teknolojik, Adam Smith’in “Milletlerin Serveti” eseri ekonomik mentalite ve Fransız İhtilali politik açıdan sanayi devrimine temel oluşturmuştur. (Erkan 1997: 3-4) Bu yüzden sanayi devrimi hakkında net bir başlangıç tarihi ve olayı belirtmek zordur. Nef’e göre sanayileşmenin doğuşu 18. yüzyıl sonları ile 19. yüzyıl başlarında olan ani bir olay değil, kökü 16. Yüzyılın ortalarına kadar uzanan bir süreç olarak değerlendirilir. (Deane 1994: 2) Sanayi devrimini ve sonucunda ortaya çıkan sanayi toplumunu daha iyi anlayabilmek için yukarıda kısaca bahsedilen süreçleri ve gelişmeleri daha kapsamlı şekilde incelemek faydalı olacaktır.

1.2.2.1.1. Rönesans-Reform ve Aydınlanma Çağı

Rönesans, Reform ve Aydınlanma Çağı dediğimiz dönemler sanayi toplumunun altını dolduran gelişmelerin yaşandığı süreçlerdir. Bu dönemde toplumları derinden

etkileyen ekonomik, teknolojik ve fikirsal ilerlemeler olmuştur. Avrupa’da coğrafi keşifler sonucunda insanların refahı artmış ve bu artan refah bilimsel araştırmalar için gerekli tabanı oluşturmuştur. Bu dönemde İstanbul’un fethi sonrasında İstanbul’dan kaçan bilim adamlarının Avrupa’ya gelmesi de bilimsel çalışmalarda zenginliğin artmasını sağlamıştır. Matbaanın bulunması yazılı eserlerin kısa sürede çoğaltılıp geniş kitlelere ulaşmasını kolaylaştırmıştır. Dolayısıyla her türlü bilgi yada düşünce hızla yayılarak toplumların düşünce sistemini etkileyebilmiştir. Bu durum kısa sürede dogmalara dayanan skolastik düşüncenin reddine ve pozitivist yaklaşımın yerleşmesine yol açmıştır. Pozitivist yaklaşımın benimsenmesi özgür düşünce ortamını temin etmiş ve bu durum bilimsel gelişmelerin önünü açmıştır. Sonuç olarak da bu dönemde bir çok değerli bilim adamı ve onların hâlâ hayatımızı kolaylaştıran icatlarını görüyoruz.

Coğrafi keşifler sadece ekonomik ve bilimsel anlamda değil, ayrıca sanat alanında da gelişmelere yol açmıştır. Coğrafi keşiflerle birlikte dünyayı gezen ve tanıyan, sanattan ve edebiyattan zevk alan bir zümre oluşmuştur. Bilim ve bilim adamları kadar sanatçılar da bu dönemde çok değer görmüştür. Bütün bu gelişmeler, kilisenin yıllardırrettiği dogmatik bilgilerin tabansız olduğunu ortaya çıkarmış ve kiliseye olan güven sarsılmıştır. Bu da reform hareketlerinin başlamasına sebep olmuştur.

Aydınlanma çağı denilen dönem batıda 17. ve 18. yüzyılda gelişen, eski, geleneksel ve değişmez kabul edilen varsayımların, ideolojilerin reddedilip, akla dayanan yeni bilgilerin benimsendiği dönemdir. Bu dönemde benimsenen ana fikir, akıl aracılığıyla doğru bilgiye ulaşılabilceği ve toplumsal yaşamın bu şekilde düzenlenebileceğidir. Bu dönemde deney ve gözlem yoluyla elde edilen verilere itibar edilmiştir. Tüm bu gelişmeler tam olarak sanayi devriminin düşünsel temellerini oluşturmaktadır. (Gökberk 1985)

1.2.2.1.2. Tarım Alanında Gelişmeler

Tarım toplumundan, sanayi toplumuna geçiş tarımın önemini azaltmaktan ziyade daha da artırmıştır. Gelişmiş sanayilerde hızla üretilen mallar için çok miktarda ham maddeye ihtiyaç duyulmaktaydı. Üretimi artırmak için bilimsel gelişmelerden tarım da nasibini almıştır. Birçok yeni tarım ekipmanı ve tarım yöntemleri geliştirilmiştir. İz

suretiyle tarla sürülmesi, makine ile ekim yapılması, hayvanların suni yemlerle beslenmesi, hendeklerin açılması ve drenaj sistemiyle tarım yapılamayan bataklıkların tarımsal alana dönüştürülmesi gibi gelişmeler hep bu dönemde yaşanmıştır. Bu metotlar o dönem için tarım alanında sıçrama yaptırmıştır. Örneğin hayvanların suni yemle beslenmesi ortalama hayvan ağılığının 2 katına çıkmasını sağlamıştır. (Torun 2003: 188) Torun, bu dönemde yaşanan tarım alanındaki önemli gelişmeleri aşağıdaki gibi maddelendirmektedir: (Rostow 1980 :8, Torun 2003: 188-189)

1. Çiftçilerin ortak olarak yararlandığı, büyük ölçekli bütünleşmiş işletme ziraatı gelişmiştir.
2. Bitkisel üretimin, işlenmeyen topraklara, meralara ve koruluklara kadar uzamış ve hayvan besiciliği yaygınlaşmıştır.
3. Kendi kendine yeterli köylü çiftçiler, yerini kendisini milli ve global ekonomiye bağımlı hisseden, büyük ölçekli çiftçilere bırakmıştır.
4. Zirai verimlilik artmış, zirai üretimde tam gün istihdam usulüne geçilmiş ve makineler bu sektörde kullanılmaya başlanmıştır.
5. Toprak hukuku ile ilgili olarak arazi çevirme yasası, yeni mülkiyet ilişkileri getirmiştir. Çitleme ve yeni toprak yasası ile köylüler serflikten kurtulmuştur. Serbest kalan köylüler kente göç ederek kentlerin nüfusunu artırmış ve endüstriyel işgücü piyasasını mümbit hale getirmiştir.
6. Müteşebbis davranışları değişmiştir. Tarım ürünlerinin pazarlama imkanı artmıştır. Kitlesele talep eğilimleri sırf iktisadi bir müteşebbis zihniyeti meydana getirmiştir. Uzun vadeli üretim planları, yerel olmayan, milli ve global kitlesele üretim, böyle bir zihniyetin ürünü olarak ortaya çıkmıştır. Sürekli çalışan bir topraksız çiftçi ve profesyonel tarım işçisini istihdam edecek bir üst tarım üretim sınıfı ortaya çıkmıştır. Daha önce geleneksel usullerin yerini bilimsel normlar ve yöntemler almıştır.
7. Artan ve şehir merkezlerinde temerküz eden nüfusu besleyen bir tarım sistemi gelişmiştir.
8. Artan nüfus ve gelişen tarım sistemi İngiliz endüstri mallarına yüksek alım gücü yaratmıştır.

9. Gelişmiş tarım, savaş döneminde endüstrileşmeyi finanse etmiştir.

10. Tarımsal devrim, endüstride istihdam edilebilecek bir nüfusu serbest bırakmıştır.

Bahsedilen gelişmeler neticesinde ortaya çıkan yeni toplumsal yapı ve özellikleri, ilerleyen bölümlerde yer alacak olan “sanayi toplumun özellikleri” başlığı altında incelenecektir.

1.2.2.1.3. Teknolojik ve Endüstriyel Gelişmeler

XV. yüzyılın sonları Avrupa’da ciddi teknolojik gelişmelerin görüldüğü dönemdir. Bu dönemde Avrupa, teknoloji alanında dünyayı geride bırakmaya başlamış ve özellikle teknolojinin mekaniğe ve farklı alanlara uygulanmasında büyük başarı elde etmiştir. Teknolojinin mekaniğe uygulanmasından ziyade hızla farklı alanlara uygulanması sanayi devriminin temel özelliğidir. Bu açıklamayı örneklemek için Drucker’ın bu konuda verdiği örneklerle bakmak faydalı olacaktır. Drucker sanayi devriminin özgün yapısını açıklamak için gözlük ve çömlekçi tekeri örneklerini kullanmıştır. Gözlük Roger Bacon tarafından 1270 dolaylarında bulunmuştur. 1290 yılında Papalığın Avignon Sarayı’nda, 1300 yılında Kahire’de Sultan Sarayı’nda, 1310 yıllarında Çin’de Moğol İmparatorluğu’nun sarayında kullanılmaya başlandı. Bu günümüz şartlarında bile çok hızlı sayılabilecek bir yayılma hızıdır. Fakat gözlüğün yani optik camın ikinci bir kullanım alanı o dönem için ortaya çıkmamıştır. Çömlekçi tekeri için de durum aynıdır. Çömlekçi tekeri M.Ö. 1500 yılında bile kullanılan bir alettir. O dönemde toprak kaplar her evde bulunan eşyalardır. Fakat çömlekçi tekerinin iplik eğirme için kullanılması yani ikinci bir alana yayılması M.S. 100 yıllarında gerçekleşmiştir. (Drucker 1993: 36) Sanayi devriminin başlangıcı olarak kabul edilen James Watt’ın buhar makinesi için de durum aynıdır. James Watt’ın buhar makinesinin bir benzeri çok daha önce Newcomen tarafından aynı amaçla yapılmıştır. James Watt da, Newcomen de buhar makinesini madenden su boşaltmak için tasarlamıştır. Neden Newcomen değil de James Watt’ın buhar makinesinin sanayi devrimini başlattığı ise şu ayrıntıda gizlidir; James Watt’ın yaptığı buhar makinesi hızla fırına hava üflemek için, gemileri hareket ettirmek için, trenleri hareket ettirmek için kullanılmıştır. (Drucker 1993: 37) Yani elde edilen bilgi hızla üretim süreçlerine uygulanmıştır. Bu gelişmeler sonucunda makineleşme hız kazanmıştır ve üretim süreçlerinin olmazsa olmazı haline

gelmiştir. Bu durum eski üretim sistemlerinin, dolayısıyla eski enerji kaynaklarının terki anlamına gelmekteydi. (Braudel 1991: 112) Kömür üretiminin artması, demirin daha ucuz elde edilmesi ve buhar gücünün enerji kaynağı olarak kullanılması hem üretim maliyetlerini düşürmüştür, hem de üretim miktarını artırmıştır. (Ergin 1973: 496)

Modern anlamda ilk gerçek fabrika Derby yakınlarında kurulan ipek fabrikasıdır. Bu fabrikada su gücüyle bobinler çalışmaktaydı ve yün eğirmektedir. Daha sonra keten üretiminde ve çömlekçilik endüstrisinde fabrikasyona geçildi. Bu fabrikaların işleyişi, enerji kaynakları, üretim metot ve araç-gereçleri tarım toplumu dönemine çok uzaktı. İşgücü, ham madde, işveren ve diğer kaynaklar aynı çatı altında faaliyet gösteriyordu. (Weber 1961: 302, Akt. Torun 2003: 190)

Bu başlık altında irdelenmesi gereken bir diğer alan ulaşım alanında yaşanan teknolojik gelişmelerdir. Ulaşım alanında yaşanan gelişmeler de şüphesiz toplum yapısını etkilemiştir. Bu dönemde teknolojinin ulaşım alanına yoğun şekilde uygulandığı dönem olmuştur. Kara yolu taşımacılığı zor ve riskli olduğundan, nehir ve deniz taşımacılığına önem verilmiştir. Seri üretime geçen fabrikalara ham madde temin etmek, diğer taraftan çıkan ürünleri yeni pazarlara sevk etmek tüccarların önceliği haline gelmiştir. Bu doğrultuda nehirler ıslah edilerek taşımacılık yapılabilir hale gelmiştir, ayrıca birçok yeni kanal açılmıştır. Yapılan çalışmalarla Avrupa'da çok kapsamlı bir kanal-nehir ağı oluşturulmuştur ve bu taşımacılığın gelişmesinde önemli rol oynamıştır. (Zeytinoğlu 1993) Ulaşımında asıl devrim ise rüzgar gücüyle hareket eden gemilere buhar gücünün tatbik edilmesidir. Robert Fulton isimli Amerikalı, buhar makinesini su taşımacılığına ilk uygulayan kişidir. Bu gelişme ile rüzgara bağımlı kısıtlı seyahat kabiliyeti olan gemiler uzun yolculuklar yapabilen etkili araçlara dönüşmüştür. Pusula ve sekstan adı verilen aletlerin bulunması da eklenince denizcilik alanında büyük bir sıçrama yapılmıştır. Ulaşım alanında yaşanan en son devrim ise buharlı trenin icadı olmuştur. Buharlı lokomotif, özellikle ağır sanayi hammadde ve ürünlerinin güvenli ve hızlı şekilde taşınmasını sağlamış olup, endüstrinin gelişmesini ciddi anlamda desteklemiştir. (Torun 2003)

Bahsedilen gelişmeler ışığında Weber üç ana sonuca varmıştır: eskiden doğanın verdiğiyle yetinen insan, teknoloji ve verimliliğin geliştirilmesinde artık bu durumdan nispeten kurtulmuştu, yani organik maddelerin sınırlayıcılığı kaybolmuştu. İkinci

olarak, makineleşme sonucu insan gücü önemini yitirmişti, Son olarak, üretimin bilimle birleşmesi neticesinde dogmalar terk edilmiş, serbest akıl ortaya çıkmıştır. (Weber 1961: 304-307, Akt. Torun 2003)

1.2.2.1.4. Ekonomik Alanda Yaşanan Gelişmeler

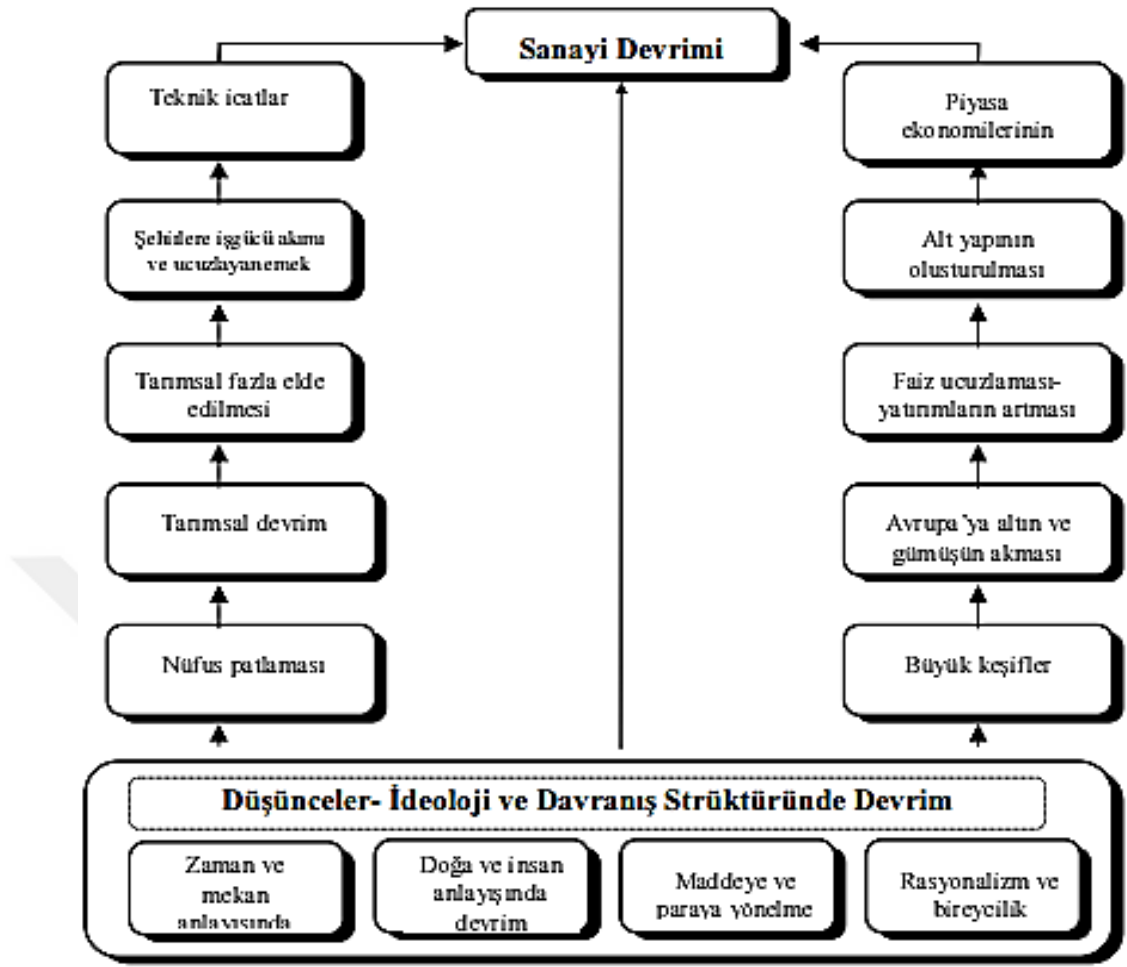
Sanayi toplumunu açıklayan bilim insanlarının çalışmalarına baktığımızda çoğunun ekonomi temelli yaklaşımlara öncelik verdiğini görürüz. Yani, toplum yapısının yaşadığı dönüşümün genel olarak başlangıç noktası ekonomi alanında yaşanan gelişmelerdir. Üretimde makineleşme sonucu ortaya çıkan seri üretim kavramı, seri üretim sonucu ortaya çıkan fazla ürünler için pazar arayışı, seri üretimi besleyebilecek hammadde kaynakları arayışı ve benzer motivasyonlar akabinde toplumu tamamıyla dönüştürecek gelişmeleri de tetiklemiştir. Tabi ki sanayi toplumunun oluşumunda tek unsur ekonomik gelişmeler değildir ve yaşanan dönüşüm daha önce bahsedilen süreçler bütünüdür. Fakat, ekonomik gelişmeler sürükleyici etkiye sahiptir. Örneğin; teknolojik gelişmelerin yani bilginin üretim sürecine uygulanması modern anlamdaki fabrikaları doğurmuştur. Modern anlamdaki fabrikalar ortaya çıkınca tarım toplumunun toprak işçileri fabrika işçilerine dönüşmüştür. Fabrikalarda çalışmak üzere belli merkezlere yığılmalar yaşandığı için şehirler ortaya çıkmıştır... Görüldüğü gibi domino etkisiyle gelişmeler bir birini tetiklemektedir.

Ekonomik gelişmeleri bir de teknik anlamda irdelemek gerekir. Bu noktada Torun'un bu konudaki eserinden bir bölümü görmek faydalı olacaktır. (Torun 2003: 192)

Sermaye teşekkülü büyük oranda Amerikan altın ve gümüşlerinin Avrupa'ya transferi yoluyla gerçekleşmişti. İspanya 1500-1600 yılları arasında Amerika'dan akıl almaz ölçüde altın ve gümüş taşıdı. Bu dönemde, Avrupa'daki para stokunun sürekli genişlemesi, mal ve hizmetlere olan talebi adeta patlatmıştı. Talep patlaması ise fiyat ihtilaline sebep olmuştu. Fiyat ihtilalinin iki genel sonucundan bahsedilebilir. Birincisi, para arzının genişlemesi oranında ürün arzının artmamasıyla ortaya çıkan enflasyon periferideki ülkelerin nakdi akım-reel akım dengelerinin altüst olmasıdır. Osmanlı'daki dengelerin bozulması da Batı'da ortaya çıkan bu parasal şoklarla ilgiliydi. İkincisi ise; işçi

ücretlerinin malların fiyat artışından düşük kalması sonucu ortaya çıkan farkın (artık değer) işverenin hesabında toplanmasıdır. Bekleneceği gibi bu süreç, sermaye artışını hızlandırmıştır (Burjuvanın iç sömürüsü). Sermaye artışını sağlayan diğer bir faktör, genellikle Afrika ülkelerinde gerçekleştirilen köle ticareti yoluyla olmuştur. İlk dönemlerde, silah zoruyla gerçekleştirilen bu ticaret, daha sonraları yerli işbirlikçiler yoluyla gerçekleştirilmiştir. XVI-XIX. yy'lar arasında yaklaşık 150 milyon Afrika insanı köle ticaretine konu olmuştur. Bu yolla burjuvazi, astronomik karlar sağlamış, servetine servet katmıştı (Burjuvazinin dış sömürüsü) (Duran,1993:51). Nitekim Marksistler, Batı iktisadi gelişmesini bu şekilde bir sömürüye indirgemektedirler.

Görüldüğü üzere köle ticaretinden sağlanan astronomik kazançlar, Amerika'dan gelen yüksek miktardaki altın, gümüş stokları, sürekli genişleyen para stoku, işçi giderleriyle kıyaslandığında işverenler tarafından elde edilen yüksek gelirler gibi gelişmeler sanayi toplumunun iktisadi dinamiklerini oluşturmuştur. Şu ana kadar sanayi devrimi sebepleri ve sonuçlarını özetlemek adına aşağıdaki şekle bakmak faydalı olacaktır.

Şekil 2. Sanayi Devrimi Dinamikleri (Kaynak: Beşir Hamitoğulları, Çağdaş İktisadi Sistemler, Savaş Yayınları, IV. Baskı, Ankara, 1986, s.163. Akt. Mesut Küçükkalay.)

1.2.3. Sanayi Toplumu'nun Özellikleri

Yukarıda çeşitli başlıklar altında sanayi toplumunun ortaya çıkmasını sağlayan faktörlerden bahsedildi. Bu başlık altında ise yaşanan tüm bu gelişmeler neticesinde olgunlaşan ve tam anlamıyla “sanayi toplumu” teriminin içeriğini dolduran toplum yapısının genel özellikleri incelenecektir.

Sanayi toplumunda en köklü değişiklik yaşayan kavramların başında aile kavramı gelmektedir. Tarım toplumunda temel iş gücü insan olduğu için daha çok insan daha çok iş gücü anlamına gelmekteydi. Bu durum geniş aile yapılarına yol açmıştır. Bir arada yaşayan geniş aileler iş bölümleri yaparak hayatlarını sürdürmüştür. Sanayi toplumunda insan gücü yerini makine gücüne bıraktığı için insanlar fabrikalarda çalışan

bireylere dönüşmüş, modern anlamdaki çekirdek aile kavramı ortaya çıkmıştır. Aile içinde roller değişmiştir ve tarım toplumundaki ataerkil aile yapısı kaybolmuştur.

Daha önce köylerde yaşayan ve tarım yapan insanlar yavaş yavaş fabrikalara kaymıştır. Artık temel ekonomik üretim alanı tarla değil fabrikalardır. Bu durum insanları fabrikalar etrafında yaşamaya itmiştir ve modern anlamda şehirler oluşmuştur. Daha önce birbirinden uzak köylerde kendi halinde yaşayan insanlar şehir denilen yeni yerleşim alanlarında yeni bir hayat tarzı benimsemiştir. Tabi bu yeni hayat tarzı beraberinde bazı değişiklikleri dayatmıştır. Tarım toplumunda tüm toplumsal yapı köye göre düzenlenmiştir. İş bölümü ve sınırları net olarak çizilmiş sınıflar vardır: soylular, din adamları, savaşılar ve köleler. Kişinin sosyal statüsü doğumuyla belirlenmiştir ve çok istisnai durumlar olmadıkça sınıflar arası geçiş imkansızdır. (Toffler 2008: 29-30) Sanayi toplumunda ise iki ana sınıf ortaya çıkmıştır: üretim araçlarını elinde tutan kapitalistler ve üretim alanında çalışan işçiler. Marx bu gruplara sırasıyla “burjuva” ve “proleterya” adını vermiştir. (Marx, Engels 2014: 21-22)

Tarım toplumunda monarşiye dayanan feodal yönetim sistemleri (krallıklar, düklikler, prenslikler, kabileler) mevcuttu. Feodal devletler küçük seviyede güce ve toprağa sahiptiler. Sınırlar net olarak belli değildi ve devlet hakları net değildi. En büyük krallıklar bile yerel olarak yönetilen birimlerdi. Krallığın ana faaliyeti bir değirmenin gelirini almak, köylülerden vergi toplamak gibi basit işlerdi. Voltaire “Avrupa’yı dolaşırken kanunların da atlar kadar sık değiştiğini gördüm” diyerek o dönemi bir cümle ile özetlemiştir. (Toffler 2008: 104) Sanayi toplumunda bu yapı değişmiştir. Köylerden gelip şehirlerde yaşamaya başlayan kalabalık insan grupları modern anlamda “ulus” kavramını ortaya çıkarmıştır. Özellikle Fransız İhtilali’nin ulus ve ulusa dayalı yönetimler ortaya çıkmasında etkisi büyüktür. Tarım toplumunda devletin sahibi ve meşruiyetin sahibi monarşi idi. Bu sistemin yani feodalizmin zayıflaması ile burjuvazi güç kazanmıştır. Burjuvazinin hedeflerini gerçekleştirmek için halk yığınlarının desteğini arkasına alması gerekmektedir ve bunun için gücünü halktan alan yönetim yapıları ortaya çıktı. Bir anlamda egemenlik halka devredildi. Burjuva feodalizmi yıkmak için milliyetçilik akımlarını kullanmış ve bu “ulus/millet” anlayışını ortaya çıkarmıştır. Daha sonra halk egemenliğine dayanan yönetim yapısı yani ulus devletler ortaya çıkmıştır. (Kızıl 2007)

Sanayi devriminde ortaya çıkan ulus devlet yapısını ve halk egemenliğine dayalı hükümetleri sadece Fransız İhtilali ve milliyetçilik akımıyla açıklamak sığ bir yaklaşım olur. Daha önce köyde sade bir hayat süren ve ürettiğini tüketen insanoğlunun şehirler oluşturması, üretim yapısının gelişmesi, ekonomik yapının son derece kompleks bir hal alması, sosyal yapının değişmesi vs. gibi faktörler feodal yapıyla yönetilemeyecek bir süreçler bütünü ortaya koymuştur. Bir kişi yada bir grubun yönetmesi ve yönlendirmesi imkansız bir sosyal yapı ortaya çıkmıştır. Bu sebeple ilerleyen bölümlerde değinilecek olan “profesyonel yönetim” sergilemek durumunda olan yönetim yapılarına ihtiyaç duyulmuştur ve dolayısıyla krallık, düklük, prenslik gibi yapıların yerini modern hükümetler almıştır.

1.2.3.1. Altı İlke

Alvin Toffler “Üçüncü Dalga” adlı kitabında sanayi toplumunu şekillendiren 6 temel ilkedен bahsetmektedir. Bunlar standartlaşma, uzmanlaşma, senkronizasyon, odaklanma, azamileştirme, merkezileştirme’dir. Sanayi toplumunu tam olarak anlayabilmek için Alvin Toffler’in altı ilkesini “Üçüncü Dalga” kitabına paralel olarak biraz açmak faydalı olacaktır.¹

Standartlaşma sanayi toplumunun en temel karakteristiğidir. Üretimin seri olması için en temel şart standart üretim ve ürünlerin olmasıdır. Henry Ford’un “en iyi araba siyah araba” söylemi bu dönemin zihniyetini en iyi şekilde yansıtmaktadır. Standart üretim ve ürünlerin olması zamanla standart ölçü birimleri oluşmasını zorunluluk haline getirmiştir. Standartlaşma sadece üretim ve ölçü birimleriyle kalmamış sosyal hayata da yansımıştır. Belli saatlerde işe başlanmış, belli saatlerde işe ara verilmiştir. Her çalışanın alacağı ücret bellidir. İlk defa Amerika’da açılan bir mağazada standart fiyat uygulaması yapılmıştır. Kitle iletişim araçlarının yaygınlaşmasıyla çok sayıda insan aynı reklamı izlemiştir. Çocukları geleceğe hazırlamak için standart bir eğitim yöntemi ve müfredatı ortaya çıktı. Birbirinin kopyası benzinlikler, marketler vb. yerler hızla yayıldı. (2008: 61-65) Henry Ford’un “en iyi araba siyah arabadır” sözü (Gambino 1996, Akt. Dulupçu 2003: 55) ya da ABD’de sağ

¹ Sanayi Toplumu’nu şekillendiren altı temel ilke en özgün şekilde Alvin Toffler tarafından Üçüncü Dalga adlı eserde sistematik halde sunulmuştur. Bu tez çalışmasında ilgili eserdeki altı temel aşağıdaki şekilde sunulmuştur.

sol farkı gözetmeden düz (straight) ayakkabı üretilmesi (Tonta 2005: 3, Akt. Ayaz 2012: 8) bu dönemde standartlaşmada ulaşılan boyutu özetlemektedir.

Sanayi toplumunun temelini oluşturan bir diğer ilke uzmanlaşmadır. Sanayi devrimi ile birlikte her işi yapan köylü gitmiş yerine bir işi dar çerçevede defalarca yapabilen uzman işçi gelmiştir. Uzmanlaşmanın daha az zaman ve emek gerektirdiğinin farkına varılması uzun sürmemiştir. Adam Smith bu konuda iğne örneğinden bahsetmektedir. Eski üretim tarzıyla her işi kendi yapan bir işçi günde bir avuç iğne üretebilirken, 10 kişinin iş bölümü yaparak çalıştığı bir fabrika bir günde kırk sekiz bin iğne üretebiliyordu. Uzmanlaşma da sadece üretim alanında kalmamıştır. Eğitim tarım toplumunda yaşlıların gençlere bilgi aktarması şeklinde gerçekleşirken, sanayi toplumunda okul, öğretmen, müfredat gibi kavram ortaya çıkmış ve eğitim işi eğitim uzmanlarına bırakılmıştır. Aynı şekilde sağlık artık doktorların kontrolüne bırakılmıştır. İşe gitmek ve belli saatler arasında çalışmak zorunda olan bireyin yaşlı ailesine bakma şansı kalmamış bu işi bakım evleri, huzur evleri üstlenmişti. Lenin bile mesleği profesyonel devrimciler olmadan devrim yapılamayacağı inancına varmıştır ki bu sanayi toplumunda uzmanlaşmanın vardığı boyutu en iyi şekilde göstermektedir. (2008: 65-68)

Sanayi toplumunu şekillendiren üçüncü ilke senkronizasyondur. Sanayi devrimiyle birlikte seri üretim kavramı hayatımıza girmiştir. Seri üretim sisteminde fabrikanın bir ucundaki işçinin işi yavaşlatması bütün üretimin yavaşlaması anlamına gelmiştir, dolayısıyla pahalı makinelerin boş durması para kaybı anlamına gelmeye başlamıştır. Bu durumda en üst düzeyde verim elde edebilmek için çok küçük zaman dilimleri hayatımıza girmiştir. Senkronizasyon sadece iş hayatında değil tüm alanlarda hayatımızı derinden etkilemiştir. 9-5 mesai kavramı bu dönemde ortaya çıkmıştır. Okullar aynı saatte başlayıp aynı saatte bitmiştir. Hastaneler aynı saatte çalışmaya başlamıştır. Ulaşım sektöründen eğlence sektörüne kadar her şey bir zaman dilimi içinde hareket ediyordu. Tarım toplumunda da tabii ki günler, aylar, mevsimler gibi zaman dilimleri vardı ama bunlar sadece ekim-hasat gibi tarımsal faaliyetleri takip amacıyla kullanılıyordu. Sabah güneşin doğuşuyla işe başlanıyor, hava kararırken iş bırakılıyordu. Ara vermek, dinlenmek gibi aktiviteler biyolojik saate göre ayarlanıyordu. Sanayi toplumunda ise bırakın ayları, mevsimleri saatler hatta dakikalar

bile önem kazanmıştır. Kol saatlerinin, duvar saatlerinin ve köstekli saatlerin bu dönemde ortaya çıkması tesadüf değildir. Hayatın ritmine uyum sağlamak zorunluluğu senkronizasyonu bizim için zorunlu kılmıştır. (2008: 68-70)

Sanayi devriminin ortaya çıkardığı ekonomik yapı odaklanma ilkesini hayatımızın bir parçası yapmıştır. Tarım toplumunda üretim dağınık şekilde tarlalarda yapılmaktaydı ve gerekli olan güç insan gücüydü. Sanayi toplumunda ise üretim belli merkezlerde yani fabrikalarda yapılmıştır ve insanlar dağınık şekilde yaşadıkları kırsal kesimden alınarak şehirlerde toplanmıştır. Ayrıca artık insan gücü değil fosil yakıtlarından elde edilen enerji ana enerji kaynağı olmuştur. Odaklanma ilkesi sermaye akışında da görülmüştür. Sanayi devrimiyle büyük sermaye sahipleri, tekeller ortaya çıkmıştır. 1960'larda Amerika'da üç büyük otomobil firması Amerika'daki araçların %96'sını üretiyordu. Fiat İtalya'daki araçların %90'ını üretiyordu. Almanya'da boyanın %92'si, fotoğraf filminin %98'i, sanayi tipi dikiş makinelerinin %91'i ülkedeki üç-beş şirket tarafından üretiliyordu. Marksistler odaklanma prensibini bir adım daha ileri taşıyarak üretimin tamamen devletin elinde olmasını, tüm çalışanların devletin çalışanı olmasını hedeflemiştir ki bu hedef doğrultusunda Sovyetler Birliği en odaklanmış üretim yapısına sahip olmuştur. (2008: 70-72)

Sanayi toplumunda büyüklük ve gelişim adeta bir takıntı haline gelmiştir. Bu durum "azamileştirme" ilkesini ortaya çıkarmıştır. Peki neden böyle bir eğilim ortaya çıkmıştır? Bir fabrikada çalışma saatlerinin uzaması birim maliyetin düşmesi anlamına geliyordu ve aynı şekilde üretim hacminin artması tasarrufun artırılmasını sağlıyordu. Bir fabrika ne kadar büyükse ve ne kadar çok çalışıyorsa o kadar güçlüydü. 1960'lı yıllarda AT&T firmasında 736.000 kişi çalışıyordu. O dönemde ortalama aile büyüklüğünün 3.3 olduğunu dikkate alırsak 2.000.000'dan fazla insanın tek bir firmadan geçindiğini görürüz ki bu günümüz şartlarında bile çok büyük bir rakamdır.

Büyüklük tutkusu sadece sanayide kalmamış hayatın her alanına yayılmıştır. En büyük gökdelen, en büyük baraj, en büyük gemi sahibi olmak için ülkeler, şirketler yarışır hale gelmiştir. O dönemde Rus yöneticiler bir fabrika yada yapı inşa edeceğinde dünyadaki örneklerinin boyutlarını araştırıp, ondan daha büyüğünü yapmaya çalışmaları bu dönemki büyüklük takıntısının en iyi örneklerinden birisidir. (2008: 72-74)

Şu ana kadar sayılan beş ilkenin etkilerinin sonucunda ortaya “merkezileştirme” zorunluluğu çıkmıştır ve “merkezileştirme” sanayi toplumunu şekillendiren altıncı ilke olmuştur. Tarım toplumunda insanlar kırsal kesimde dağınık şekilde yaşıyor, dağınık halde var olan küçük feodal yapılar tarafından idare ediliyordu. O dönemki toplum yapısı için yerel yönetimler daha ideal idi çünkü yönetimin fonksiyonu daha önce bahsedildiği gibi bir yer değirmeninin gelirini elde etmek ya da vergi toplamaktı. Bu gibi küçük işler için merkezi yönetimin varlığına çok ihtiyaç duyulmamıştır. Fakat sanayi toplumunda durum değişmiştir. Büyük şehirler ortaya çıkmıştır, bu şehirler arasında ulaşım sistemleri inşa etme zorunluluğu ortaya çıkmıştır, bu şehirlerde büyük uzmanlık ve maddi-fiziki güç gerektiren alt yapı inşaları gerekliliği ortaya çıkmıştır. Eğitim-sağlık gibi temel hizmetler başta olmak üzere toplumun tamamını ilgilendiren hizmetlerin standartlaşması gerekmiştir. Şehirler bir kenara ülkeler arasında bile standartlaşma zorunluluğu ortaya çıkmıştır. Bütün bu büyük ölçekli işler için küçük çaplı yerel yönetimler yetersiz kalmıştır. Bu sebeple büyük merkezi yapılara ihtiyaç duyulmuştur. Ülke yönetiminde ulus devlet denilen merkezi otoriteler ortaya çıkmıştır. Aynı şekilde bankalar, para fonları, ticaret örgütleri gibi merkezi kuruluşlarda ekonomik verimi artırmak adına faaliyet göstermeye bu dönemde başlamıştır. Merkezi kuruluşlar özel sektör tarafından yapılması mümkün olmayan işleri yapmıştır ve birleştirici-organize edici bir rol üstlenmiştir. (2008: 75-79)

1.2.3.2. Sanayi Devrimi ve Eleştirel Yaklaşımlar

Sanayi devrimine yönelik eleştiri denilince şüphesiz akla direkt olarak Karl Marx gelmektedir. Marx’ın emek, toplumsal sınıflar, kapitalist ekonomi modeli ve mülkiyet üzerine yaptığı eleştiriler büyük yankı uyandırmış ve “Marksizm” akımı haline dönüşmüştür. Günümüz de bile Marksist yaklaşımlar ve fikirler halen savunuculara sahiptir.

Marx’a göre bir ürünün değeri onun üretilmesi için harcanan emek kadardır. Marx, bir işçinin ürettiği değer ile elde ettiği değer arasındaki farkı “artı değer” olarak tanımlanmakta ve Marx’a göre bu artı değer sömürünün temelini oluşturmaktadır. Üretim araçlarını elinde bulunduranlar işçilerin ürettiği artı değer sayesinde zenginleşmekte ve güçlenmektedir. Marx toplumsal sınıf çatışmalarının tüm insanlık tarihi boyunca var olduğunu belirtir ve sanayi devrimi ile ortaya iki ana sınıf çıktığını

iddia etmektedir. Birincisi üretim araçlarını elinde bulunduran “burjuva” sınıfı, ikincisi ise işçi sınıfı yani “proletarya”. İnsan doğası gereği burjuva ve proletarya çatışma halindedir. Marx bu çatışmanın sonunda proletaryanın birleşerek burjuvayı devireceğine ve üretim araçlarının devlet elinde toplanacağına inanmaktadır.

Marx’ın düşüncesini destekler nitelikte bir başka eleştiriye bakmak bu noktada faydalı olacaktır. Alvin Toffler “artı değer” kavramına farklı bir bakış açısı getirmiştir. Toffler’a göre, tarım toplumunda üretici-tüketici ayrımı yoktur. İnsanlar tüketeceği kadar üretir, tüketeceğinden fazlasını elde ederse bunu da toprak sahibiyle yada efendisiyle paylaşırdı. O dönemde de tabi ki ticaret vardır fakat insanların ana üretim motivasyonu artı değer oluşturup kazanç sağlamak değildir. Üretilen ürünlerin büyük bölümü pazar ekonomisine yansımamıştır bile. Dolayısıyla üretim ve tüketim bir bütün sürecin iki yarısıdır. Sanayi toplumunda ise üretici ve tüketici bir birinden ayrılmıştır. İnsanların ana üretim motivasyonu tüketeceği kadarını elde etmek değildir. Üretimin amacı mümkün olduğu kadar fazlasını üretmek yani Marx’ın deyişiyle mümkün olduğu kadar artı değer ortaya koymaktır. Daha önce bir bütün sürecin parçaları olan üretici ve tüketicinin arasına kapitalist sistemde “pazar” denilen kavram girmiştir. Üretme kapasitesi sınırlı olan insan sınırsız isteklerini gücü yettiğinde “pazar” denilen sistemden elde etmek durumundaydı. Ortaya çıkan uygarlık bu çelişkinin sonucu “menfaat odaklı” bir toplum yapısına dönüşmüştür. Davranışlarımız bir alış veriş dizisine dönüşmüştür. Arkadaşlık, akrabalık, aşiret yada toprak sahiplerine olan sadakata dayalı ilişkilerin yerini direk yada dolaylı menfaat beklentileri almıştır. Toffler gelinen noktayı açıklamak için “daha önce Tanrı huzurunda kutsal bir yeminle gerçekleştirilen evliliklerin bugün adeta toplantı masasında imzalanan sözleşmeye dönüşmesi” örneğini vermiştir. (Toffler 2008: 50-55)

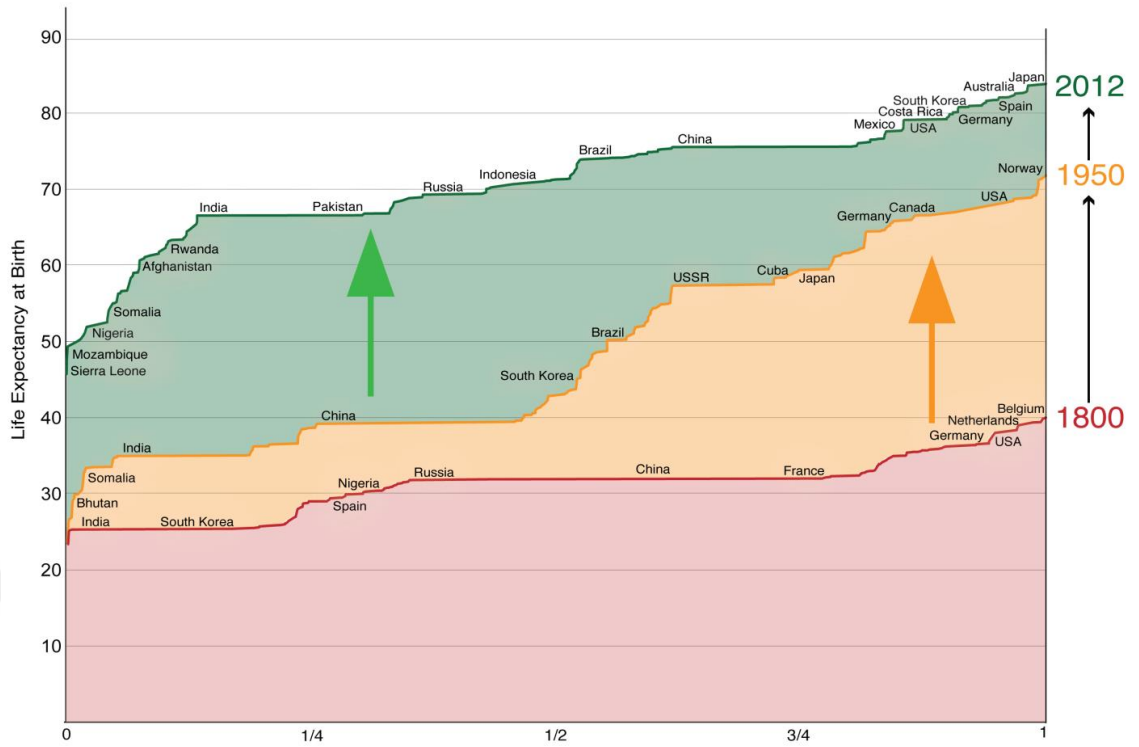
Marx kapitalist sistemin en şiddetli karşıtlarından biridir. Burjuvanın proletaryayı sömürmesi, insanları köleleştiren-makineleştiren yeni üretim modelleri, burjuvanın kazancını artırmak için uyguladığı politikalar ve tüm bunların sonucu sanayi toplumunda insanlığın uğradığı değişim hakkında değerlendirmeler yapan Marx çeşitli eleştirilerde bulunmuştur. Burjuva her geçen gün daha da büyümektedir ve tüm dünyayı sömürmektedir. Marx’a göre burjuva tüm dünyada sömürü işini öyle bir boyuta taşımıştır ki artık “ölüler diyarının büyüleriyle harekete geçirdiği güçleri artık kontrol

edemeyen bir büyücü” gibidir. Kapitalist sistem sürdürülebilir değildir ve zaman zaman ekonomik krizler çıkmakta ve sistem hata vermektedir. Burjuva bu durumda yeni pazarlar ele geçirerek, sömürünün kapsamını ve şiddetini artırarak bunalımı atlattırmaktadır, ama aslında daha yıkıcı bunalımları hazırlamaktadır.

Kapitalizmin diğer olumsuz etkisi ise insan ilişkilerine ve yaşam tarzına olmuştur. Marx’a göre üstünlüğü ele geçiren burjuva bütün ataerkil, romantik ilişkileri bitirmiştir ve insanların ilişkilerinde çıplak menfaatten ve nakit ödemedi başka bir bağ bırakmamıştır. Kapitalist sistem insanların sahip olduğu sayısız özgürlüğü alarak yerine sadece ticaret özgürlüğünü koymuştur. Yaygın makine kullanımı ve iş bölümü yüzünden insanlar iş yapan makineyi kullanmaktan ziyade makinenin adeta bir parçası olmuştur. Bu sistem iş hayatını tek düze ve sıkıcı yapmış, çalışanları adeta köleleştirmiştir. Ve bu köleleştirme sadece yetişkin erkeklerle kalmamış, kadın ve çocuklara da sıçramıştır. (Marx, Engels: 2014) (Marx 1996)

Şu ana kadar sanayi devriminin olumsuz yönlerinden bahsedilmiş olsa da sanayi devriminin insanlığa birçok getirisine de bu bölümde değinmek gereklidir. Yukarıda yapılan eleştiriler muhakkak haklılık payına sahiptir ve çoğu insan tarafından benzer eleştirileri duyabiliriz fakat sanayi devriminin olumlu yanlarından bahsetmemek haksızlık olur.

Çoğu insan yukarıdaki eleştirilere katılmaktadır fakat sanayi toplumun getirdiği imkanlar ve ortaya çıkan bazı istatistikler popüler inancı çürütür niteliktedir. Toplum refahının en önemli ölçütü olan ortalama yaşam süresine, çocuk doğum hızlarına, nüfus artış hızına bakarsak sanayi döneminde çok ciddi artış olduğunu görürüz. Örneğin, 1700 yılından önce İngiltere’de nüfus artış hızı 100 yılda 1 milyon iken, 1700-1800 arasında artış 3 milyona ulaşmıştır. (Huberman 1995: 195) 18. yüzyılda 6 milyon olan İngiltere ve Galler nüfusu 1740’larda artmaya başlamış o zamandan günümüze artarak gelmiştir. (Küçükkalay 1997: 61) Nüfus artışında en önemli etken ortalama yaşam süresinde görülen artıştır. Sanayi devriminde ve sanayi sonrası dönemde ortalama hayat süresi ciddi şekilde artmıştır ve ortalama hayat süresi artışı insanların yaşam standartları açısından çok ciddi bir göstergedir. Aşağıdaki grafikte sanayi devrimi ve sanayi sonrası dönemde ortalama hayat süreleri görülmektedir.

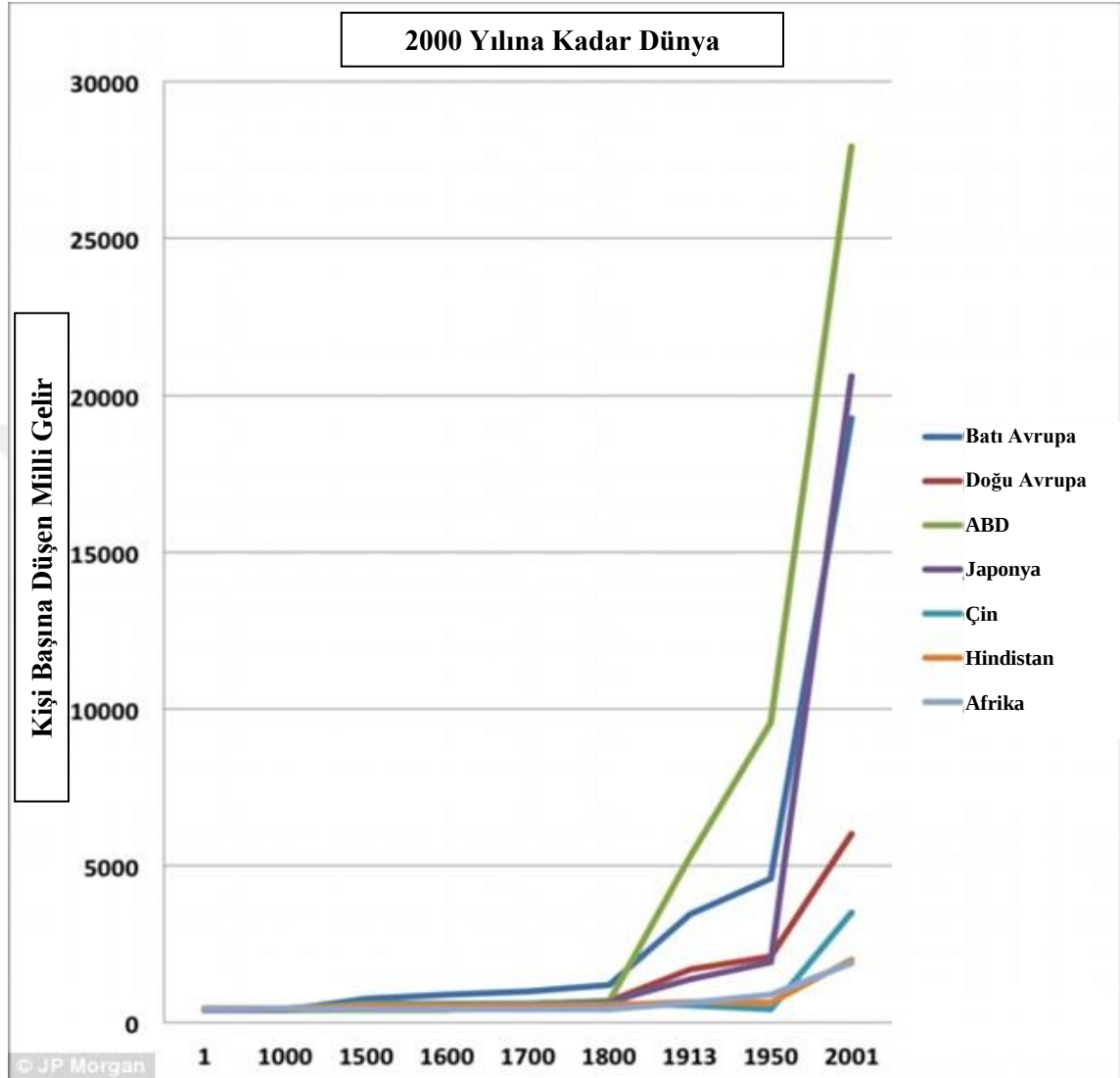

Grafik 1. 1800-1950-2012 Yıllarında Ortalama Hayat Süreleri (Kaynak: Max Roser, www.maxroser.com/everyone-is-better-off-life-expectancy-increased/)

Grafikte de açıkça görüldüğü üzere sanayi devriminin etkilerinin açıkça hissedildiği 1800’lü yılların başlarından itibaren hayat süresi ciddi anlamda artmıştır. 1800 yılında ortalama yaşam süresi en gelişmiş ülkelerde bile 40 yıl iken, 1950 yılında 70 civarına yükselmiştir. Yani neredeyse 2 katlık bir artış söz konusudur. Sanayi devriminin en az hissedildiği Somali ve Nijerya gibi ülkelerde bile ortalama yaşam sürelerinde artış gözlenmektedir. İddia edildiği gibi sanayi devrimi insanların hayat kalitesini düşürdüyse hayat standartlarının en önemli göstergelerinden biri olan ortalama yaşam süresi nasıl bu denli artmıştır?

Tabi ki sanayi devriminin tek başarısı nüfusun artmış olması değildir. Sanayi devrimini başarı hikayesi yapan şey dünya tarihinde ilk kez nüfus artışı ile hayat standartlarındaki artışın birlikte sağlanabilmesidir. Bahsedilen nüfus artışları gerçekleşirken diğer taraftan milli hasıla da 145 kat artmıştır. (Kennedy 1991: 173) Sanayi devrimi dünya tarihinde nüfus artış hızının ekonomik büyümeyi sınırlamadığı tek örnektir. (Güran 1988: 93, Akt. Küçükkalay 1997: 52) Bu noktada aşağıdaki grafiğe bakmak faydalı olacaktır. Grafikte kişi başına düşen gelir yıllara göre gösterilmektedir.

Sanayi devriminin etkilerinin iyiden iyiye hissedildiği 1800’lü yılların başlarından itibaren kişi başı gelirdeki artış yukarıdaki iddiaları kanıtlar niteliktedir.

Grafik 2. Yıllara Göre Kişi Başına Düşen Gelir (Kaynak: <http://www.dailymail.co.uk/news/article-2163610/Fascinating-new-graph-shows-economic-history-world-Jesus.html>)

Görüldüğü gibi sanayileşmenin hayatı en derinden etkilediği Amerika ve Batı Avrupa’da kişi başına düşen gelirde sanayi devrimiyle marjinal bir artış olmuştur. Grafik 1’de gösterilen ortalama yaşam süresindeki artış ve grafik 2’te gördüğümüz kişi başına düşen gelirdeki artış Güran’ın iddiasını kanıtlar niteliktedir.

Meseleye farklı bir açıdan bakarsak şu soruyu sormak gerekir “Sanayi devrimi sonucu insanlar daha kötü şartlarda yaşamaya başlamışsa, neden köylerini terk edip şehirlere göç ettiler?” Pek ala köylerinde durup, tipik tarım toplumu olarak hayatlarını

sürdürebilirlerdi ki sanayi devrimi sonucu hammadde ihtiyacı artmıştır ve tarımsal üretim de bu süreçte artmıştır. İnsanlar şehirlere göçmek yerine köyde kalıp tarım yapmaya devam edebilir, hayatlarını bu şekilde idame ettirmeye devam edebilirlerdi. Onları fabrikalara iten şey neydi? Sanayi devriminin getirdiği çalışma şartlarının zor olduğu doğrudur ama insanlar köylerde zorba bir toplumun en alt kademesinde yaşamaktansa fabrikalarda çalışmanın daha nitelikli bir hayat getirdiğini görmüştü. Sağlık imkanları, eğitim imkanları, eğlence imkanları vb. getirileri tüm zorluklarına rağmen sanayi toplumu yaşam tarzını tarım toplumu yaşam tarzına göre daha kaliteli yapmıştı. (Drucker 1993: 50) Marks'ın ifade ettiği gibi “emekleri sömürülüyordu” belki ama tarım toplumu şartlarında yıllarca emek harcayarak yapabildikleri şeyleri sanayi devrimi sayesinde günler içinde çok daha az emekle yapıyorlardı. Köyde teknolojiden uzak kaldıkları için ilkel metotlarla fazladan harcayacakları emekleri fabrikada “artı değere” dönüşüp sömürülen emeklerinden daha fazlaydı belki de.

Sonuç olarak, sanayi devrimine yönelik eleştirilerin haklılık payı olsa da sonuç itibariyle kazanımlar ve kayıplar kıyaslandığında insanlık sanayi devrimi sonucunda kârlı çıkmıştır. Aksi takdirde Marks'ın öngördüğü gibi sınıf çatışmalarının derinleşmesi ve sonunda proletaryanın burjuvaya karşı ayaklanması ve burjuvayı devirmesi gerekirdi. Sanayi devrimine yönelik eleştirileri unutturan ve Marks'ın ön görülerini çürüten en önemli olgu prodüktivite devrimidir. Prodüktivite devriminin muhtevası bakımından, konunun yeni bir başlık altında incelenmesi daha uygun olacaktır.

1.2.3.3. Prodüktivite Devrimi

Buhar makinesinin icat edilmesiyle başladığı kabul edilen sanayi devriminden sonra insanlığın yaşadığı ikinci köklü değişim dalgası prodüktivite devrimi olmuştur. Sanayi devrimi bilginin aletlere, süreçlere ve ürünlere uygulanmasıyla gerçekleşmiştir. Prodüktivite devrimi ise Frederic Winslow Taylor'un (1856-1915) bilgiyi işe uygulamasıyla gerçekleşmiştir.

Bilgiyi işe uygulamak ne demektir? Drucker bu soruyu şöyle cevaplamaktadır: Taylor kapitalistler ve işçiler arasındaki nefreti gözlemlemiştir. Bu noktada Marks ile aynı düşüncededir. Fakat Taylor'ı farklı yapan şey bu nefreti nasıl bitireceğini bulmasıdır. Taylor'a göre kapitalist ve işçinin çıkarları ortak hale getirilirse verim son

derece artacaktır. Bu sebeple, iş incelenmeli, verimliliği artıracak şekilde yeniden düzenlenmeli ve sonuç olarak ortaya çıkan verim sadece kapitalistin değil işçilerin de yaşam şartlarını iyileştirmeliydi. Aynı şekilde başarısızlık da iki tarafı negatif etkilemeliydi ki sorumluluk bilinci oluşsun ve verim en üst düzeye çıksın. Taylor'ın işçileri başarıya da başarısızlığa da ortak etmesi kurduğu sistemin en kritik noktasıydı belki de. Buna bir örnek vermek gerekirse, makinelerin sık sık bozulması karşısında Taylor'ın takındığı tavra bakmak gerekir. Taylor işçilere şöyle demiştir: “Bu işyerinde bir daha makineler kazaya uğramayacaktır. Eğer herhangi bir makinenin bir parçası bozulacak olursa o makineden sorumlu olan işçi en azından bu tamir masrafının bir kısmına katılacak, bu şekilde toplanacak cezalar, hasta işçilerin sağlığına kavuşmalarına yardımcı olacak şekilde harcanacaktır.” Bu konuşmadan sonra makinelerin kasten bozulması sorunu son bulmuştur. (Taylor 2007: 33)

Bugünün şartlarında, Taylor'ın bize makul gelen profesyonel yönetim anlayışı ilginç şekilde o dönemde hem kapitalistler hem de sendikalar tarafından kabul görmemiştir. Çünkü “vasıflı işçi” denilen bir kişi 5-7 yıl süren bir çıraklık döneminden sonra bu unvanı alabiliyordu ve doğal olarak vasıflı bir ücret elde etmek en az 5-7 yıl sonra mümkündü. İş hakkında çizimler yapmak, işi analiz etmek ve işçinin yaptığı işi başkalarına anlatması yasaktı. Sendikalarda üyelik babadan oğla geçen şerefli bir kavramdı. Taylor'ın işi analiz etmesi, çizimler yapması, verimliliği artırmak için işi bölümlere ayırması ve gereken durumlarda bunları kullanarak işçileri eğitmesi artık 5-7 yıl beklemeyi gerektirmiyordu. İş denilen olgunun gizemi kaybolmuş, kısa sürede herkes işe hâkim olabilir hale gelmişti. Bu durum sendikaları rahatsız etmişti.

Peki, işverenleri rahatsız eden neydi? Taylor artan verim sonucu oluşan kazancın işçilere yansıtılmasını öngörmekteydi. Bu kapitalistler açısından kabul edilebilir değildi. Taylor ayrıca iş incelemesinin ve düzenlemesinin işçiye danışılarak yapılmasını öngörüyordu. Bu durum da işverenlerin ezberini bozan bir şeydi. Ama en çok tepki çeken ilke fabrikada yetkilerin “sahiplik” tabanından “üstün bilgi” tabanına kaydırılmasıydı. Bu aynı zamanda “profesyonel yönetim” kavramının temeliydi. İşverenler Taylor'ın bu yaklaşımına şiddetle karşı çıkmıştı.

I.ve II. Dünya Savaşlarında Amerika bol miktarda gemi ve silah üretmek zorunda kalmıştır. Bu durumda Taylor'ın önerileri uygulandı ve tarlalardan toplanan

insanlar 60-90 gün gibi kısa sürelerde usta kaynakçı ya da gemi ustası oldu. Bilginin işe uygulanması sonucu Taylor'ın öngördüğü şekilde verimlilik patlaması yaşanmıştır. Bu durum hem kapitalisti hem de verimlilikten payını alan işçiyi memnun etmiştir. Kapitalist kısa sürede çok daha fazla mal üretebiliyor, işçi ise kısa sürede yüksek ücret kazanabilen vasıflı bir çalışan olabiliyordu. Bu model sayesinde verim gelişmiş ülkelerde elli kat artmıştır. Artan verim ve işçilerin gelirlerinin yükselmesi artan alım gücü anlamına geliyordu ve bu da hayat standartlarının yükselmesi anlamına geliyordu. Örneğin prodüktivite devriminden önce bir işçinin araba alması bugünün şartlarında uçak alması kadar zordu. Ama Ford'un ünlü modeli "Model-T" bir işçinin 4-5 yıllık aylık kazancıyla alınabilir hale gelmişti. Diğer önemli nokta çalışma saatlerinde yaşanan iyileşmedir. 1900'lü yılların başında bir işçi yıllık en az 3000 saat çalışıyordu, prodüktivite devrimi sayesinde günümüzde bu rakam Amerika'da 1850, Japonya'da 2000 ve Almanya'da 1600 saattir. Üstelik üretim de o döneme kıyasla elli kat artmıştır. İşten arta kalan bu zaman dilimleri insanların hayatlarına eğlence vakitleri, dinlenme vakitleri olarak yansımıştır. Artan verimin bir bölümü de eğitim sağlık gibi temel alanlarda yatırıma dönüşmüştür. (Drucker 1993: 59-61)

Sonuç olarak, Taylor ve profesyonel yönetim anlayışı dünyada önemli bir devrime sebep olmuştur. Dünya verimlilik açısından eşi benzeri yaşanmamış bir evreye girmiştir. Hem işçinin hem de kapitalistin çıkarlarını ortak paydada buluşturan Taylor aynı zamanda Marx'ın beklediği proletarya devrimini boşa çıkaran isim olmuştur. Bilginin işe uygulanmasıyla yaşanan prodüktivite devrimi dünyayı belli bir noktaya taşımıştır ama artık prodüktivite sadece işçinin verimiyle sürdürülebilir değildir. Beden işçilerinin verimi ile sağlanan prodüktivite doyum noktasına ulaşmış olup, bundan sonra önemli olan nokta beyaz yakalılardan elde edilebilecek verimdir. Yani bilginin bilgiye işlenmesi sürecine geçilmiştir. (Drucker 1993: 63)

İKİNCİ BÖLÜM

BİLGİ TOPLUMU

2.1. BİLGİ TOPLUMU KAVRAMI

Sanayi devriminden sonra insanlığın yaşadığı son devrim bilgi devrimidir. Bu gün yaşadığımız çağ Amitai Etzioni tarafından “modern sonrası çağ”, George Lichtheim tarafından “burjuva sonrası toplum”, Herman Kahn tarafından “ekonomi sonrası toplum”, Murray Bookhichn tarafından “kıtlık sonrası toplum”, Kenneth Boulding tarafından “uygarlık sonrası toplum” ve Daniel Bell tarafından “sanayi sonrası toplum” gibi isimlerle adlandırılmaktadır. (Nair, 2001: 329) Bütün bu farklı adlandırmaların ortak noktası sanayi toplumu dediğimiz yapının dönüşüm geçirdiği ve ortaya yeni bir toplum yapısının çıktığıdır.

Toplumsal yapı tarih boyunca sürekli bir dönüşüm içinde olmuştur. Daha önce de belirtildiği üzere bu aşamalar “ilkel toplum, tarım toplumu, sanayi toplumu” gibi isimlerle adlandırılmıştır. Bu toplum yapıları arasındaki sınırları ve geçiş noktalarını net olarak çizmek imkânsızdır fakat bazı olaylar dönüm noktası kabul edilmiştir. Mesela James Watt’ın 1765 yılında buharlı makineyi icat etmesi ve enerji kaynağı olarak kullanması sanayi toplumunun başlangıcı olarak kabul edilir. (Erkan, 1993: 3) Benzer şekilde 1957 yılında Amerika Birleşik Devletleri’nde beyaz yakalı işçilerin sayısının mavi yakalıları geçmesi bilgi toplumuna geçişin sembolü olarak kabul edilmektedir. (Akın, 2001: 61)

Yeni yapıya “bilgi” toplumu denmesinin en önemli sebebi toplumu dönüştüren ana etkenin bilgi olmasıdır. Tarım toplumunda refahın kaynağını toprak ve kas gücü oluşturmuştur, sanayi toplumunda ise refah kaynağı “sanayi ve kapital” olmuştur. Yani sanayi toplumunda üretim araçlarına ve sermayeye sahip olan refaha ulaşmıştır. Günümüzde ise bilgi sahibi olmadan ne kadar üretim araçlarına ya da maddi sermayeye sahip olursak olalım kayda değer ölçüde refah elde etmek imkânsızdır. Bu yeni toplum yapısında üretim araçları ya da maddi sermayeden ziyade servetin kaynağı bilgidir. (Tekin, 2006: 1) Sanayinin ve makinenin yerini bilgisayar ve ileri teknoloji ürünleri

almıştır. (Yenilmez, 1993: 17) Sanayi toplumunun işçilerinin yerini elektronik robotlar almıştır. Bilgi toplumunda iş gücü büyük oranda beden işçisi olarak adlandırdığımız ve üretim/nakliye alanında çalışan mavi yakalılardan ziyade beyin işçisi olarak adlandırdığımız beyaz yakalı çalışanlardan oluşmaktadır. ABD'nin en büyük çelik şirketi olan "United States Steel" 1980 yılında fabrikalarında 120.000 işçi çalıştırırken, 1990 yılında bu sayı ürettiği çelik miktarı aynı olmak kaydıyla 20.000'e düşmüştür. United States Steel'in ürettiği mal miktarı aynı kalırken 10 yıl gibi kısa bir sürede altı kat azalan iç gücünün yerini bilgi yoğun üretim modeli almıştır. (Drucker 1993: 106) Bu sanayilerin ve mavi yakalı iş gücünün artık gereksiz olduğu ya da sanayi üretimi yoluyla para kazanılamayacağı anlamına gelmez. Ama sanayi devriminin kalbini oluşturan bu kavramların ikinci plana düştükleri bir realitedir. Bunu anlamak için tarım toplumundan sanayi toplumuna geçiş evresindeki değişime bakabiliriz: adına sanayi devrimi dediğimiz dönemde tarımsal üretim sanayinin ihtiyaç duyduğu hammaddeyi üretmek için radikal şekilde artış göstermiştir ama biz yine de tarım toplumunun geride kaldığını, onun yerini sanayi toplumunun aldığını söylemekteyiz. Aynı şekilde sanayi toplumundan bilgi toplumuna geçişte sanayi üretimi devam edecektir ama önemli olan artık üretilen mal miktarı yada sermaye değil, kaynakların yeni bilgiler ışığında daha verimli ve etkili şekilde nasıl değerlendirileceği ve bilginin nasıl kullanılacağıdır, ki bu yeni toplum yapısında servetin anahtarı olacaktır.

Benzer bir yanlış anlaşılma da bilginin sadece bilgi toplumunda önemli hale geldiği varsayımdır. Bütün toplumsal yapılarda bilgi önemli bir yere sahip olmuştur. Örneğin ilkel toplumda ateşin nasıl yakılacağı bilgisi, tarım toplumunda bir marangozun sahip olduğu teknik bilgi yada sanayi toplumunda bir işçinin sahip olduğu bilgi tabi ki onlara toplumda farklı bir konum kazandırmıştır ve onların sahip olduğu bilgilerin önemi fark edilmiştir. Fakat, toplum yapısını incelerken ve oluşan toplum yapısını tanımlarken mühim olan, toplumu şekillendiren ana etkene odaklanmaktır. Tarım toplumunda tarım faaliyetleri bütün hayatı dizayn eden baş aktör olmuştur. İnsanlar hayati faaliyetlerini tarıma göre düzenlemiş, tarım yapmak için köylerde yaşamış, zamanı ekim ya da hasat için takip etmiş, tarım yaptığı toprağın güvenliği için siyasal bir yapı oluşturmuş ve tarımın gerektirdiği insan gücünü elde etmek için geniş aileler kurmuştur, yani kısaca tarım insan hayatının şekillenmesinde baş aktör olmuştur. Sanayi toplumunda ise tarımsal faaliyetler devam etmiştir ama insanlar temel üretim birimi

olan fabrikalara yakın olmak için şehirleri kurmuştur, iş uyumu ve verimi için zamanı takip eder olmuştur, artık insan gücü önemini yitirdiği için çekirdek aileye geçilmiş, daha fazla hammadde ya da pazar elde etmek için dünyaya açılmak gerekmiştir... Sanayi üretimi görüldüğü gibi bu dönemde toplumu şekillendirmektedir. Bilgi toplumuna gelince, hem tarımsal üretim hem de sanayi üretimi tabi ki devam etmektedir ve edecektir. Fakat, bu süreçte toplumu şekillendiren, üretimin verimini belirleyen, insanlar arası iletişimi-etkileşimi farklı bir boyuta taşıyarak siyasi sistemi belirleyen (tele demokrasi), evde çalışma (home office) imkânı sunarak yeni bir üretim anlayışı ortaya koyan, insan beyniyle yüz yıllar içinde sürecek işlemleri saniyenin onda biri zaman diliminde yapmayı sağlayan, yeme içme alışkanlıklarımızı değiştiren, mesai anlayışımızı değiştiren, arkadaşlık anlayışımızı değiştiren hatta aile yapımızı bile değiştiren ana faktör artık bilgi ve bilgi tabanlı gelişmelerdir. Bilgi toplumu, yaşanan dönüşümde tüm dinamizmini bilgi üretiminden, üretilen bilgilerin farklı alanlara uygulanarak yeni bilgilerin ortaya çıkarılmasından almaktadır. (Cihangir 2010: 19) Sonuç olarak oraya çıkan devasa bilgi birikimi insan hayatını her alanda dönüştüren lokomotif konumuna ulaşmıştır.

Bu anlamda sadece bir icada, yaşanan bir sürece ya da önemli bir gelişmeye atıfta bulunarak toplumsal yapının değiştiğini iddia etmek mümkün değildir. Durum öyle olsaydı, sanayi toplumuna ait olan en temel kavramlardan biri olan seri üretim kavramının küçük de olsa örneklerini Antik Roma'da ve Yunan'da görmek mümkündür. Ama bu antik çağda sanayi devriminden bahsedilmemektedir. Dahası, M.S. 1000 yıllarında Burma'da petrol çıkarılmıştır. İskenderiye'de buhar makinesinin prototipi icat edilmiştir. Antik Yunan'da demokrasi örneğini görmek mümkündür. (Toffler 2008: 30) Toplumsal yapıların değişmesi bir icat ya da gelişme ile gerçekleşen sığ ve basit bir süreç değil, köklü gelişmeler ve süreçler bütünüdür. Bilgi toplumunun muhtevasını ve bilgi devrimi ile farklı alanlarda yaşanan dönüşümü daha iyi anlamak için 4 temel toplum yapısının karşılaştırıldığı tabloya bakmak faydalı olacaktır.

Tablo 3. Dört Temel Toplum Yapısı ve Özellikleri

Kriterler	İlkel toplum	Tarım toplumu	Sanayi toplumu	Bilgi toplumu
Teknoloji • Enerji	• İnsan enerjisi	• Doğal enerji (İnsan havyan, rüzgar)	• Fosil yakıtlar (Petro, kömür)	• Doğal enerji (Güneş, rüzgar) ve nükleer enerji
• Malzemeler	• Havyan postu ve taşlar	• Yenilebilir kaynaklar (ağaçlar, pamuk, yün)	• Yenilenemez kaynaklar (metal vb.)	• Yenilebilir kaynaklar (bioteknoloji) seramik
• Araçlar	• Taştan yapılmış, kesme ve dövmeye Yarayan araçlar	• İnsan kasının kullanılmasını sağlayan (kaldıraç ve vinçler) ya da doğal güçleri çalışır duruma getiren (yelken ve su değirmeni) araçlar.	• Emegın yerine geçen makineler	• Akli geliştirici Makineler (bilgisayar ve ilgili elektronik araçlar)
• Üretim yöntemi	• Yok	• El sanatlarına dayana üretim	• Kurmak - monte etmek	• Robotlar
• Ulaşım sistemi	• Yürüme	• At, tren, yelkenli	• Kara, hava, deniz ve demiryolu	• Uzay gemisi
• Haberleşme sistemi	• Konuşma	• El yazımı	• Basın, TV	• Elektronik araçlarla bireysel iletişimin sınırsız genişlemesi
Ekonomi	• Toplayıcılık, avcılık, balıkçılık	• Kendi kendine yeterli yerel bir ekonomi. Piyasa değeri olmayan temel yiyecek maddelerinin üretimine dayalı ekonomik faaliyet. • Köy ekonomisi düzeyinde basit iş bölümü. Düzeyleri açıkça belirlenmiş sınırlı sayıda otorite (soylular, rahipler, askerler köleler, ve serfler) • Birincil kaynak: toprak.	• Ulusal düzeyde kitlesel Pazar ekonomisi. Temel ekonomik faaliyet, standart malların üretimi. • Sınırlı uzmanlık yeteneğine bağlı olarak karmaşık iş bölümü • Standart iş kalıpları: büyük hiyerarşik kurumlarda çok sayıda otorite. • Birincik kaynak: maddi sermaye	• Bütünleşmiş küresel ekonomi: temel ekonomik faaliyet, üretici ve tüketicileri daha çok birleştiren bilgi hizmetlerinin üretimidir. • Çıkarlarını korumaya yönelik üyelerden oluşan küçük girişimcilik örgütlenmesi • Birincil kaynak: beşeri sermaye
Kriterler	İlkel toplum	Tarım toplumu	Sanayi toplumu	Bilgi toplumu
Sosyal Sistem	Küçük gruplar veya aşiretler	• Büyük aile ve ailenin birinci dayanak olması • Seçkinlerle sınırlı kalan eğitim	• Çekirdek aile • Sosyal değerler: Uygunluk, seçkinlik ve sosyal sınıf yapısı ön plandadır. • Yetişkinlikte tamamlanan kitlesel eğitim.	• Bireyin merkezi konumda olduğu değişik aile tipleri • Sosyal değerler: Çeşitlilik, eşitlik, bireysellik • Eğitim: Bireysel bir nitelik kazanmıştır. Sürekli eğitim, gündemdedir.
Politik Sistem	Aşiret yaşlılarının ve şefin kuralları çerçevesinde aşiretlerin temel politik birim olması	• Feodalizm: Hukuk, din sosyal sınıf ve politika doğumla kazanılan otoriteye bağlıdır. Aristokrasi kuralları geçerlidir. Temel politik birim yerel topluluktur.	• Kapitalizm ve Marksizm : Hukuk , din, sosyal sınıf ve politikayı sermayenin mülkiyetine sahip olanlar şekillendirmektedir. • Milliyetçilik: temsili hükümet veya diktatörlük şeklinde güçlü merkezi ulusal hükümet.	• Küresel işbirliği: Bilginin kontrolü ve sahipliği için uluslar üstü örgütlerin kurulması • Katılımcı demokrasi: Temsili demokrasinin yerini almaktadır.
Bilim Temelli ve Düşünce Sistemi	Dünyanın tamamen doğal haliyle gözlenmesi	• Bilim temelli: matematik (Cebir, Geometri), astronomi, • Merkezi düşünce: İnsanların üstün güçler (örneğin Tanrı), mistik görüş, (astroloji) • Değerler sistemi : doğa ile uyum	• Bilim temelli: Fizik, kimya • Merkezi düşünce: İnsanların rekabetçi bir dünyada ödül ve ceza sistemiyle kontrol edildiğine inanılmaktadır.	• Bilim temelli: Kuantum elektronığı, moleküler biyoloji, biyoloji, çevresel bilimler. • Merkezi düşünce: insan yeteneklerinin sürekli olarak artırılması (beynin bütünüyle düşünmesi) • Değerler sistemi: kadına özgü değerlerin ön plana çıktığı bağımsız bireylerden oluşan bir toplumsal yapı

Kaynak: Richard Crawford, In the Era of Human Capital: The Emergence of Talent, Intellicence and Knowledge as the Worldwide Economic Force and What It Means to Managers and Inventors, Newyork: Harper Collins Publishers, 1991:6 akt: Dura ve Atik. 2002: 56-57

Tablo 3'te ise daha dar çerçevede sanayi toplumu ile bilgi toplumu dinamikleri karşılaştırılmıştır. Toplumsal yapılar arasındaki farkı anlamak, sanayi toplumundan bilgi toplumuna geçişi daha iyi anlamak için tabloları incelemek ve akabinde konuyu alt başlıklar halinde sistemli şekilde ele almak faydalı olacaktır.

Tablo 4. Sanayi Toplumu ve Bilgi Toplumu Karşılaştırması

		Endüstri Toplumu	Bilgi Toplumu
Yenilikçi Teknoloji	-Öz -Temel fonksiyon -Üretim gücü	-Buhar makinesi (güç) -Fiziksel emeğin ikamesi -Maddi üretim gücü (kişi başına sermaye artışı)	-Bilgisayar (bellek, hesaplama, kontrol) -Zihinsel emeğin ikamesi -Bilgi üretme gücü (optimum hareket -seçim kapasitesinde artış)
Sosyo ekonomik yapı	-Ürünler -Üretim merkezi -Piyasa -Öncü endüstriler -Endüstriyel yapı -Ekonomik yapı -Sosyo-ekonomik ilke -Sosyo-ekonomik özne -Sosyo-ekonomik sistem -Toplum biçimi -Ulusal hedef -Hükümet biçimi -Sosyal değişimin itici gücü -Toplumsal problemler -En ileri aşama	-Faydalı mallar ve hizmetler -Modem fabrika (makine- ekipman) -Yeni dünya, koloniler, tüketici satın alma gücü -İmalat endüstrileri (makine, kimya endüstrileri) -Birincil, ikincil ve üçüncül endüstriler -Mal ekonomisi (işbölümü, üretim ve tüketim ayrılması) -Fiyat ilkesi (arz ve talep dengesi) -Girişimler (özel sektör, kamu sektörü, üçüncü sektör) -Sermayenin özel mülkiyeti, serbest rekabet, kâr maksimizasyonu -Sınıflı toplum (merkezi güç, sınıfları kontrol) -Gayri safi ulusal refah -Parlamentar demokrasi -İşçi hareketleri, grevler -İşsizlik, savaş, faşizm -Yüksek kitlesel tüketim	-İletişimsel bilgi, teknoloji, bilimsel bilgi -Bilgi kullanımı (bilgi ağları, veri bankaları) -Bilimsel bilgi sınırlarının, bilgi alanının genişlemesi -Entellektüel endüstriler (iletişimsel ve bilimsel bilgi endüstrileri) -Matris endüstriyel yapı (birinci, ikinci, üçüncül ve dördüncül endüstri sistemleri) -Sinerjik (synergetic) ekonomi (ortak üretim ve kullanım) •Amaç ilkesi (sinerjik (ortak) ileri besleme ilkesi) -Gönüllü topluluklar (yerel topluluklar ve bilgi toplulukları) •Altyapı, sinerji ilkesi, toplumsal faydanın önemi -Fonksiyonel toplum (çok merkez, fonksiyon, otonomi) -Gayri safi ulusal tatmin -Katılımcı demokrasi -Sivil hareketler ve sorunlar -Gelecek şokları, terör, kişisel dokunulmazlığın ihlali -Yüksek kitlesel bilgi üretimi
Değerler	-Değer standartları -Etik standartlar -Zamanın ruhu	-Maddi değerler (psikolojik gereksinimlerin karşılanması) -Temel insan hakları, insanlık -Rönesans (insanın özgürleşmesi)	-Zaman değeri (hedefe yönelik başarı gereksinimlerinin karşılanması) -öz disiplin, toplumsal katılım -Küreselleşme (insan ve doğanın ortak yaşayışı)

Kaynak: Masuda 1990, Akt. Gültan 2003 s. 19-21

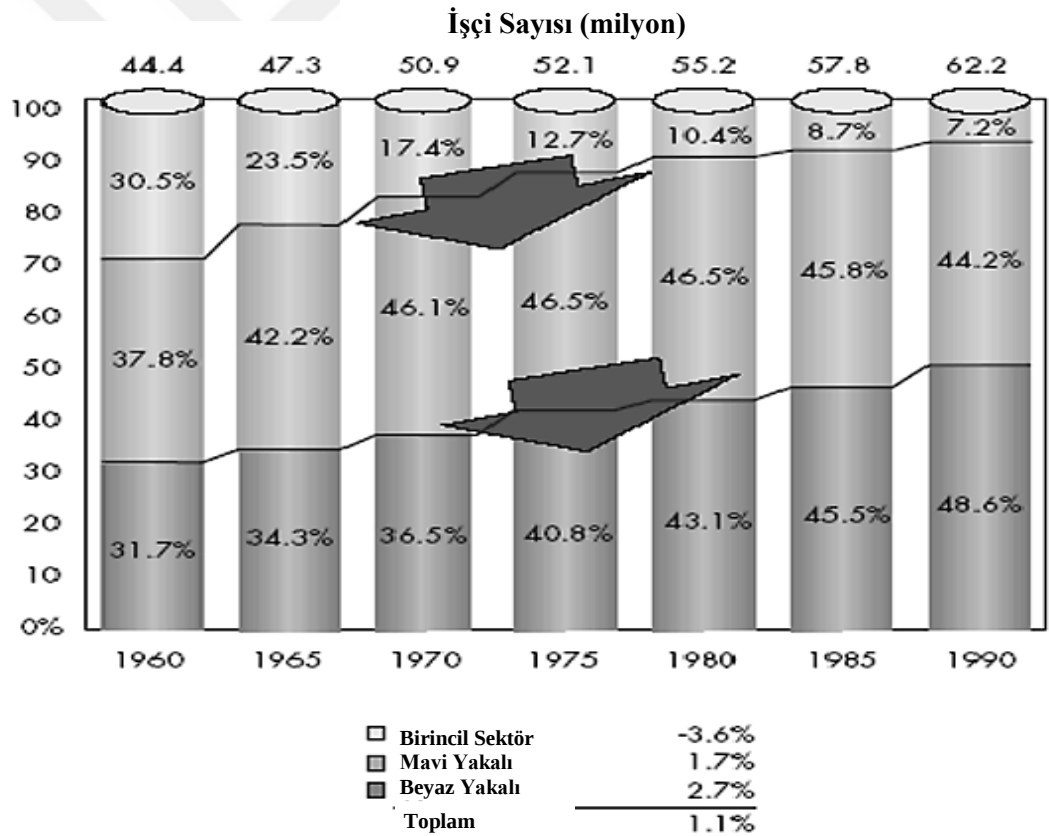
2.2. BİLGİ TOPLUMU VE TOPLUMSAL YAPI

Bilgi toplumuna geçiş ile alışıldık sanayi toplumu yapısı radikal değişikliğe uğramıştır. Bu değişikliği bir dönüşüm olarak görmeyenler/göremeyenler karamsar tablo çizmektedir ve onlara göre bütün değerlerimiz alt üst olmuş, alışkanlıklarımız sürdürülebilirliğini kaybetmiş, sorumsuz bir yeni nesil oluşmuş, giderek kaosa sürüklenen bir insanlık ortaya çıkmıştır... Bu listeyi uzatmak mümkündür. Yaşanan bu dönüşüm konusunda karamsar bir tablo çizmek yerine bu dönüşümü anlamaya çalışmak ve uygun şekilde uyum sağlamak için adımlar atmak şüphesiz tüm insanlık için daha faydalı sonuçlar doğuracaktır. Henüz insanlık tam anlamıyla yaşanan dönüşümü tam olarak anlamış ve uyum sağlamış değildir. Bunun en büyük sebebi dönüşümün hızıdır. İnsanlık 10.000 yılda tarım toplumunu inşa etmiştir, sanayi toplumunun oluşumu ise nispeten daha kısa sürmüştür ve 250 yılda gerçekleşmiştir. Fakat bilgi devrimi on yıllarla ifade edilebilecek bir sürede hayatı çok derinden dönüştürmüştür. Toplumun dönüşümünün derinliğini en iyi kısa zaman dilimleri arasında yapılan ölçümler ortaya koymaktadır. (Wallerstein 2003: 134) Bu açıdan sadece 2005-2015 arasındaki 10 yıllık sürede hayatımıza giren ve gün içinde defalarca kullandığımız yeni kelimelere bir göz atmakta fayda vardır. “Twitter, tweet, facebook, whatsapp, snapchat, scorp, mavi tick, foursquare, swarm, check in, mention, retweet, ios, android, vine, bip, uygulama, apple store, android market, screenshot, wi-fi, 3G, 4G, bulut teknolojisi, follow/unfollow, itunes, instagram, dropbox, tablet, linkedin, IMDB...” Bütün bu kavramlar ve daha yüzlercesi 10 yıl önce insanlığın hayatında olmayan ve olması hayal dahi edilmeyen kavramlardır. Dönüşümün derinliğini idrak etmek için sadece gündelik hayatın parçası haline gelen bu kelimelere bakmak bile yeterli olacaktır.

2.2.1. Değişen Çalışma Hayatı

Sosyal hayat genellikle çalışma şartlarına göre şekillenmektedir. Tarım toplumunda köylerde yaşamının ya da geniş aileye sahip olmanın sebebi ana geçim kaynağının tarımsal faaliyetler olmasıdır. Aynı şekilde insanları köylerden alıp şehirlere toplayan sebep insanların kitlesel üretim merkezi olan fabrikalarda çalışma gerekliliğidir. Bu sebeple bilgi toplumunda yaşanan toplumsal dönüşümü anlamak için meseleye öncelikle iş hayatında yaşanan dönüşümle başlamakta yarar vardır.

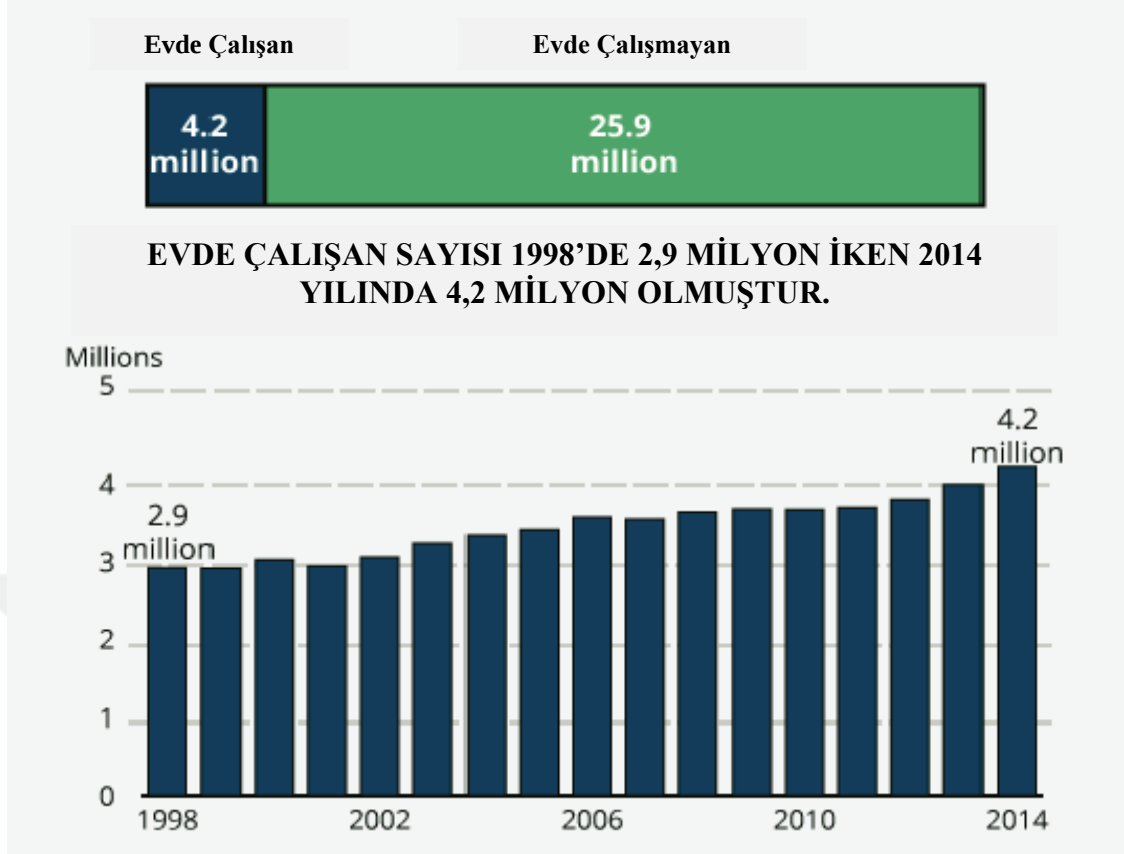
Sanayi toplumunda üretim fabrikalarda yapılmaktadır dolayısıyla sabah iş giden işçiler belli bir süre iş yerinde mal üretip, akşam fabrikadan ayrılmıştır. Bugün 8-5 mesai dediğimiz kavram tam olarak bu çalışma modelini anlatmaktadır. Fakat bilgi toplumunda üretilen şey bilgi olduğu ve mavi yakalı işçilerin yoğunlukla yer aldığı üretim tarzı ortadan kalktığı için çalışanların büyük bölümünü beyaz yakalı bilgi işçileri oluşturmaktadır. Bunun en iyi örneği ABD’de görülmüştür. 1960 ile 1990 yılları arasında toplam Amerikan iş gücü iki kat artarken, mavi yakalı işçilerin toplam iş gücü içindeki yüzdesi %25’ten %16’lara gerilemiştir. (Drucker 1993: 102) Benzer dönüşümler bilgi toplumu dediğimiz toplum yapısının oturmaya başladığı bütün ülkelerde görülmektedir. Aşağıdaki grafikte bilgi toplumu dediğimiz toplum yapısının en yaygın olarak olduğu ülkelerden biri olan Japonya’da beyaz yakalı işçilerin genel iş gücüne kıyasla oranı verilmektedir.

Grafik 3. Japonya’da Beyaz Yakalı İşçilerin Genel İş Gücü İçindeki Oranının Yıllara Göre Değişimi (Kaynak: <https://hbr.org/1993/11/fixing-japans-white-collar-economy-a-personal-view>)

Grafikte açıkça görüldüğü üzere bilgi toplumunun başlangıcı sayılan 1960’lı yıllardan itibaren beyaz yakalı işçilerin sayısı sürekli artış göstermiş ve 1990 yılı itibariyle mavi yakalı çalışan sayısını Japonya’da da geçmiştir.

İş hayatının fabrikalardan evlere geri dönüşü bilgi toplumunun diğer bir özelliğidir. Mavi yakalıların üretim aracı makine olmuştur ve işçiler çalışmak için fabrikaya gitmek zorunda kalmıştır. Bilgi işçisinin üretim aracı başta bilgisayar olmak üzere çeşitli elektronik aletlerdir. Zamanla bilgisayarın gelişmesi, küçülmesi ve herkes tarafından satın alınabilir hale gelmesiyle beyaz yakalıların çalışmak için işe yani üretim araçlarına gitmek yerine, üretim araçlarını eve getirebilmiştir ya da istedikleri yere taşıyabilmiştir. Bilgisayar endüstrisinin hızlı gelişimi birçok işi tek bir bilgisayarla yapabilmeyi mümkün kılmıştır. Computer World dergisi bilgisayar endüstrisinin gelişimini anlatmak için şöyle demiştir: “bilgisayar endüstrisinin son otuz yılda gösterdiği ilerlemeyi otomobil endüstrisi gösterseydi, bugün Rolls-Royce marka bir otomobil 2.5 dolara satılır, bir galon benzinle iki milyon kilometre yol yapılırdı” (Toffler 2008: 178) İşte bu gelişen bilgisayar teknolojisi günümüzde “esnek çalışma modeli”, “part time” iş ya da “home office” gibi kavramları doğuran arka plandır. İşçi yapılacak işi evinde yapabilmekte, gelişen iletişim teknolojileri sayesinde her an çalıştığı kurum ile irtibat kurabilmekte ve böylece iş yerinden uzakta da gayet verimli şekilde görevlerini/sorumluluklarını yerine getirebilmektedir. Aşağıdaki grafikte İngiltere’deki home office çalışanların rakamı ve 1998’den bu yana yaşanan değişim gösterilmektedir.

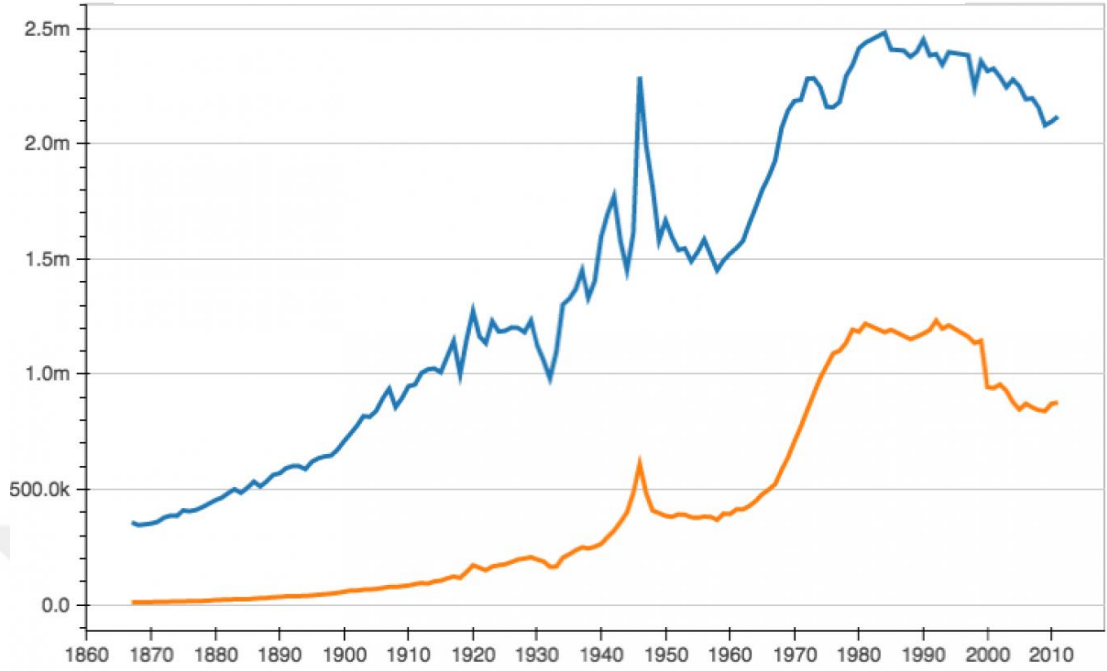
Grafik 4. İngiltere’de Home Office Çalışan Oranları (Kaynak: Labour Force Survey. http://www.ons.gov.uk/ons/dcp171776_365592.pdf)

Grafikte görüldüğü gibi 1998’de 2.9 milyon olan home office çalışan sayısı, 2014 yılı itibariyle 4.2 milyon seviyesine çıkmıştır. Ve evde çalışma kavramı hızla yaygınlaşmaktadır. İleriki yıllarda bu çalışma sisteminin daha da yaygınlaşacağı ön görülmektedir.

2.2.2. Değişen Aile Yapısı

“Aile” denildiğinde tarım toplumunda çoğu insanın aklına bir arada yaşayan anne, baba, amcalar, büyük anne, büyük baba ve bol miktarda çocuktan oluşan bir toplum birimi gelir. Aynı kavram sanayi toplumunda ise akla anne, baba ve ortalama 2 çocuktan oluşan bir yapıyı getirir. Fakat günümüzde yaşanan dönüşümden aile kavramı da nasibini almıştır. Yüksek boşanma oranları, parçalanmış aileler, bekar anne-babalar (single mother/father), yalnız yaşayan insanlar, evlilik dışı dünyaya gelen çocuklar sıradan bir durum haline gelmektedir. Son yıllardaki boşanma oranlarını gösteren grafiğe bakmak bu noktada faydalı olacaktır.

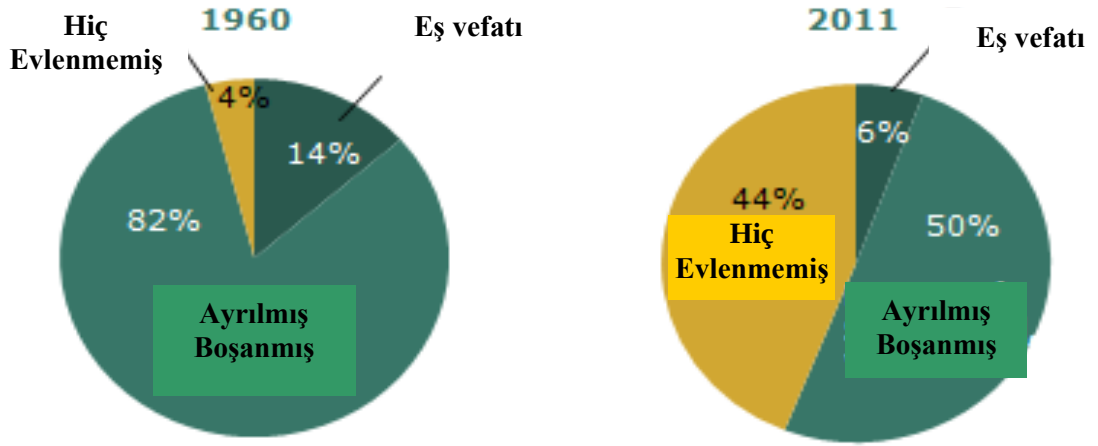
ABD’de 144 yıllık evlenme ve boşanma oranı

Grafik 5. Amerika’da Evlenme-Boşanma Oranlarının Yıllara Göre Dağılımı (Kaynak: <http://www.randalolson.com/2015/06/15/144-years-of-marriage-and-divorce-in-1-chart/>)

Grafikte görüldüğü gibi 1960’lı yıllardan itibaren evlilik oranlarında yükselme vardır ama aynı şekilde boşanma oranları da bariz şekilde yükselmiştir. Son yıllara bakılırsa boşanma oranında düşüş vardır fakat aynı şekilde evlenme oranlarında da düşüş görülmektedir. Bunun sebebi evlilik dışı birlikte yaşama oranındaki artıştır. Bir diğer grafik bu iddiayı kanıtlar niteliktedir. ABD’de 1960 ile 2011 yılları arasında bekar annelerin durumundaki değişimi gösteren tabloya bakmak durumu tam olarak kavramak adına faydalı olacaktır.

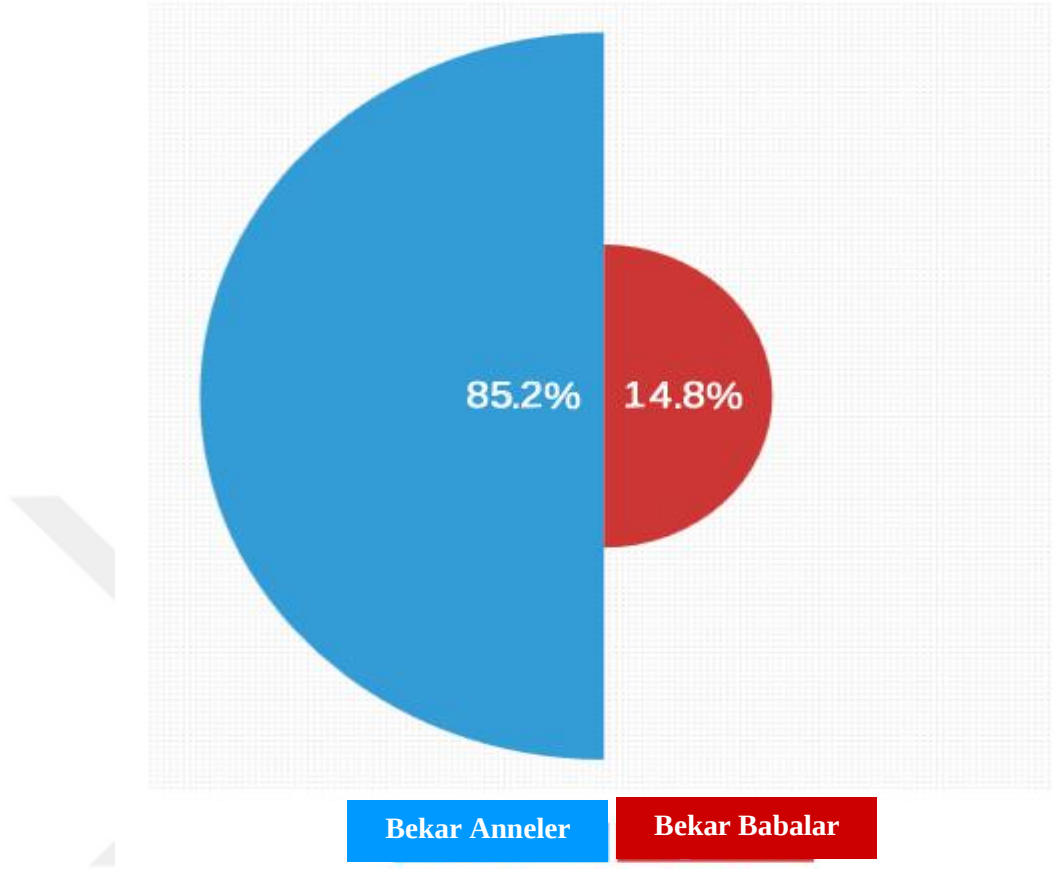
18 Yaş altı çocuğu olan bekar anneler oranı

Grafik 6. Bekar Anneler ve Durumlarının Değişimi (Kaynak: Pew Research Center. <http://www.pewsocialtrends.org/2013/05/29/chapter-4-single-mothers/>)

1960 yılında bekar annelerin %82'si eşinden ayrıldığı için bu duruma düşmektedir ve evlilik dışı çocuk sahibi olan bayanların oranı ise sadece %4'tür. 2011 yılında ise bekar annelerin %52'si eşinden ayrılmış iken, evlilik dışı çocuk sahibi olma oranı %44'e ulaşarak çok ciddi bir artış göstermiştir. Bu grafik yukarıda bahsedilen evlilik dışı birlikteliklerin artışı iddiasını kanıtlamaktadır. Sanayi toplumunda nadir görülen evlilik dışı ilişki ve çocuk sahibi olmak yeni toplumsal yapıda gayet normal bir durum olarak yerini almaktadır. Bu tip değerlendirmelerde bekar babalardan ziyade bekar annelere odaklanmanın sebebi ise çocukların çok yüksek oranda annede kalmasıdır. Babasız yetişen çocuklar ya da çocuğunu yalnız yetiştirmek zorunda kalan anneler günümüzde hızla yaygınlaşmaktadır. Fakat daha çok bekar annelerin daha yaygın olduğu gözlemlenmektedir. Grafik 6'da bu durum gösterilmektedir.

Yalnız Çocuk Yetiştiren Bekar Ebeveyn Yüzdesi

Grafik 7. Yalnız Çocuk Yetiştiren Ebeveyn Oranları (Kaynak: <http://blog.momtrusted.com/tag/parents-2/>)

2013 yılı verilerine göre Amerika’da bekar annelerin oranı %85.2 iken bekar babaların oranı %14.8’dir.

Değişen aile yapısındaki diğer önemli husus ise çocuk sayısının azalması ve çocuksuz ailelerin sayısının hızla artmasıdır. Nüfusun hızla yaşlanması bu realitenin ürünüdür. Birçok gelişmiş ülkede çocuk teşvikleri verilmekte, aileler çocuk yapmaya teşvik edilmektedir. Bilgi toplumunda bireyselliğin olduğu en uç noktalardan birisi budur. İnsanlar çeşitli nedenlerle ya mümkün olduğu kadar az sayıda çocuk sahibi olma eğilimindedir.

Sonuç olarak, toplumsal dönüşümden aile yapısı da payını almıştır. Anne, baba ve ortalama iki çocuktan oluşan çekirdek aile yapısı günden güne değişmekte ve hızla evlilik dışı birliktelikler, evlilik dışı doğan bebekler, ayrılan aileler çağımızın olağan bir manzarası haline gelmektedir. Bu bir sosyal çöküntü mü yoksa yeni toplum yapısının

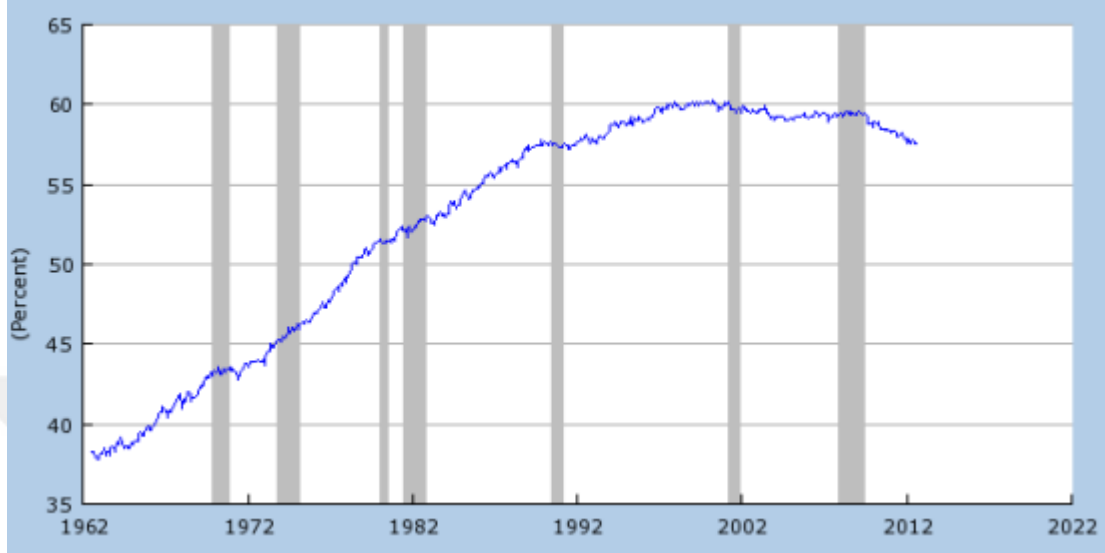
aile tarzı mı? Bunu ilerleyen yıllarda daha net tanımlamak mümkün olacaktır. Aile yapısının değişiminde kadının sosyal konumunun değişiminin payı ayrı bir başlık altında incelenecektir.

2.2.3. Bilgi Toplumu ve Kadın

Yukarıda bahsedilen aile yapısındaki değişimde kadının toplum içinde değişen rolü de önemli bir faktördür. Tarım toplumunda kadın doğurganlık fonksiyonuyla öne çıkmaktadır. O dönemde temel iş gücü kaynağı insan olduğu için çok insan çok iş gücü anlamına gelmekteydi ve bu yüzden aileler mümkün olduğu kadar çok çocuk sahibi olma eğilimindeydi. Kadın bu anlamda doğurganlığıyla ön plana çıkıyordu. İş hayatında ise ev işleri, hayvan bakımı ya da basit tarımsal faaliyetler gibi alanlarda yer alıyordu. Sanayi toplumuna gelindiğinde kadının rolü değişmiştir. Kadın sanayi toplumunda belli ölçüde iş hayatına katılmıştır. Özellikle sanayi toplumun ilk evresinde basit makinelerle yapılan ve çok fazla kol gücü gerektirmeyen işlerde kadınlar da çalışmıştır. Fakat sanayi devriminin ikinci yarısında ağır sanayinin ortaya çıkmasıyla kadınlar büyük oranda evlerine çekilmiş, iş hayatı büyük oranda erkeklere bırakılmıştır. Bugünkü anlamda çekirdek ailenin ortaya çıkışı bu döneme rastlamaktadır. (Aström 2004) Günümüzde ise kadının rolü köklü bir değişim geçirmektedir. Bireyselliğin ulaştığı ürpertici boyut kadınları çocuk yapmaktan alıkoyacak noktaya ulaşmıştır. Özgürlüğün kısıtlanması, sorumluluğun artması hatta vücudun bozulması bile kadınlar için çocuk yapmama nedeni olarak görülmektedir.

Bireysellik eğiliminin yanında kadının rolünü değiştiren bir diğer faktör kadının iş gücüne etkin katılımıdır. Çekirdek aile yapısı içinde evinde oturup kocasını ve çocuklarını bekleyen kadın tipi tarihe karışmaktadır. Bilgi devrimiyle çalışma hayatı kitlesel üretim metotlarından beyin emeğinin ön plana çıktığı bilgi ekonomisi üretim modellerine kaymıştır. Dolayısıyla kadın erkek arasındaki fiziksel farkın önemi ciddi ölçüde azalmıştır. Artık beyin emeği ön plandadır ve bu durum kadınla erkek arasında iş hayatında fırsat eşitliği yaratmıştır. Yukarıda bahsedilen etkenlerin yanında bir de iş hayatına etkin katılım gösteren kadın yepyeni bir kimlikle toplumda yerini almaktadır. Tabi aile yapısını dönüştüren en önemli sebeplerden birisi de budur. Tarım toplumu ve sanayi toplumu değer yargılarıyla kariyer peşinde koşarken evlenmekten ve çocuk sahibi olmaktan uzak duran bir kadını anlamak imkansızdır, ama çağımızın realitesi

budur. Toffler'ın dediği gibi “değerler toplumsal gerçeklikten daha yavaş değişmektedir.” (2008: 284) Grafik 8’de 1962 ile 2012 yılları arasında Amerika’da kadınların iş gücüne katılım oranı verilmektedir.

Grafik 8. Toplam İşgücü İçinde Kadın Katılım Oranı (Kaynak: US. Department of Labour. Bureau of Labor statistics. <http://www.theatlantic.com/business/archive/2012/10/why-is-the-labor-force-shrinking-blame-young-men-not-the-economy/263368/>)

2.2.4. Bilgi Toplumu ve Siyasal Yapı

Avcı-toplayıcı yaşam tarzını terk edip tarım yapmaya başlayan insanlarda mülkiyet bilinci gelişmiştir. Yaşayabilmek için toprak sahibi olmak ve sahip olunan toprağın korunması zorunluluk haline gelmiştir. Bu “devlet” denen yapıyı ortaya çıkarmıştır ve modern siyasal yapıların temelleri o dönemde atılmıştır. Tarım toplumunda monarşik, oligarşik, teokratik siyasal yapılar görülmektedir. Sanayi toplumunda ise demokrasi bilinci ortaya çıkmış ve hızla demokratik yönetimler yayılmıştır. Değişen sosyal yapıyla birlikte bilgi toplumu da kendine has bir siyasal yapı ortaya çıkarmaktadır.

Demokrasi anlayışı ve ulus devlet yapıları halen etkilidir fakat uygulamada farklılıklar ortaya çıkmaktadır. Temsili demokrasinin hakim olduğu sistemde vatandaşlar 4-5 yıllık süre için temsilciler seçmekte, seçimlerden sonraki 4-5 yıl sadece izleyici konumuna düşmektedir. Çağın getirdiği iletişim imkanları sayesinde artık bu durum değişmektedir. Oy verenler seçimlerden sonra da sürekli temsilcilere ulaşabilmekte, kamuoyu oluşturabilmekte ve karar alma süreçlerinde baskı

oluşturabilmektedir. Yani katılımcı demokrasi dediğimiz sistem günümüzde daha yaygınlaşmaktadır. Bu duruma otoriteler de kayıtsız kalmamıştır. Örneğin bir kent meydanı düzenlemesi için belediyeler sosyal medya üzerinden anketler yapmakta, sosyal medyada iletişim hesapları açıp halkın taleplerini dikkate almaktadır.

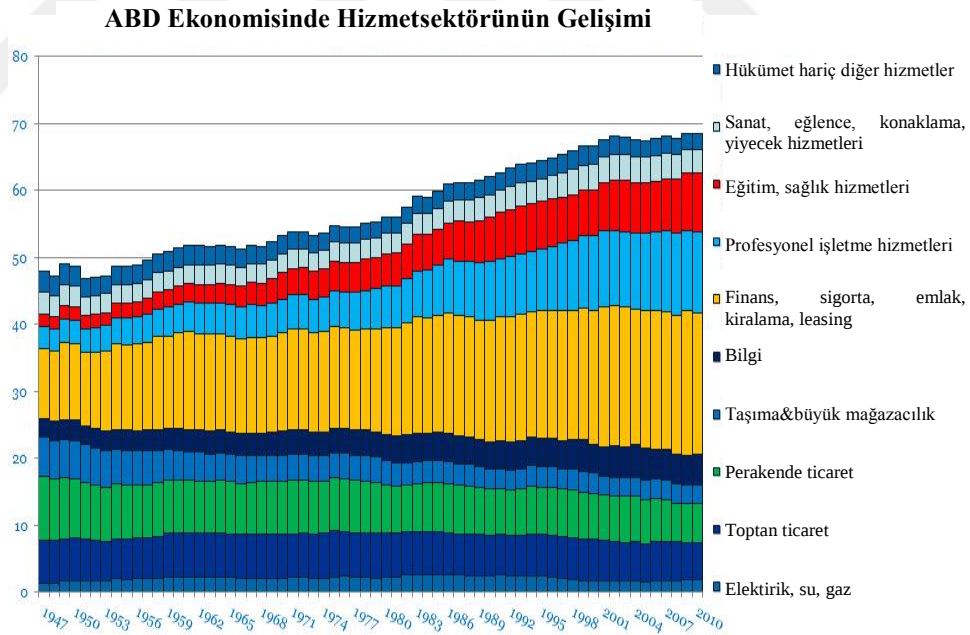
Ulus devletin ve hükümetin rolü de bu süreçte değişim geçirmektedir. Uluslar arası arenada ulus devlet halen en güçlü yapıdır fakat uluslar arası ve uluslar üstü örgütlerin faaliyet alanları gittikçe genişlemektedir. Gelişen iletişim imkanları sayesinde dünyanın çok farklı yerlerinden insanlar iletişim kurabilmekte ve etkileşime girebilmektedir. Bu durum yavaş yavaş dünyadaki sınırları kaldırmaktadır. Giderek küresel bir sistem oluşmakta ve küresel kuruluşların ve örgütlerin rolü daha aktif hale gelmektedir. Ekonomi alanında hükümetlerin yerini küresel şirketler almakta, sosyal faaliyetler uluslar üstü örgütler tarafından organize edilmekte hatta adalet konusunda bile ülkeler kendilerini bağlayan uluslar üstü kuruluşlara tabi olmak için çaba göstermektedir. Aynı şekilde ülke içinde hükümetler de yetkilerini sivil toplum örgütleriyle, yarı resmi kurumlarla ve şirketlerle paylaşmaktadır.² (Balay 2004: 63)

2.3. BİLGİ EKONOMİSİ

Toplumların dönüşümünde temel etken ekonomi alanındaki gelişmelerdir. Tarım toplumu denmesinin sebebi o dönemin temel ekonomik faaliyetinin tarımsal üretim olmasıdır. Aynı şekilde sanayi toplumu ifadesinin kullanılması o dönemde insanların temel geçim kaynağının kitlesel sanayi üretimi olmasıdır. İçinde bulunduğumuz döneme bilgi toplumu denmesinin sebebi de ekonomik alandaki ana üretim faktörünün bilgi olmasıdır. Bilgi toplumunda hakim olan ekonomik yapı bilgi ekonomisidir. (Knowledge Economy). En sade tanımla bilgi ekonomisi “ileri teknoloji alanlarında sahip olunan teknoloji üretme ve yenilikçilik (inovasyon) yeteneği aracılığıyla sanayi ve hizmetler üretiminin gerçekleştirilmesini anlatmaktadır” (TÜBİTAK 2002: 4; Akt. Berberoğlu 2010: 114) Söylemez’e göre ise bilgi ekonomisi ifadesi, enformasyon ve teknoloji ile üretim faaliyeti arasındaki ilişkiyi ve bu ilişki sonucunda ortaya çıkan yeni ekonomi kuralları ve kurumlarını kapsayan bir terimdir. (2001: 13)

² Bu konuda detaylı bilgi ve örnekler tezin ilerleyen bölümlerinde “Dijital Yerliler” ve “Dijital Aktivizm” başlıkları altında verilecektir.

Daha önce de belirtildiği gibi bilgi ekonomisine geçişle sanayi ya da kitlesel üretim yok olmayacaktır, fakat servet yaratan birincil faktör de olmayacaklardır. Artık servet yaratan faktör bilginin üretilmesi, bu bilgilerin nasıl değerlendirildiği ve faydalı hale getirildiğidir. Dolayısıyla, tarım toplumundaki kol gücünün, sanayi toplumundaki makine gücünün yerini bilgi ekonomisinde beyin gücü almıştır. (Aktan ve Tunç 1998: 122) Dünyanın en değerli şirketlerinden olan Apple ya da Microsoft gibi firmalara bakıldığında sanayi döneminin devasa üretim tesisleri görülmemekte, onun yerine firmaların CEO'ları göze çarpmaktadır. Steve Jobs belki de Apple'ın en değerli varlığıydı. Çünkü bilgi ekonomisinde en değerli sermaye nitelikli insan sermayesidir yani beyin işçileridir. 1957 yılında Amerika'da beyaz yakalı işçilerin sayısının mavi yakalı işçileri geçmesinin bilgi topluma geçişin başlangıcı kabul edilmesinin sebebi tam olarak budur. Bilgi temelli üretim ve hizmet sektörü artık ekonominin bel kemiği pozisyonundadır. Grafik 9'da bu durum için iyi bir örnek görülmektedir. 1950 ile 2010 yılları arasında Amerikan Ekonomisi'nde hizmet sektörünün payı ve hizmet sektörünün alt başlıklarının oranları görülmektedir.

Grafik 9. Amerikan Ekonomisinde Hizmet Sektörünün Payı ve Alt Sektörlerin Payları (Kaynak: <http://blog.trade.gov/2011/11/22/cross-border-services-trade-data-available-for-2010/>)

Görüldüğü üzere 1950'lerde gayri safi milli hasıla içinde payı %50'nin altında olan hizmet sektörü 2010 itibariyle %70 seviyelerine çıkmıştır. Ülkemizde de durum

farklı değildir. Tablo 5’de Türkiye ekonomisinde sektörlerin gayri safi yurtiçi hasıla içindeki payları verilmiştir.

Tablo 5. Katma Değer Artış Hızları ve Sektörlerin GSYH İçindeki Payları

	2013				2014		Yıllık			
	I	II	III	IV	I	II	2012	2013	2014(1)	2015(2)
(Sabit Fiyatlarla, Yüzde Değişme)										
Tarım	5,8	6,4	2,7	1,5	3,6	-1,8	3,1	3,5	-0,9	3,0
Sanayi	1,3	3,4	4,1	4,6	5,3	2,4	1,8	3,4	3,6	3,9
Hizmetler	4,2	5,4	6,0	6,7	5,9	3,6	2,4	5,6	4,6	4,6
GSYH	3,1	4,6	4,2	4,5	4,7	2,1	2,1	4,1	3,3	4,0
(Cari Fiyatlarla, Yüzde Pay) (3)										
Tarım	4,3	7,0	13,7	7,5	4,1	6,7	8,8	8,3	7,9	8,0
Sanayi	22,1	22,4	20,4	21,8	22,7	22,6	21,8	21,6	21,6	21,5
Hizmetler	73,6	70,6	65,9	70,7	73,2	70,7	69,4	70,1	70,5	70,5
GSYH	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100

Kaynak: Kalkınma Bakanlığı, Onuncu Kalkınma Planı, 2015 Raporu, S.9.

Tablo 5’de açıkça görüldüğü gibi ülkemizde de hizmet sektörünün yurt içi hasıladaki oranı %70’ler seviyesinde bulunmaktadır.

Hizmet sektörünün yurt içi hasıladaki paylarının yanı sıra, bilgi ekonomisine geçişin en önemli göstergelerinden biri de dünyadaki en değerli markalardır. İnsanların kafasında yer alan marka algısı dönemin ekonomik eğilimini analiz etmek için önemlidir. Endüstri çağında en değerli markalar otomobil üreticileri ya da ağır sanayi firmaları iken günümüzde en değerli firmalar aşağıdaki tabloda verilmektedir.

Tablo 6. Dünyanın En Değerli Markaları 2015

Marka	Kategori	Mrka Değeri 2015	Marka Katkısı	Marka Değeri 2015-2014 Değişimi (%)	Değişim sıralaması
Apple	Teknoloji	246,992	4	%67	1
Google	Teknoloji	173.652	4	%9	-1
Microsoft	Teknoloji	115.500	4	%28	1
IBM	Teknoloji	93,987	4	%-13	-1
VISA	Ödeme	91,962	4	%16	2
AT&T	Telekom Sağlayıcı	89,492	3	%15	2
VERİZON	Telekom Sağlayıcı	86.009	3	%36	4
Coca Cola	Alkolsüz İçecekler	83.841	5	%4	-2
McDonald’s	Fast Food	81,162	4	%-5	-4
Marlboro	Tütün	80,352	3	%19	-1

Kaynak: Millward Brown

http://www.millwardbrown.com/BrandZ/2015/Global/2015_BrandZ_Top100_Chart.pdf

Tablo 6’da görüldüğü gibi en değerli ilk 10 markaya bakıldığında teknoloji kategorisinde yer alan Apple, Google, Microsoft, IBM gibi firmalar görülmekte. İçinde bulunduğumuz ekonomik sistemin lokomotifinin bilgi olduğunun net bir örneği bu tablodur. Bilginin servet yaratmadaki en birincil faktör oluşunu dünyadaki en zengin insanlara bakarak da görmek mümkündür. Dünyanın en zengin insanları artık sanayiciler değil, bilişim sektöründe faaliyet gösteren kişilerdir.³

Bilgi ekonomisinin somut simgesi bilgisayar ve bilişim teknolojisidir. Bilginin üretilmesi, işlenmesi, faydalı hale getirilmesi, dağıtılması ve paylaşılması gibi bütün süreçlerde bilgisayar ve iletişim teknolojilerinden faydalanılmaktadır. Otomobilin sanayi toplumunun sembolü olduğu gibi bilgisayar da bilgi toplumunun sembolü haline gelmiştir. Bilgi toplumunda bilgisayar ve bilişim teknolojileri daha sonra ayrı bir başlık altında daha detaylı incelenecektir.

Bilgi ekonomisinde diğer köklü değişim ölçek ekonomisinden hız ekonomisine geçilmesidir. Artık üretilen malın hacmi ya da nicel değerlerinden ziyade üretimin hızı ve ürünün niteliğidir. Rekabet ortamında hız önemli belirleyici faktörlerden birisi haline gelmektedir. (Şentürk 2002: 264) Sanayi toplumunda üretim hacmini artırmak için sağ-sol farkı gözetilmeden üretilen ayakkabılar, ya da sadece siyah renkte üretilen otomobiller bilgi ekonomisinde karşılığı olmayan şeylerdir. Bireyselleşmenin etkileri daha önce bahsedilen alanlarda olduğu gibi tüketim alışkanlıklarında da kendini göstermiştir. Artık kişisel farklılıkların göz önünde tutulduğu ve üretilcek malın niteliğinin belirlenmesinde farklı taleplerin dikkate alındığı bir dönem yaşanmaktadır. Yani nicelik niteliğe yenilmiştir.

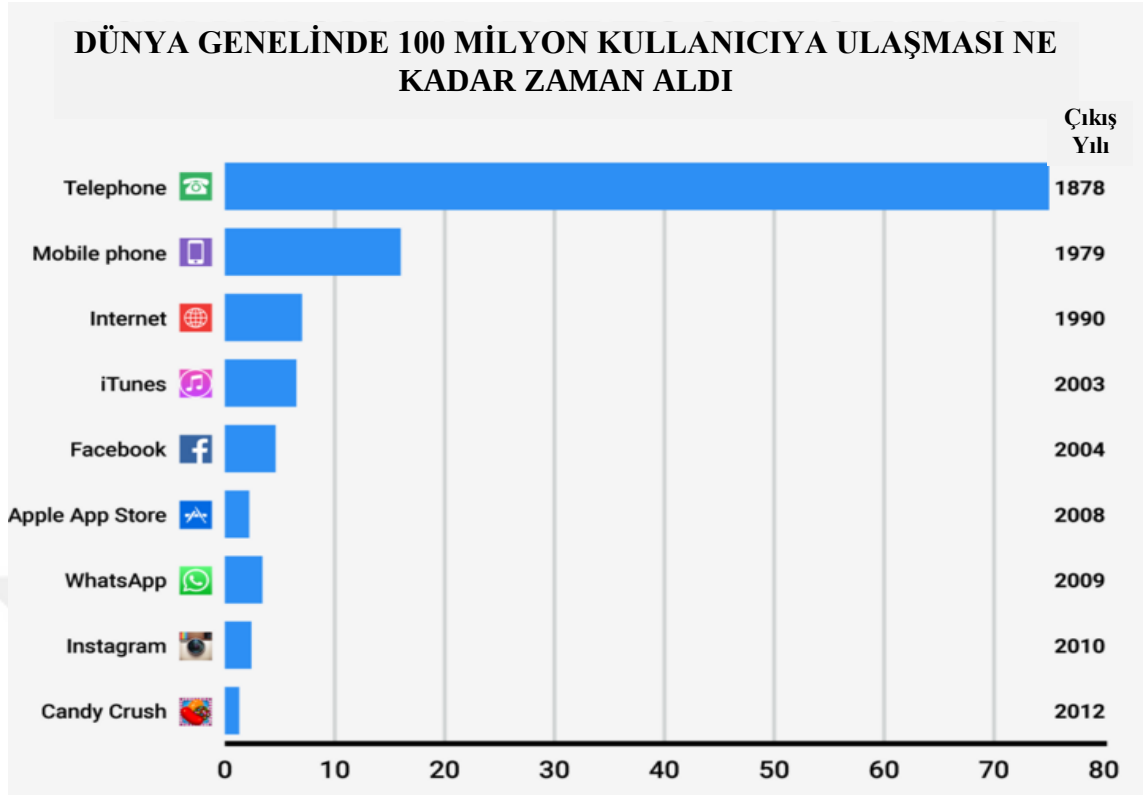
2.4. BİLGİ TEKNOLOJİLERİ

William McKeefery’ye göre yeni geliştirilen bir teknolojinin önemi insan yeteneklerini ne kadar artırdığıyla doğru orantılıdır. Buhar makinesinin enerjisinin binlerce insan enerjisiyle yapılabilecek işi tek başına yapması, otomobilin insanların binek hayvanlarla ya da yaya gittiği mesafeyi çok daha hızlı gidebilmesi ve son olarak bilgisayarın insanların zihinleriyle yüzlerce yılda yapabileceği işlemleri saniyeler içinde

³ Detaylı bilgi için Forbes Dergisi 2015 En Zenginler Listesine bakılabilir.
<http://www.forbes.com/billionaires/list/#version:static>

yapabilmesi bahsedilen teknolojilerin önemlerini belirleyen ölçütler olmuştur. (Tonta 1999: 365) Tarım toplumunu sanayi toplumuna dönüştürmede buhar makinesinin sağladığı enerji ve bu enerjinin üretimde kullanılması belirleyici olmuştur ve bu sebeple sanayi devriminin başlangıç tarihi olarak buhar makinesinin icadı kabul edilmektedir. Aynı şekilde sanayi toplumunun bilgi toplumuna dönüşmesinde lokomotif bilgisayarın icadı ve bugün “bilgi teknolojisi” olarak adlandırılan teknolojinin insan hayatına girmesidir. Diğer bir deyişle, bilgi toplumuna geçişin buhar makinesi bilgi teknolojisi olmuştur. Bilgi teknolojisi, bilgisayar ve iletişim teknolojileri aracılığıyla bilginin üretilmesi, işlenmesi, depolanması, paylaşılması, elektronik ağlar vasıtasıyla taşınması işlemine verilen addır. (Daintith 2009)

Bilgisayarın ve iletişim araçlarının insan hayatına girmesi ve hayatı dönüştürmesi buharlı makineden kat be kat hızlı olmuştur. On yıllarla ifade edilebilen bir sürede bilgisayar kişisel kullanım için evlerde kullanılmaya başlamış ve buna paralel olarak gelişen iletişim teknolojileri çok yüksek oranda bilgi üretimine ve bilgi akışına yol açmıştır. Sanayi toplumunda iş yerinde, kilisede, resmi dairelerde, okulda tek bir ağızdan manipüle edilen kitlesel bilgi mevcut iken bilgi toplumunda kitlesellikten ziyade bireysel hedeflere yönelen iletişim araçları yaygınlaşmaya başlamıştır. Gazete tirajları ve televizyonların izlenme oranları azalırken yeni iletişim araçları teveccüh görmeye başlamıştır. 1950-1970 arasında ABD’de nüfus %35 artış gösterirken, radyo istasyonu sayısı 2336’dan 5359’a yükselerek %129’luk bir artış göstermiştir. Benzer bir örnekte ise, 1959-1974 yılları arasında bir milyon telsiz kullanımdayken, 1977 yılında bu rakam 25 milyona yükselmiştir. (Toffler 2008: 201-205) İletişimde kitlesellikten bireyselliğe geçiş trendi o tarihlerden itibaren sürekli derinleşerek ilerlemiştir. Aşağıdaki grafikte teknolojik gelişmeler ve 100 milyon kullanıcıya ulaşma hızları verilmiştir.

Grafik 10. Teknolojik Gelişmeler ve 100 Milyon Kullanıcıya Ulaşma Süreleri (Kaynak: http://static1.businessinsider.com/image/55b6aba1371d22dd2e8b927c-1200-1080/bi_graphics_digital-technologies-reach.png)

Tabloda iletişim araçlarının 100 milyon kullanıcıya yayılma hızlarının karşılaştırılması insanlığın geldiği noktayı göstermektedir. Yaklaşık 100 yılda 100 milyon kullanıcıya ulaşan telefona karşın, 1 yılda 100 milyon kullanıcıya ulaşan uygulamalar hayatımızın gerçeğidir artık. Günümüzdeki sosyal medya hesapları, mail hesapları, internet siteleri ve kişisel bloglar, “periscope” ve benzeri canlı yayın yapmayı mümkün kılan uygulamalar bireysel iletişim imkanlarının vardığı son noktadır. Bilgi toplumu denen bu yapıyı oluşturan temel etken, kitlesellikten uzaklaşıp, bireysel iletişimin derinleşmesini mümkün kılan teknolojiler sayesinde ortaya çıkan devasa bilgi akışıdır. Aşağıdaki tabloda sadece 60 saniye içinde online olarak gerçekleşen veri akışı gösterilmektedir.

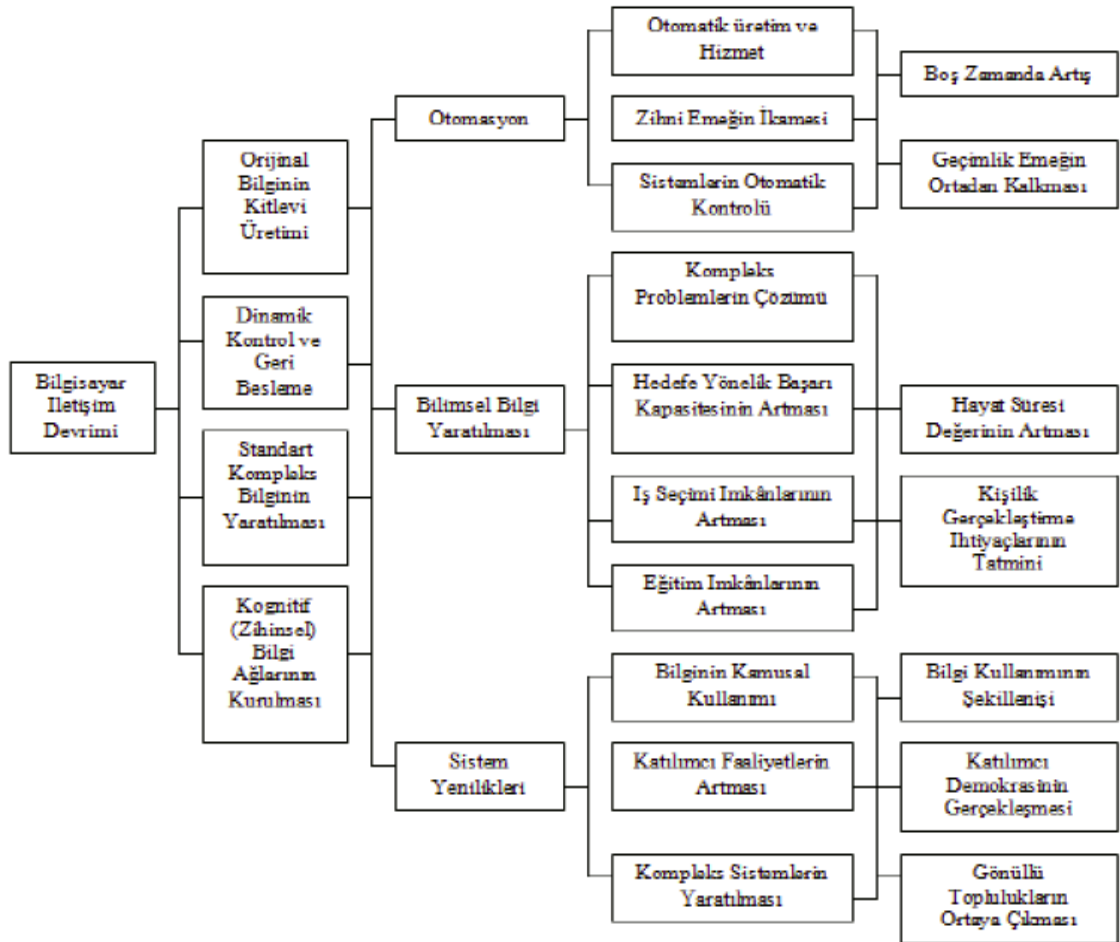

Grafik 11. Dünyada Online Ortamda 60 Saniye İçinde Ne Oluyor? (Kaynak: <http://www.smartinsights.com/internet-marketing-statistics/happens-online-60-seconds/>)

Tabloda ilk halka 2013 yılı, ikinci halka 2014 yılı ve en geniş olan üçüncü halka 2015 yılında sadece 60 saniye içinde paylaşılan verileri göstermektedir. 1960'lı yıllarda kitlesellikten uzaklaşıp alt birimlere hitap etmeye başlayan radyolar ve kişisel telsizlerle başlayan hızlı veri akışı bugün insan aklını zorlayacak seviyeye ulaşmıştır ve giderek ivmesi de artmaktadır. Bu anlamda tabloda sadece 2-3 yıllık zaman dilimindeki artış ayrıca dikkate değerdir. İşte bu ivmesi katlanarak artan veri akışı insan yeteneklerini de doğru orantılı olarak artırmaktadır ve bilgi toplumunu inşa etmektedir. Bu bilgi teknolojilerinin gelişimi, dolayısıyla bilgi toplumuna geçişin hızı ve derinliği ilkel toplumdan tarım toplumuna, tarım toplumundan da sanayi toplumuna geçişten kat be kat seri olmuştur.

Bilgi teknolojilerindeki gelişim beraberinde küreselleşme olgusunu getirmiştir. Dünyanın tüm bölgelerinden insanlar hiç olmadığı kadar aktif bir etkileşim içindedir. İnsanlık ortak kültür/değerler oluşturmaktadır. İnsan hakları, eşitlik, özgürlük, adalet, demokrasi gibi değerler tüm dünyaya yayılmaktadır ve bunun neticesinde yeni bir

uygarlık oluşmaktadır. İnsan hayatını kolaylaştıran ve hayat kalitesini artıran gelişmeler hızla yayılmaktadır. Eğitim ya da bilgiye ulaşmak sadece bir zümrenin değil, online imkanlarla herkesin elde ettiği bir imkan olmuştur. Bütün bunlar bilgi teknolojilerinin lokomotif olduğu değişim ve dönüşümün ardıllarıdır. (Balay 2004: 64-65) Yoneji Masuda bilgi iletişim teknolojilerinin gelişim ve sonuç aşamalarını aşağıdaki şekilde açıklamıştır. Konuyu toparlamak adına şekle bakmak faydalı olacaktır.

Şekil 3. Bilgisayar İletişim Teknolojileri Gelişimi ve Toplumsal Etkileri (Kaynak: Masuda 1990: 37; Akt: Ünal 2009: 134)

Yukarıdaki şekilde bilgisayar iletişim teknolojilerinin gelişimi ve sebep olduğu domino etkisi görülmektedir. Sonuç olarak da insan hayatına yansımaları verilmiştir. Bu noktaya kadar bilgi iletişim teknolojilerinin insan hayatındaki olumlu etkilerinden bahsedilmiştir. Tabii ki bilgi teknolojilerinin getirdiği olumsuz durumlar da vardır. Bunlar ilerleyen bölümlerde “Bilgi Toplumu ve Yeni Sorunlar” başlığında ayrıca incelenecektir.

2.4.1. Veb Teknolojisinin Gelişimi ve Nesnelerin İnterneti

İnternet 1960'lı yılların başında Amerikan Savunma Bakanlığı tarafından geliştirilmiştir. İlk kurulan ağ ARPANET'tir (Gelişmiş Araştırma Projeleri Dairesi Ağı). ARPANET üzerinden ilk mesaj Kaliforniya'dan Stanford'daki bir bilgisayara yollanmıştır. (Yates 1997: 126) Neredeyse tüm teknolojik gelişmeler savunma alanındaki çalışmalarla ortaya çıkmış, daha sonra topluma mâl olmuştur. Bilgisayar ve internet için de durum farklı değildir. İlk savunma alanında bulunan internet ağı çok geçmeden bilim dünyasında veri paylaşımı için kullanılmış, daha sonra hükümet ve işletmelerde yerini almış ve son olarak hızla bireysel kullanıma açılmıştır.

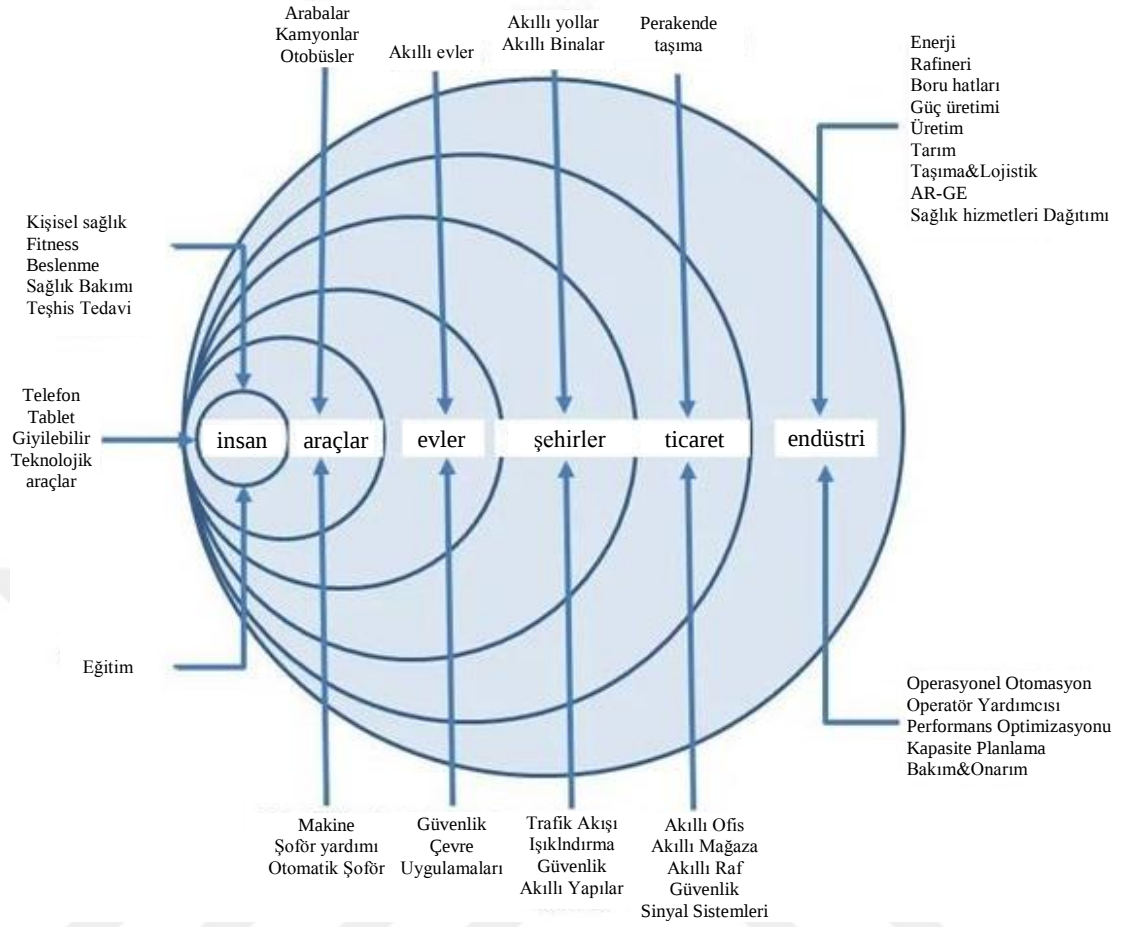
İnternet genelde üç evrede incelenmektedir. 1995-2000 arası WEB 1.0, 2000-2010 arası WEB 2.0, 2010-2020 arası ise WEB 3.0 olarak adlandırılmaktadır. WEB 1.0 denilen teknoloji modern anlamda internetin bize ilk sunduğu imkanları tasvir etmektedir. Bu aşamada insanlar sadece alıcı konumundadır. İnternette verilen verilere ulaşmak ve bu verilerden faydalanmak insanların yapabildiği tek internet aktivitesidir. WEB 2.0 ise internette insanın konumunu değiştirmiştir. Artık insan internette hem alan hem de interneti oluşturan konumundadır. Sosyal paylaşım siteleri, bloglar, kişisel internet siteleri ve benzeri bir çok imkan ile insanlar internette faydalandığı gibi internette içerik oluşturma becerisine de sahip olmuştur. Bugün hayatımızın büyük bölümü oluşturan ekşisözlük, wikipedia, facebook, twitter, instagram, youtube vs. WEB 2.0 teknolojisinin baş yapıtlarıdır. (Alabay 2014)

WEB 3.0 ise bugün basit ölçekte şahit olduğumuz ama gelecekte neye evrileceği henüz net belirlenmemiş interneti tasvir etmektedir. Bu teknoloji aynı zamanda “Nesnelerin İnterneti” olarak da adlandırılmaktadır, çünkü bu sistemde artık insan aklı olmaksızın, makineler iletişim kurabilmekte, aynı insan aklı gibi verileri algılayıp, değerlendirip, karar verebilmektedir. Yani “Yapay Zeka” denilen olgu interneti kontrol altına almaktadır.

Yıllar önce insanlar facebook'a ilk üye olduğunda daha hiç eklenmiş arkadaşı yokken “tanıyor olabileceğiniz kişiler” başlığı altında arkadaşlarını görünce şaşırmıştır, o an için bunun nasıl olduğuna anlam vermekte zorluk çekmiştir. Örneğin Bilkent Üniversitesi'ndeki bir öğrenci ilk facebook hesabını açtığında tanıyor olabileceği kişiler

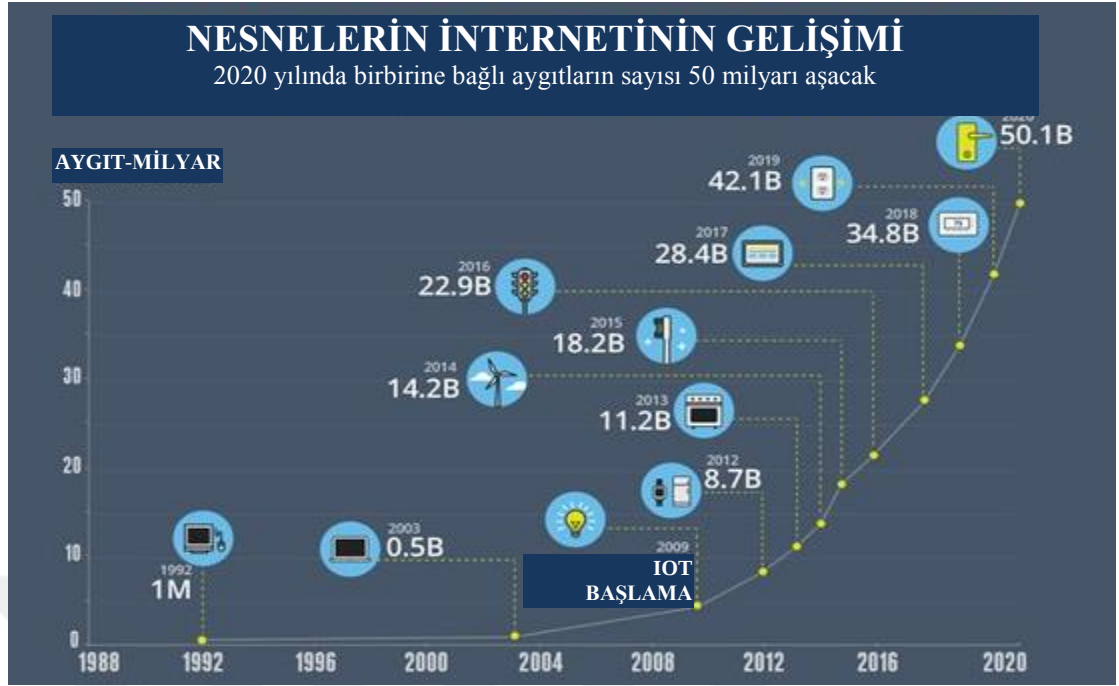
arasında üniversite arkadaşlarını görmüştür. Yapay zeka internete bağlanılan ağdaki diğer kişileri algılamış, kişilerin aynı ağ içinde olmasına dayanarak tanışmış olma ihtimallerinin yüksek olacağını yorumlamış ve kişinin önüne arkadaşlarının profillerini sunmuştur. Bugünün teknolojisi ile bu çok büyütülecek bir şey gibi gelmese de, bilim kurgu filmlerinde dünyayı yöneten robotlara giden yolun yani yapay zekanın ilk adımları olduğu unutulmamalıdır.

Günümüzde otomatik yer bildirimi yapan, bulunduğumuz konuma göre restoran öneren, verdiğimiz cevaplardan ruh halimizi analiz edip ona göre müzik yada film öneren, gün içinde kaç kat çıktığımızı hesaplayan, son girdiğimiz siteye göre facebook'ta reklam gösteren teknolojinin bir sonraki adımı tartışma konusudur. Bu konuda iyimser görüşler olduğu gibi çekinceler de vardır. Stephen Hawking bu konuda "Yapay zeka, kendisini geliştirmeyi sürdürebilir ve hatta kendisini yeniden biçimlendirebilir. Son derece yavaş bir biyolojik evrimle sınırlı olan insanlar, bu tür bir güçle yarışamaz" diyerek bu konuya dikkat çekmiştir. (www.bbc.com) Yani ilgiyle izlenen bilim kurgu filmleri gelecekte realiteye dönüşebilir. Diğer yandan yapay zeka hayatımızı kolaylaştırmakta ve bir çok alanda çözümü imkansız görünen problemleri kolayca çözebilmektedir. Yapay zekanın kullanım alanları aşağıdaki grafikte gösterilmektedir.

Grafik 12. Nesnelerin İnterneti Kullanım Alanları (Kaynak: <http://www.iotcentral.io/blog/mapping-the-internet-of-things>)

Grafikte nesnelerin interneti ve kullanım alanları görsellenmektedir. Eğitimde, sağlıkta, sürücülere sağladığı kolaylıklarla, evlerin güvenliğinde, şehirlerde düzeni sağlayıcı teknolojilerle, ticarete ve endüstride yapay zeka hayatımızı ciddi ölçüde kolaylaştırmaktadır. Gelecekte de çok daha geniş alanda daha derinden hayatımızı etkileyeceği ön görülmektedir. Aşağıdaki grafikte birbiriyle bağlantılı olan elektronik aletlerin sayısı yıllara göre verilmektedir.

Grafik 13. Bağlantılı Elektronik Alet Sayılarının Yıllara Göre Dağılımı ve 2020 Tahmini
(Kaynak: https://www.weforum.org/agenda/2016/01/what-will-it-be-like-to-live-in-a-megacity-in2100/?utm_content=buffer4f55f&utm_medium=social&utm_source=twitter.com&utm_campaign=buffer)

Grafikte görüldüğü gibi bağlantılı elektronik aletlerin sayısı hızlı bir ivmeyle artmaktadır. Şu anda yaklaşık 20 milyar olan bağlantılı alet sayısının 2020 yılında 50 milyarı geçeceği ön görülmektedir. Hali hazırda 20 milyar aletin bağlantısı bile hayatımızı derinden etkilerken bu rakamın 4 yıl gibi kısa sürede yaklaşık 3 katına çıkmasının hayatımızı nasıl etkileyeceği üzerine düşünmek gerçekten heyecan vericidir.

2.5. BİLGİ TOPLUMUNDA EĞİTİM VE HAYAT BOYU ÖĞRENME ANLAYIŞI

Bilgi toplumuna geçişle eğitim anlayışı da derinden değişmeye başlamıştır. Sanayi toplumunda olduğu gibi çocukların belli saatlerde okula gittiği, salt bilgiler öğrendiği ve mezun olduktan sonra ömür boyu okulda öğrendiği bilgilerin kendine yettiği bir dünya yoktur artık. Örneğin, bir defa kaynak yapmayı öğrenip ömür boyu kaynakçılıktan yaşamını sağlamak artık mümkün değildir. Her an yeni bilgiler ortaya çıkmakta ve anında dünyaya yayılmaktadır, dolayısıyla insan zihnini fazlasıyla aşan bir bilgi yığını oluşmaktadır. Bu durumda çok bilgiye sahip olan değil, öğrenmeyi öğrenen yani en kısa sürede ihtiyacı olan bilgiye ulaşmasını becerebilen bireylerin yetiştirilmesi

eğitim faaliyetlerinin ana amacı haline gelmektedir. Bu amaç, sanayi toplumunun eğitim anlayışıyla altından kalkılabilecek bir amaç değildir.

Her alanda olduğu gibi bilgi toplumunda eğitim anlayışı da derinden değişmiştir. Önceki bölümde bahsedilen bilgi teknolojisindeki baş döndürücü gelişmeler öğrenmeyi herkes için mümkün kılmıştır. Eğitim ya da kaliteli eğitim artık sadece belli bir zümrenin değil, herkesin elde edebildiği bir kavram olmuştur. (Reddi 1991: 347; Akt. Balay 2004: 66) Gelişen teknoloji örgün eğitim anlayışının tahtını sarsmış, “uzaktan eğitim” ya da “online eğitim” gibi kavramların ortaya çıkmasına sebep olmuştur. Artık Türkiye’de yaşayıp binlerce mil ötedeki bir Amerikan üniversitesinde doktora yapan kişileri görmek sıradan hale gelmiştir. Diğer taraftan bilgi hazineleri olan kütüphaneler hızla kaynaklarını elektronik ortama taşımakta ve bunu tüm insanların hizmetine sunmaktadır.

50 yıl önce eğitim materyali denildiğinde şüphesiz çoğu insanın aklına ilk olarak kitap gelmiştir. Ama bugün için kitap-defter gibi araçlar lider konumunu yitirmiştir. Eğitimde yeni yöntemlerin gelişmesi ve gelişen teknolojiye ayak uydurulması zorunlu hale gelmiştir. Projeksiyon, akıllı tahta, bilgisayar, tablet ya da akıllı telefon gibi ileri teknoloji ürünleri artık sıradan eğitim materyali olmuştur. Sadece kitap dijital çağda doğmuş jenerasyon için sık kalmaktadır. Günümüzde piyasaya çıkan kitapların akıllı telefon uygulamalarının yapılması, ya da kitabı destekleyen internet sitelerinin yapılması, kitapta değinilen konularla ilgili videoların, görsellerin, ses kayıtlarının bu mecralardan yayınlanması vs. keyfi uygulamalar değil, yeni jenerasyona kitabın yetmeyeişinin somut göstergesidir. Bir çok kurum eğitici-öğretici online oyunlar tasarlama ve gençleri bu şekilde eğitmenin çabasına girişmiştir. Klasik eğitim yöntemi terk edilip, dijital çağa ayak uyduran yöntemler benimsenmektedir.

Gelişim insanlık tarihinde sürekli olmuştur ama bilgi toplumundaki kadar baş döndürücü bir hıza hiç sahip olmamıştır. Daha yeni denilebilecek bir yöntem, teknoloji, alet vs. bile tam anlamıyla yayılamadan eskiyebilmektedir. Bu meslekler ve iş ortamları için de geçerlidir. İlk başta belirtildiği gibi bir defa kaynak yapmayı öğrenip ömür boyu o bilgiyle geçim sağlamak imkansızdır. Sürekli değişen bir çalışma ortamı mevcuttur. Bu durum yeni şartlara ayak uydurabilmek için eğitimin de sürekliliğini gerektirmiştir. Günümüzde halk eğitim merkezleri, yaşam boyu eğitim merkezleri, sürekli eğitim

merkezleri, çalışanlara yönelik yüksek lisans-doktora programları, hizmet içi eğitim çalışmaları vb. hayat boyu öğrenme zorunluluğu sonucu ortaya çıkmış kurumlar ve kavramlardır. Eğitim belirli bir süre okulda alınıp bir daha ihtiyaç duyulmayacak bir kavram değildir artık. Onun yerine eğitim faaliyeti hayata yayılan ve her aşamada sürekli tekrarlayan öğrenme faaliyetleridir. Bu çağı yakalamak adına artık bir zorunluluktur.

2.6. BİLGİ TOPLUMU VE POSTMODERNİZM

Her çağın kendine özgü bir düşünce yapısı, olaylara yaklaşım tarzı, analiz yöntemi yani kısaca dünyayı okuma tarzı olmuştur. Zaten bir çağı diğerlerinden ayıran özellikler bu yaklaşımların, yöntemlerin, düşünce yapılarının özgünlüğünden kaynaklanmaktadır. İçinde bulunduğumuz bilgi toplumunda da dünyayı okuma yöntemi denildiğinde karşımıza yeni bir tanım olarak “postmodernizm” kavramı çıkmaktadır. Peki bu kavram tam olarak ne anlama gelmektedir? Bu kavramları tam olarak tanımlayabilmek için önce işe kelime yapısından başlamak yol gösterici olacaktır. “Post” İngilizce’de “sonrası” anlamında kullanılan bir ön ektir. Dolayısıyla, postmodernizm kelime anlamı olarak “modernizm sonrası” ya da “modernizm ötesi” olarak çevrilebilmektedir. Buradan hareketle postmodernizmi tanımlamak için önce modernizmi tanımlamak elzemdir.

Modern kelimesi gündelik hayatta yeni, modaya uygun ya da çağdaş anlamıyla kullanılmaktadır. Dünden farklı olan, çağdaş olan, yeni olan her şey modern olarak nitelendirilebilir. Fakat tarihsel açıdan baktığımızda “modern dönem” 1300’lü yıllardan başlayıp 1950’li yıllara kadar uzanan ve batı dünyasını Rönesans ruhunun şekillendirdiği belli bir periyodu kapsayan özel bir kavramdır. (Demir 1997: 16) Modern kelimesinin gündelik hayattaki kullanımında dolayı “modern çağ” denildiğinde bir kavram kargaşası yaşanmaktadır ve insanların aklına içinde bulunduğumuz çağ gelmektedir. Ama aslında modern çağ keskin hatlarla belirli olmasa da 1300’lerde başlayıp 1950’lili yıllarda sona ermiş bir dönemi kastetmektedir.

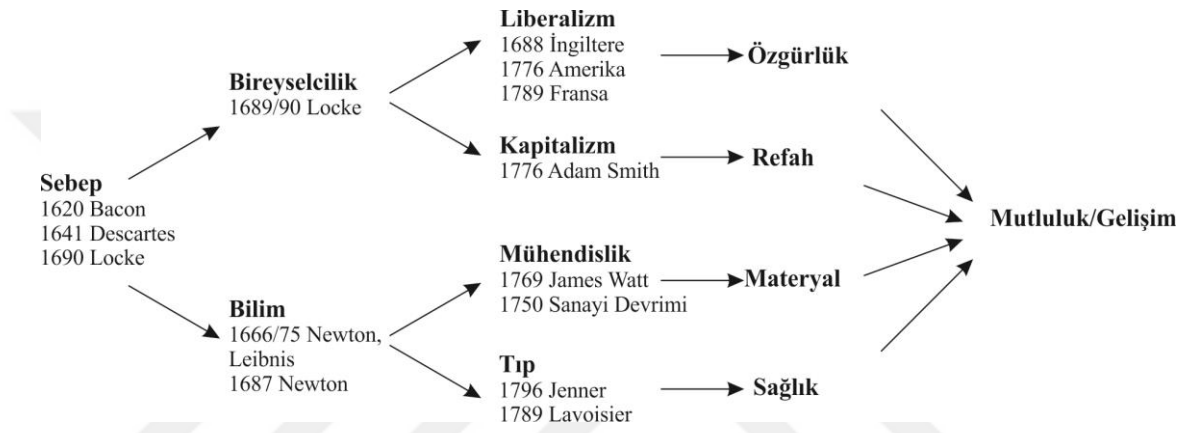
Modernizm, önce Rönesans akabinde Aydınlanma Çağı’nın sonucu olarak ortaya çıkmış, 19. ve 20. yüz yılda hakim olan dünyayı okuma adına benimsenen akımdır. Modernizm, bilimde, kültürde, sanatta, ekonomide, siyasette vs. kısaca tüm

alanlarda yaşanan devrimin tamamını kapsayan bir çatıdır. Fakat, Okçu'ya göre temel devrim bilimsel devrimdir, çünkü diğer tüm devrimler bilimsel devrimden türemektedir. (2013: 6) Bu bağlamda Newton'ın bilimsel buluşları modernizmin ana yasası olarak kabul edilebilir. Orta çağdaki dünya algısına göre insan Tanrının yarattığı dünyada, Tanrı ve doğa arasında bir aracıdır. Dünya Tanrının insana sunduğu bir düzendir ve insanın vazifesi bu düzeni çözmektir. Bu dönem maddi ve manevinin bir bütünlük oluşturduğuna inanılan dönemdir. Newton ise dünyayı kendi yasaları olan bir mekanik düzen olarak görmüştür. Newton'a göre tüm evren yerli yerinde ve belli kurallara göre adeta saat gibi işleyen bir sistemdir. (Küçük 1994: 17) Bu anlayışa göre insanlar ideal bilgi ve araçlara sahip olduğu sürece dünya onlar için öngörülebilirdir. Newton'ın bilimsel yaklaşımı hayatın tüm alanlarına yayılmış ve 19.-20. yüzyılı şekillendiren “modernizm” akımının çekirdeği olmuştur. (Marçöl 2005: 2; Akt. Okçu 2013: 8)

Modernizmin kendine has özelliklerine kısaca göz atmak bu noktada faydalı olacaktır. Modernizm anlayışına göre sürekli ilerleme söz konusudur. Dünyanın her daim daha iyiye doğru bir evrim içinde olduğu savunulur. Bu ilerleme incelenirken ise indirgemecilik yaklaşımı benimsenir. Olaylar ve olgular belli kalıplar temel alınarak değerlendirilir. Batı merkezilik modernizmin dikkat çekici özelliklerinden bir diğeridir. Bu ilkeye göre modernizmin ilkeleri/değerleri Batı medeniyetinin ürettiği değerlerdir, ve Batı'da doğup dünyaya yayıldığı kabul edilmektedir. Huntington'ın “west - the rest” (batı ve diğerleri) yaklaşımı bu düşüncenin tipik bir örneğidir. Modernizmin dikkat çekici bir özelliği de düalizmdir. Düşünce sistemi temel zıtlıkları temel alan bir yaklaşıma sahiptir. Kadın-erkek, maddi-manevi, hayal-gerçek, ruh-beden vs. gibi zıtlıklar dikkate alınır ve üçüncü bir alternatifin olmadığına inanılır. (Demir 1997: 23-26)

Modernizmin teorik ve teknik açıklamalarını bir kenara koyup, konuya biraz daha pragmatik yaklaşacak olursak modernizmin insanlığa ne vaat ettiğine ve ne verdiğine bakmak gerekir. 19. ve 20. yüzyıl demokrasi, katılımcılık, eşitlik, evrensel hukuk, kadın-erkek eşitliği vb. terimlerin ortaya çıktığı ya da yaygınlaştığı bir dönemdir. Bu değerlerin insanlığın ortak değeri olduğu varsayılmıştır ve Batıda doğup tüm insanlığa yayılacağı umulmuştur. Diğer taraftan ekonomik alanda refahın tüm insanlara yayılacağı ve daha yaşanabilir bir dünya iddiası söz konusudur. İşte tam olarak

bu beklentiler ya da hedefler doğrultusunda kurumlar, politikalar ve siyasal sistemler oluşturulmuştur. Fakat geline nokta, modernizmin hedefleri istenilen ölçüde ya da hiç gerçekleştiremediğini göstermektedir. İnsanlığın yaşadığı hukuksuzluklar, adaletsizlikler, fakirlik, savaşlar, hastalıklar, katliamlar modernizmin sorgulanmasını gerektirmiştir. Yani batılı aydınların anlattığı büyük masallardan (grand narratives) artık umut kesilmiştir. Aşağıdaki şekil ile modernizm düşünceleri, modernizme şekil veren isimler ve modernizmin hedefi özetlenmektedir. Konuyu toplamak ve özetlemek adına şekle bakmak faydalı olacaktır.

Şekil 4. Modernizm ve Bileşenleri (Kaynak: Hicks, 2004: 13)

Postmodernizmi tam olarak tanımlamak ya da tam olarak anlamak için bilimsel devrimin tüm devrimlerin temeli olduğu iddiasına geri dönmek gereklidir. Newtonyen yaklaşım ile şekillenen modernizm karşısında Einstein'ın önemli katkılar sunduğu kuantum fizik teorisi ile şekillenen postmodernizm görülmektedir. Newton fiziği ile modernizm, kuantum fiziği ile postmodernizm arasındaki paralelliği anlamak konunun özünü kavramak anlamına gelmektedir. Bu konuyu biraz açmak adına Küçük'ün tespitine göz atmak faydalı olacaktır. (Küçük 1994: 24)

“Bu döneme ne zaman son verilecek ve farklı bir tarihin başladığı söylenebilecek? Bana öyle geliyor ki, bu defa da değişiklik yalnız fizikten gelebilir. Modern fizik birleştirilebilmiş değildir, birleştirilebilir gibi de görünmüyor. Bugün iki fizik var: Bunlardan ilki, makroskopik; genel göreceliğin matematik dilinde yıldız ve gök cisimlerinin hareketlerini inceler. İkincisiyse, mikroskopiktir; kaynağını kuantum mekaniğinden alan kavramlar aracılığıyla doğayla kurulabilecek tek diyalogun modelini oluşturur. Aralarında insan bilimcilerin de olduğu pek çok kişi, bu ikisi arasındaki alanda hareket etmeye ve geçerliliğini kaybetmeden önce modern olan

Newton tipi bir evren içinde düşünmeye devam ediyorlar. Eğer fiziğin tümü, kuantum mekaniği çevresinde birleştirilebilecek olursa, gerçekten post-modern bir döneme girdiğimiz kabul edilebilir.”

Alıntıyı açmak gerekirse, Newton fiziğinde her şey mekanktır ve sistematik hareket halindedir. Kuantum fiziğinde ise belirsizlik hakimdir ve postmodernizmi şekillendiren tema belirsizliktir. Modernizmin yerli yerine konmuş, saat gibi işleyen dünya anlayışına karşı postmodernizmde belli kalıpları olmayan, genellemelerden uzak bir dünya anlayışı benimsenmektedir. Toffler’ın sanayi toplumunu şekillendiren altı ilkesinden ilki olan “standartlaşma” aynı zamanda modernizmin de temel ilkelerindendir. Modernizmin rasyonalizme dayanan standart dünyasına karşın postmodernizmin genellemelerden uzak, yerel gerçeklerle şekillenen karmaşık bir dünyası vardır. Kültürde, sanatta, siyasette, ekonomide kısaca her alanda genellemelere ve kesin kalıplara dayalı yaklaşımların terk edildiğini görüyoruz. Mekanik, kurallara göre yerli yerinde işleyen bir dünya artık yoktur.

Postmodernizm genel tanımlamalara ya da büyük teorilere karşıdır. Modernizmin meta anlatıları (grand narratives) gibi büyük iddialara sahip değildir. Modernizmin Batı merkezilik anlayışına karşı postmodernizm çoğulculuğu, yerelliği benimsemektedir. Evrensel değerler, üstün kültür, ortak ahlaki değerler gibi modernizm yaklaşımları postmodernizmde kabul görmemektedir. Postmodernizm anlayışına göre belli kalıp ve teorilerle farklı durumları değerlendirmek mümkün değildir. Bu yaklaşımlar bilgi toplumunun yapısını incelerken karşılaşılan durumların dayandığı düşünsel temellerdir aslında. (Demir 1997, Sarup 1995)

2.7. BİLGİ TOPLUMU SORUNLARI

İnsanlık tarihinde hiçbir dönüşüm sancısız olmamıştır. Her dönüşüm alışılmışı yıkararak yeni durumlar, dolayısıyla yeni sorunlar ortaya çıkarmıştır. Şu ana kadar bilgi toplumu başlığı altında anlatılan farklı alanlarda yaşanan dönüşümlerin tamamı aslında bilgi toplumunun potansiyel sorunlarının da müsebbibidir. Yeni durumları incelemek, içselleştirmek ve ayak uydurmak belli bir maliyete ve zahmete mâl olmaktadır. “Zahmetsiz rahmet, rahmetsiz zahmet olmaz” atasözü bu durumu özetlemektedir.

Yaşanan değişimler hayatımızı kolaylaştırdığı gibi önümüze çözülmesi gereken yeni sorunları da koymaktadır.

Bilgi toplumu sorunu denilince ilk akla gelen siber suçlardır. Gelişen bilişim teknolojileri hayatımızı kolaylaştırdığı gibi yeni riskleri de beraberinde getirmiştir. Bu teknolojiler iyi niyetli kullanıldığı gibi kötü niyetli kullanıma da açıktır. Bugün sanal alem başlıca dolandırıcılık, hırsızlık, veri çalma, şantaj, casusluk vs. gibi suçların işlenebildiği bir alandır. Dolayısıyla sanal suçlar da gündemin önemli bir parçası olmuştur. Bu sebeple siber güvenlik ve bilgi güvenliği kavramları ülkelerin gündemlerinde önemli yer tutmaktadır. Siber güvenlik “siber âlemdeki hayatımızın güvenliği yani gizliliği, bütünlüğü ve erişilebilirliğinin kontrolü” olarak tanımlanmaktadır. (<http://www.karabulut.com>) Bilgi güvenliği ise “Bilgiye sürekli olarak erişilebilirliğin sağlandığı bir ortamda, bilginin göndericisinden alıcısına kadar gizlilik içerisinde, bozulmadan, değişikliğe uğramadan ve başkaları tarafından ele geçirilmeden bütünlüğünün sağlanması ve güvenli bir şekilde

iletilmesi süreci” olarak tanımlanmaktadır. (<http://ceng.gazi.edu.tr>) Bilgi güvenliğini ve siber güvenliği sağlamak için ülkeler ciddi plan, program ve yatırım yapmaktadır. Çünkü ülkeler arasındaki mücadeleler de şekil değiştirmiştir ve siber saldırı, siber savaş, siber savunma gibi terimler ülkelerin gündeminde önemli yer tutmaya başlamıştır. Bu boşuna da değildir, çünkü siber saldırılarla fiili saldırılardan çok daha fazla zarar vermek mümkündür.

Bütün bu yeni suçlar ve durumlar geleneksel hukuk, güvenlik ve yönetim anlayışının başa çıkabileceği seviyeyi aşmıştır. Bu alanda en büyük zorluk internetin uluslar arası olmasında yatmaktadır. Siber alan denilen ve sınırları olmayan yeni bir alan (cyber space) doğmuştur. Ülkeler arasında yapılan anlaşmalar net olarak siber alanı ya da siber suçları tanımlayamamakta ve bu tip eylemleri tespit etmekte zorlanmaktadır. Ülkeler arasındaki iş birliğinin zayıflığı da buna eklenince siber suçlara geniş bir hareket alanı doğmaktadır. Meselenin uluslar arası boyutu bir kenara, daha birçok ülke için ulusal boyutta sıkıntılar aşılabilmiş değildir. Siber suç tanımı, kolluk kuvvetlerinin siber suçlar konusunda eğitimi, ulusal siber güvenlik stratejisinin oluşturulması, halkın bilinçlendirilmesi, siber suçlar ihtisas mahkemelerinin kurulması, ulusal siber istihbarat alt yapısının oluşturulması, siber suç üzerine üniversitelerde bölümlerin açılması vb.

adımlar çoğu ülkede henüz gündeme alınmamış, alındıysa bile henüz olgunlaşmamıştır. (TBMM BİAK Raporu 2013: 167-174)

Bilgi toplumunda bir diğer tartışılan konu “etik” meselesidir. Karşı karşıya kalınan yeni durum geleneksel etik anlayışının dışına taşmıştır. Geleneksel etik anlayışı çoğu kez yeni durumları yorumlamakta zorlanmaktadır. Örneğin bir kitap basılınca birkaç gün içinde taranmış halini pdf dosyası halinde internetten indirmek mümkün. Bu durumda kitap yazarının ve yayıncısının emeği çalınmakta, insanların para ödmeden kitabı okuması sağlanmaktadır. Burada açık şekilde bir etik sorun vardır. Diğer taraftan bir görüş ise içinde bulunduğumuz çağın yapısı gereği hiçbir bilginin gizli kalamayacağı ve hızla yayılacağıdır, ki insanlığı da bu bilgi akışının geliştirdiği ileri sürülmektedir. Diğer bir örnekte, bir sanatçı albüm yapmaktadır ve şarkılarını para kazanmak için söylemektedir. Albüm çıktığında saatler içinde şarkıları birçok yerden indirmek mümkündür. Burada telif hakkı sorunu ortaya çıkmaktadır ama bu soruna nasıl bir çözüm getirileceği hala muammadır.

Etik meselesi sadece telif hakkıyla sınırlanacak bir konu değildir. Artık insanlar gerçek dünyada ama sanal ortamda yaşamaktadır. İnsanlar sanal ile gerçek arasındaki sınırı tam olarak belirleyemediğinde neyin etik neyin suç olduğunu da idrak etmekte zorlanmaktadır. Gerçek hayatta yapmaya çekineceği ya da yanlış olduğunu bildiği bir davranışı sanal alemde yapmakta bir sıkıntı görmemektedir. Sahte hesaplarla yapılan tacizler, insanların kişilik haklarına yapılan saldırılar, sanal alemin şantaj amaçlı kullanılması, sanal alemin toplumu yanıltıcı bilgiler vermesi vb. sorunlar henüz çözümsüzdür. Çünkü bu tip durumlarda yapılan müdahaleler özgürlüklerin kısıtlanması olarak algılanmaktadır. Örneğin Gezi Parkı olaylarında bir grup eylemci Beşiktaş'ta bulunan Başbakanlık Ofisi'ni basmak üzere örgütlenmiştir ve bunun için sosyal medyayı da etkin kullanmıştır. Bu olaydan dolayı asayişin sağlanması gerekçesiyle ilgili devlet kurumları sosyal paylaşım sitelerini uyarılmış, akabinde de erişime kapatmıştır. Sosyal paylaşım sitesi ve göstericiler bu durumu “kişisel haberleşme özgürlüğü” olarak, devlet ise “kamu güvenliğinin sağlanması” görevi olarak tanımlamıştır. Bu durumda iki taraf da etkili argümanlar sunmaktadır ve konsensüs sağlanması imkansız gibi görünmektedir. Diğer bir örnekte, kişilik haklarına saldırı, mahremiyetin korunması adına ilgili devlet kurumlarına internet içeriğine birkaç saat içinde müdahale hakkı

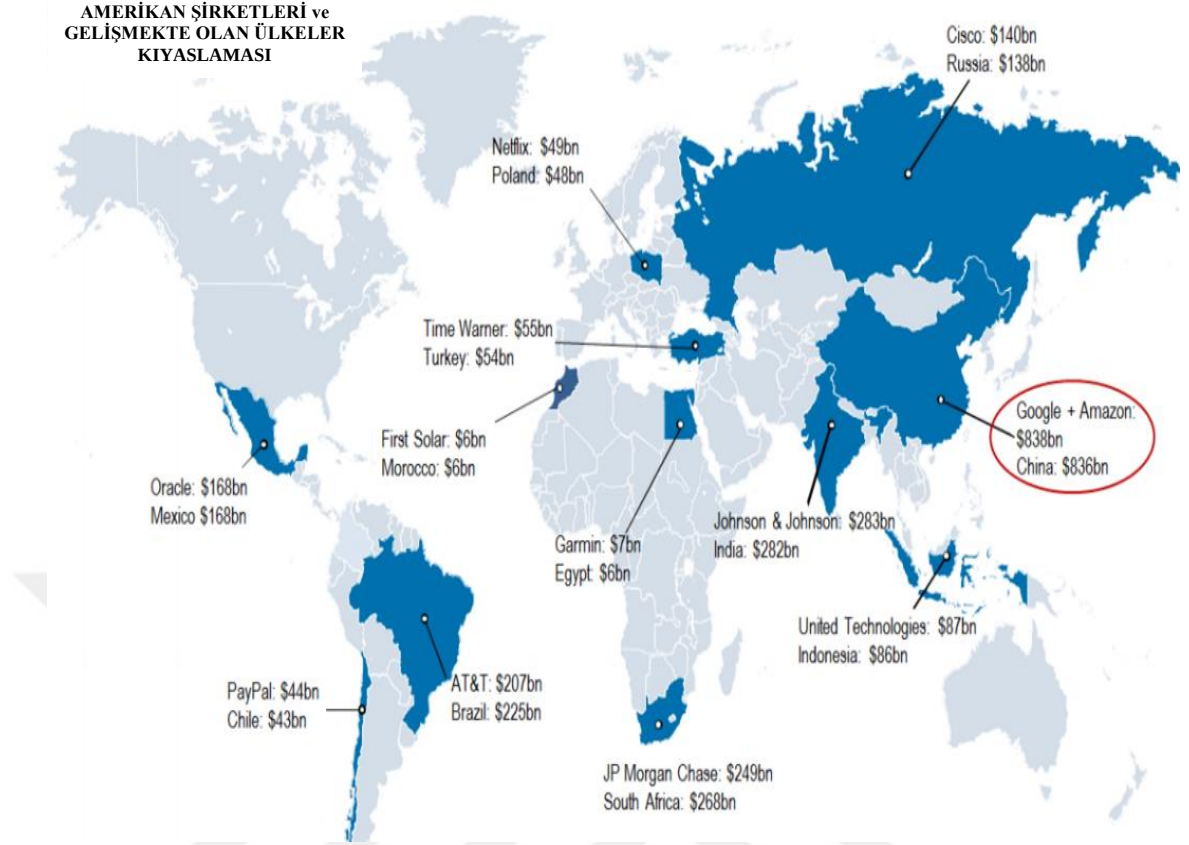
verilmiştir. (www.milliyet.com.tr) Son dönemlerde toplum önünde olan çeşitli alanlarda faaliyet gösteren insanların özel hayatlarına dair yapılan ifşaları engellemek adına ve kişilerin özel hayatının korunması amacıyla bu kanun çıkarılmıştır. İlk bakışta kulağa hoş gelen bu uygulama birçok insan tarafından sansür olarak algılanmaktadır. Böyle bir yetkinin iktidarı korumak ve kollamak için kötüye kullanılmasının da olası olması insanları rahatsız etmektedir. Bu ve benzeri örnekleri çoğaltmak mümkündür. Ama hepsinde ortak problem “özgürlükler” ve “etik” sınırlarının yeni şartlarla belirsizleşmesidir.

“Dijital Hafıza” bir diğer güncel tartışma konusudur. İnsan zihni nerede, ne zaman, ne yaptığını harfiyen hatırlamayabilir ama sosyal medya hesapları ve akıllı telefonlar başta olmak üzere birçok dijital platform her şeyi saniyesi saniyesine kaydetmektedir. Bu bir anlamda insanların işine yarayan iyi bir gelişme olarak görülebilir ama sakıncaları da azımsanmayacak ölçüdedir. Bugün google’a bir isim yazıldığında onlarca görsele ulaşmak mümkün. İnsanların kendi isteğiyle ya da kendi bilgisi dışında internete yüklenen fotoğraf ve videoları google aracılığıyla kolayca bulunabilmekte. Bu durumu sadece görsellerle kısıtlamamak gerekir. İnsanların adlarının karıştığı olaylara da (adli vaka, kaza, isim benzerliği vs.) çeşitli siteler üzerinden ulaşmak mümkün. Bu durumda insanlar google’dan içeriğin kaldırılmasını isteyebilir. Çünkü google’daki içerik kişilik haklarını ihlal edici ya da kişiyi küçük düşürücü nitelikte olabilir. Bu noktada “unutulma hakkı” tartışmaları başlamaktadır. Unutulma hakkı kişilerin isimleriyle ilişkili görsellerin ve haberlerin istemesi halinde google’dan silinmesidir. Bu verilerin silinmesini bir grup kişilik hakkı görürken diğer bir grup insanların haber alma hakkının engellenmesi olarak yorumlamaktadır. Bunun için çeşitli hukuksal girişimler olsa da mevcut evrensel hukuk bu konuda net bir yargı ortaya koyamamıştır. Daha önce belirtildiği gibi mevcut hukuk düzenlemelerinin çözüm sunamadığı bir diğer durum da dijital hafızadır. (www.akdenizmanset.com.tr)

Sanayi devrimi dünya düzenini her anlamda köklü değişikliklere uğratmıştır. Sanayileşme hamlesini başarıyla gerçekleştirebilen başta İngiltere olmak üzere Batılı ülkeler her alanda ciddi bir sıçrama gerçekleştirmiş ve kendilerini medeniyetin mimarı olarak görmekte bir beis görmemişlerdir. Modernizmin “insanlığın ortak değerlerinin Batılı değerler olduğu” iddiasına gerekli temeli sağlayan psikolojik atmosfer Batının

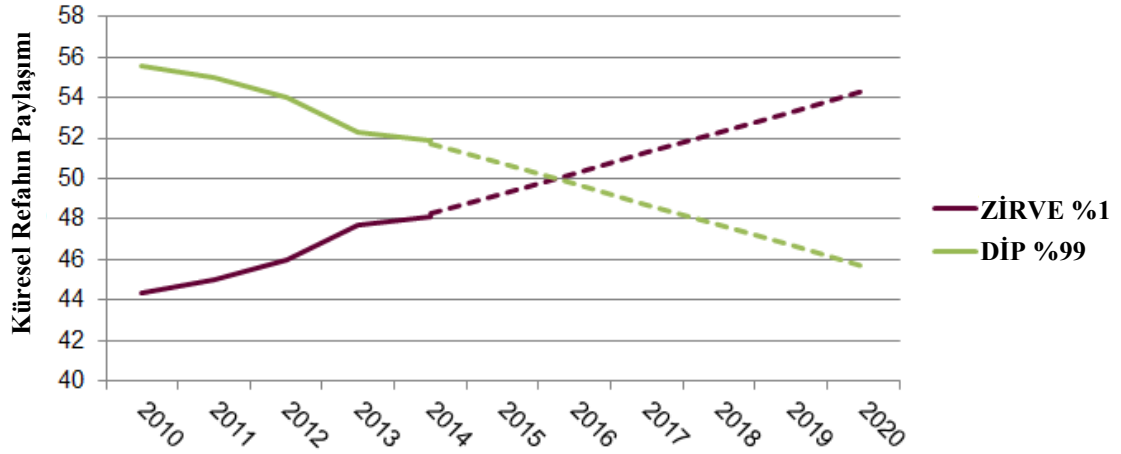
dünyanın diğer medeniyet havzalarına attığı farktan kaynaklanmaktadır. Burada sıkıntılı nokta ise Batının gücünü diğer bölgeleri sömürmek için kullanması ve onlara yaşam hakkı vermemesidir. “Sosyal Darwinizm” gayrimeşru politikaları meşrulaştırmak için zemin sağlarken, “Milletlerin Refahı” gibi rehberler sömürünün sistematik hale gelmesini teşvik etmekteydi. Bütün bu alt başlıkların sonucu olarak ortaya sömüren Batı ile sömürülen diğerleri gibi iki grup insan kümesi ortaya çıkmıştır.

1950’li yıllarla birlikte yeni bir değişim dalgası yaşanmaya başlamış ve “bilgi toplumu” dediğimiz toplumsal yapıya evrilme başlamıştır. Bu durumda hali hazırda ekonomik olarak gelişmiş olan, bilimsel anlamda çok daha önde olan, tüm dünyayı aktif şekilde kontrolü altında tutabilen batı “bilgi toplumu” yarışına açık ara önde başlamıştır. Bilgi teknolojilerinin gelişme ve hayatı dönüştürme hızını bu noktada bir defa daha hatırlatmak gereklidir. Bu hız zaten önde başlayan batı ile diğerleri arasındaki uçurumun kapanmayacak şekilde açılmasını da hızlandırmıştır. Aşağıdaki grafikte Amerikan şirketlerinin hisse değerleri dünyanın çeşitli ülkelerinde halka açık şirketlerin hisse değerleri toplamıyla kıyaslanmaktadır. Bu kıyaslama makasın ne kadar açıldığını net olarak göstermektedir.

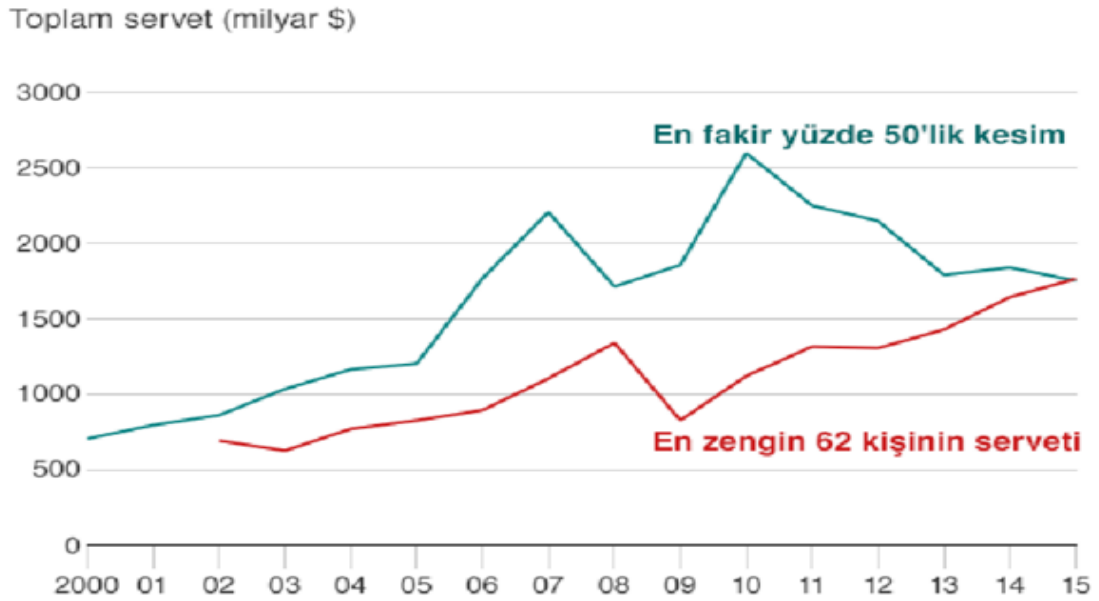
Grafik 14. Amerikan Şirketleri Ve Ülkelerin Toplam Hisse Değerleri Kıyaslaması (Kaynak: <https://agenda.weforum.org/wp-content/uploads/2015/11/151125-companies-worth-more-than-countries-stock-markets-map-BI.png>)

Grafikte de açık şekilde görüldüğü gibi Amerikan şirketleri ülkelerle yarışabilir durumdadır. Bu durumda bu ülkelerin bu sistem içinde rekabet şansı ya da ekonomik olarak hayatta kalma şansı günden güne zora girmektedir. Bu refah dağılımını ciddi şekilde etkilemektedir. Aşağıdaki grafikte küresel refahın dünya çapında paylaşımı gösterilmektedir.

Grafik 15. Zirvedeki %1-Geri Kalan %99 Arasındaki Refah Paylaşımı (Kaynak: <https://fullfact.org/wp-content/uploads/2015/01/Oxfamtrendgraph.png>)

Grafikte açıkça görülmektedir ki insanların %1'inin sahip olduğu refah %99'u geride bırakmak üzeredir. Bir diğer grafikte gelinen noktaya farklı bir açıdan bakılmıştır.

Grafik 16. En Zengin 62 Kişi ve Dünya'nın %50'lik Kesimi Refah Karşılaştırması (Kaynak: <http://www.hurriyet.com.tr/62-kisinin-serveti-dunyanin-yarisi-ediyor-40042132>)

Grafik 16'da açıkça görülmektedir ki 62 kişinin serveti dünyanın %50'lik kesimiyle 2015 yılı itibariyle eşitlenmiştir. Yani 62 kişi dünyanın %50'lik kesiminin sahip olduğu refaha sahiptir.

Bütün bu göstergelerin bu başlık altında incelenmesinin amacı bilgi ekonomisi ile gelir dağılımındaki uçurumun iyice açılmasına dikkat çekmektedir. Refah dağılımındaki farkın devasa büyüklüğü altta kalan insanların yaşam standartlarının düşmesine yol açmaktadır. Bu durum günden güne hayattan beklentisi kalmamış insan yığınları, açlık, göç dalgaları, mülteci sorunları, intihar eylemleri, savaşlar gibi sorunları da akabinde getirmektedir. Toplumsal sorunların temelinde ekonomik göstergelerin yattığı gerçeğini hatırlamak ve sorunları bu açıdan tekrar değerlendirmek insanlığın önünde önemli bir ev ödevi olarak durmaktadır.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

AVRUPA BİRLİĞİ VE TÜRKİYE BİLGİ TOPLUMU POLİTİKALARI

3.1. AVRUPA BİRLİĞİ'NDE BİLGİ TOPLUMU POLİTİKALARI

21. yüzyılın başından itibaren ivmesi artan küreselleşme olgusu, özellikle bilgi-iletişim teknolojileri (BİT) alanında gerçekleştirilen gelişmelerle 1950'li yıllardan itibaren hızını katlayarak artırmıştır. Bilgi iletişim teknolojilerindeki gelişmeler başta ekonomi alanı olmak üzere hayatın her aşamasında dönüşümü hızlandırmıştır. Bilgi iletişim teknolojilerinin dönüşümün merkezinde olması, devletlerin bu alana daha çok ağırlık vermesine ve bu alanda yeni politikalar geliştirmesine yol açmıştır. Çünkü, bilgi iletişim teknolojileri alanında yeni şartlara göre şekil almayan, politikalar üretmeyen devletlerin küreselleşen dünyada rekabet şansı kalmamıştır. Dünya Ticaret Örgütü (WTO) ve Dünya Bankası'nın uluslar arası mecrada telekom sektörünün özelleşmesini tavsiye etmesi ve bu alanda gerçek ivmenin rekabetle yakalanabileceğini ülkelere idrak ettirmesi bilgi toplumu politikaları açısından dönüm noktasıdır. Özellikle tarihe “Uruguay Müzakereleri” olarak geçen toplantılar uluslar arası entegre hale gelecek telekomünikasyon politikalarının zemini olmuştur. (Christensen 2009: 5-6) Akabinde, devletler “bilgi toplumu politikaları” denilen uygulamaları hızla hayata geçirmeye başlamıştır.

Bu alanda ilk somut adımların Amerika Birleşik Devletleri'nde, Avrupa'da ve Japonya'da atıldığı görülmektedir. 1970'lerin başlarından itibaren ABD'nin AT&T isimli telekom şirketini bölgelere göre alt başlıklara bölmesi ve dönüşüm dinamizmini korumaya çalışması, İngiltere'nin 1984 yılında telekom hizmetlerini özelleştirmesi, Avrupa Birliği'nin ekonomik verimliliği ve kazanımı telekom politikalarının merkezine koyması gibi gelişmeler günümüz bilgi toplumu politikalarının temeli niteliğindedir. (Christensen 2009: 4-5) Diğer yandan “Batı” dışında bu alanda en somut adımlar Japonya'da atılmıştır. Japon Hükümeti 1980 yılında yayınladığı beyaz kitapta “Bilime ve Teknolojiye Dayalı Bir Toplum (Nation Based On Science ve Technology)”

düstruyla bu alanda uygulanacak politikaların ana çerçevesini ortaya koymuştur. (Harayama 2001: 1-2)

Yukarıda anlatılan bilgi toplumu olma yolunda uygulanan temel adımlardır. 1970’li yıllardan itibaren başlayan bu politikalar giderek yoğunlaşmış, devletler her alanda oluşan çetin küresel rekabette yarıştan kopmamak için sürekli yeni bilgi toplumu politikaları ortaya koymuştur. Avrupa Birliği de bu alanda bir dizi politikalar benimsemiş, özellikle ABD ve uzak doğu ülkeleri karşısında geri kalmamak için çeşitli bilgi toplumu politikalarını topluluk genelinde uygulamaya çalışmıştır. Devam eden bölümlerde Avrupa Birliği tarafından uygulanan bilgi toplumu politikaları alt başlıklar halinde incelenecektir.

3.1.1. Beyaz Kitap (White Paper) (1993)

Özellikle Amerika ve Asya Pasifik ülkeleri ile rekabette geri kalma tedirginliğiyle bilgi toplumu politikaları alanında çalışmalarını yoğunlaştıran Avrupa Birliği, 1993 yılında ABD ile Asya Pasifik arasında uygulamaya konulan “Ulusal Bilgi Altyapısı Girişimi” karşısında bir hamlede bulunmuş ve Avrupa Komisyonu toplantısında “Avrupa Bilgi Toplumu” fikrini ortaya atmıştır. Toplantıdan bir yıl sonra yayınlanan rapor “Beyaz Kitap” olarak adlandırılmıştır. (European Commission 1993)

Beyaz Kitap bilgi toplumu olma yolunda atılacak adımların genel çerçevesini ortaya koymuştur. Daha önce hazırlanan ve bilgi toplumu politikaları hakkında temel öngörülerde bulunan çerçeve programları yada farklı raporlar mevcuttur, fakat Beyaz Kitap’ta bu alanda ilk kez bilgi toplumu olma yolunda AB önüne somut beş öncelikli hedef ve bu hedefleri gerçekleştirmek için eylem planı konulmuştur. Bu beş hedef ve bu hedefler doğrultusunda atılması öngörülen adımlar şu şekildedir (Avrupa Komisyonu, Beyaz Kitap 1993: 25-26):

- a. Bilgi Teknolojilerinin Kullanımının Teşvik Edilmesi: Bu hedef doğrultusunda sağlık, eğitim, ulaşım, sivil savunma gibi kamu hizmetleri alanında proje ve uygulamaların gerçekleştirilmesi, kurumlar arasında iş birliğinin güçlendirilmesi öngörülmüştür. (IDA Programı) Vatandaşların teknoloji kullanımına aktif katılımının teşvik edilmesi gerekli görülmüştür.

- b. Temel Trans-Avrupa Hizmetlerinin Sunulması: Bu hedef ile, Avrupa Kıtası'nı kapsayacak şekilde ağların oluşturulması ve bu ağların oluşturulması için yapısal fonlardan kaynak sağlanması gerekliliği ortaya konulmuştur.
- c. Uygun Düzenleyici Çerçevenin Oluşturulması: Bu hedef doğrultusunda, rekabet koşullarının düzenlenmesi, birlik genelinde standardizasyonun hızlandırılması, kişisel verilerin ve bilgi iletişim sistemlerinin güvenliğinin sağlanması, telif hakkı yasalarının genişletilmesi gibi adımların atılması gerekliliği ortaya konulmuştur.
- d. Yeni Teknolojiler Üzerine Eğitimlerin Geliştirilmesi: Yeni teknolojilerin kullanılması ve potansiyelinin keşfi için gerekli temel bilgi kazanımının teşvik edilmesi, eğitim öğretimde teknoloji kullanımının teşvik edilmesi, özellikle araştırmacılar ve mühendislerin eğitilmesi bu hedef doğrultusunda atılması planlanan adımlardır.
- e. Endüstriyel ve Teknolojik Performansın Artırılması: Bu doğrultuda endüstriyel ve teknolojik performansın gözlemlenmesi, endüstriyel uygulamalarda 4. Çerçeve Programı'nın (daha önce bilgi toplumuna yönelik öngörüler içeren çerçeve programı) sonuçlarının izlenmesi, dünya çapında rekabete uyum sağlanabilmesi için çalışmaların yapılması gibi adımların atılması öngörülmüştür.

3.1.2. Bangeman Raporu (1994)

Beyaz Kitap'ta önerilen adımlardan sonra 1993 yılında Avrupa Konseyi konu hakkında uzmanlardan detaylı bir rapor hazırlamasını istemiştir. Dönemin Avrupa Komisyon Başkan vekili Martin Bangeman liderliğinde bir ekip oluşturulmuştur. Bangeman ve ekibi hazırladıkları "Avrupa ve Küresel Bilgi Toplumu-Avrupa Konseyi'ne Öneriler" başlıklı raporu 1994 yılında konseye sunmuştur. Bu rapor daha sonra "Bangeman Raporu" olarak adlandırılmıştır. (Şen 2010: 26)

Bangeman Raporu, bilgi toplumu oluşturmak adına Beyaz Kitap'ta sunulan önerileri daha ileri taşıyarak daha kapsamlı tespitler ve daha somut adımlar önermiştir. Raporun özellikle vurgu yaptığı nokta telekom sektörünün özelleştirilerek rekabet kapasitesinin artırılmasıdır. Devlet eliyle uygulandığında yavaş işleyen hantal atılımlar yerine daha dinamik ve sonuç odaklı olan özel sektörün önünün açılması ve böylece

rekabet gücünün artırılması tavsiye edilmiştir. Bu sadece özel sektör dinamizminden faydalanmak adına değil ayrıca teknolojik alt yapı için gerekli olan maddi kaynak sıkıntısını da aşmak için faydalı görülmüştür. Bu noktada özel sektöre de bazı kolaylıkların sağlanması tavsiye edilmiştir. Bürokratik ve politik kısıtlamaların kaldırılması, bütçe sınırlamalarının kaldırılması gibi kolaylıkların uygulanması önerilmiştir. (Bangeman Report 1994: 36)

Raporda vurgu yapılan bir diğer nokta teknik alt yapıdır. Avrupa genelinde geniş bant alt yapısının oluşturulması, kablolu televizyon ve uydu bağlantısı alt yapısının oluşturulması, mobil iletişimin desteklenmesi ve böylece mail, veri ve hatta video paylaşımının topluluk genelinde eşit şekilde kolaylaştırılması ve yaygınlaştırılması gibi somut öneriler sunulmuştur. Diğer taraftan üye ülkelere şu öneriler sunulmuştur (Bangeman Report 1994:38):

- a. Mobil iletişimdeki vergilerin azaltılması,
- b. Mobil iletişimin Avrupa’da ve dünyada yaygınlaşması için destek verilmesi,
- c. Uydu iletişimi için yasal düzenleyici çerçevelerin oluşturulması,
- d. Avrupa uydu endüstrisinin ortak yeni projeler ortaya koyması ve dünya çapındaki projelere aktif olarak katılması.

Rapor devam eden bölümlerde birlik üyelerine şu alanlarda somut uygulamaların geliştirilmesi gerektiğini belirtmektedir (1994:38):

- a. Evden/uzaktan çalışma,
- b. Uzaktan eğitim,
- c. Üniversite ve araştırma ağları,
- d. Trafik düzenlemeleri,
- e. Hava trafiği düzenlemeleri,
- f. Sağlık sistemleri ağları,
- g. Avrupa genelinde kamu yönetimi ağı,
- h. Şehir bilgi ağları,
- i. Elektronik veri paylaşım ağları.

Bilgi paylaşımı alanında o dönem için bu denli ileri düzey öneriler ortaya koyan rapor, günümüzde bile hâlâ üzerine ciddi şekilde çalışılan bilgi güvenliği ve kişisel verilerin korunması konusuna da kapsamlı şekilde değinmiştir. Zihinsel emeğin, kişisel verilerin korunması ve bilgi güvenliğinin sağlanması için somut adımların atılması gerekliliği vurgulanmıştır ve bu noktada kişilerin kendini güvende hissetmeyip yeniliklere kapalı olmasının bilgi toplumu olma yolundaki en büyük engel olduğu vurgulanmıştır. (1994: 37)

Son olarak, rapor bütün yukarıda bahsedilen bilgi toplumu olma yolunda atılması gereken adımları gözlemlemesi, kontrol etmesi ve koordine etmesi için birlik üyelerinin temsilcilerinden oluşacak bir komisyon kurulmasını tavsiye etmiştir. Bilgi toplumu olma çabalarının yönetim, denetim ve organizasyonu için böylesi bir kurumun kurulmasının faydalı olacağı kanısına varılmıştır. (1994: 39)

3.1.3.Yeşil Kitap, INFO 2000, PROMISE Programları

Yeşil Kitap 1997 yılında yayınlanmıştır. Beyaz Kitap ya da Bangeman Raporu gibi bilgi toplumu politikaları üzerine kapsamlı tespitler ve öneriler sunmaktan ziyade ülkelerin uyguladığı bilgi toplumu politikalarının koordinasyonuna vurgu yapmıştır.

INFO 2000, 1996 Mayıs ayında başlatılan dört yıllık bir projedir. Bu proje ile Avrupa’da multimedya içerik kullanımının artırılması, multimedya içerik potansiyeline karşı farkındalık oluşması, Avrupa multimedya içerik potansiyelinin harekete geçirilmesi gibi maddeler amaçlanmıştır. (Christiansen 2009: 30)

PROMISE (Promotion of the Information Society in Europe) programı, yani “Avrupa’da Bilgi Toplununun Desteklenmesi” programı 1998 yılı Mart ayında başlatılmıştır. Bu program ile INFO 2000’e benzer olarak bilgi toplumunun sosyo-ekonomik faydalarının anlaşılması, bilgi toplumunun potansiyelinin farkındalığı ve AB’nin küresel çapta bilgi toplumu konusunda rolünün artırılması gibi amaçlar ortaya koyulmuştur. (Avrupa Komisyonu 2000a)

3.1.4. E-Avrupa Girişimi: Herkes İçin Bilgi Toplumu

E-Avrupa girişimi 1999 yılında başlatılmıştır. Girişimin ana fikri dijital teknolojilerin tüm Avrupa'ya yayılması ve tüm Avrupalıların dijital teknolojileri kullanacak yetkinliğe sahip olmasıdır. Bu hedeflerin koyulmasının ardında yatan motivasyon AB vatandaşları ile ABD vatandaşları arasındaki farkın açılmasını engellemektir. AB rekabetten kopmamak, bilgiye dayalı dinamik bir ekonomi oluşturmak için bilgi toplumu politikalarına bu denli önem vermiştir. Bu amaç doğrultusunda E-Avrupa İnsiyatifi ile belirlenen politikaları Şen makalesinde şöyle özetlemektedir (2010:28):

-Avrupa'daki genç nüfusun sayısal çağa hazırlanması: İnternet ve çoklu-ortam (multimedia) araçlarını okullara edindirme ve eğitimi sayısal çağa uyarlamak.

-Ucuz internet erişimi: Bu alandaki fiyatları düşürmek için rekabeti artırma ve tüketici tercihini arttırmak.

-e-Ticareti hızlandırmak: Elektronik satın almanın kullanımını yaygınlaştırmak ve yasal çerçeve ve uygulamasını hızlandırmak.

-Araştırmacılar ve öğrenciler için hızlı internet: Yüksek hızda internete erişimi temin etmek ve böylelikle birlikte öğrenme ve çalışmayı kolaylaştırmak.

-Güvenli elektronik erişim için akıllı kartlar: Azami ölçüde yararlanmak için Avrupa çapındaki altyapının kuruluşunu kolaylaştırmak.

-Yüksek teknoloji üreten/kullanan KOBİ'ler için girişim sermayesi (risk sermayesi):Yüksek teknoloji KOBİ'lerin risk sermayesinin varlığını maksimize etmek için yenilikçi yaklaşımları geliştirmek.

-Özürlüler için e-Katılım: Bilgi toplumunun özürlü insanların ihtiyaçlarını da içine alacak ölçüde gelişmesini sağlamak.

-Çevrimiçi sağlık hizmetleri: Sağlıkla ilgili hizmetlerde hastaların izlenmesi, sağlıkla ilgili bilgilere kolaylıkla erişilmesi için internet ve akıllı teknolojilerin kullanımını devreye sokmak.

-Akıllı ulaşım: Dijital teknolojilerin kullanımıyla daha emniyetli ve verimli bir ulaştırma hizmetine ulaşmak.

-Çevrimiçi devlet hizmetleri: Vatandaşların devletin bilgi, hizmetler ve karar alma prosedürlerine çevrim içinden rahatlıkla ulaşabilmesini mümkün kılmak.

3.1.5. Lizbon Zirvesi ve E-Avrupa+ Eylem Planı

Lizbon Zirvesi 2000 yılında toparlanmıştır ve E-Avrupa İnsiyatifi'nin değerlendirildiği bir zirvedir. E-Avrupa programı ile konulan hedefler üye ülke temsilcileri tarafından değerlendirilip AB'nin önüne daha kapsamlı ve süreli hedefler konulmuştur. Bilgi toplumu politikalarına dair Lizbon Zirvesi'nden çıkan en somut hedef "2010 yılına kadar dünyadaki en dinamik ve bilgi temelli ekonomi olmaktır" (Avrupa Konseyi 2000 b) Bu hedef doğrultusunda E-Avrupa Eylem Planı kabul edilmiş ve yayınlanmıştır.

2001 yılında aday ülkeler olan Kıbrıs Rum Kesimi, Malta, Türkiye üye ülkelerin uygulamakta oldukları E-Avrupa Eylem Planı'nı uygulamaya davet edilmiştir. Aday ülkelerin de bilgi toplumu politikalarında uyumlu şekilde gelişim göstermesine önem veren AB, bu doğrultuda E-Avrupa+ Eylem Planını hazırlamıştır. E-Avrupa+ içerik bakımından ana hatlarıyla E-Avrupa Eylem Planı ile benzer olsa da, aday ülkelerin kendine has durumları göz önüne alınarak çeşitli eylem planları düzenlenmiştir.

3.1.6. E-Avrupa 2002 Eylem Planı

19-20 Haziran 2000 tarihinde toplanan Avrupa Konseyi E-Avrupa İnsiyatifi ve Lizbon Zirvesi sonuçlarını değerlendirerek E-Avrupa Eylem planını hayata geçirme kararı almıştır. E-Avrupa Eylem Planı'ndaki hedeflerin 2002 yılına kadar hayata geçirilmesi hedeflenmiştir. Bu hedefler içinde bazı alanlara öncelik verilmiştir. Bu sebeple raporun adı "E-Avrupa 2002: Etki ve Öncelikler" olarak belirlenmiştir. Avrupa Konseyi 2002 yılına kadar öncelik verilecek alanları şu şekilde maddelermiştir (Avrupa Komisyonu 2000c):

- a. Elektronik iletişim hizmetleri için yeni bir çerçeve belirlenmesi,
- b. Yüksek hızlı internet,

- c. E-ticaret
- d. E-katılım
- e. E-yönetim
- f. Güvenli veri ağları
- g. Mobil iletişim

Bu alanlarda atılacak adımlar ise şu şekilde eylem planı olarak daha somut maddeler şeklinde sıralanmıştır (Avrupa Konseyi 2000c: 2; Akt. Şen 2010: 29)

1. Daha ucuz, daha hızlı, daha güvenli internet

- a) Daha ucuz ve daha hızlı internet erişimi
- b) Araştırmacılar ve öğrenciler için daha hızlı internet
- c) Güvenli ağlar ve akıllı kartlar

2. İnsan kaynağına yatırım

- a) Avrupa gençliğinin sayısal çağa hazırlanması
- b) Bilgi tabanlı ekonomide iş gücü
- c) Bilgi tabanlı ekonomiye herkesin katılımı

3. İnternet kullanımının teşvik edilmesi

- a) e-Ticaretin hızlandırılması
- b) Elektronik devlet: Kamu hizmetlerine elektronik erişim
- c) Çevrimiçi sağlık
- d) Küresel ağlar için Avrupa sayısal içeriği
- e) Akıllı ulaşım sistemleri

3.1.7. E-Avrupa 2005 Eylem Planı

2002 yılında E-Avrupa 2002 eylem planı sona ermiş ve E-Avrupa 2005 Eylem Planı Haziran 2002’de Sevilla Avrupa Konseyi toplantısında onaylanmıştır. 2002 E-Avrupa Eylem Planı ile ortaya koyulan hedefler genel olarak internet erişiminin artırılması, kamu hizmetlerinin dijital ortama aktarılması, bilgisayar kullanımının artırılması gibi daha çok teknik alt yapı ile ilgili hedeflerdir ve büyük oranda bu alanlarda ilerleme kaydedilmiştir. E-Avrupa 2002 Eylem Planı’nın sonuçları E-Avrupa 2005 Eylem Planında şu şekilde maddeler halinde verilmiştir (Avrupa Komisyonu 2002: 6):

- a. Evlerde internet erişimi ikiye katlamıştır.
- b. İnternet erişim ücreti düşmüştür.
- c. Neredeyse bütün şirketler ve okullar internet bağlantısına sahip olmuştur.
- d. Avrupa dünyanın en güçlü araştırma ağına sahip olmuştur.
- e. E-ticaret yasal çerçevesi oluşmuştur.
- f. Daha fazla kamu hizmeti online olarak verilebilir hale gelmiştir.
- g. Akıllı kart alt yapısı ortaya çıkmıştır.
- h. Üye ülkelerde internet erişimi prensipleri benimsenmiştir

E-Avrupa 2005 Eylem Planı ise daha çok dijitalleşmenin ekonomik büyüme üzerine olumlu etkisine odaklanmaktadır. Ayrıca çeşitli sebeplerden dolayı sosyal dezavantajlı grupların dijitalleşmede sosyal dışlanma yaşamaması için çeşitli çalışmaların yapılması kararlaştırılmıştır. Daha somut olarak E-Avrupa 2005 Eylem Planı şu hedefleri içermektedir (2002:3-4):

- a. Daha modern kamu hizmetleri
 - e-devlet
 - e-öğrenim
 - e-sağlık
- b. Dinamik iş çevresi
- c. Güvenli bilgi altyapısı
- d. Rekabetçi fiyatlarla yaygın geniş bant erişimi

3.1.8. i2010 Stratejisi: Büyüme ve İstihdam için Avrupa Bilgi Toplumu

2005 yılında E-Avrupa 2005 Eylem Planı'nın sonlanmasıyla "i2010 Stratejisi" Haziran 2005'te başlatılmıştır. İ2010 eylem planında öncelikle e-Avrupa 2005'in genel bir değerlendirilmesi yapılmıştır ve sağlanan gelişimden ana hatlarıyla şöyle bahsedilmiştir (Avrupa Komisyonu 2005: 2):

- a. Yeni görsel-işitsel medya hizmetleri için kurallar konulmuştur.
- b. Telekom hizmetlerini daha ucuz, daha ulaşılabilir ve daha rekabetçi yapmak için reformlar gerçekleştirilmiştir.

- c. Tüm Avrupa’da tek mobil telefon piyasası oluşturmak için çalışmalar yapılmıştır.
- d. Film, oyun ve müzikleri de içeren online içeriği destekleme konuları tartışılmaktadır.
- e. Yeni proje ve inovasyon için “7. Çerçeve Programı” ve “Bilgi İletişim Teknolojileri Destekleme Programı” ile kaynak sağlanmaktadır.
- f. Umut vadeden yenilikçi projeler için kamu-özel ortak girişimleri oluşturulmakta ve gerekli finansal kaynak sağlanmaktadır.
- g. Engel yada yaş gibi kişisel koşullardan etkilenmeksizin her vatandaşın bilgi toplumuna katılabilmesi için e-katılım girişimleri başlatılmıştır.

e-Avrupa 2005’in değerlendirmesinin ardından, i2010 Stratejisi hakkında bilgi verilerek, eylem planının 2010 yılında sonlaması öngörülmüştür. İ2010 ile üç temel hedef benimsenmiştir (2005: 1-2):

- a. Tek Avrupa Bilgi Alanı Oluşturmak: 500 milyon güçlü tüketici potansiyeli ile Avrupa genelinde ölçek ekonomisinden tam anlamıyla faydalanmak için güçlü bir dijital pazar oluşturulması oluşturulması hedeflenmiştir.
- b. Bilgi İletişim Teknolojilerine Yatırım Yapmak: Bilgi iletişim teknolojileri (BİT) alanında yatırım ve inovasyonu desteklemek hedeflenmiştir çünkü bilgi iletişim teknolojileri ekonominin lokomotifi olarak görülmektedir.
- c. Katılımcılığın, Kamu Hizmetlerinin, Yaşam Kalitesinin Artırılması.

İ2010 Eylem planına göre, 3 yıl sonra yani 2008 yılında planın gözden geçirilmesi ve hızla değişen şartlara göre programda yeni bir revizyonun gerekip gerekmediğinin değerlendirilmesi öngörülmüştür.

3.1.9. AB 2020 Stratejisi

AB’nin 1970’li yıllarda başlayan bilgi toplumu yolculuğu Lizbon Stratejisi (2000) ile en somut halini almış ve bu yolda önemli mesafe kat edilmiştir. Fakat i2010 Eylem Planı değerlendirildiğinde başarılı noktalar olsa da, AB bu defa istediği ivmeyi yakalayamamıştır. Küresel rekabette ABD ve Japonya, Kore gibi ülkelerden geri kalmıştır. Özellikle 2008’de tüm dünyayı derinden etkileyen ekonomik kriz, özellikle

AB’de her alanda ciddi sarsıntıya sebep olmuştur. Ortaya çıkan işsizlik, ekonomik durgunluk, batık üye ülkelerin yarattığı domino etkisi AB gündemini hayli meşgul etmiştir. 2020 Stratejisi’ni tam olarak anlayabilmek için öncelikle bu stratejinin hazırlanmasında etkili olan AB’nin içinde bulunduğu şartları incelemek faydalı olacaktır. O dönemde AB’de yaşanan sıkıntıları kısaca şu maddeler ile özetleyebiliriz (İktisadi Kalkınma Vakfı 2014: 10):

- a. Avrupa Birliği’ndeki nüfusun yaşlanmasıyla, ekonomik ve sosyal sorunların ortaya çıkması;
- b. Ar-Ge ve yenilikçiliğe yönelik yatırımların yetersiz kalması;
- c. Yenilikçiliğe yönelik yatırımlar ve KOBİ’lerin gelişimi için mali kaynaklara erişimde zorluklar yaşanması;
- d. Avrupa Birliği’nde yeterince araştırmacı olmaması;
- e. Üye ülkeler ve bölgeler arasında ekonomik ve sosyal dengesizliklerin bulunması;
- f. Göçmenlerin topluma ve iş gücü piyasasına entegrasyonları sürecinde zorluklarla karşılaşmaları;
- g. Tek Pazar’ın tam olarak tamamlanmamış olması;
- h. Tek dijital piyasanın oluşmamış olması;
- i. Avrupa ekonomisinde, hedeflenen bilgi toplumunun ihtiyaçlarına karşılık verebilecek nitelikli iş gücünün yeterince yetişmemiş olması;
- j. İnternete karşı güvensizliğin ve siber suçların artması;
- k. Ekonomik kriz ile yoksulluk ve sosyal dışlanma riski altında kalan vatandaşların sayısının artış göstermesi.

AB yukarıda sıralanan problemleri dikkate alarak Avrupa 2020 Stratejisi’ni hazırlamıştır. Raporda ana hatlarıyla istihdam, akıllı büyüme, sürdürülebilir kalkınma başlıkları altında politikalar ortaya konulmuştur. Bilgi toplumu politikaları açısından “akıllı büyüme” başlığı altında ortaya koyulan hedefleri irdelemek faydalı olacaktır.

Akıllı büyüme stratejisi yenilikçilik, ar-ge, eğitimin hayatın her aşamasına yayılması ve dijitalleşme üzerine kurulmuştur. AB’nin karşılaştığı problemler karşısında yenilikçi çözümler geliştirilmesi ve bunun için ar-ge faaliyetlerine ağırlık verilmesi gerekliliği üzerinde durulmuştur. Diğer yandan AB içinde gençlerin hareketliliğinin

sağlanması, birlik içinde farklı ülkelerde staj/mesleki eğitim imkanlarının sağlanması ve böylece gençler için yeni istihdam alanlarının ortaya çıkarılması amaçlanmıştır. Son olarak, yüksek hızlı internetin yaygınlaştırılarak internet kullanımının yaygınlaştırılması, dijital etkileşimin en üst düzeye çıkarılması ve böylece ortaya çıkan bilgi akışının ekonomik anlamda avantaja dönüştürülmesi önemli hedefler arasında yerini almıştır. (Avrupa Birliği Genel Sekreterliği 2010: 3-5)

3.1.10. Avrupa Dijital Gündemi

Avrupa Komisyonu Kasım 2014'te "Avrupa Dijital Gündemi" başlıklı bir rapor yayınlamıştır. Raporda AB için dijital gündemin neden önemli olduğu, mevcut durum, dijital gündemin neler içerdiği gibi başlıklar altında bilgi verilmiştir. Rapor, bir eylem planı ya da strateji belgesi olmaktan çok dijital çağın ekonomik ve sosyolojik avantajlarını göz önüne seren bilgilendirici okuma niteliğindedir. Raporda öncelikle dijital ekonomi hakkında bazı veriler verilmektedir ve bu veriler ışığında gelecek yıllara dair çıkarımlar yapılmaktadır. Konu ile ilgili önemli maddeler şöyle sıralanmaktadır (Avrupa Komisyonu 2014: 3-4):

- a. Dijital ekonomi normal ekonomiden 7 kat daha hızlı büyümektedir.
- b. 2020 yılında işlerin %90'ı temel bilgi teknolojisi yeteneği gerektirecektir.
- c. İnternet ekonomisi yok ettiği her çevirim dışı 2 işe karşı, 5 yeni çevirim içi iş olanağı sağlamaktadır.
- d. AB dijital ekonomisi yıllık %12 hızla büyümektedir ve şu an Belçika ulusal ekonomisinden daha büyüktür.
- e. AB'de bilgi iletişim sektöründe 7 milyon iş mevcuttur.
- f. Ekonomik verimlilik artışının yarısının bilgi iletişim sektörüne yapılan yatırımlardan elde edildiği tahmin edilmektedir.

AB bu verileri gözler önüne sererek dijital çağın yapısı ve sahip olduğu fırsatlar hakkında farkındalık oluşturmaya çalışmaktadır. Bu vesileyle üye devletleri bilgi toplumu olma yolundaki politikalar konusunda daha hızlı ve istekli davranmaya davet etmektedir.

Raporun ilerleyen bölümlerinde dijitalleşmenin sadece ekonomik alanda değil hayatın her alanında hayatımıza getirdiği/getireceği kolaylıklardan bahsedilmektedir ve birkaç hayati alanda çarpıcı örnekler verilmektedir. Örneğin: akıllı şehirler ile vatandaşların daha düşük maliyetle daha düzenli şartlarda yaşayabildiğine değinilmektedir ve 2020 yılı için daha fazla çalışma yapıldığından bahsedilmektedir. Bir diğer önemli alan sağlıktır ve sağlık alanında tele-gözlem (telemonitoring) ile kalp hastalarının %15 oranında daha fazla hayatta kaldığı, hastanede kalma süresini %26 azaldığı ve hasta bakım giderlerinin %10 düştüğü örneği verilmektedir. (2014: 6)

Sonuç olarak, Avrupa Dijital Gündemi, Avrupa 2020 Stratejisi raporundan daha detaylı şekilde dijital çağın potansiyeline işaret etmektedir. Mevcut veriler göz önüne serilmekte, dijital çağın gidişat yönüne işaret edilmekte ve Avrupa genelinde bu alanda farkındalık oluşturmak amaçlanmaktadır. Avrupa Dijital Gündemi, “Bilgi Toplumu” teriminin en iyi idrak edildiği ve en net şekilde bilgi toplumu olmanın ne avantajlar getireceğini gözler önüne seren AB dökümanı olarak tarihte yerini almıştır.

3.2. TÜRKİYE VE BİLGİ TOPLUMU POLİTİKALARI

Türkiye’de 1923 Anayasası ile telekomünikasyon hizmeti sadece devlet tekelinde verilebilecek bir hizmet olarak tanımlanmıştır. 1923 Anayasası’ndan sonra yapılan anayasalarda da telekomünikasyona karşı devletçi tavır devam etmiştir. 12 Eylül 1980 darbesi göreve gelen hükümette başbakan yardımcısı olan Turgut Özal’ın o dönemde ve sonrasında başbakanlık yaptığı dönemlerdeki serbest piyasa ekonomisi yanlısı tutumu telekomünikasyon alanında da etkisini göstermiştir. (Christensen 2009: 49)

Tüm dünyada aynı yıllarda yani 1980’in ikinci yarısı ve 1990’lı yılların başlarında bu alanda derin gelişmeler yaşanmaktaydı. Tüm dünyada bilgi toplumu politikaları yapım sürecini hızlandıran Uruguay Müzakereleri, Dünya Ticaret Örgütü tarafından telekomünikasyon sektörünün liberalleştirilmesi tavsiyeleri bu dönemde Turgut Özal’ın serbest piyasa ekonomisi görüşüyle birebir uymaktaydı. Özal’ın Türkiye’yi dünyaya açması hem yabancı yatırım gelmesi hem de rekabet ortamı oluşması açısından telekom sektörünün ihtiyaç duyduğu dinamizmin temellerini

atmıştır. Bu durum Türkiye’de Özal döneminde telekom sektöründe ve akabinde bilgi toplumu politikaları yapım süreçlerinde etkili bir zemin oluşturmuştur.

3.2.1. Bilişim ve Ekonomik Modernizasyon Raporu (1993)

Bilişim ve Ekonomik Modernizasyon Raporu 1993 yılında Dünya Bankası tarafından hazırlanan bir rapordur. Rapor genel olarak Türkiye’nin bilgi ekonomisi ve bilgi toplumu olma yolundaki potansiyelini teşhis etmektedir. Türkiye’nin bilgi toplumu olma yolunda içinde bulunduğu mevcut durum analiz edilirken aynı zamanda Türkiye için hedefler konulmuştur. Raporun Dünya Bankası tarafından ve Washington’da hazırlanmış olması aslında konu hakkında Türkiye’nin 1993 yılı itibariyle durumunu özetlemektedir.

Raporda öncelikle o dönem için hükümetin somut bir bilgi toplumu politikası olmadığından, bilgi toplumu olma yolunda daha çok özel sektörün sürükleyici olduğundan bahsedilmektedir. Genel olarak Türkiye’nin geride kaldığı noktalar şu şekilde maddeler halinde verilmiştir (1993: 13):

- a. Donanım ve özellikle yazılım alanı
- b. İletişim sektörünün modernizasyonu
- c. Bilgiye dayalı ekonomi için insan kaynağı oluşturulması
- d. Özel, güçlü bir bilgi endüstrisinin oluşturulması

Bu maddeler içinde de özellikle insan kaynağı konusunda Türkiye’nin çok geride kaldığına vurgu yapılmaktadır. Bilgisayar okur-yazarlığının iş gücünde çok düşük seviyede olması, yetenekli yazılım mühendislerinin olmaması, hızla gelişen teknoloji karşısında kendini güncelleyen uzmanların eksikliğine özellikle değinilmektedir.

Bu durum tespiti ışığında Türkiye için bir eylem planı oluşturulması ve eylem planının şu ana maddeler üzerine inşa edilmesi çağrısı yapılmıştır (1993:16):

- a. Özel Sektörün Gelişmesi: Bilgi teknolojileri, hizmetleri, ürünleri alanında dünya çapında rekabet edebilecek, dinamik bir özel sektör oluşturulması.

- b. İnsan Sermayesi Oluşturulması: Bilgi toplumu ihtiyaçlarına yönelik insan kaynakları stratejisinin ve eğitim planının benimsenmesi.
- c. Kamu Sektörü Yönetimi: Bilgi iletişim teknolojilerinin daha iyi kullanılmasıyla kamuda verimlilik ve yeniliğin artırılması.
- d. Bilgi Teknolojileri Düzenlemesi: Bilgi teknolojileri tarafından tüketicilerin önüne konulan risklerin minimize edilmesi.

Bu öneriler ışığında Türkiye’de bir dizi reformların yapılması gerekliliğine işaret eden Dünya Bankası, koordinasyonun kolaylaşması için Bilgi Teknolojileri Bakanlığı ya da bu konuyla ilgilenecek kamusal kurumların kurulmasının da uygun olacağını belirtmektedir.

3.2.2. Türkiye Ulusal Enformasyon Altyapısı Anaplanı (TUENA)

90’lı yılların ikinci yarısında Türkiye’nin bilgi toplumu olma yolunda geride kaldığı ve makasın giderek açıldığı herkesin dikkatini çekmiştir. Dünyadaki gelişmeleri izleyen siyasi ve bürokratik elitler konunun önemini kavramış ve vakit geçirmeden harekete geçme gerekliliğini görmüşlerdir. 1996 yılında başbakanlığın talimatı ile ulaştırma bakanlığı koordinasyonunda TÜBİTAK’ın da katılımıyla konu ile ilgili çeşitli toplantılar ve çalıştaylar gerçekleştirilmiştir. Bu toplantılardan çıkan sonuç, Milli Güvenlik Kurulu Sekreterliği, Genel Kurmay Başkanlığı, Ulaştırma Bakanlığı, DPT Müsteşarlığı, YÖK Başkanlığı, TÜBİTAK Başkanlığı ve özel sektör temsilcilerinden oluşan bir çalışma grubunun oluşturulmasıdır. Gruba “Enformasyon Altyapısı Anaplanı Yürütme Grubu” adı verilmiştir. (Ulaştırma Bakanlığı 1999: 3)

Raporda öncelikle Türkiye’nin bilgi teknolojileri alanındaki konum saptaması yapılmaya çalışılmıştır. Daha sonra dünyadaki durum hakkında çalışma yapılmıştır. Ülke ve dünyadaki genel durumun saptanmasının ardından gerçekçi hedefler konulması amaçlanmıştır. Son olarak bu hedeflerin gerçekleştirilmesi için nasıl bir kurumsal yapılanmaya gidilmesi gerektiği üzerine inceleme yapılmıştır. (1999: 4-5) İçerik açısından bakıldığında TUENA, AB tarafından 1993 yılında hazırlanan Beyaz Kitap’a benzemektedir. AB’nin kendi konumunu, dünyadaki durumu ve atılması gereken adımları rapora dönüştürdüğü Beyaz Kitap’ın hazırlanma motivasyonu ile TUENA’nın hazırlanma motivasyonu çok benzerdir.

Belirlenen bu dört ana çerçevede çalışmalar yürütülmüş, elde edilen sonuçlara göre ilgili kurumlara eylem planları tavsiyeleri yapılmıştır. TUENA'nın en önemli özelliği Türkiye'nin bilgi toplumu olma yolundaki ilk kapsamlı ve ciddi çalışması olmasıdır. Dünyada bilgi ekonomisine dönüşmeyi başaran ülkelerin hissedilir ilerlemeleri ülkemizin dikkatini çekmiş ve bu alandaki farkındalığın en üst düzeye çıktığı atmosferin eseri TUENA olmuştur. TUENA'nın diğer özelliği ise “milli” olmasıdır. Genel Kurmay Başkanlığı, Milli Güvenlik Kurumu, Ulaştırma Bakanlığı, TÜBİTAK, YÖK gibi kurumların ortak gayretinin eseri olarak ortaya çıkan TUENA raporu, daha önce yurt dışında Türkiye hakkında yapılan çalışmalar ya da Türkiye’de yabancılara yardımıyla yapılan çalışmalardan farklı olarak ülkemiz kurumları ve insan sermayesi tarafından hazırlanmıştır.

3.2.3. E-Ticaret Koordinasyon Kurulu ve KamuNet

1998 yılında Dış Ticaret Müsteşarlığı tarafından ülkemizde elektronik ticaretin yaygınlaşması amacıyla bir çalışma yürütülmüştür. Bu çalışma kapsamında dünyadan e-ticaret uygulamaları incelenmiş, e-ticaret fırsatları göz önüne serilmiş ve Türkiye’de e-ticaretin yaygınlaşması için ne gibi çalışmalar yürütülmesi gerektiği belirtilmiştir. Bu çalışmalar e-Ticaret Koordinasyon Kurulu tarafından yürütülmüştür. e-Türkiye Eylem Planı çerçevesinde bütün bilgi toplumu çalışmaları tek çatı altına toparlanıncaya kadar e-Ticaret Koordinasyon Kurulu çalışmalarını sürdürmüştür. (www.bilgitoplumu.gov.tr)

1998 yılında başbakanlık genelgesi ile “KamuNet Tetkik Kurulu” oluşturulmuştur. Bu kurulun başlıca amacı e-devlet portalı oluşturarak mümkün olan bütün kamu hizmetlerini elektronik ortamda vatandaşlara sağlamaktır. E-Avrupa+ ve e-Türkiye Eylem Planları çerçevesinde e-devlet uygulamaları üzerine çalışmalar yapmıştır. Bu doğrultuda kısa, orta ve uzun vadeli hedefler koymuştur. (DPT 2002) Günümüz e-devlet uygulaması ile sunulan hizmetlerin tamamı bu çalışmanın ürünüdür.

3.2.4. e-Türkiye Eylem Planı (2001)

e-Türkiye Eylem Planı 2001 yılında başbakanlık tarafından başlatılmıştır. Çeşitli alanlarda gelen farklı çalışma grupları tarafından hazırlanan eylem planı bilgiye dayalı dinamik bir ekonomiye sahip olmak ve bilgi toplumuna dönüşümü sağlamak için bir yol

haritası ortaya koymuştur. Raporun hazırlanmasında aşağıdaki çalışma grupları yer almıştır (<http://www.bilgitoplumu.gov.tr>):

1. Eğitim ve İnsan Kaynakları Çalışma Grubu: Milli Eğitim Bakanlığı
2. Altyapı Çalışma Grubu: Ulaştırma Bakanlığı
3. Hukuki Altyapı Çalışma Grubu: Adalet Bakanlığı
4. Standartlar Çalışma Grubu: Türk Standardları Enstitüsü Başkanlığı
5. Güvenlik Çalışma Grubu: Genelkurmay Başkanlığı
6. e-Ticaret Çalışma Grubu: Dış Ticaret Müsteşarlığı
7. Yatırımlar ve Planlama Çalışma Grubu: Devlet Planlama Teşkilatı
8. Arşiv ve Dijital Depolama Çalışma Grubu: Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü
9. Uluslararası İzleme ve e-Avrupa + Çalışma Grubu: AB Genel Sekreterliği
10. Özel Projeler Çalışma Grubu: Türkiye Bilişim Vakfı
11. Mevcut Durumun Tespiti Çalışma Grubu: KAMUNET Teknik Kurulu

Yukarıda verilen çalışma grupları, e-Avrupa Eylem Planı ve aday ülkeler tarafından uygulanması öngörülen e-Avrupa+ Eylem Planı çerçevesinde Türkiye’de bilgi toplumu olmak adına atılması gereken adımlar üzerine çalışmalar yapmış ve e-Türkiye Eylem Planı’nı kaleme almıştır.

Eylem planı çerçevesinde farklı alanlarda durum analizi yapılmış ve atılması gereken adımlar somut olarak maddeler halinde şu şekilde verilmiştir (Başbakanlık 2002):

- a. Teknik Altyapı: Kolay ulaşılabilir, ucuz güvenli internet sağlanması amacı konulmuştur. Bu amaç doğrultusunda network altyapısının geliştirilmesi, rekabetin artırılması ve kapasitenin artırılması hedeflenmiştir.
- b. Hukuki Altyapı: Teknolojinin getirdiği yeni şartlar karşısında hukukun geliştirilmesi, yeni yasaların yapılması, kişisel verilerin güvenliğinin sağlanması için kanun taslaklarının hazırlanması hedeflenmiştir. Bu

doğrultuda, kişisel verilerin korunması üzerine kanun taslağı hazırlanmıştır. e-Ticaretin yaygınlaşması amacıyla tüketici haklarının korunması için kanun taslağı hazırlanmıştır. Bilişim suçları üzerine yeni suç tanımları yapılması ve kanunlar çıkarılması tavsiye edilmiştir. Vatandaşların kamuyla ilgili bilgilere ulaşabilmesi ve çeşitli evrakları temin edebilmesi için kanun yapılması kararına varılmıştır.

- c. Özel Projeler: Türkiye'nin AB ve diğer ülkelere ayak uydurabilmesi için bilişim alanında özel projelerin hazırlanması ve bu projelerin desteklenmesi amacı benimsenmiştir.
- d. Bilişim Standartları: Bilgi toplumu olma yolunda en kritik sektör olan bilişim teknolojileri alanında standartlar belirlenmesi ve uygulanması amacı benimsenmiştir. Bu amacı gerçekleştirmek için çeşitli dilleri destekleyebilen akıllı kartların hazırlanması ve yaygınlaştırılması öngörülmüştür. Yazılım geliştirmek ve yazılım standartları koymak için çalışmaların yapılması tavsiye edilmiştir.
- e. Eğitim ve İnsan Kaynakları: Bu başlık eylem planının en kapsamlı bölümünü oluşturmaktadır. Genel amaç bilgi toplumu olabilmek için nitelikli insan gücü yetiştirmek ve bu doğrultuda uygun eğitim programları uygulamaktır. Öğretmenlerin, eğitim programların dijital çağa göre revize edilmesi, öğrencilerin tamamının internet erişime sahip olması, bilgisayar okur-yazarlığının en üst düzeye çıkarılması, uzaktan eğitimin yaygınlaştırılması gibi maddeler üzerinde durulmuştur.

Bu başlık altında ayrıca mevcut iş gücünün dijital çağa entegre edilmesi, yaşam boyu öğrenme modelinin iş hayatında benimsenmesi, iş gücünün çeşitli e-programlar vasıtasıyla sertifikalandırılması gibi maddeler verilmektedir.

Sonuç olarak e-Türkiye Eylem Planı daha önce hazırlanan TUENA ve e-Avrupa+ Eylem Planı etkisinde hazırlanan bilgi toplumu olma stratejisidir. TUENA'dan farklı olarak daha somut maddeler halinde ilgili kurumlara tavsiyelerde bulunmaktadır. Bu raporda dikkat çekici diğer bir nokta ise sadece bilgi ekonomisi önemine ağırlık

verilmeyip insan sermayesinin de öneminin farkına varılması ve bu noktaya ayrıca önem atfedilmesidir.

3.2.5. e-Dönüşüm Türkiye Projesi (2002)

“e-Dönüşüm Türkiye Projesi” 2002 yılında göreve gelen 58. Hükümet tarafından hazırlanan Acil Eylem Planı çerçevesinde başlatılmıştır. Bu projenin yürütülmesi, koordinasyonu ve değerlendirmesi görevleri Başbakanlık tarafından Kalkınma Bakanlığı’na verilmiştir. 2003 yılında e-Dönüşüm Türkiye Projesini yürütmek, bilgi toplumu politikalarını koordine etmek, kurumlar arası koordinasyonu sağlamak amacıyla Kalkınma Bakanlığı bünyesinde Bilgi Toplumu Dairesi kurulmuştur.

2002 yılında başlatılan e-Dönüşüm Türkiye Projesi öncesinde de çeşitli bilgi toplumu olma yolunda çeşitli adımlar atılmış, eylem planları uygulanmıştır. Bunlar daha çok genel ihtiyaçlardan ziyade kurumsal ihtiyaçlar ışığında hazırlanmış eylem planlarıdır. (<http://www.bilgitoplumu.gov.tr>) Bu sebeple ülke genelinde tüm alanlarda bilgi toplumu olma yolunda ciddi sıçramalar yaptırmaktan çok, çeşitli dar çerçeveli alanlarda sığ gelişmeler sağlamıştır ya da koordinasyon zafiyeti neticesinde başarısız olmuştur. Bilgi toplumu olma yolunda ülke genelinde sosyo-ekonomik refahı artırmak amacıyla yapılan en kapsamlı çalışma e-Dönüşüm Türkiye Projesi’dir. Daha önce yaşanan sorunların tekrar edilmemesi adına projenin yürütülmesi için “e-Dönüşüm Türkiye İcra Kurulu” oluşturulmuştur. Bu kurul bilgi toplumu politikalarının hazırlanmasında, uygulanmasında ve değerlendirilmesinde en yetkili organ olmuştur. Kurul üyeleri ve toplantı katılımcıları şu şekildedir (<http://www.bilgitoplumu.gov.tr>):

İcra Kurulu Üyeleri:

- Kalkınma Bakanı,
- Milli Eğitim Bakanı,
- Ulaştırma, Denizcilik ve Haberleşme Bakanı,
- Bilim, Sanayi ve Teknoloji Bakanı,
- Başbakanlık Müsteşarı,
- İçişleri Bakanlığı Müsteşarı,
- Maliye Bakanlığı Müsteşarı,

- Kalkınma Bakanlığı Müsteşarı,
- Başbakanlık Başmüşaviri

Kurul Toplantılarına Katılacaklar:

- Türkiye Bilimsel ve Teknolojik Araştırma Kurumu Başkanı,
- Bilgi Teknolojileri ve İletişim Kurumu Başkanı,
- Küçük ve Orta Ölçekli İşletmeleri Geliştirme ve Destekleme İdaresi Başkanı,
- Türksat A.Ş Genel Müdürü,
- Dönüşüm Liderleri Kurulu Başkanı,
- Danışma Kurulunu temsilen Danışma Kurulu Başkanı ile
- Türkiye Odalar ve Borsalar Birliği Başkanı,
- Türk Sanayicileri ve İşadamları Derneği Başkanı,
- Türkiye Bilişim Derneği Başkanı,
- Türkiye Bilişim Vakfı Başkanı,
- Yazılım Sanayicileri Derneği Başkanı,
- Türkiye Bilişim Sanayicileri ve İşadamları Derneği Başkanı.

e-Dönüşüm Türkiye Projesi'nin bir diğer farkı ise uygulandığı atmosferdir. Daha önce uygulanan eylem planlarının en büyük handikabı ülkedeki istikrarsızlıktır. Hazırlanan bir eylem planının ortasında değişen hükümetler, bakanlar ve bürokratlar önceki eylem planlarının başarısını çok ciddi anlamda olumsuz etkilemiştir. Yani 90'lı yılların istikrarsız koalisyonlar atmosferinden bilgi toplumu politikaları da nasibini almıştır. e-Dönüşüm Türkiye Projesi ise 2002 yılında iktidara güçlü şekilde tek başına gelen Adalet ve Kalkınma Partisi tarafından hazırlanmış ve uygulanmıştır. Hem hükümetin koalisyon olmaması hem de AK Parti'nin sonraki yıllarda iktidarının devam etmesi e-Dönüşüm Türkiye Projesi'nin sağlıklı ilerlemesi ve başarılı sonuçlar vermesi açısından önemli olmuştur.

Bilgi Toplumu Dairesi e-Dönüşüm Türkiye Projesi ile belirlediği amaçları şu şekilde özetlemektedir (<http://www.bilgitoplumu.gov.tr>):

- Bilgi ve iletişim teknolojileri politikaları ve mevzuatının, öncelikle Avrupa Birliği müktesebatı çerçevesinde gözden geçirilerek yeniden düzenlenmesi,

bu konuda eEurope + kapsamında aday ülkeler için öngörülen eylem planının Ülkemize uyarlanması,

- Vatandaşın, bilgi ve iletişim teknolojileri yardımıyla, kamusal alandaki karar alma süreçlerine katılımını sağlayacak mekanizmaların geliştirilmesi,
- Kamu idaresinin, şeffaf ve hesap verebilir hale getirilmesine katkıda bulunulması,
- Kamu hizmetlerinin sunumunda, bilgi ve iletişim teknolojilerinden azami ölçüde yararlanılarak iyi yönetim ilkelerinin hayata geçirilmesine katkıda bulunulması,
- Bilgi ve iletişim teknolojilerinin kullanımının yaygınlaştırılması,
- Bilgi ve iletişim teknolojisi alanında kaynak israfını azaltmak amacıyla, kamunun mükerrerlik arz eden veya örtüşen ilgili yatırım projelerinin bütünleştirilmesi, izlenmesi, değerlendirilmesi ve yatırımcı kamu kuruluşları arasında gerekli koordinasyonun sağlanması,
- Sektördeki özel sektör faaliyetlerine yukarıdaki ilkeler ışığında yol gösterilmesi amaçlanmaktadır.

Yukarıda verilen ana amaçlar çerçevesinde öncelikle 2003-2004 Kısa Dönem Eylem Planı uygulamıştır. Akabinde bir yıl süreyle 2005 Eylem Planı uygulamaya koyulmuştur. Son olarak 2006-2010 Bilgi Toplumu Stratejisi hayata geçirilmiştir. Bütün bu eylem planları yukarıda maddeler halinde verilen ana amaçlar doğrultusunda uygulanan bilgi toplumuna evrilme çalışmalarını içermektedir.

3.2.6. 2014-2018 Bilgi Toplumu Stratejisi ve Eylem Planı

2014-2018 Bilgi Toplumu Stratejisi ve Eylem Planı, 10. Kalkınma Planı ve Avrupa İçin Sayısal Gündem Girişimi'ne paralel olarak hazırlanmış bir eylem planıdır. 2014-2018 Bilgi Toplumu Stratejisi ve Eylem Planı, bağımsız bir eylem olmaktan çok 10. Kalkınma Planı ile hedeflenen bilgi toplumu politikalarının kapsamlı şekilde detaylandırıldığı bir rapor niteliğindedir. Bu eylem planının hazırlanmasında daha önceki bölümlerde bahsedilen “Avrupa İçin Sayısal Gündem Girişimi” de etkili olmuştur. 2014-2018 Bilgi Toplumu Stratejisi ve Eylem Planı'nın odak noktası bilgi toplumu politikaları çerçevesinde büyüme ve istihdamdır. Bu ana amaç doğrultusunda

raporda sekiz eksen belirlenmiştir (Kalkınma Bakanlığı, Bilgi Toplumu Stratejisi ve Eylem Planı 2014: 14):

- 1) Bilgi Teknolojileri Sektörü
- 2) Genişbant Altyapısı ve Sektörel Rekabet
- 3) Nitelikli İnsan Kaynağı ve İstihdam
- 4) Bilgi ve İletişim Teknolojilerinin Topluma Nüfuzu
- 5) Bilgi Güvenliği ve Kullanıcı Güveni
- 6) Bilgi ve İletişim Teknolojileri Destekli Yenilikçi Çözümler
- 7) İnternet Girişimciliği ve e-Ticaret
- 8) Kamu Hizmetlerinde Kullanıcı Odaklılık ve Etkinlik

Bu sekiz eksen çerçevesinde çeşitli kurumlar tarafından uygulanacak 73 eylem planına yer verilmektedir. Raporun büyük bölümünde bu 73 eylem planının tanımı, gerekçesi, atılacak adımları, bu adımların hangi kurumlar sorumluluğunda ve hangi kurumlarla iş birliği ile atılacağı kapsamlı şekilde anlatılmıştır. Her bir eylem planı için ayrıca başlangıç ve bitiş tarihi de konulmuştur. Eylem planlarının hepsi muhakkak önemlidir fakat bazı eylem planları ayrıca dikkat çekmektedir (2014-2018 Bilgi Toplumu Stratejisi ve Eylem Planı 2014):

- KOBİ’ler için bulut programı geliştirilmesi,
- BT sektörü firmalarının küresel pazarlara açılmasının sağlanması,
- Dijital oyun sektörü stratejisi oluşturulması,
- Akıllı cihazlarda yerli katma değerin artırılması,
- Üniversitelerde BİT eğitim müfredatının güncellenmesi,
- Yurt dışından nitelikli iş gücü çekilmesi,
- Ulusal ve kişisel veri güvenliğinin sağlanması,
- Kamuda büyük veri (big data) pilot uygulamasının gerçekleştirilmesi.

Yukarıdaki eylem planları dikkate değerdir çünkü daha önce hazırlanan bilgi toplumu politikalarına içerik olarak bakıldığında farkındalığın artırılması, teknik alt yapının hazırlanması, hukuki alt yapının hazırlanması gibi temel hedefler görülmektedir. Ama yukarıdaki maddelere bakıldığında Türkiye'nin küresel bilgi toplumu gündemine yaklaştığı görülmektedir. Bu anlamda son yıllarda Türkiye'nin bilgi toplumu olma yolunda eskiye nazaran daha kararlı ve güçlü ilerlediği söylenebilir.

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

DİJİTAL YERLİLER

4.1. KAVRAMSAL ÇERÇEVE

Tarih boyunca çeşitli dinamiklerin şekillendirdiği yaşam tarzları etrafında yaşamış insan toplulukları hep var olmuştur. O çağın özelliklerine göre aynı yıllarda doğan ve aşağı yukarı aynı tecrübelerde bulunan akran gruplarına kuşak ya da jenerasyon gibi adlar verilmiştir. Dönemin genel özelliklerine göre ise bu kuşaklara çeşitli isimler verilmiştir. (Pilcher 1994: 481) X jenerasyonu, Y jenerasyonu, Z jenerasyonu gibi isimler en yaygın olarak duyulan kuşak isimleridir. Fakat konu biraz detaylı ele alınırsa, bu konuda daha spesifik özellikleri ifade eden farklı kuşak isimleri/alt başlıklar duymak mümkündür.

Modern dünyanın dinamiklerinin şekillendirdiği yeni bir döneme ve “bilgi toplumu” dediğimiz yeni bir toplum yapısına girilmiştir. Bu dönemin dinamikleriyle yoğrulan kuşağa i-kids (akıllı çocuklar), dijital yerliler (Prensky), net generation (ağ jenerasyonu) (Tapscott), digital born (dijital doğanlar) (Palfrey and Gasser), medya aileleri (Rideout ve Hammel), milenyum öğrencileri (Pedro) gibi isimler yakıştırılmıştır. (Selwyn 2009; 364) Şüphesiz bu isimlerin hepsi ana hatlarıyla bu kuşağı anlatmaktadır. Bu adlandırmalar içinde en kapsamlı ve makul görünen “dijital yerliler” yakıştırması olduğu için başlık olarak benimsenmiştir. “Dijital Yerliler” kuşağını daha iyi anlamak ve meseleyi daha iyi kavramak için yakın tarihte karşımıza çıkan önceki kuşakları ve kuşaklar kuramını irdelemek faydalı olacaktır.

4.2. KUŞAKLAR KURAMI

Kuşak kuramı daha önce çeşitli kişiler tarafından dile getirilse de net olarak bu kuramı ortaya koyan ve insanların dikkatini çekmeyi başaran Strauss ve Howe olmuştur. William Strauss ve Neill Howe 1991 yılında yayımladıkları “Kuşaklar” (Generations) isimli kitapla bu konuya ivme kazandırmıştır.

Kuşaklar kuramına göre belli bir zaman periyodu içinde doğan akran gruplarının benzer tavır, davranış tarzı, düşünce ve değer yargılarına sahip olduğu, değişen kuşaklarla bu özelliklerin farklılık gösterdiği iddia edilmektedir. (Moss 2010, Akt. Arslan, Staub 2015: 5) Kuşakların ortak özelliklerinin oluşmasında o dönem yaşanan sosyolojik olayların (savaş, kriz, bunalım, radikal eksen kaymaları vs) etkili olduğu düşünülmektedir ve kuşak ayrımı bu sosyolojik kırılmaların doğurduğu sonuçlar irdelenerek yapılmaktadır. Genelde 20-30 yıllık zaman dilimleri içindeki farklılaşmalar dikkate alınmış ve buna göre kuşak ayrımı yapılmıştır. (Strauss, Howe 2001: 58-68)

Kuşak ayrımı yapılırken dikkate alınması gereken nokta ise kuşakların çok net başlangıç ve bitiş tarihlerinin olmamasıdır. Net bir yıl ya da net bir olay ile kuşakların başlangıç ve bitiş tarihlerini belirtmek imkansızdır. Net bir olay ya da tarihten ziyade süreçler bu noktada dikkate alınmaktadır. Diğer önemli bir nokta ise, kuşaklara isim verilirken ya da kuşakların ortak özellikleri verilirken dünya genelindeki genel eğilim dikkate alınır. Yani bir “X kuşağı” ismi ve X kuşağı için aşağıda sıralanacak özellikler moda mod tüm halklara uymamaktadır. Daha ziyade dünyadaki genel gidişat ve atmosfer dikkate alınmaktadır. Ülkeler kendi içinde yaşadıkları tecrübelerle göre kuşaklara farklı isim verebilirler. Mesela tüm dünyada 1990’lı yıllarda doğan kuşağa “Y kuşağı” ya da “Dijital Yerliler” ismi verilirken, Ermenistan 1990 ve sonrasında doğan kuşağa “Bağımsızlık Kuşağı” adını vermiştir çünkü o dönemde Sovyetler Birliği’nin dağılması sonucu bağımsızlığına kavuşmuştur. (Titizian 2014) Bu örnekte olduğu gibi lokal adlandırmalar ve ayrımlardan ziyade, kuşaklar kuramında küresel olaylar ve ayrımlar dikkate alınmaktadır. Aşağıda bu dinamiklere göre çeşitli adlar verilen kuşaklar ve ortak özellikleri irdelenecektir.

4.3. KAYIP JENERASYON

1880 ile 1900 yılları arasında doğan kuşağa “kayıp jenerasyon” (Lost Generation) ismi verilmektedir. Amerikan şair ve yazar Gertrude Stein, Ernest Hemingway’e hitaben “hepiniz kayıp jenerasyonsunuz!” ifadesini kullanmış ve bu kuşak ismini bu ifadeden almıştır. (Aleksandra 2013) Bu kuşağa kayıp jenerasyon denmesinin sebebi yetişkin çağa geldiklerinde hayatlarının baharında I. Dünya Savaşı’na katılmış olmalarıdır.

19-20'li yaşlarda hatta daha erken dönemlerde bu kuşak I. Dünya Savaşı'nı yaşamıştır. Savaşta arkadaşlarının ölümünü izlemiş, hardal gazından boğulan insanları seyretmek zorunda kalmış, göğüs göğüse çarpışmalara girmiş kısacası savaşın bütün vahşiliğini sonuna kadar tecrübe etmişlerdir. (Bruun, Geitzen 2010: 165) Sonuç olarak, bu kuşağa mensup bireylerin birçoğu savaşlarda ölmüş, gazi olmuş, sakat kalmış ya da delirmiştir. Bu nedenle hayat hikayelerine uygun olarak kayıp jenerasyon adını almışlardır. Diğer kuşaklara kıyasla haklarında yazılacak ve söylenecek çok şey yoktur. Dünyanın ekonomik, sosyolojik, psikolojik kısaca her alanda dibi gördüğü dönemde dünyaya gelmiş, hayatı yaşanabilecek en kötü şartlarda yaşamışlardır. Şanslı olanlar savaştan sağ çıkmış olsa da savaşın etkisi hayatlarının geri kalanını etkilemiştir.

Bütün bu negatif atmosfere rağmen kayıp jenerasyon dünyaya edebiyat alanında önemli isimler hediye etmiştir. F. Scott Fitzgerald, T. S. Eliot, James Joyce, Sherwood Anderson, John Steinbeck, William Faulkner, Isadora Duncan, Franz Kafka dönemin yetiştirdiği ünlü edebiyatçılardır. (Lapsansky, Emma 2011: 238)

4.4. GI JENERASYONU / GREATEST GENERATION (EN MÜKEMMEL JENERASYON)

Öncelikle belirtmek gerekir ki kuşaklar için net başlangıç ve bitiş tarihleri vermek imkansızdır. Çeşitli kişiler kuşak adları, başlangıç ve bitiş tarihleri konusunda farklı yorumlar getirebilmektedir. Bu sebeple bu noktalara ana hatlarıyla değinilecektir.

GI jenerasyonu denildiğinde 1900'li yılların başı ile 1925 yılı arasındaki dönem akla gelir. GI Jenerasyonu anlamak için aslında GI'nın açılımına bakmak yeterlidir. Bu dönem I. Dünya Savaşı'nın yaşandığı yıllardır. GI'nın açılımı konusunda çeşitli yorumlar yapılsa da Galvanized Iron'dan (Galvanize Çelik) türediği kabul görmüştür. Bahsedilen dönem yoğun savaş dönemi olduğu için galvanize çelikten yapılan başta miğfer olmak üzere askeri malzemeler dönemin sembolü haline gelmiştir. Daha sonra GI kısaltması bütün askerler ve askeri mühimmatı niteleyen bir kısaltmaya dönüşmüştür. (Wilton 2009)

Bu jenerasyonun “en mükemmel jenerasyon” olarak nitelendirildiği de görülmektedir. Bunun sebebi, içinde yaşadıkları çağın zorunlu kıldığı şartlardır. Savaş

hataya toleransın en az olduğu durumdur, dolayısıyla savaşlarla geçen bir dönemde doğan ve yetişen bir kuşağın en hatasız kuşak olması zorunlu hale gelmiştir.(Brokaw 2000) İçinde yaşadığı zor şartlar bu kuşakta bencilliği en alt düzeye indirmiştir ve yardımlaşma, işbirliği, toplum olma bilinci tavan yapmıştır. Evlilik, bireysel ahlaki değerler, vatandaşlık bilinci ve toplum içim yaşama anlayışı bu kuşağın en belirgin özelliklerindendir.

I. Dünya Savaşı'nı yaşayan insanların çocukları olan GI Kuşağı, ebeveynlerin çıkardığı derslerin gölgesinde yetişmiştir. Bu acı tecrübe onların çocukluk ve gençlik yıllarının şekillenmesinde büyük rol oynamıştır. GI Kuşağı'nı yetiştiren ebeveynler çocuklarının eğitime, ruhsal ve bedensel gelişimine büyük önem vermiştir ve onları mümkün olduğunca “tehlikeden” uzak tutmak için iyi yetiştirmeye çalışmıştır. Zor şartlarda yoğrulan GI Kuşağı 1950-60'lı yıllara gelindiğinde verimli yetişkinler olmuşlardır ve tüm dünyada dillere pelesenk olan “Amerikan Rüyası'nı” gerçekleştirmişlerdir. Amerika'nın gerçekleştirdiği ekonomik refah, bilimsel buluşlar, sivil haklar GI kuşağı döneminde en üst düzeye ulaşmıştır. (Howe 2014 www.forbes.com)

4.5. SESSİZ JENERASYON

1925-1945 yılları arasında doğan nesle “Sessiz Kuşak” ya da “İnşacılar” ismi verilmiştir. Bu kuşağa sessiz kuşak denmesinin sebebi çok sıkı çalışmak ve daha az konuşmak zorunda kalmalarındandır. Ayrıca bu dönemde batıda uygulanan sıkı anti-komünist propaganda baskısı insanları özgürce konuşmaktan alıkoymuştur.

Bu dönem I. Dünya Savaşı'nın yaralarının sarılmaya çalışıldığı dönemdir. Tüm dünyanın depresyon geçirdiği bu döneme 1929 Ekonomik Buhranı ve II. Dünya Savaşı'nın doğum sancıları da eklenince tam bir bunalım atmosferi ortaya çıkmıştır. Bir çok insan işsiz ve evsiz kalmıştır. Yiyecek sıkıntısı ortaya çıkmıştır. I. Dünya Savaşı yetişkin iş gücü ve kadın/erkek dengesini bozmuştur. İşsiz kalma korkusu insanların hali hazırda sahip olduğu işe karşı sadakatini ve çalışma azmini artırmıştır. (Brennan 2010: 26)

Bütün bu bahsedilen sıkıntıların yanında bu dönem de iyi şeyler de olmuştur. Mesela, bütün geride bıraktığı sıkıntılara rağmen savaşın bitmesi başlıca bir sevinç kaynağı olmuştur. İnsanların yeniden huzurlu bir hayat için motivasyonu artmıştır. Rock'n Roll, elektrik, araba, buz dolabı, radyo gibi icatlar bu döneme damga vuran ve hayatı renklendiren yenilikler olmuştur. Yukarıda bahsedilen bütün sıkıntılara rağmen yeniden hayata tutunmaya çalışan ve bunun için çok sıkı çalışmak zorunda olan bireyler bazı sosyal bilimciler tarafından “builders/inşacılar” olarak da adlandırılmıştır.

4.6. BEBEK PATLAMASI JENERASYONU (BABY BOOM GENERATION) / BEN JENERASYONU (ME GENERATION)

William Strauss and Neil Howe popüler jenerasyon teorisinde, II. Dünya Savaşı sonrasında (1946-1964) yaşanan doğum oranlarındaki radikal artış sonucu bu yıllar arasında doğan jenerasyonu “bebek patlaması jenerasyonu” olarak tanımlamıştır. (Strauss, Howe 1991: 301-302) Amerika’da bu jenerasyon genelde iki alt başlık altında incelenir. Birinci grup ilk “bebek patlama jenerasyonu” mensupları ki 1946-1955 yılları arasında doğanları kapsamaktadır. İkinci grup ise 1956-1964 arasındaki yılları kapsamaktadır. (Green 2006: 4-5) Bu şekilde iki ayrı alt başlık oluşmasının sebebi 46-64 yılları arasında yaşanan radikal kültürel, bilimsel ve sosyolojik kırılmalardır. Yaşanan sert kırılmalar kısa periyot içinde büyük farklılık gösteren grupların oluşmasına yol açmıştır.

Daha önceki bölümlerde de değinildiği üzere günümüz bilgi toplumunun temeli bu yıllara dayanmaktadır. Sanayi toplumunun temel dinamiklerini sarsan ve toplumsal yapıyı yeni bir kulvara eviren gelişmeler bu dönemde yaşanmıştır. Bilgisayarın yaygınlaşması, elektronik eşyaların yaygınlaşması, ekonomide hizmet sektörünün gelişimi, bilgi iletişim sektörünün ortaya çıkışı, kitle iletişim araçlarının çeşitlenmesi ve insanlar arasında veri akışının, dolayısıyla etkileşimin artması...

Bu jenerasyonun en büyük özelliği bireyselliğin önem kazanması ve bilişim sektörüyle ilk tanışan kuşak olmasıdır. Günümüz dijital yerlilerinin ataları bu jenerasyondur. İlk TV jenerasyonu diye adlandırıldıkları da görülür. Bu jenerasyonun bir diğer özelliği de tüketim çılgınlığının başladığı kuşak olmasıdır. Bilgi ekonomisi ile

sağlanan refah tüketimi artıracak yani ticari hayatı canlandıracak büyük nüfusla desteklenince dünya adeta ikinci bir Taylor Devrimi yaşamıştır.

Ne yazık ki ekonomik alanda yaşanan pozitif gelişmeler sosyal alanda gerçekleşmemiştir. 1960'lı yıllar Afro-Amerikanların protestoları, ırkçılık karşısında verilen mücadeleler, sivil direniş gibi olaylarla geçmiştir. Uluslar arası arenada yaşanan atom bombası yarışları, II. Dünya Savaşının izleri, Küba Füze krizi, Vietnam-Amerika Savaşı gibi olaylar da insanları bunaltmış, bireyselliğine ve özgürlüğüne düşkün bireyler ortaya çıkarmıştır. (Schuman, Scott 1989: 359-381) Daha önce toplum için yaşayan, evliliği hayat boyu düşünen, toplumsal değerlere sıkı sıkıya bağlı GI Jenerasyonu ve Sessiz Jenerasyon, bu dönemde yerini kendisi için yaşayan, kolayca boşanan, toplum baskısına direnen “birey”lere bırakmıştır.

4.7. X JENERASYONU

X Jenerasyonu için net bir başlangıç ve bitiş tarihi vermek zordur. 1960'lı yılların başlarından 1980'li yıllara kadar dünyaya gelen kuşağa bu isim verilir. Bu kuşağa “X” adının verilmesinin sebebi dünyaya adeta yabancılaşmış olmalarından kaynaklanmaktadır. Siyasi, ekonomik, kültürel kısaca her alanda dar çerçevede kalma eğiliminde olan bu jenerasyon bazı tarihçiler tarafından “kayıp jenerasyon (lost generation)” olarak da adlandırılmaktadır. (Klara 2016 www.adweek.com)

Bu jenerasyon “Baby Boom” jenerasyonundan sonra radikal şekilde doğum oranlarının düşüşünü yaşamıştır. 1960'lı yıllarda yaygınlaşan doğum kontrol hapları ve 1973 yılında Amerika’da kürtajın serbest bırakılması gibi olaylar doğum oranlarının düşmesinde etkili olmuştur. Çalışan bayan sayıları ve boşanma oranlarındaki hızlı artış da doğum oranlarının düşmesinde önemli rol oynamıştır.

Bu jenerasyon için “Latchkey Kid” tanımı yapılmıştır. Latchkey Kid, okuldan boş eve gelen çocukları tanımlamak için kullanılan bir terimdir. Çalışan bayan sayısının artması neticesinde hem annesi hem babası işte olan, bu yüzden de boş eve gelen ve evde yalnız vakit geçiren çocukların sayısı bu dönemde bir hayli yükselmiştir. Anne, baba şefkatinden ve sıcak bir aile ortamından mahrum yetişen X Kuşağının karakterinin şekillenmesinde bu durum önemli bir rol oynamıştır. (Toch 1984) X Kuşağının

çoğunlukla “Latchkey Kid” olması yalnızlık, bunalım, korku, ilgisizlik vb. ruh haliyle yoğrulan bir kuşağın ortaya çıkışına yol açmıştır. Bunun sonucunda kuşkucu ruh hali ve alkol, sigara, uyuşturucu madde kullanımı da bu kuşak için olağan bir durum olmuştur. Uygun bir yetişkin refakatinin olmaması, akran ayartmalarının uygun zemin bulması kaygan bir zemin hazırlamıştır. (American Library Association 1991)

X Jenerasyonu için aile tarzındaki değişim dışında diğer bir travma dijital çağa geçiştir. Bilgisayarın ve internetin yaygınlaşmaya başlaması bu döneme rastlamıştır. İlk okulda hiç dijital araç görmemiş x kuşağının lise, üniversite ve iş hayatı döneminde yoğun şekilde dijital dinamiklere maruz kalmaları da kuşağı bocalamaya itmiştir. Sanal dünyanın ortaya çıkışı zaten aile yapısı sebebiyle bireyselliğe yatkın olan x kuşağını tamamen yalnızlığa ve bireyselliğe itmiştir. GI Kuşağında ya da sessiz kuşakta var olan toplum için yaşama, bir organizasyonun parçası olma eğilimi x jenerasyonunda tamamen ortadan kalkmıştır ve kendisi için yaşayan bir nesil ortaya çıkmıştır. İş değiştirmeyi ya da boşanmayı utanılacak bir şey olarak gören kuşakların yerine sık sık iş değiştiren ve kolayca boşanan insanlar türemiştir.

Bütün bu ruh hali ve bireyselliğin sonucunda tarihin en apolitik kuşaklarından biri x kuşağı olmuştur. Ülke ve dünya meseleleriyle ilgilenmeyen, büyük kariyer hedefleri olmayan, toplumsal değerlerin çok anlam ifade etmediği, adanmışlık ruhunun olmadığı x kuşağı, daha ziyade dar çerçevede hedefler ve ilgi alanları olan silik bir nesil olmuştur. Bazı tarihçilerin kayıp jenerasyon deme sebebi de bu yüzdendir.

4.8. Y JENERASYONU / MİLENYUM JENERASYONU

Y Jenerasyonu, X jenerasyonundan sonra gelen kuşaktır. Net olmamakla birlikte 1980 ile 2000 arasındaki zaman diliminde doğanlar Y jenerasyonu olarak kabul edilir. Milenyum jenerasyonu, Gen Y ya da 11 Eylül saldırılarını gördükleri için 9/11 kuşağı gibi farklı isimler de bu jenerasyonu tanımlamak adına kullanılmaktadır. (<http://europe.newsweek.com>)

Genel özellikleri itibarıyla Y jenerasyonu GI jenerasyonuna benzetilmektedir. “Baby Boomers” ve X jenerasyonunda ortaya çıkan bireysellik, dünyadan kopukluk eğilimi Y kuşağında zayıflamış, yeniden toplumun bir parçası olan, toplum içinde

sorumluluk bilinci yüksek bireyler yetişmiştir. Bu anlamda GI jenerasyonu ile Y jenerasyonu benzerdir. (Strauss, Howe 2000: 370) Popölasyon açısından ise Y jenerasyonu ile “Baby Boomers” jenerasyonu benzerdir. X kuşagında düşen evlilik oranı, kürtaj ve doğum kontrol haplarının yaygınlaşması sonucu düşen doğum oranları dikkat çekici boyuta ulaşmıştır. Bu durgun dönemden sonra Y kuşagında doğum oranları tekrar dikkat çekici oranda artmıştır. (Monthly Vital Statistics Report 1993) Bu duruma sebep olan faktörler arasında soğuk savaşın bitmesi, Vietnam savaşının etkilerinin silinmesi, Avrupa Birliği’nin başarılı entegrasyonu ve bunun ekonomik getirileri gibi maddeler sayılabilir. Aşağıda ilerleyen paragraflarda diğer maddelere de değinilecektir.

Jenerasyonlar içinde üzerinde akademik baskıyı en çok hisseden ve eğitime en çok önem verilen jenerasyon Y jenerasyonudur. Bu jenerasyonda eğitime, özellikle üniversite mezunu olmaya çok önem verilmiştir. Bunun en önemli sebebi mavi yakalı işçilerin yerini hızla beyaz yakalıların almaya başlamasıdır. İş bulmak için kas gücünden çok beyin gücünün yani bilginin ön plana çıkması eğitimin önemini artırmıştır. Bu dönem, özel üniversitelerin hızla yayıldığı ve yüksek öğretimin maliyetinin ciddi şekilde arttığı bir dönem olmuştur. Eğitim oranının yükselmesi otomatik olarak vatandaşlık bilincini, sorumluluk hissetme eğilimini, ülke ve dünya meseleleriyle ilgilenme eğilimini artırmıştır. Fakat eğitim oranının ve eğitim maliyetinin artmasının bir başka sonucu da olmuştur. Yüksek barınma ve eğitim ücretlerinden dolayı Y kuşagı ailesinin yanında en uzun süre yaşamak zorunda kalan kuşak olmuştur.

Y Kuşagı dijitalleşmeyi en derinden yaşayan kuşak olma özelliğine sahiptir. X kuşagında kuluçka aşamasını yaşayan dijitalleşme dalgası Y kuşagında olgunluk evresine ulaşmıştır. Yüzlerce kanala sahip kablolu ya da uydu yayınlı televizyonlar, cep telefonları, dijital iletişim kanalları, internetin yaygınlaşması vb. bütün dönüşümler y jenerasyonunda yaşanmıştır. Eğitimdeki artışta dijitalleşmenin de rolü büyük olmuştur. Geleneksel eğitim anlayışı yerini uzaktan eğitim, webinar, video konferans, eğitim modülü, online ders, online sınav gibi kavramlara bırakmaya başlamıştır.

Dijitalleşmenin bir sonucu da küreselleşmenin hızlanması olmuştur. İnternet tüm dünyayı birbirine bağlamış ve tüm insanların birbiriyle etkileşim içinde olmasına fırsat sağlamıştır. Eğitim seviyesindeki artış da küreselleşmeyi hızlandırmıştır. Bilgi

ekonomisinin insanlığın önüne sunduğu yeni fırsatlar uluslar arası mecrada iş birliklerini hızlandırmıştır. 1960’lı yıllar öncesindeki geleneksel ekonomik dinamikler yerini sınırları yok sayan yeni dijital ekonomi dinamiklerine bırakmıştır. Bütün bu dönüşümün üzerine bir de soğuk savaşın bitmesi Y kuşağı için pozitif bir atmosfer doğmasına zemin hazırlamıştır. Eğitim seviyesinin ve imkanlarının yükseldiği, siyasi gerginliklerin azaldığı, yeni ekonomi fırsatlarının hat safhada olduğu, dijitalleşmenin insanları küresel değerler üretmeye ittiği süreç y kuşağının şekillendiği dönem olmuştur.

4.9. Z KUŞAĞI

Z Kuşağının başlangıcı olarak 2000’li yıllar kabul edilmektedir. Milenyum jenerasyonundan sonra gelen kuşaktır. Bu kuşağa i-kids (akıllı çocuklar), dijital yerliler (Prensky), net generation (ağ jenerasyonu) (Tapscott), digital born (dijital doğanlar) (Palfrey and Gasser), medya aileleri (Rideout ve Hammel), milenyum öğrencileri (Pedro) gibi isimler yakıştırılmıştır. (Selwyn 2009; 364) Bu tanımlar ana hatlarıyla aynı özelliklere vurgu yapmaktadır fakat Prensky tarafından kullanılan “dijital yerliler” tanımı durumu en iyi özetleyen tanımlama olmuştur. Bu sebeple Z kuşağını “dijital yerliler” başlığı altında incelemek daha faydalı olacaktır.

4.10. DİJİTAL YERLİLER

1990 sonrası doğan kuşağı tanımlamak için uydurulan birçok terimden bir tanesidir “dijital yerliler”. Bu isim ilk kez 2001 yılında eğitim danışmanı Marc Prensky tarafından kullanılmıştır. Yeni jenerasyonun eğitimi gözlemleyen Marc Prensky işlerin yolunda gitmediğini görmüştür. O’na göre yeni jenerasyon öncekilerden radikal şekilde farklıdır ve bu farklılık çok kısa sürede ortaya çıkmıştır. Geçmişte de kuşaklar arası geçişlerde çeşitli sıkıntılar olmuştur ama bu defaki geçiş çok derindir ve çok kısa sürede gerçekleşmiştir. (Prensky 2001: 1) 1970’li yılların sonunda ortaya çıkan “Bilgisayarlı Bilgi Sistemi” (Bulletin Board System-BBS) sayesinde insanlar telefon hattı üzerinden mesajlaşabilmiş, bilgilere ulaşabilmiş ve doküman paylaşabilmiştir. Bu internetin ham halidir. 1980’li yılların başında ortaya çıkan “Usenet group” adı verilen sistem sosyal medyanın atası konumundadır. 1990’lı yıllarda ortaya çıkan www “world wide web”, arama motorları, portallar hayatımızı dönüştürmeden önemli rol oynamıştır.

2000’li yıllarda dönüşüm zirve yapmıştır ve sosyal medya ortaya çıkmıştır. Bu 30 yıla sığan dönüşüm insanlık tarihinde eşine rastlanmamış bir hızla gerçekleşmiştir. Çin’de yüzyıllar önce bulunan matbaanın 1400’lü yıllarda Avrupa’da kullanılır hale geldiği ve bu matbaada basılan kitapların çok sayıda insana ulaşmasının birkaç yüzyıl daha aldığı dikkate alınırsa, dijital teknolojilerin 30 yılda bu denli hızla yayılmasının ne anlama geldiği daha iyi kavranabilir. (Palfrey, Gasser 2008: 3) 1787 yılında bulunan telefonun 100 milyon kullanıcıya ulaşması yaklaşık 80 yıl alırken, 1979 yılında icat edilen cep telefonunun 100 milyon kullanıcıya ulaşması 15 yıl almıştır, whatsapp ise 4 yılda 100 milyon kullanıcıya ulaşmıştır. (<http://static1.businessinsider.com>) Bu, dijital teknolojilerin baş döndürücü hızını açıklamak için yeterlidir.

Prensky tarafından yeni jenerasyona “Dijital Yerliler/Digital Natives” denmesinin sebebini iyi anlamak bize aynı zamanda yeni jenerasyonu daha iyi anlamının yolunu da açacaktır. Tamamen dijital teknoloji ürünleriyle kuşatılmış bir dünyaya doğan ve yetişen 1990 sonrası kuşak bu dünyanın dilini ana dil olarak doğuştan öğrenen ve konuşan kuşaktır. Bu sebeple onlar dijital çağın yerlisi olarak kabul edilmektedir. 1990 sonrası dijital çağda doğmamış, dijital çağın dinamiklerine orta yaşlı dönemlerinde maruz kalmış insanlar ise dijital dünyaya göçmen olarak görülmüştür ve Prensky tarafından “dijital göçmen” olarak tanımlanmıştır. (Prensky 2001: 2-3)

Günümüzde gündelik hayatta karşılaşılan birçok durum dijital yerlilerin keskin farkını net olarak kanıtlamaktadır. 8 yaşında olmasına rağmen bilgisayar / play station oyununda ailesindeki bütün yetişkinleri yenen, profesör babasının sıkıcı sunumlarına karşın henüz 13 yaşında olan kızın videolar, fotoğraflar, grafikler ve konuyu pekiştiren basit oyunlar içeren sunumu, henüz 12 yaşında yüzlerce kredi kartı bilgisini hackleyen ergen, açtığı sahte sosyal medya profiliyle babasını işleten 15 yaşındaki genç, çektiği video milyonlarca kişi tarafından izlenen bir çocuk, sosyal medyada kampanya başlatıp saatler içinde binlerce akranını harekete geçiren gençler... Bu örnekleri sayfalarca uzatmak mümkündür. Bütün bu örnekler bir geçişe işaret ediyor: kabul etmek gerekiyor ki dijital teknolojinin şekillendirdiği dünyanın gerçek sahipleri dijital yerlilerdir. Bazen can sıkıcı, bazen şaşırtıcı, bazen gurur verici bazen de sinir bozucu gelse de önceki jenerasyonlar dijital dünyada yabancı en fazla uyum sağlamaya çalışan göçmendir.

Dijital yerlileri daha iyi anlamak için önce çıkan özelliklerini alt başlıklar halinde incelemek faydalı olacaktır.

4.10.1. Dijital Yerliler ve Teknoloji Kullanımı

Dijital yerliler için teknoloji en önemli olgudur. Teknolojik ürünler dijital yerlilerin adeta bir uzvu gibidir. Dijital yerliler için tablet, bilgisayar ve akıllı telefon olmazsa olmaz teknolojik ürünlerdir. Gün içinde bu araçları uzun süre kullanmaktadırlar. İnternet bağlantısı dijital yerliler için çok önemlidir çünkü telefonlarındaki ve tabletlerindeki facebook, twitter, instagram, whatsapp gibi hayatlarının en önemli sosyalleşme ve iletişim uygulamaları internetsiz bir hiçtir. İletişim kuramamak, ulaşamamak/ulaşamamak ve online olamamak dijital yerlileri rahatsız eden bir durumdur. Dijital yerliler, cep telefonunu evde bırakan, sosyal medya hesabını 2-3 hafta hiç açmayan, akıllı telefonu karmaşık olduğu için istemeyen ebeveynlerini asla anlayamazlar ve onların bu rahatlığını anlamlandıramazlar. Tabii doğal olarak ebeveynler de dijital yerlilerin teknoloji bağımlılığını anlamakta zorlanmaktadır. Uyumadan önce saatlerce telefonuna bakan, sabah kalkınca yüzünü yıkmadan yine telefonuna sarılan, telefonunu evde unuttuğunda sanki bir uzvu eksik gibi davranan bir dijital yerliyi anlamak da ebeveynler için zor bir durumdur.

Dijital yerlilerin teknoloji düşkünlüğünü sadece sosyal medya, akıllı telefon, tablet ile sınırlamak haksızlık olur. Her alanda teknoloji onlar için önemlidir çünkü teknolojinin hayatlarını ne denli kolaylaştırdığının ve hızlandırdığının farkındadırlar. Dijital çağın en önemli dinamiklerinden birinin “hız” olduğu dikkate alınırsa dijital yerlilerin teknoloji düşkünlüğünün arkasındaki motivasyon ve zorunluluk daha iyi anlaşılacaktır. Hız denildiğinde dijital yerlilerin sadece iletişimde gösterdikleri hız akla gelmemeli, ayrıca hayatın başta üretim olmak üzere tüm alanlarında sergiledikleri baş döndürücü serilik akla gelmelidir.

4.10.2. Dijital Yerliler ve Çalışma Hayatı

Yüzyıllar önce tarım toplumu denilen toplum yapısında üretim tarlalarda yapılmıştır ve bu üretim modeli için en önemli şey beden gücü olmuştur. Akabinde karşılaşılan sanayi toplumunda üretim fabrikalara kapanmış, önemli olan da üretim

araçları ve makine gücü olmuştur. 1960'lı yıllardan itibaren ise bilgi toplumu adı verilen toplum yapısı hakim olmuştur ve bilgi üretebilen, bilgiyi işleyebilen ve hayata tatbik edebilen insanlar önem kazanmıştır. Yani “bilgi işçisi” dediğimiz bir sınıf ortaya çıkmıştır. 1960'lı yıllarda başlayan bu bilgiye dayalı ekonomi ve çalışma modelleri 2000'li yıllar ve akabinde altın çağını yaşamaya başlamıştır.

Bilgi üretimi için büyük fabrikalar ya da iş makineleri gerekmemektedir. Sanayi döneminde iş yeri denildiğinde akla gelen fabrikalar ve atölyelerdir. Ama çağımızda üretim yeri denildiğinde akla gelecek özel bir mekan da yoktur. Bir bilgisayar, internet bağlantısı ve bilgiye nasıl ulaşabileceğini bilen bir birey evinin bir köşesini iş yeri haline getirebilmektedir. “Home office” denilen kavram tam olarak buradan hareketle ortaya çıkmıştır. Bir çok firma özellikle evde çalışmayı teşvik etmektedir, çünkü ofis masrafları, yemek masrafları, ulaşım masrafları gibi kalemlerden tasarruf sağlamaktadır. Bütün bu gerekçeler sonucunda evde çalışma eğilimi artmıştır. Örneğin, İngiltere’de 1998 yılında 2.9 milyon olan evde çalışan sayısı, 2014 yılında 4.2 milyona yükselmiştir. (<http://www.ons.gov.uk>)

Evde çalışmak, dijital yerliler için de istenen bir durumdur çünkü dijital yerliler monoton çalışma saatlerine, sabit bir üniforma giymeye, sürekli aynı firma için uzun süre çalışmaya yatkın değildir. Bunun sebebi şudur: dijital yerliler süreçten ziyade sonuç odaklıdır ve işin zamanında yetişmesi onlar için önemlidir, nerede ve nasıl yapıldığı değil. Ayrıca dijital çağıdaki “hız” olgusu dijital yerlileri sabırsız, dikkatini zor toparlayan ve uzun süre odaklanamayan bireyler olmaya itmiştir.

Dijital yerliler için geleneksel işlerden çok daha farklı işler popüler hale gelmiştir. Geçmişte ortalama gence ne olmak istediği sorulsa, doktor, öğretmen, mühendis, pilot vs. gibi cevaplar verirken, günümüzde gençler için hackerlık, yazılımcılık, sosyal medya fenomenliği, dijital pazarlamacılık, dijital oyun tasarımcılığı, sosyal medya uzmanlığı gibi meslekler gözde hale gelmiştir. Örneğin, 1990'lı yıllarda daha ortada bile olmayan “sosyal medya fenomenliği” mesleği günümüzde ciddi getirileri olan bir meslek haline gelmiştir. Ya da çektiği beş dakikalık bir video ile dakikalar içinde milyonlarca insana ulaşp ünlü olan ve bu popüleriteyi reklam gelirine dönüştürmeyi başaran gençlerin sayısı az değildir.

Dijital yerliler için iş hayatına dair köklü bir değişiklik de çalışma saatleridir. Eskiden üretim toplu olarak belli bir mekanda yapıldığı için mesai saati kavramı vardır. Dijital yerliler için ise vardiya, mesai saati, iş yeri gibi kavramlar önemini yitirdiği için çalışma saatleri de farklılaşmıştır. Gece uyuyup sabah işe giden bir nesilden istediği zaman uyuyup istediği zaman çalışan bir nesle geçilmiştir.

Dijital yerlilerin çalışma hayatına dair dikkat çekici bir diğer nokta ise kadınların iş hayatına katılmasındaki artıştır. Tarım ve sanayi toplumunda iş denilen kavram kas gücünü gerektirir. Bu sebeple kadınlar daha çok önemsiz görülen, kas gücü gerektirmeyen işlerle ama ana olarak ev işleriyle meşgul olmuşlardır. Mesai saatlerindeki esnekliğin oluşması, iş yerine gitme zorunluluğunun minimuma inmesi, kas gücünden ziyade beyin gücünün önem kazanması kadınları da iş hayatının aktif katılımcısı yapmıştır. Örneğin Amerika’da 1950’de kadınların %30’u iş gücüne katılırken, 2012 itibariyle bu oran %60’a yükselmiştir. (US. Department of Labour Bureau of Labor statistics, <http://www.theatlantic.com>)

Sonuç olarak, dijital yerliler yepyeni bir çalışma hayatı örneği sergilemekte ve önceki kuşaklara göre ciddi farklılık göstermektedir. Önceki kuşakların anlamakta zorlandığı bir model olsa da dijital yerliler teknolojinin nimetlerini en iyi şekilde değerlendirmekte ve kendilerine yeni bir çalışma anlayışı oluşturmaktadırlar.

4.10.3. Dijital Yerliler ve Siyasal Yapı

Dijital çağ ile yaşanan dönüşümden siyaset kavramı da derinden etkilenmiştir. 1960’lı yıllara kadar tüm dünyada hakim olan ulus devlet anlayışı ve kesin sınırlar giderek önemini yitirmektedir. I. ve II. Dünya Savaşlarını gören bir jenerasyon ile günümüz dijital yerlilerinin sınır ve devlet anlayışı birbirinden çok farklıdır.

Yıllarca uluslar arası ilişkilerde hakim olan realist teoriye göre uluslar bir araya gelerek devlet kurar ve uluslar arası arenada aktör devlettir. Özellikle I. Dünya Savaşı’ndan sonra kurulan Milletler Cemiyeti, II. Dünya Savaşından sonra kurulan Birleşmiş Milletler ve NATO gibi devletler üstü uluslar arası kuruluşlar realist teorinin “aktör devlet” iddiasını sarsmıştır. Sonraki yıllarda ortaya çıkan çok uluslu şirketler, uluslar arası faaliyet gösteren sivil toplum kuruluşları uluslar arası arenada karar alma

süreçlerini etkilemiş ve “aktör” olmuştur. Böylece uluslar arası arenada aktörün sadece devlet olarak kabul edildiği anlayış tamamen çökmüştür.

Dijital çağ ve dijital yerliler ile uluslar arası arenada “aktör” olma durumu şirketlerden ve sivil toplum örgütlerinden bir seviye daha alt birime yani şahıslara kadar inmeye başlamıştır. Örneğin www.change.org adlı bir site aracılığıyla bir şahsın başlattığı bir kampanya tüm dünyadan katılım bulabilmekte ve karar verici/kanun yapıcıları etkileyebilmektedir. Bir anlamda şahıs uluslar arası aktör olarak fonksiyon göstermektedir. Diğer taraftan, iletişim imkanlarının hat safhaya gelmesi, tüm insanların birbiriyle iletişim kurması ve etkileşimin bu denli kolaylaşması ile sınırlar anlamını giderek yitirmektedir. Dijital yerliler sanal ortamda zaten olmayan sınırları gerçek hayatta da giderek silik hale getirmektedir. Örneğin, bir ülkede başlatılan bir hayvan hakları kampanyası saatler içinde diğer ülkelerde de karşılık bulabilmekte ve küresel çapta uygulama alanı doğabilmektedir. Ya da Fransa’da yapılması planlanan terör protestosu online olarak örgütlenmelerle aynı anda bir çok ülkede gerçekleştirilebilmektedir.

Dijital yerliler sadece uluslar arası siyasal yapıda değil, iç siyasette de köklü dönüşümler tecrübe etmektedir. Hakim olan ulus devlet yapısı ve ülkelerin yönetim şekilleri farklılaşmaya başlamıştır. Özgürlüğüne en düşkün olan ve iletişime en çok önem veren kuşak olan dijital yerliler için baskı, sansür, sindirme politikaları kabul edilemez kavramlardır. Bu nedenledir ki çeşitli bahane ve ad altında Mısır, Suriye, Tunus, Libya gibi diktatörlükle yönetilen ülkelerde gençlerin başını çektiği isyan dalgaları yaşanmıştır. Bu tip isyan dalgaları ve sokak hareketleri bazen haklı özgürlük mücadelesi iken bazen de gençlik ateşi ve toyluğu istismar edilen gençlerin manipüle edilmesi durumu olarak karşımıza çıkmaktadır. Bilgi toplumu olma yolunda nispeten önde olan ülkeler dijital yerliler üzerine çalışmaya ve sosyolojik yönlerine dair çıkarımlar yapmaya daha önce başlamıştır ve bu farkındalığı gerektiğinde lehlerine kullanmaktan çekinmemektedirler. Günümüzde birçok ülkede dış güdümlü olan, sosyal medyadan zemini hazırlanan ve manipüle edilen sokak hareketleri görmek mümkündür. Mesela, Türkiye’de yaşanan Gezi Parkı Olayları bu duruma iyi bir örnektir. Gezi olaylarında, AK Parti iktidarını seçimle yıkmaya umudunu kaybeden azgın azınlık 15-20 ağacı bahane ederek sokak olayları çıkarmıştır ve bu yolla hükümeti devirmeyi

arzulamıştır. Bu hareket bastırılmıştır ama dijital çağda bir adım önde olan devletlerin bu kalkışmada sosyal medya başta olmak üzere dijital enstrümanları kullanma tarzları, kalkışmaya verilen dolaylı dijital destek ve elde ettikleri sonuçlar dikkate değerdir.⁴

Dijital yerlilere ebeveynlerinin anladığı anlamda demokrasi de yeterli gelmemektedir. Çünkü ebeveynlerin anladığı demokrasi temsili demokrasidir. Temsili demokraside vatandaşlar belli periyotlarda seçim yapar ve genelde 4-5 yıl için yöneticilere, hükümetlere görev verirler. Bu 4-5 yıllık süre içinde vatandaşlar izleyici konumundadır. Çok uç durumlarda meydana gelen protestolar vs. haricinde hükümetin karar alma sürecinde paydaş değildirler. Karar alma sürecinin aktörleri seçilmiş kişilerdir. Günümüzde ise gelişen teknolojinin insanlığa sunduğu iletişim imkanları temsili demokrasiyi katılımcı demokrasiye dönüştürmektedir. Katılımcı demokrasi seçmenlerin bir defa oy kullanıp 4-5 yıl izleme pozisyonuna geçmediği, karar alma süreçlerine aktif olarak katılmaya devam ettiği demokrasi modelidir. Gelişen teknolojik imkanlar seçmenlerin seçilenlerle iletişimini kolaylaştırmış, seçmenlerin kolayca örgütlenmesine imkan sağlamış ve kolayca kamu oyu oluşturulmasını mümkün kılmıştır. Bu sayede seçmenler memnuniyet ve memnuniyetsizliklerini kısa sürede seçilenlere ulaştırabilmekte ve karar alma süreçlerinde rol oynamaktadır. Yeni yapılan bir hava alanının ismi için yapılan oylama, bir şehrin logosunun halk tarafından online anket ile seçilmesi, bir kent medyanı için çizilen projelerin halka sunulması görüş alınması katılımcı demokrasi adına yerinde örneklerdir. Bu konuda dijital yerliler dijital iletişimde önde oldukları için katılımcı demokratik modelde önceki kuşaklara nazaran daha çok söz sahibi olmaktadır ve yıllar geçtikçe etkilerini katlayarak artıracaklardır.

4.10.4. Dijital Yerliler ve Eğitim

Eğitim kavramı insanlık tarihi boyunca var olmuştur ve insan hayatında önemli bir yer tutmuştur. İnsanlığın geçirdiği farklı evrelerde şekil ve içerik bakımından farklılıklar olsa da ilk insan topluluklarından itibaren eğitim faaliyetleri hep var olmuştur. İlkel topluluklarda ebeveynlerin ve topluluk içindeki yetenekli kişilerin bilgi ve tecrübelerini sonraki kuşağa aktarması şeklinde eğitim faaliyetleri gerçekleşmiştir. Bu dönemde eğitimin amacı avlanma, korunma, barınma gibi temel yaşamsal

⁴ Bu konuya detaylı olarak tezin ilerleyen bölümlerinde “Dijital Aktivizm” başlığı altında değinilecektir.

faaliyetlerin öğretilmesidir. Bunlar öğretilirken düzenli ve sistematik bir metot benimsenmemiş, daha ziyade yaşayarak öğrenme gerçekleşmiştir.

Tarım toplumunda insanların amacı sadece yaşamı idame ettirmekten biraz daha öteye geçmiştir. Düzenli tarımsal faaliyetler, tarımsal faaliyetlerden elde edilen ürün fazlalarının satılması ya da takas edilerek değerlendirilmesi, köylerin-kasabaların ve küçük şehirlerin oluşması, ve tüm bunların sonucunda hayatın daha sofistike hale gelmesi yeni kuşakların öğrenmesi gereken bilgi birikimini artırmıştır, dolayısıyla eğitim daha fazla önem kazanmıştır. Hayatın daha karmaşık hal alması, öğretilecek bilgi birikiminin artması kaçınılmaz olarak daha sistematik bir eğitim yapısını zorunlu kılmıştır. İlkel topluluklarda olduğu gibi yaşayarak ve gözlemleyerek öğrenme modeli bu dönem için yetersiz kalmıştır ve örgün eğitimin temellerini teşkil eden eğitim kurumları bu dönemde ortaya çıkmıştır.

Tarım toplumunda eğitim kurumu denildiğinde antik çağda trivium (dil bilgisi, diyalektik, retorik), quadrvum (geometri, matematik, astronomi, müzik) alanlarında eğitim üzerine yoğunlaşan eğitim anlayışı hakim olmuştur. Tarım toplumunun son dönemlerine doğru ise manastırlar, mesleki eğitim kurumları, şövalye okulları, evrenkentler (üniversiteler) karşımıza çıkmaktadır. (Frederick 1996) Bu dönemde eğitime damga vuran yapı din kurumu olmuştur. Eğitim dini kuruluşlar tarafından sürdürülen bir faaliyet olmuştur. Din adamları müfredata, eğitimin nasıl yapılacağına karar vermiş ve bilgilerin din filtresinden geçirilmesine özen göstermiştir. Eğitim metodu çoğunlukla takrir (anlatma) ve tartışma olarak benimsenmiştir. Takrir tekniğinde bir hoca kitabı kürsüde yorumlayarak okumuştur. Tartışma metodunda ise belirli aralıklarla hoca ve öğrenciler bir araya gelerek belli başlı konularda tartışmış ve fikir alış verişinde bulunmuştur. (Öymen 1980) Bu dönemde eğitimde uygulama, deneme-yanılma sadece mesleki eğitim veren kurumlarda görülmektedir. Dinin baskıladığı eğitim sisteminde deney, yeni araştırmalar, pozitivist yaklaşımlar yaşam sahası bulamamış, eğitim din filtresinden geçirilen ezber bilgiler üzerinden götürülmüştür.

Rönesans ve reform hareketleri akabinde ortaya çıkan sanayi toplumunda ise eğitim anlayışı köklü değişikliklere uğramıştır. Bilginin önemi tarım toplumuna göre kat be kat artmıştır. Öğrencilerin kitlesel olarak eğitimi bu dönemde ortaya çıkmıştır. Yani

sanayi devriminin temel dinamiklerinden biri olan standartlaşmadan eğitim de nasibini almıştır.

Sanayi toplumunda eğitim alanı sınıflardır. Öğretmen temel bilgi kaynağı pozisyonundadır ve alanında uzmandır. Öğrenci ise edilgen durumdadır. Öğretmenden öğrenciye bilgi aktarımı üzerine kurulmuş bir model söz konusudur. Müfredat bu dönemde standart hale gelmiştir ve din kurumunun etkisinden uzaklaştırılmıştır. (Balay 2004: 67-68) Tarım toplumuna göre sekülerleşen bir eğitimden bahsedilebilir. Din kurumunun eğitim üzerindeki etkisi ve kontrolü bu dönemde sona ermiştir. Okulların bu dönemde ekonomi alanındaki rolü ön plana çıkmıştır. Gençlerin eğitilerek en kısa sürede iş gücüne yeterli donanımına sahip bireyler olarak katılmaları okulların en asli vazifesi olmuştur. O dönemki işlerin içerik bakımından mekanik işleyen doğası eğitime de yansımıştır. Öğrenci, okulda bilgi depolayan, ihtiyaca göre depoladığı bilgiyi geri çağırıp işte kullanan ve bu işlemi ömrü boyunca tekrarlayan birey olmuştur. (Özden 2002: 18-19) Yani kaynak yapmayı öğrenen bir kaynak ustası ömrü boyunca aynı işi yapıp hayatını idame ettirmeyi başarmıştır. Ya da, mevcut müfredata göre bir defa notlarını hazırlayan bir öğretmen meslek hayatı boyunca aynı bilgileri öğrencilere aynı şekilde aktararak kariyerini tamamlamıştır.

“Öğrencilerimiz radikal şekilde değişti. Eğitim sistemimizin kendisi için tasarlandığı insanlar şu anki öğrencilerimiz değiller!” “Dijital Yerliler” tanımının fikir babası olan Marc Prensky bu cümle ile dijital yerlileri ve değişen eğitim anlayışını anlattığı makalesine başlamıştır. (2001: 1) Eğitim danışmanı olan Marc Prensky özellikle 1990’lı yıllardan itibaren dünyaya gelen kuşağın önceki dönemlerde eşi benzeri görülmemiş şekilde hızlı ve derinden bir farklılaşma içinde olduğunu belirtmiştir. Bu fark en iyi eğitim alanında görülmüştür ve bu sebeple dijital yerliler tanımı bu alanda çalışan bir akademisyen tarafından ortaya atılmıştır.

1990’lı yıllardan itibaren doğan kuşak bilgisayar, video kamera, dijital müzik çalar, bilgisayar oyunları, internet, akıllı telefon gibi dijital araçlarla büyümüştür. Bu dijital aletlerle sonradan tanışmamıştır ya da bu dijital aletler olmadan da yaşanan hayatı görmemişlerdir. Bu sebeple dijital çağın dilini ana dil olarak konuşan yerliler olarak kabul edilmektedirler. Bu durum eğitim hayatına da fazlasıyla yansımıştır. Dijital

yerlilerin öğrenme eğilimleri irdelenerek, dijital yerlilerin eğitimdeki rolü, okulların ve öğretmenlerin rolü, eğitim müfredatı ve araç gereçleri yeniden tanımlanmalıdır.

Dijital yerliler hızlı iletişim kurabilir ve hızlı organize olabilirler. Bu nedenle grup çalışmasına yatkındırlar. Ciddi işlerdense oyuna yatkındırlar. Oyun ve aktiviteye dayalı öğretim modelleri onlar için daha uygundur. Çünkü teorik eğitim dijital yerlilerin uzun süre sabredebileceği bir olgu değildir. Hız kuşağı olan dijital yerliler için uzun süren teorik eğitim sıkıcı olmaktadır. Dijital yerliler uzunca bit metin okumaktansa ana başlıkları okumayı, özet grafikler ve slaytlar üzerinden ilerlemeyi tercih ederler. Dijital yerliler aynı anda birkaç işi birden yapmayı severler. Tıpkı kullandıkları gelişmiş dijital araçlar gibi “multitask” özelliğine sahiptirler. Keşfederek öğrenmeyi severler bu sebeple sınıfta edilgen bilgi alıcı pozisyonda olmayı kabul etmezler. (Prensky 2001: 3-4)

Dijital yerlilerin eğitiminden sorumlu öğretmenler belki de insanlık tarihindeki en şanssız öğretmenlerdir. Dijital çağda doğmamış, dijital göçmen olan bir öğretmenin dijital yerli olan bir öğrenciye bilgi aktarmaya çalışması çok zordur. Bir öğretmen ile öğrenci arasındaki kuşak farkı tarihin hiçbir aşamasında bu kadar kısa sürede bu kadar net ve derin açılmamıştır. Dijital araçlar hayatı o kadar hızlı dönüştürmüştür ki öğretmenler kendilerinden 10-15 yıl sonra doğan kuşağa yabancı olmuştur. Değişen şartlarda öğretmenin eğitimdeki rolü de değişmiştir. Geleneksel eğitim modelinde bilgi kaynağı olan ve sahip olduğu bilgiyi sınıfta öğrenciye aktaran öğretmen artık bu denli merkezi konumda değildir. Dijital yerliler her türlü bilgiye zaten ulaşabilmektedir, dolayısıyla öğretmenin bilgi kaynağı olma durumu ortadan kalkmıştır. Öğretmen artık bilgi kaynağı olmaktan çok eğitim sürecini yönlendiren, öğrencileri organize eden ve onlar yol gösteren bir role bürünmüştür. Öğrencilere bilgi aktarmaktan çok onları araştırmaya yönlendiren rehber olma vasfı ön plana çıkmaktadır.

Dijital çağda eğitim kavramı da köklü değişim geçirmiştir. Sanayi toplumunda eğitim insanları iş hayatına hazırlayan, hayatın belli bir bölümünde insanların ilgilendikleri bir kavramdır. Daha önce de belirtildiği gibi bir kaynak ustası eğitim alıp bu mesleği öğrenip hayatının geri kalanını bu işi yaparak geçirmiştir. Fakat çağımızda yoğun ve seri şekilde bilgi üretimi söz konusudur. Mesela, sadece 2007 yılında 161 milyar gigabyte veri dijital platformlarda üretilmiş, depolanmış ve dolaşımda tutulmuştur. Bu rakam bu güne kadar yazılı halde piyasaya sürülen bütün verilerin

toplamından 3 milyon kat daha büyük bir miktardır. (Palfrey, Gasser 2008: 185) Sürekli ortaya çıkan yeni bilgi hayatın her alanını sürekli dönüşüm halinde tutmaktadır. Artık bir alanda bir defa eğitim alıp ömür boyu o alanda o bilgi ile idare etmek imkansızdır. Bu yüzden dijital yerliler için “hayat boyu öğrenme” anlayışı geçerlidir. Kendini sürekli geliştiren, bilgilerini sürekli güncelleyen insanlara ihtiyaç duyulduğu için eğitim hayat boyuna yayılmak durumundadır. Bununla ilgili halk eğitim merkezleri, sürekli eğitim merkezleri, yaşam boyu eğitim merkezleri gibi kurumlar karşımıza çıkmaktadır. Ayrıca hizmet içi eğitim kavramı altın çağını yaşamaktadır. Bütün bu gelişmeler göz önünde tutularak dijital yerlilere bilgi aktarmak yerine bilgiye ulaşmayı, analitik düşünmeyi ve öğrenmeyi öğretmek elzemdir.

Dijital yerliler için eğitim şekli de oldukça çeşitli hale gelmiştir. Tarım toplumunda tartışma ve anlatma şeklinde gerçekleşen eğitim, sanayi toplumunda okullarda yapılan dersler formatına dönüşmüştür. Günümüzde ise eğitim teknolojinin sağladığı imkanlar sayesinde çok farklı şekillerde yapılabilmektedir. Uzaktan eğitim, video konferans, online eğitim gibi terimler sık sık gündelik hayatta karşılaşılan olgular haline gelmiştir. Eğitim sadece okulda yapılan bir faaliyet olmaktan çıkmıştır. Başka ülkelere hiç gitmeden uzaktan yüksek lisans, doktora yapan insanların sayısı giderek artmaktadır. Gündüz çalışanlar için ikinci öğretim programlar ya da video dersler oldukça yaygın hale gelmiştir. Bunun yanı sıra eğitim materyalleri de ciddi değişim geçirmiştir. Eskiden sadece kitap, defter, kara tahta ve basit araç gereçler söz konusuyken bugün online alıştırma programları, akıllı tahta yazılımları, ödev kontrolü yapan hatta notlandıran yazılımlar, e-kitaplar sıradan eğitim materyali haline gelmiştir. Kitapların akıllı telefon uygulaması olmazsa olmaz haline gelmeye başlamıştır.

4.10.5. Dijital Yerliler ve Özel Hayat Anlayışı

Dijital çağ ile özel hayat anlayışı da köklü bir değişim geçirmektedir. Dijital çağdan önce bir şahıs hakkında bilgiye ulaşmak, nelerden hoşlandığını bulmak, kimlik bilgilerine ulaşmak hatta fotoğrafını bulmak oldukça zordur. Fakat dijital yerliler bu anlamda daha açık bir hayat yaşamaktadır. Bir dijital yerlinin nelerden hoşlandığını bulmak ya da fotoğrafına ulaşmak çok kolay hale gelmiştir; bir google araması yapmak ya da herhangi bir sosyal medya hesabından hepsini edinmek gayet kolaydır.

Mesele sadece profil fotoğrafı ya da kişisel bilgiden ibaret de değildir. Bugün, dijital yerliler iletişimin büyük bölümünü dijital ortamda gerçekleştirmektedir. En mahrem konular dahi whatsapp, facebook messenger, twitter direct message vb. uygulamalar üzerinden konuşulmaktadır. Peki bu görüşmelerin tamamının kayıt altında tutulması ve dijital yerlilerin ileride karşısına çıkması durumunda ne olacak? Mesele bununla da sınırlı değildir. Kredi kartı bilgileri, kimlik bilgileri, iletişim bilgileri ve kişinin kendini tanıtan ekstra bilgiler dijital yerlilerin internete kendi elleriyle yüklediği verilerdir. Bütün bunların paylaşılmadığından ve güvenle saklandığından emin olmak mümkün değildir. Hatta şirketler arasında bu verilerin paylaşıldığından emin olunmalıdır. Çünkü internet tamamen ticari amaçla ortaya çıkmış ve yayılmış bir olgudur. Bugün veri pazarlaması yapan firmalar yılda milyarlarca dolar ciro yapmaktadır. Ne alıp sattıklarına gelince, kişilerin dijital platformlara kendi elleriyle girdiği verilerdir. Örneğin daha önce hiç telefonunuzu vermediğiniz bir şirketten aranıp yeni bir hizmet hakkında reklama maruz kalmak, ilgi alanlarınıza yakın ürünlerin reklamının yapıldığı mailler almak sıradan hale gelmiştir. Bu durum veri pazarlamasının en net delilidir.

Dijital yerliler henüz bu durumlara karşı savunmasızdır. Çünkü onlar hayatlarını dijital olarak yaşamakta olsalar da, hayatlarını düzenleyen kanunlar ve yaptırımlar henüz dijital çağa ayak uyduramamıştır ve çok ciddi anlamda yasal boşluk söz konusudur. Bilgi güvenliği ve özel hayatın gizliliğini ilgilendiren kanunlar noktasında henüz net bir tutum ortaya konulamamıştır.⁵ (Palfrey, Gasser 2008: 59-62)

4.10.6. Dijital Yerliler ve Yeni Problemler

Dijital yerlilerin karşı karşıya kaldığı ve konvansiyonel hukuk kuralları ile tam olarak açıklanamayan birçok yeni durum vardır. Bunların başında bilgi güvenliği ve özel hayatın gizliliğine dair kanunlar gelmektedir. Yukarıda da belirtildiği gibi dijital yerlilerin özel hayat anlayışı farklılık göstermektedir. Dijital yerlilerin sanal alemde bilgi paylaşımı, özel sohbetleri ya da kredi kartı bilgileri gibi özel bilgilerinin hukuk tarafından ne derece güvence altına alındığı henüz net değildir. Hukuken bilgi

⁵ Özel hayat ve bilgi güvenliği ile ilgili yasal düzenlemeler daha detaylı olarak “Dijital Yerliler ve Yeni Problemler” başlığı altında incelenecektir.

güvenliğine dair kanunlar çıkarılıyor olsa da sürekli karşılaşılan yeni durumlar kanunlarda sürekli açık nokta bulunmasına sebep olmaktadır.

Dijital yerlilerin karşılaştıkları en önemli sorunlardan bir tanesi de kimlik kargaşasıdır. Dijital çağdan önce herkesin toplumda sahip olduğu bir kimliği olmuştur ve bu kimliğe göre sosyal hayatta yer edinmiş, karşılık bulmuştur. Dijital çağ ile birlikte insanların kendi farklı lanse edebildiği bir de sanal kimlik sahibi olma imkanı ortaya çıkmıştır. Dijital yerliler sanal dünya ile büyümüştür ve hayatlarının büyük bölümünü sanal alemde geçirmektedir. Hayatlarının büyük bölümünü orada geçirdikleri için, Dijital yerlilere göre sanal dünya ve oradaki faaliyetler büyük önem arz ettiğinden dolayı, dijital yerliler bazen sanal dünyanın aldatıcılığını unutmaktadırlar. Kişilerin profil resmine bakarak, iletilerine aldanarak tuzağa düşen bir çok kişinin olduğu malumdur. Tabiri caizse sanal alem kurdun kuzu postuna bürünmesini kolaylaştırmıştır. Bir çok uyuşturucu şebekesi, terör örgütü, sapık, katil ve pedofili hastası için sanal alem yeni bir av alanı haline gelmiştir.

Son yıllarda yaşanan olaylar ve sokak hareketleri net olarak göstermiştir ki dijital yerlilerin siyasi eğilimleri, tepki gösterme tarzları, siyasetten ve siyasetçiden beklentileri oldukça farklıdır. Bugün dijital yerlilerin uyması gereken kanunları ve politikaları hazırlayanların neredeyse tamamı 35-40 yaş ve üstü siyasetçiler, bürokratlar, akademisyenlerdir. Dijital göçmenlerin önceki kuşakla olan farkı ve kendine has yapısı düşünüldüğünde dijital yerli olmayanların geleneksel yaklaşımlarla hazırladığı kanunlar ve politikalar dijital yerlileri ne derece tatmin edebilir? Dijital yerlilerin taleplerini anlamlandırmak ve bu taleplere karşılık vermek dijital yerli olmayan bireyler için oldukça zordur.

Dijital yerlilerin karşılaştığı bir diğer problem eğitim ile ilgilidir. Eğitim başlığı altında da belirtildiği gibi öğretmen-öğrenci arasındaki kuşak çatışması tarihte hiç bu kadar net ve derin olmamıştır. Eğitimin baş aktörü olan öğretmenler dijital çağa ayak uydurmaya çalışan dijital göçmen iken öğrenciler dijital çağın bizzat yerlileridir. Bu nedenle geleneksel öğretme becerisine sahip öğretmen dijital yerlilerin dilinden tam olarak anlayamamaktadır. Aktif olarak akıllı tahta kullanma, online eğitim yazılımı uygulama, uzaktan eğitim yapma gibi becerileri olmayan öğretmenlerin dijital

göçmenlere ders vermekte ciddi sıkıntıları olacağı aşîkardır. Geleneksel müfredatlar ve okulun rolü de bu noktada dijital göçmenler için uygun değildir.

Dijital yerliler için bir diğér paradoks ölkeler arasında dijitalleşme düzeyindeki farklılıklardır. Her ölké dijital çağı aynı düzeyde ayak uyduramamıştır. Bu dijital yerliler ile henüz dijital çağı yeterince ayak uyduramamış bir dünya arasında da bir nevi kuşak çatışmasına ve kavram kargaşasına yol açmaktadır. Dünya vatandaşı olma yolunda ilerleyen dijital yerliler için standart bir dijital alt yapı ve teknolojinin olmayışı bölgesel ve küresel vizyonla yetişen dijital yerlilerin operasyonel bütünlüğünü olumsuz etkilemektedir. Ayrıca dijital yerliler ile henüz dijital çağı tam ayak uyduramamış, geri kalmış akranları arasındaki fark geçmiştekinden çok daha hızlı açılmaktadır ve bu fark kapanamayacak seviyelere ulaşmaktadır.

Sonuç olarak, dijital çağ birçok fırsatlarla geldiğı gibi yeni problemleri de beraberinde getirmiştir. Dijital yerliler ile dijital göçmenler arasındaki makasın açık olması bu sorunların başlıca sebebidir. Problem olarak adlandırılan birçok husus da aslında yaşanan aşırı hızlı dönüşüme ayak uydurmadaki zorluklardan kaynaklanmaktadır.

BEŞİNCİ BÖLÜM

DİJİTAL AKTİVİZM

5.1. SOSYAL HAREKETLER

5.1.1. Sosyal Değişim

Toplumun kültüründe, yaşam tarzında, temel ekonomik faaliyetlerinde yaşanan dönüşüme toplumsal değişim denilmektedir. Toplumsal değişim süreklidir ve insanlık tarihi boyunca toplumlar sürekli bir dönüşüm içinde olmuştur. İlkel toplum yapısından tarım toplumuna, tarım toplumunda sanayi toplumuna ve son olarak bilgi toplumuna evrilen sosyal yapının dönüşümü sebepsiz ve aniden olmamıştır. Sosyal yapıdaki her bir köklü değişim dalgası kendinden önceki yapının sonucu, kendinden sonraki yapının hazırlayıcısı olmuştur. (Marvin 1968: 62)

Sosyoloji biliminin kurucusu kabul edilen Auguste Comte toplumu yaşayan bir organizma olarak tanımlamıştır. Comte'a göre bu organizma üç devreden geçmiştir. Comte bu dönüşümün arka planındaki oyun kurucunun düşünce şekli olduğunu iddia etmektedir. Teolojik devrede insanların hayal gücü, doğaüstü güçlere olan inancı toplumu şekillendiren üst başlık olmuştur. Organizma, teolojik devrenin akabinde metafizik devreye geçmiştir. Metafizik devrede insanlar duyularıyla algıladıkları gerçekleri hayal gücüyle yorumlanmıştır. Organizmanın içinde bulunduğu son devre pozitif devredir. Bu devrede bilimsel metot, gözlem, deney gibi pozitif yaklaşımlar insanların düşünce sistemini belirler hale gelmiştir. (Comte 1964: 15-20, Akt. Kongar 1969: 159-168)

İnsanların sahip oldukları düşünce sistemleri olayları ele alış şekillerini ve dünyayı okuma tarzlarını doğrudan etkilemiştir. İlkel toplum yapılarında teolojik düşünce sistemi, tarım toplumunda metafizik düşünce sistemi, sanayi toplumunda ise pozitivist düşünce sistemi toplumları yapılandıran ana etken olmuştur. Toplum yapılarındaki bu değişimler görünüşte tarım yaparak yerleşik hayata geçme, buhar makinesinin icadı gibi somut gelişmelere atfedilse de aslında toplumsal değişim

düşünce sisteminde ve onun yansıması olarak hayatın diğer alanlarında yaşanan değişimin-dönüşümün bir sonucudur.

Toplumsal değişme iki şekilde gerçekleşmektedir: serbest toplumsal değişme ve müdahale yoluyla toplumsal değişme. Serbest toplumsal değişme, müdahale yoluyla planlı ve organize şekilde gerçekleşmeyen toplumsal değişme türüdür. Coğrafi keşifler, bilimsel buluşlar, turizm faaliyeti, toplumlar arası etkileşim gibi faktörlerin neden olduğu değişimlerdir. Bu tip değişimde sonucu kestirmek oldukça zordur. Müdahale yoluyla toplumsal değişim ise hükümetlerin insanların ortak değerlerini gözeterek uyguladıkları yaptırımlar ve bunların sebep olduğu değişimdir. Bu demokratik müdahale ile toplum değişimi yöntemidir. Baskı yolu ile yani diktatörlük ve otoriter yönetimlerin sebep olduğu değişimler de müdahale yoluyla toplumsal değişim başlığı altında kendine yer bulmaktadır. (home.anadolu.edu.tr)

Sosyal değişimin en önemli özelliği sürekli olmasıdır. Sürekli değişim halinde olan bir toplumda insanların yaşanan değişime ayak uydurma, yaşanan değişimi sahiplenme ve sindirme seviyeleri farklılık göstermektedir. Bu durum otoritelerin uygulamalarına sahip çıkan ya da karşı olan kitleleri ortaya çıkarmaktadır. Kitlelerin yaşanan sosyal değişime verdiği reaksiyon sosyal hareket olarak adlandırılmaktadır.

5.1.2. Sosyal Hareketlerin Kavramsallaştırılması

Sosyal hareketler başta sosyoloji ve siyaset bilimi olmak üzere bir çok bilim dalında araştırılan bir konu olsa da sosyal hareketlere yönelik kesin bir tanım ve teori ortaya konulamamıştır. Sosyal hareket nedir? Nasıl başlar? Nasıl ilerler? Nasıl ele alınmalıdır? gibi sorular karşısında farklı görüşler ortaya konulmuştur, sosyal hareketlerin ortak özelliklerine değinilmiştir ama henüz net bir konsensüs oluşmamıştır. Sosyal hareketlere yönelik yapılan tanımlamalar ve ortaya atılan teoriler ana çerçevede benzerlikler barındırsa da, birçok noktada çeşitlilik göstermektedir.

Bir çok sosyolog ve bilim insanı sosyal hareket kavramını tanımlamaya çalışmıştır. Mario Diani'ye göre sosyal hareket bireylerin, grupların, örgütlerin etkileşimiyle ortaya çıkan informal ağın ortak kimlik temeline dayanarak politik ve kültürel mücadeleye girişmesidir. (Diani 1992: 1-3) Sosyolog Charles Tilly ise sosyal

hareketi, sıradan insanların gösterilerle ve kampanyalarla siyasete müdahale etme çabası olarak tanımlamıştır. (Çetinkaya 2014) Bir başka sosyolog Sidney Tarrow ise sosyal hareketi aynı amaç etrafında toplanmış insanların elitlere, otoriteye ve rakiplere meydan okuması olarak tanımlamıştır. (Tarrow 1994) Sosyal hareket konusunda bu gibi bir çok tanım yapılmıştır. Tanımlar genelde aynı ana maddeler etrafında dolaşmaktadır. Sosyal hareketlere yönelik tanımların ortak noktaları şunlardır (Christiansen 2009: 1-7)

- a. Sıradan insanların, grupların ya da örgütlerin oluşturduğu ortak informal ağın oluşması,
- b. Mevcut otoritenin uygulamalarına destek olmak ya da karşı çıkmak amacıyla yönetime müdahil olma çabası,
- c. Ortak bir amaç ve ortak bir kimlik etrafında buluşan insanların olması.
- d. Her sosyal hareket ortaya çıkar, gelişir, başarılı ya da başarısız olur ve son bulur.

5.1.3. Sosyal Hareketlerin Ortaya Çıkışı

İnsanlık tarihinin her aşamasında hak ve adalet arama mücadelesi var olmuştur. Toplum yapısı, kültürel faktörler, coğrafi şartlar ve demografik şartlara göre hak ve adalet arama mücadelesi farklılık göstermiştir. Sosyal hareket toplumun sosyal değişime verdiği reaksiyon olduğundan dolayı, sosyal değişimlerin derinleştiği dönemlerde sosyal hareketlerde de artış gözlenmiştir. Örneğin mülkiyet bilincinin zayıf olduğu ilkel toplum modelinden, tarım yapacak araziye sahip olmanın çok önemli olduğu tarım toplumuna geçişte yaşanan hak ve adalet arama mücadeleleri yani sosyal hareketler toplumda yoğun şekilde yaşanmıştır. Ortaya çıkan kaosu bastırılması için de “devlet” denen mekanizma oluşturulmuştur. Aynı şekilde tarım toplumundan sanayi toplumuna evrilen sosyal değişim, modern anlamda kolektif sosyal hareketleri doğurmuştur.

Modern anlamda kolektif sosyal hareketlerin temeli tarım toplumundan sanayi toplumuna geçiş dönemi olan 17. ve 18. yüzyıla dayanmaktadır. Bu dönemde modern sosyal hareketlerin ortaya çıkmasına sebep olan çeşitli faktörler vardır. Bunlardan ilki üretimin tarladan fabrikalara kaymasıdır. Tarım toplumunda köylerde dağınık halde yaşayan ve çalışan insanlar, bu süreçte fabrikalarda çalışan işçilere dönüşmüştür. Fabrikalara yakın yerlerde yaşamaya başlayan insanlar modern anlamdaki şehirleri

kurmuşlardır. Bu toplu çalışma ve yaşama hali insanların kolektif hareket edebilmesini sağlamıştır. Bu duruma bir de Avrupa'da yaşanan hızlı nüfus artışı eklenince, demografik değişiklikler, sanayileşme ve kentleşme modern anlamda sosyal hareketlerin doğuşunda önemli rol oynamıştır. Gerek iş hayatında gerek şehir yaşamında topluma, karşılaştıkları sorunlara toplu reaksiyon verme imkanı doğmuştur. (Tilly 2005)

Tarım toplum yapısının hakim olduğu 16. yüzyıl ve öncesinde sanayi toplumunda ortaya çıkan büyük ve güçlü devlet yapıları yoktur. Bu dönemde daha çok dağınık halde bulunan küçük feodal yapılar yönetim birimlerini oluşturmuştur. Dağınık yaşayan nüfusun kentleri oluşturması, büyük insan kitlelerinin oluşturduğu şehirde hem altyapısal hem sosyolojik hem de insani ihtiyaçları karşılayacak büyük yönetim birimleri gerektirmiştir. Tarım toplumunda halkın sadece güvenliğini tesis eden küçük yönetimler gitmiş, yerine eğitim, sağlık, alt yapı, ekonomik düzenlemeler gibi kompleks görevlerle ilgilenen güçlü devlet yapıları gelmiştir. Özellikle bu dönemde Avrupa'da yaşanan savaşlar da güçlü bir devlet yapısını zorunlu kılmıştır. Olaya sosyal hareketler bakımından bakıldığında ise devlet farklı bir fonksiyona sahiptir. Ortada güçlü bir devlet yokken hak ve adalet arama mücadelesi bireyler arasında, aileler arasında en fazla köyler-kabileler arasında yapılmaktaydı. Fakat hayatın her alanını düzenlemeye başlayan bir devletin varlığıyla hak ve adalet arayışında müracaat edilecek yeni bir sorumlu yapı ortaya çıkmıştır. İnsanlar yaptırımlarından ve kanunlarından memnun olmadıkları durumda demografik avantajı da kullanarak tepkisini dile getirebileceği bir yapıya sahip oldular. Hak ve adalet aranacak merciinin tek bir yapı haline dönüşmesi bütün insanları tepkilerinde bir araya gelmeye zorlamıştır ve bugünkü kolektif hareketler bu dönemde yaşanmaya başlanmıştır.

Modern sosyal hareketlerin ortaya çıkışındaki bir diğer etken proleterleşmedir. Tarım işçileri köylerde dağınık halde yaşayan ve çalışan işçilerdir. Sanayi devrimi ile birlikte bu işçi sınıfının yerini fabrikalarda toplu halde çalışan işçiler almıştır. Üretimin sanayiye kayması ile işçi sınıfı denilen yeni bir sınıf ortaya çıkmıştır. Bu yeni işçi sınıfı vahşi kapitalizmin getirdiği ağır şartlarda çalışmak zorunda kalmıştır. Çalışma şartlarının kötüleşmesi çoğu zaman işçileri toplu olarak hareket edip hak arama mücadelesine itmiştir. Günümüzde de halen etkili şekilde kullanılan grev, gösteri,

yürüyüş, miting gibi sosyal hareketler bu dönemde ortaya çıkmıştır. Önce işçi yakınlarının daha sonra toplumun diğer kesimlerinin de katılımıyla kolektif sosyal hareketler icra edilir olmuştur.

Bu dönemde diğer kayda değer bir gelişme öğrenci hareketleridir. Daha önce eğitim sadece soyluların, elitlerin sahip olduğu bir hak iken sanayi toplumunda örgün eğitim anlayışı ve kurumları ortaya çıkmıştır. Bunun ana sebebi gençlerin acilen meslek öğrenip çalışma hayatına hazırlanmaları kaygısıdır. Fakat, sosyolojik olarak, gençlerin özellikle üniversite öğrencilerinin bir araya toparlanması “öğrenci hareketleri” denilen sosyal hareketleri de beraberinde getirmiştir. Psikoloji olarak aksiyona yatkın olan gençlerin örgün eğitim kurumları sayesinde örgütlü olarak bir arada durmaları, devrin ruhuna kolayca ayak uydurmalarına yol açmıştır. Öğrenciler sık sık sosyal hareketlerde başı çeken aktivistler olmuşlardır.

Son olarak, Fransız Devrimi’nin modern sosyal hareketler açısından önemine değinmek önemlidir. Fransız Devrimi önce Avrupa, akabinde Kuzey Amerika ve tüm dünyada bir özgürlük ve eşitlik akımına sebep olmuştur. Günümüz demokrasisine ulaşmada önemli bir yeri olan Fransız Devrimi’nin yarattığı özgürlük ve eşitlik dalgası o dönemde yukarıda anlatılan diğer faktörler ile birleştiğinde sosyal hareketlerin tetiklenmesinde önemli bir düşünce arka planı oluşturmuştur. Sosyal hareket kültürünün düşünce bakımından en büyük destekleyicisi Fransız Devrimi olmuştur.

Yukarıda belirtilen faktörler sonucunda 18. ve 19. yüzyılda bir takım modern sosyal hareketler ortaya çıkmıştır. Amerika’da köleliğe karşı isyanlar, sömürgeci ve yayılmacı devletlerin istilasına maruz kalan topraklardaki milliyetçi ve ayrılıkçı azınlıklar, daha iyi şartlarda çalışmak isteyen işçi hareketleri, öğrenci hareketleri gibi sosyal hareketler modern anlamda ilk örneklerdir. O dönemden günümüze dek süregelen sosyal hareketler anlayışı son dönemde teknolojinin sağladığı iletişim imkanları sayesinde yeni bir evreye girmiştir.

5.1.4. Sosyal Hareketlere Yönelik Farklı Yaklaşımlar

Sosyal hareketlere yönelik başlıca görüş ve kuramlar Marksist Görüş, Weberyen Görüş, Kolektif Davranış Kuramı, Katma Değer Kuramı, Görelî Yoksunluk Kuramı,

Siyasi Fırsat Kuramı, Kaynak Hareketliliği Kuramıdır. Bu başlıklar altında sosyal hareketlere yönelik çeşitli değerlendirme ve tanımlamalar yapılmıştır. Sosyal hareketlerin doğasını anlamak için çeşitli görüşleri irdelemek faydalı olacaktır.

5.1.4.1. Marksist Yaklaşım

Karl Marks, öncelikle kapitalist sistemi bitirmeyi amaçlayan devrimci hareketlerin sebeplerini, motivasyonlarını ve dinamiklerini incelemiştir. Marks'a göre bu hareketler toplumda gücün temelini oluşturan sosyal ve ekonomik ilişkilerden kaynaklanmaktadır. Marks, kapitalist sistemin içinde barındırdığı çelişkiler sebebiyle, bu sistemde devrimci sosyal hareketlerin kaçınılmaz olduğunu savunmaktadır.

Marks'a göre kapitalist sistem yapısal çelişkilerinden dolayı sorunludur. Burada sorun şudur: kapitalist sistem birbiriyle çelişen iki sınıf türetmiştir. Birincisi üretim araçlarını elinde bulunduran sermaye sahipleri yani kapitalistlerdir. Kapitalistler için amaç kâr elde etmektir ve bu işçilerin emeklerinin karşılığını ne kadar az vereceğine bağlıdır. İkinci grup ise işçilerdir, ki bu grup emeğinin karşılığını almak isteyip, patronlarının daha fazla kâr elde etmek için emeğini sömürdüğü gruptur. Bu grubun hak ve adalet arayışı çerçevesinde, emeğinin sömürülmesine karşı çıkması ve sonunda bu düzene isyan ederek devrimci sosyal hareketlere kalkışması kaçınılmazdır. Marks, bu hareketlerin öncelikle ülke içinde örgütlenmesini, daha sonra uluslar arası mecrada bir ağın kurulması gerektiğini öngörmektedir. Kurulan bu örgütlü devrimci yapı ile işçilerin üretim araçlarını ele geçirerek emeklerinin karşılığını tam almaları amaçlanmaktadır. (Marks, Engels 2014)

Bu noktada Marks'ın iddialarından sosyal hareketlerin doğasına dair çıkarılacak önemli detaylar bulunmaktadır. İlk olarak sosyal hareketlere neden olan temel etmenin adalet arayışı olduğu görülmektedir. İşçilerin sosyal harekete kalkışma sebebi emeklerinin sömürülmesini engelleme çabası yani adalet arayışıdır. İkinci olarak, sosyal hareketlerde örgütlülüğün zorunluluğuna yapılan vurgu dikkat çekmektedir. Sosyal harekete girişen sınıfın önce ülke içinde sonra uluslar arası alanda birleşmesi ve ortak bir ağ oluşturmaları gerekliliği göze çarpmaktadır. Son olarak sosyal hareketlerde kişilerin çıkarlarının önemine vurgu yapılmaktadır. Burjuva sınıfının daha fazla kâr elde etmeye çalışması, işçi sınıfının ise daha fazla kazanma isteği aslında sosyal hareketlerde

kişilerin ya da sınıfların çıkarlarının motivasyon aracı olduğunu sembolize etmektedir. (Morris, Herring 1984: 3-5)

5.1.4.2. Weberyen Yaklaşım

Max Weber de sosyal değişim ve sosyal hareketler üzerine çalışmalar yapmış ve önemli bakış açıları sunmuştur. Weber'e göre karizmatik otorite en önemli devrimci güçtür. Karizmatik bir lider toplumu peşinden sürükleyebilir, değer yargılarını derinden dönüşüme uğratabilir ve toplumun geleneksel değerlerini dönüştürebilir. Weber güç ve dönüşümü karizmatik hareketlerin ana amacı olarak görmüştür. Karizmatik akımlar genelde toplumun sıkıntılı dönemlerinde ortaya çıkmaktadır. En sıkıntılı anlarda ortaya çıkan karizmatik bir lider neredeyse insanüstü/ilahi fonksiyona sahip görülmekte ve kitleleri arkasında sürükleyebilmektedir. Karizmatik bir liderle girişilen karizmatik halk hareketleri normal, sıradan halk hareketlerinden farklıdır. Diğer taraftan, Weber bir nokta da uyarılmaktadır ki, karizmatik halk hareketleri organizasyonla ilgili, ekonomik ve idari konularda sürdürülebilirliği yakalamak zorundadır aksi takdirde ilk ateşlemeyi sağlayan karizmatik lider sonrası için yeterli olmayabilir. (Weber 1968: 1121)

Sosyal hareketlere dair, Weber'in görüşlerinden elde edilecek önemli çıkarımlar vardır. Birincisi, sosyal hareketlerde karizmatik liderin rolüdür. Karizmatik bir lider tek başına sosyal hareketi sağlayabilecek güce sahiptir. Karizmatik lider ve sosyal hareket bağıntısına verilebilecek en güzel örnek şüphesiz 15 Temmuz 2016'da Türkiye'de yapılmak istenen darbeye karşı Cumhurbaşkanı Recep Tayyip Erdoğan'ın tutumu ve akabinde yaşananlar olmuştur. Sadece cep telefonundan yaptığı bir çağrıyla milyonlarca insanı sokağa dökmeyi başaran Türkiye Cumhuriyeti'nin Cumhurbaşkanı Recep Tayyip Erdoğan, karizmatik liderliğin sosyal hareket üzerine etkisinin canlı örneğini sergilemiştir. Weber'in görüşlerinden ikinci çıkarılacak sonuç sosyal hareketler ile halkın içinde bulunduğu psikolojik atmosferin etkileşimidir. Sıkıntılı süreçler sosyal hareketlerin daha çok kolay patlak verdiği hassas dönemlerdir. Weber'in görüşlerinde dikkat çekici bir diğer nokta da sosyal hareketler ile inanç sistemi arasındaki bağıdır. İnsanların karizmatik liderlere insanüstü/ilahi bir misyon biçimleri sosyal hareketlerin doğası ile inanç arasındaki güçlü bağı göstermektedir. (Morris, Herring 1984: 5)

5.1.4.3. Kolektif Davranış Teorisi

Kolektif davranış teorileri toplumsal hareketleri açıklamak için çaba sarf etmiştir. Robert Park, Herbert Blumer, Ralph Turner, Lewis Killian, Neil Smelser gibi isimler kolektif davranışları açıklamaya yönelik çalışmalar yapmıştır.

Blumer kolektif sosyal hareketleri yeni bir hayat düzeni kurmak için verilen mücadele olarak tanımlamıştır. Blumer'e göre kolektif sosyal hareketler şekilsizdir ve zayıf şekilde organize edilmiştir. (1951:199) Bu görüş ana hatlarıyla kolektif davranış teorilerinin ulaştığı ortak kanıdır. Kolektif davranış teorilerine göre sosyal hareketler önceki olaylara bakılarak açıklanamaz, belli bir formatı yoktur ve sonucu kestirmek güçtür. Her sosyal hareket kendi içinde özgünlük taşır. Bir sosyal hareketin formları ortaya çıkarıldığında, o sosyal hareket çözümlenmiştir ve geriye kalan sosyal hareketi sadece analiz etmektir. Bu yüzden sosyal harekete yönelik merakı canlı tutan şey özgün doğasının olayları ne yöne iteceğinin kestirilemeyeşidir.

Kolektif hareket kuramcılarının bir bölümü de sosyal hareket içinde yer alan topluluğu irdelemektedir. Teorisyenlere göre kolektif hareketlere katılanlar çoğunlukla kültürel anlamda kafa karışıklığı olanlar, zayıf kültürel entegrasyonu olanlar, toplumun geneline aidiyet hissi gelişmeyenler ve heterojen sosyal yapıdan gelenlerdir. (Morris, Herring 1984: 6-7) Tabii ki bütün kolektif hareketlerde katılımcıların kişisel özellikleri bu şekildedir gibi bir iddia söz konusu değildir ama kolektif davranış üzerine çalışan kişiler bu karakteristik özellikleri olan kitlelerin sosyal hareketlere katılmaya daha eğilimli olduğunu saptamışlardır.

5.1.4.4. Görelî Yoksunluk Kuramı

Görelî yoksunluk kuramı James Davies, Ted Gurr, Denton Morrison öncülüğünde geliştirilmiş bir kuramdır. Bu kurama göre, halinden memnun olan insanlar sosyal değişime daha az meyillidir. Görelî yoksunluk kavramı, bireyin kendini benzer durumdaki insanlarla kıyaslayarak hak ettiğinden daha azına sahip olduğu hissini açıklamak için kullanılır. (Iain, Heather 2001) Bu hisse kapılan insanlar halinden memnun olanlara göre sosyal değişimi daha çok ister, dolayısıyla sosyal hareketlere girişmeye daha yatkındır. Mesela, atanamayan öğretmenler bu teori için verilebilecek

iyi bir örnektir. Aynı şartları taşıdığı halde devlet tarafından atanıp bir iş sahibi olamayan öğretmenlerin sık sık çeşitli gösteriler yapmaktadır. Bu öğretmenlerin sahip olduğu görece yoksunluk hissinin bir yansımasıdır.

5.1.4.5. Katma Değer Kuramı

Katma değer kuramı sosyolog Neil Smelser tarafından geliştirilmiştir. Neil Smelser'e göre bir sosyal hareketin oluşması için belli başlı şartların olgunlaşması gereklidir. Smelser bir sosyal hareketin ortaya çıkması için oluşması gereken şartları şu şekilde sıralamıştır (Porta, Diani: 2006: 7):

- a. İnsanlar sorunları algılayabildiğinde, sorunlara karşı çözüm arayabildiğinde sosyal hareket için ilk adım atılmış olur. İnsanlar rahatsızlığını dile getirebildiğinde ve mağdur olan insanlar etkileşim içinde sıkıntıyı dile getirdiklerinde sosyal hareket denilen olgu ortaya çıkar.
- b. Toplum üzerinde mevcut siyasal sistemden kaynaklanan eşitsizlik, adaletsizlik gibi yükler arttığında ve mevcut iktidar bu konuyu çözemediğinde sosyal hareketler ortaya çıkar.
- c. Toplum bir problemi net olarak tanımlayabildiğinde ve paydaşları da bu problemi net olarak idrak edip hem fikir olduğunda sosyal hareketler doğabilir.
- d. Sosyal hareket eğilimini zaten oluşturmuş bir inanç zemini varsa ortada, dramatik/radikal olaylar gidişatı hızlandırabilir.
- e. Bir sosyal hareketin oluşabilmesi için bir ağ oluşturulup, insanların organize edilip, yönetilmesi gereklidir.
- f. İktidar sahiplerinin halk üzerinde sahip oldukları yüksek sosyal kontrol gücü sosyal hareketin ortaya çıkmasını ve ilerlemesini güçleştirir.

Smelser yukarıda verilen şartlar oluşmadan sosyal hareketin başarılı olma ihtimalini düşük görmüştür. Bu maddelerde işaret edilen noktalar diğer kuramlarında değindiği hususlardır. Bir sosyal hareketin oluşması için önce sorun algılanması ve bu sorun için çözüm arayışı başlamalıdır. Akabindeki aşamalarda hak ve adalet arayışı daha somut bir hal almaktadır. Özellikle “d” maddesinde belirtilen, radikal/dramatik olayların sosyal hareket gidişatını hızlandırabilir iddiası günümüzde de birçok örneği

olan bir durumdur. Örneğin, Amerika’da bir siyahi vatandaşın öldürülmesi ırkçılık karşıtı gösterileri aniden hızlandırabilmektedir. Bu madde aynı zamanda halkı galeyana getirmek için provokasyon amacıyla da uygulanmaya müsaittir. Bütün bu şartlar oluştuktan sonra ağ oluşturulur ve organize olma sayfasına geçilir. Bu şartlar tüm sosyal hareketler için olmazsa olmaz aşamalarıdır. Katma değer kuramına göre, bu şartlar oluşmaksızın sosyal hareketin ortaya çıkması ya da başarılı olması olası değildir.

5.1.4.6. Kaynak Hareketliliği Kuramı

Kaynak hareketliliği kuramı, sosyal hareket çalışmalarında son dönemlerde ortaya çıkmış bir sosyolojik kuramdır. Bu kurama göre bir sosyal hareketin başarılı olabilmesi için kaynakları ele geçirmesi ve insanları hedefleri doğrultusunda mobilize edebilmesi gerekmektedir. Kolektif davranışçıların iddia ettiği gibi sosyal hareketlere katılan insanların irrasyonel ve sürü psikolojisi içinde davrandığını reddeder. Bu kuram sosyal hareketlerin başarısını kaynak oluşumuna, oluşan kaynakların ne derece etkili kullanıldığına ve kitlelerin ne denli mobilize edildiğine bağlamaktadır. Bu sebeple, bu teori sosyal hareket organizasyonu içinde profesyonel bir grubun sürekli para, destekçi, medya dikkati, makul iş birlikçiler gibi kaynakların temin edilmesinde çalışması gerektiğini vurgular. (Kendall 2005: 531)

5.1.4.7. Siyasi Fırsat Kuramı

Siyasi fırsat kuramı, görelî yoksunluk ve kaynak mobilizasyonu kuramlarının bir karışımıdır. Görelî yoksunluk kuramına göre toplumda sistemden kaynaklanan sıkıntılardan dolayı kendisini mahrum olmuş gören, haksızlığa uğradığını düşünen insanlar vardır. Kaynak mobilizasyonuna göre ise para, medya gibi kaynaklar kullanılarak, mevcut otoriteye karşı olanların organize edilmesi ve mobilize edilmesi gerekliliği üzerinde durulur.

Siyasi fırsat kuramı tam olarak bu nokta da devreye girmektedir. Görelî yoksunluk kuramı ve kaynak hareketliliği kuramı ile iddia edilen noktalar kabul edilir ama bunlara ek olarak sosyal hareketin başarısı için mevcut siyasal yapının meydan okumalara karşı savunmasız olduğu bir atmosfer olması gerektiği de belirtilir. Siyasi

fırsat kuramına göre mevcut siyasal sistemin zayıflığı sosyal hareketlerin başarısı için en önemli fırsattır. (Cragun, Cragun 2006: 233-234)

5.1.5. Sosyal Hareket Türleri

Sosyal hareketler çeşitli kriterlere göre birçok tür ayrımı yapılarak irdelenmektedir. Bir sosyal hareket organizasyon yapısına göre, kapsamına göre, amacına göre, benimsediği eylem metoduna göre, hitap ettiği kitlelere göre çeşitli sınıflandırmalara tabi tutulmaktadır.

Organizasyon yapısına göre sosyal hareketler profesyonel ve katılımcı hareketler olarak ikiye ayrılmaktadır. Profesyonel sosyal hareketler, liderliği, kayıtlı üyeleri, seçilmiş karar verme organları ve politika yapıcıları etkilemeye yönelik politikaları olan hareketlerdir. Profesyonel organizasyonu savunanlar için sıradan organizasyon üyeleri ile sonuç almak neredeyse imkansızdır, bu sebeple kesinlikle organizasyon içinde tam zamanlı olarak çalışan alanında uzmanlar bulunmalıdır. (McCarthy, Zald 1987: 375)

Diğer taraftan profesyonel organizasyonlar amaca ulaşma da daha kararlı durabilmektedir. Bir anda parlayan bir sosyal hareket organize olmaması halinde bir süre sonra boşluğa düşebilir, halkın heyecanını diri tutmada başarısız olabilir. Bu sebeple profesyonel organizasyon fikri destek görmektedir. Diğer taraftan profesyonel organizasyonların da kendine has dezavantajları vardır. Profesyonel olarak organizasyon için çalışan kişilerin idamesi, ihtiyaçların karşılanması, ihtiyaçlar karşılanırken hem mali hem de sevk ve idare bakımından kontrolün sağlanması zordur. Buna ek olarak, sosyal harekete destek veren kişilerin, grupların ya da ülkelerin sosyal harekete destek verme koşulu net olarak ortaya konulamamaktadır çünkü ortaya konulması halinde sosyal harekete katılan kişilerin tamamının destek vermeme ihtimali vardır. Sosyal harekete maddi/manevi destek verenlerin beklentilerinin maliyeti, sosyal harekete katılanlara isyan ettikleri mevcut şartları aratabilir. Bu durumda profesyonel organizasyonun yönetici zümresinin samimiyeti sorgulanmalıdır. Bazen profesyonel organizasyonda profesyonel yönetici zümre ile sosyal harekete katılan ortalama bir birey arasında kopukluk olabilir, yani bireyler niyeti farklı olan sosyal hareketi yönlendiren yönetici kesimle aynı fikirde olmayabilir ama buna rağmen yöneticilerin manipülasyonuna gelebilir. Gezi olayları buna çok güzel bir örnektir. Gezi Parkı'ndaki

ağaçların kesilmesini protesto etmek adına Taksim Meydanı'na toplandığını sanan insanları, hükümeti yıkmak için kullanmaya kalkan profesyonel organizatörlerin gerçek niyeti ortaya çıktığında sokaklardan ortalama bireyler çekilmiş, meydan marjinal terör gruplarına kalmıştır. İlk birkaç gün doğa adına eylemde olduğunu sanan ortalama bireyler, organizatörlerin Mısır, Tunus, Libya örneklerinin hayalini Türkiye için kurduğunu anlayınca sosyal harekete verdiği desteği çekmiş ve evine dönmüştür.

Organizasyon yapısı bakımından bir başka sosyal hareket türü halk tabanlı (grassroots) sosyal hareketlerdir. Bu tip hareketler genelde aniden ortaya çıkan sosyal hareket türleridir. Belli bir yönetici eliti, maddi kaynağı ve eylem planı olmayan sosyal hareketlerdir. Bütün bu kaynaklar olmaksızın sosyal hareketin devamlılığını sürdürmek zordur, lakin halk tabanlı hareketlerin gönüllülük esasına dayanması bu açığı kapatabilmektedir. Bu tip sosyal hareketlerde ideolojik yan ve adanmışlık ağır basmaktadır. 15 Temmuz 2016 gecesi Türkiye’de yaşananlar buna iyi bir örnektir. Yarım saat içinde darbe şokunu atlatan vatandaşların, Cumhurbaşkanı Recep Tayyip Erdoğan’ın birkaç dakikalık video konferans konuşması dışında herhangi bir organizasyon ve yönlendirme olmaksızın hava alanlarını, valilikleri, meydanları, kritik geçiş güzergahlarını kontrol altına almaları dünya tarihinde yerini alacak bir “grassroots” sosyal harekettir.

Yukarıda verilen iki ana ayrım dışında sosyal hareketler değişik alt başlıklar altında sınıflandırmalara tabi tutulabilir. Örneğin kapsam bakımından reformcu ya da radikal hareketler olarak sınıflandırma yapılmaktadır. Reformcu hareketler var olan sistem üzerinde değişiklikler yapmayı amaçlarken, radikal hareketler sistemi tamamen değiştirmeyi hedefler. Benimsedikleri eylem metodu bakımından da sosyal hareketler barışçıl ya da şiddete dayalı olarak ikiye ayrılırlar. Bazı sosyal hareketler belli bir bölgeyi ya da ülkeyi ilgilendiren konuları hedef seçerken, bazı sosyal hareketler de uluslar arası faaliyetlerde bulunurlar. (Snow, Sarah ve Hanspeter 2004: 4)

5.1.6. Sosyal Hareketlerin Aşamaları

Daha önceki bölümlerde sosyal hareketlerin canlı bir organizmaya benzetildiğinden bahsedilmiştir. Bu noktada sosyal hareketlerin canlı bir organizma gibi olduğunu yeniden hatırlamak faydalı olacaktır. Her sosyal hareket bir süreçtir ve süreç

içinde sosyal hareketin yapısından değişimlerin yaşanması kaçınılmazdır. Bu değişimde yaşanan süreçler farklı adlandırılrsa da, bazı küçük yorum farklarıyla ele alınsa da ana hatlarıyla De la Porta ve Diani'nin sınıflandırması kabul görmektedir. Diğer sınıflandırmalar farklılık içerse de bu 4 maddenin etrafında dolaşmaktadırlar (2006: 150):

1. Doğuş, ortaya çıkış,
2. Birleşme, bütünleşme,
3. Bürokratikleşme,
4. Düşüş, çöküş.

Sosyal hareketler için doğuş ya da ortaya çıkış aşaması henüz organizasyondan ya da harekete geçmekten bahsedilebilecek bir aşama değildir. Daha ziyade bu aşama insanlarda hoşnutsuzluğun başladığı aşamadır. İnsanlar bu aşamada bir politikadan yada sosyal koşullardan memnun değildirler ve bunu en fazla yorumlarında dile getirmektedirler. Bazı sosyologlar tarafından bu aşama “mayalanma safhası” olarak adlandırılmaktadır. (Christiansen 2009: 2)

Başlangıç aşamasında bireysel seviyede kalan rahatsızlıkların kitleler tarafından hissedilip, ortak hareket duygusunun ortaya çıktığı ikinci aşama birleşme-bütünleşme aşamasıdır. Bu aşamada genel rahatsızlık toplum genelinde somut şekilde belirmiştir ve sosyal hareket fikri insanların kafasında belirmiştir. Buna yönelik örgütlenmeler ve eylemler başlamıştır.

Bürokratikleşme sosyal hareketlerin geçirdiği üçüncü evredir. Bu evrede sosyal hareket profesyonelleşmeye başlamıştır. Artık gönüllüler ya da sıradan hareket üyeleri ile sosyal hareketi yönetmek ve devam ettirmek imkansız hale geldiğinden profesyonel personel kullanılmaya başlanır. Bu aşama sosyal hareketlerin en kritik aşamasıdır çünkü bürokratikleşme olmadan uzun süre bir sosyal hareketi canlı tutmak, destekçilerin heyecanını sürdürmek zordur ve bu profesyonel olmayan gönüllüler ile pek mümkün değildir. (Macionis 2001)

Sosyal hareketin son aşaması düşüş ya da çöküş olarak adlandırılan aşamasıdır. Bu aşamada sosyal hareket bir şekilde son bulur. Son bulmadan kasıt kesin olarak

başarılı ya da başarısız olmak değildir. Miller’a göre bir sosyal hareket 4 şekilde sonlanır (Miller 1999: 310-313):

- a. Sosyal hareket başarı ile sonuçlanır.
- b. Sosyal hareket otorite tarafından bastırılır.
- c. Sosyal hareket liderinin ya da yönetici elitinin başka bir sosyal hareket organizasyonu ile birlikte hareket etme kararı vermesi ya da sosyal hareketi yönlendiren insanların karar değiştirmeleri ile hareketin son bulması gerçekleşir.
- d. Sosyal hareket hedeflerini gerçekleştiremeden sonlanır.

5.2.AKTİVİZM

Aktivizm genel olarak, toplumda ilerleme kaydetmek ve toplumu dönüştürmek amacıyla gösterilen çabaların tamamı olarak tanımlanabilir. (Shaw 1996) Başta politik, sosyal, ekonomik ve çevresel alanlar olmak üzere, gerçekleştirilmek istenen bir dönüşüme katkı vermek ya da dönüşüme muhalefet olmak adına harekete geçmek aktivizm kavramı içinde kendisine yer bulur. Aktivizm denildiğinde insanların aklına genelde protesto, eylem, sokak hareketleri vb. gelmektedir, fakat aktivizmin birçok türü vardır.

Aktivizm tanımı yapılırken dikkat edilmesi gereken önemli bir nokta aktivizm ile gönüllülüğün (volunteerism) karıştırılmamasıdır. Gönüllülük hümanist dürtülerle belli başlı konularda değişime sınırlı katkı vermektir. Aktivizm ise daha radikal ve kararlı olmayı gerektirir. Gönüllülükte “olduğu kadar” mantığıyla hareket edilirken, aktivizmde “olması gereken olana kadar” mantığı vardır.

İnsanları aktivizme yani “aktivist” olmaya iten bir kaç temel motivasyon aracı vardır. Bunlardan ilki tarihsel misyon anlayışıdır. Sorumluluk bilinci yüksek insanlar görev üstlenmelerinin tarihsel bir misyon olduğunu düşünür ve bu sebeple harekete geçerler. Aktivizm için diğer önemli bir motivasyon aracı ise insanlar için hissedilen gerçek kaygıdır. Aktivistler, insanlık, doğa ve diğer canlılar için gerçekten ve samimi şekilde kaygı duyarlar ve bu nedenle harekete geçerler. Normal şartlar altında aktivizm yüksek sorumluluk sahibi erdemli kişilerin icra edebileceği bir olgudur. Fakat, yüksek sorumluluk duyguları manipüle edilen, otoritelerin birbirine karşı kullandığı maddi ve

siyasi koza dönüşen aktivist kitleler de hayatın realitesidir. (Taib ve Imran 2006: 3-4) Sonuç olarak, aktivizmin özü eğitimci düşünür Paolo Freire'nin şu sözünde yatmaktadır: *“Temelde büyük öneme sahip olan zihniyet değişimi maalesef somut değişim anlamına gelmez.”* (Freire 2004: 19)

5.2.1. Aktivizm Türleri

Aktivizm türleri denildiğinde, akla sivil itaatsizlik, kışkırtma, dava ikamesi, ekonomik aktivizm, lobicilik, propaganda, protesto, grev, gençlik aktivizmi gibi başlıklar gelmektedir. Bütün bu adı geçen aktivizm türleri farklı alanlarda değişim sağlamak için başvurulan yöntemlerdir.

5.2.1.1. Sivil İtaatsizlik

Sivil itaatsizlik, sivil yönetim birimi olan hükümet ya da egemen güç tarafından uygulanan politikalara ve kanunlara uymama, karşı koyma olarak tanımlanabilir. Sivil itaatsizlik yasaya aykırıdır fakat vicdani kabul gören bir eylem türüdür. (Rawls 2001: 56) Caddelerde oturmak, kesilmesi planlanan ağaçlara kendini zincirlemek, yeni bir yolun ya da binanın yapılmasını engellemek için inşaat sahasında durmak, bir sirkten ya da hayvan satılan mağazadan hayvanları salıvermek gibi örneklerine rastlamak mümkündür. Sivil itaatsizlik genelde sistemi tamamen değiştirmek amacıyla değil, bireylerin hassasiyet duydukları konularda değişim talebiyle ortaya çıkan eylem türüdür, fakat yönetimi tamamen devirmeyi amaçlayan aktif sivil itaatsizlik örnekleri de vardır. Mahatma Gandhi'nin Hindistan'ın bağımsızlığı için İngiliz yönetimine karşı sergilediği sivil itaatsizlik tarzı bu noktada iyi bir örnektir.

Sivil itaatsizlik aktif ve pasif direniş olmak üzere ikiye ayrılır. Aktif direniş, en iyi savunma saldırıdır mantığıyla yapılan sivil itaatsizlik türüdür. İçinde saldırı olması sebebiyle aktif direniş ihtilal, devrim, isyan gibi hareketlerin ana mentalitesini oluşturmaktadır. Devrim, isyan ya da ihtilal organize olmuş bir grubun güç kullanarak yönetimi devirme ve sistemi değiştirme girişimidir. (Eroğlu 1990: 12) Bu nedenle aktif direniş alt başlıkları olarak da görülmektedir. Direnişin amaçları ve tarzı dikkate alınarak bu kavramlara farklı yorumlar getirmek mümkündür. Diğer taraftan, sivil itaatsizlik denildiğinde daha çok akla gelen pasif direniş yöntemidir. Pasif direnme güç

kullanımına ve şiddete hiçbir şekilde başvurmadan sergilenen direniş şeklidir. (Anbarlı 2006: 4) Bu direniş şekli yasalara uymamak şeklinde gerçekleşse de vicdanen kabul gören bir eylem şeklidir ve uygulayıcıların kararlılıkları ölçüsünde başarılı olma ihtimali vardır.

5.2.1.2. Kışkırtma (Provokasyon)

Kışkırtma ya da provokasyon olarak adlandırılan bu aktivizm türü en yaygın olarak başvurulmuş yöntemlerden birisidir. Bir ideoloji veya sosyal hareket lehine ya da aleyhine insanları harekete geçirmek üzere önceden tasarlanmış eylem planına kışkırtma ya da provokasyon adı verilmektedir. Bu eylemi organize şekilde icra eden kişilere de kışkırtıcı ya da provokatör adı verilmektedir. Provokasyon denilince akla hemen sokak hareketleri ve bu hareketlerde şiddet olayları çıkarmaya çalışan terör örgütü ya da yabancı ülke ajanları gelmektedir. Provokasyon sadece şiddet olayları çıkarmak, insanları sokağa dökmekten ibaret dar bir kavram değildir. Tanımda da belirtildiği gibi bir ideoloji için lehte ve aleyhte yapılan çalışmaların tamamıdır. Provokasyonu da sınıflandırmak mümkündür.

Provokasyonun ilk ve en naif aşaması sözlü ikna yoludur. Bu aşamada provokatörler konuşarak, argümanlarını öne sürerek, fikir tartışmalarına girerek insanlara kendi düşüncelerini doktrine etmeye çalışırlar. Bu eylemler dar çerçevelerde belli başlı kişilere yönelik yapılır. Bir sonraki aşama yayılma evresidir. Bu evrede provokatörler kitle medya iletişim araçları ve diğer iletişim kanallarıyla fikirlerini geniş kitlelere ulaştırmaya çalışırlar. Bu aşamayı somutlaşma aşaması takip eder. Somutlaşma evresi provokatör grup içi birlik sağlamak için önemlidir. Bu aşamada grubu temsil edecek marşlar, sloganlar, semboller, işaretler belirlenir. Bu psikolojik birleştirici unsurlar hem ekibi daha somut şekilde bir araya toparlar hem de yeni üyelerin katılımı için özendiricilik sağlar. Grup içi birliktelik sağlama alındıktan sonra kutuplaşma aşamasına geçilir. Kutuplaşma aşamasında gruba dahil olmayan herkes karşı tarafta kabul edilir ve kutuplaşma başlar. Kutuplaşma evresinden sonra son olarak karşılaşma aşamasına geçilir. Bu aşamada grup karşıt olarak tanımladığı gruplarla karşı karşıya gelmeye başlar. Bu karşılaşma sözlü, şiddetsiz olabileceği gibi fiili ve şiddete dayalı da olabilir. (Bowers ve diğ. 2010: 21-48)

5.2.1.3. Dava İkamesi

Daha çok Amerika’da görülen dava ikamesi adlı aktivizm türü, politikaları ve uygulamalarından rahatsız olunan kurumlara sürekli dava açmak üzere kurulmuştur. Bu yöntemi benimseyen aktivistler hukuk büroları ve bazı avukatlardan destek alarak sürekli kurumları, şirketleri ya da şahısları dava yağmuruna tutarak rahatsız oldukları faaliyetleri durdurma yoluna gitmektedirler. Örneğin sigara ile mücadele dernekler sigara şirketlerinin reklamlarını dava ederek yasaklanmasını sağlamıştır. Ya da ormanlık alanı katleden bir şirkete onlarca dava açılarak şirketin faaliyetleri sekteye uğratılmaya çalışılmaktadır. Dünyada çok yaygın olmayan ama özellikle Amerika’da sık sık başvurulmuş bir aktivizm türüdür.

5.2.1.4. Ekonomik Aktivizm

Ekonomik aktivizm istenilen değişimin sağlanması için aktivistlerin ekonomik güçlerini kullandıkları aktivizm yöntemidir ve aktivizm türleri içinde en somut ve hızlı sonuç elde edilen yöntemdir. Ekonomik aktivizm özellikle ekonomilerin küresel krizlerle kırılganlaştığı dönemlerde daha çok etkili olmaktadır. Ekonomik aktivizmin boykot, basit yaşam, vergi ödememe gibi farklı türleri vardır.

Boykot bir kişi, şirket ya da ülkenin ürünlerini bilerek kullanmaktan ve satın almaktan geri durmak anlamına gelmektedir. İstenilen değişimi elde etmek için karşı tarafa maddi zarar vermek amaçlanır ve bu bir koz olarak kullanılır. Boykot ülkeler tarafından resmi olarak uygulandığında ekonomik yaptırım formunu alır. Bu tip uygulamaların tarihte birçok örneği vardır. İngiltere’nin uyguladığı ağır vergi politikasından bıkan Amerikan halkının İngiliz mallarına karşı uyguladığı boykot, Mahatma Gandhi’nin Hindistan’ın bağımsızlığını amaçlayan İngiliz malları boykotu, Arap Ligi ülkelerinin İsrail ürünlerine karşı uyguladıkları boykot ve daha nice örnekleri tarihte sergilenmiştir ve sergilenmeye devam etmektedir.

Basit yaşama bir diğer aktivizm metodudur. Son yıllarda özellikle gençler arasında hızla yayılmaktadır. Basit yaşama metodundaki ana mantık, tüketim ne kadar azaltılırsa üretme zorunluluğu da o kadar azalır ve insanlar bu kadar çalışmak zorunda kalmaz, bu amaçla insanlar kaynakları mantıklı kullanarak tüketimi en az seviyeye

indirmelidir. Bu aktivizm türünü benimseyen aktivistler tüketimin nasıl azaltılacağına dair stratejiler de üretmişlerdir (<http://freegan.info>):

- a. Çöpe atılan kullanılabilir eşyalar tekrar kullanıma kazandırılmalıdır.
- b. Artan yemekler çöpe atılmamalı, diğer insan ya da hayvanlarla paylaşılmalıdır.
- c. İnsanların kullanmadığı eşyalarını bıraktığı bedava marketleri oluşturulmalıdır.
- d. Taşımada mümkün olduğunca bisiklet gibi hem sağlık hem doğa dostu araçlar kullanılmalıdır.
- e. Terk edilmiş, kullanılmayan evler restore edilerek kullanıma kazandırılmalı ve düşük kiralarla kiralanmalıdır.
- f. Endüstriyel yöntemlerle, kimyasallarla üretilmiş paketlenmiş ürünler yerine insanlar mümkün olduğu kadar kendi yiyeceğini kendisi üretmelidir. Bu hem ekonomik hem de sağlıklıdır.
- g. Seyahatlerde iş birliği ağı kurulmalıdır. Bir araç ne kadar kişi alıyorsa bu ağlar sayesinde full kapasite araçtan faydalanılmalıdır.

Bütün bu metotların en temel amacı tüketimi azaltarak üretim zorunluluğunu da azaltmaktır. Bu daha az çalışmak, insanların kendisine daha çok zaman ayırması demektir. Dünya bu şekilde daha yaşanabilir bir hal alacak, insanlığın üzerindeki gereksiz yükler kalkacaktır.

Vergi ödememe bir diğer aktivizm türüdür. Kişiler otoriteleri istedikleri değişikliklere zorlamak için vergi ödememeyi bir yaptırım yöntemi olarak seçebilir. Vergi ödememe tamamen bütün yasal yaptırımını kabul ederek vergi ödememe şeklinde olabileceği gibi belli başlı kalemlerdeki vergileri reddetme şeklinde de uygulanabilir. Son yıllarda savaş vergisi ödememe dünya genelinde yükselen bir akımdır. Özellikle savaş karşıtı aktivist gruplar bu konu ile yakından ilgilenmektedir. (<http://nwttrcc.org>)

5.2.1.5. Lobcilik

Lobicilik sen sade tanımıyla, hükümetleri ve onlara bağlı kurumları istenilen yönde etkileme sürecidir. (Zetter 2008: 3) Lobcilik genelde akılda negatif çağrışımlar

yapmaktadır. Rüşvet, yolsuzluk, kayırma gibi çağrışımlar geçmişteki uygunsuz lobicilik faaliyetleri örneklerinden kaynaklanmaktadır fakat bütün olarak lobicilik faaliyetini bunlarla özdeşleştirmek yanlış olur. İnsanlık tarihi boyunca karar vericileri kendi istekleri ve menfaatleri doğrultusunda etkilemeye çalışan kişiler hep var olmuştur. Bu insanlar karar vericileri etkilemek adına çaba sarf ederler. Bu çabalar meşru dairede kaldığı sürece lobicilik faaliyeti meşrudur. (Joos 2011: 15-18)

Lobicilere göre, temsili demokrasilerde kişilerin, şirketlerin ve grupların siyasi temsilcilerine ya da üst düzey bürokratlara ulaşarak yardım istemesi demokrasi adına da kazanım olarak görülmektedir. Bu sebeple lobicilik de aktivizmin bir türü olarak çeşitli gruplar tarafından sık sık kullanılmaktadır. Sesini duyurmak ve ilgili olduğu alanda istediği değişimi sağlamak için kişiler bu yönetime başvurmaktadır.

5.2.1.6. Propaganda

Propaganda, en basit tanımıyla, belli başlı bir düşünceyi yaymak, insanlara doktrine etmek anlamına gelmektedir. Çağımızda çok güçlü bir araç haline gelen propaganda siyasette, ticarete, sivil toplum tarafından kamuoyu oluşturmada ve diğer sektörlerde aktif olarak kullanılmaktadır. Kelime olarak manipülasyon, aldatmaca, beyin yıkama gibi negatif çağrışımlar yapan propaganda kavramı son dönemlerde algı yönetimi ya da haber yönetimi gibi anlamlar da ifade etmeye başlamıştır. (Jowett ve O'Donnel 2012: 2-3)

Propaganda tarihi eskiye dayansa da, I. ve II. Dünya Savaşı propagandanın öneminin en iyi şekilde kavrandığı ve propaganda yöntemlerinin aktif olarak kullanıldığı dönemdir. Her iki savaşta da, savaşa girmek istemeyen Amerikan halkının fikrini değiştirmek ve kamuoyu oluşturmak için İngiltere çok yoğun ikna çalışmalarına girişmiştir ve dönemin şartları ölçüsünde aktif şekilde propaganda yapmıştır. Posterler, reklamlar, afişler, kitapçıklar, gazeteler, radyolar... kısaca o dönem için elde ne imkan varsa kullanılmıştır. Gelişen teknoloji ve iletişim imkanları sayesinde propaganda da kendisine yeni alanlar bulmuştur. Sosyal medya, internet siteleri, telefon sms zincirleri, whatsapp gibi toplu ve ucuz mesajlaşma programları yeni propaganda mecraları olarak karşımıza çıkmaktadır.

Jowett ve O'Donnel propaganda üzerine yaptıkları çalışmada propagandanın 4 temel özelliğinden bahseder (2012: 6-10):

- a. Propaganda bilerek ve isteyerek yapılır. Propagandanın temel bir kastı vardır.
- b. Propaganda sistematik olmalıdır. Propaganda çalışmalarında en baştan her şey düşünülmeli, organize edilmeli ve bu plana göre hareket edilmelidir.
- c. Propagandanın temel amacı hedef kitlede bir hareket yaratmaktır.
- d. Propaganda algıları şekillendirmelidir. Propagandanın oluşturmaya çalıştığı net bir imaj olmalıdır.

Propagandanın temel özelliklerinin yanı sıra irdelenmesi gereken bir de türleri vardır. Propaganda türleri denildiğinde propaganda araçları ve yöntemleri ile karıştırılmamalıdır. Propaganda yöntemleri ve araçları günün şartlarına göre, teknolojik imkanlara göre değişkenlik gösterebilir. Propagandanın temel amacı insanlara ulaşmak ve onları ikna etmektir, dolayısıyla bu amaç için en uygun yol ne ise o seçilir. Propaganda türleri ise propaganda amacına göre sınıflandırılmaktadır.

Beyaz propaganda kaynağı ve verilen mesajın net olduğu propaganda türüdür. Bu propaganda türünde amaç kişilerin ya da toplumların reklamını yapmak, onları yüceltmektir. Örneğin milli bir günde bir televizyon programında tarihi bir zaferin sunulmuş şekli beyaz propagandadır. Ya da, siyasetçilerin kendilerini anlattıkları seçim çalışmaları bu sınıfta ele alınmaktadır. Beyaz propagandanın diğer bir özelliği başkasına zarar verme amacı güdülmemesidir. Diğer taraftan, kara propaganda adında da bir propaganda türü vardır. Kara propaganda, beyaz propagandanın aksine kaynağı ve amacı belli olmayan propaganda türüdür. Aldatmaca, yalan, riya gibi nitelikler kara propagandanın ana malzemesidir. Son olarak, beyaz ve kara propaganda arasında kalmış gri propaganda vardır. Gri propaganda, kaynağı amacı net olarak kestirilemeyen adından da anlaşılacağı üzere gri olan propaganda türüdür. Örneğin görünüşte sahibi net belli olan bir televizyon kanalı aslında başka bir ülkenin istihbarat birimleri tarafından kamuoyu manipülasyonunda kullanılan ve bu doğrultuda yayınlar yapan bir kuruluş olabilir. (Jowett ve O'Donnel 2012: 17-21) Bu gri propaganda için iyi bir örnektir. Bu türler içinde gri propaganda en tehlikeli türdür. Beyaz propagandada kimseye zarar

verme amacı yoktur, kara propagandada propagandayı yapan kişinin niyeti bellidir, fakat gri propagandada ne niyet ne de propagandayı yapan nettir.

5.2.1.7. Protesto ve Grev

Temsili demokrasilerde seçmen seçtiği kişiye ortalama 4-5 yıllık yetki verir ve bir sonraki seçime kadar iradesini temsil yetkisi vermiş olur. Bu 4-5 yıllık süre zarfında işler yolunda gitmediğinde ya da seçmen kitlesinin rızası olmayan icraatlar yapıldığında, buna karşı tepki koymanın en basit yolu meydanlara toplanıp bu tepkiyi dile getirmektir. Bu açıdan bakıldığında protesto temsili demokrasilerin doğal ve kaçınılmaz kontrol mekanizması gibi işlemektedir. Dolayısıyla, sanayi toplumunun en popüler sosyal hareket metotlarından birisi olmuştur.

Çalışmanın daha önceki bölümlerinde de bahsedildiği gibi teknolojik gelişmeler sayesinde temsili demokrasiden katılımcı demokrasiye doğru evrilen bir süreç yaşanmakta. Seçmen bir defa oy verip 5 yıl beklemek zorunda değildir artık. Bir belediyenin bir parka vereceği isim için anket yapması, yeni açılan bir köprüye ne isim verileceği hakkında oylama yapılması, kürtaj gibi tartışmalı konularda kanun yapılmadan önce yapılan kamuoyu yoklamaları artık yönetime ortak olan bir seçmen kitlesinin varlığını göstermektedir. Yönetime katılım seçimlerle sınırlı değildir artık. Yönetime hem katılım hem de tepkiler günün imkanlarına paralel olarak sokaktan dijital platformlara doğru kaymaktadır. Twitter’da “trend topic” olan bir konu çoğu sokak hareketinden fazla konuşulur hale gelmiştir. Lakin, bu durum protestoların etkisini tamamen yitirdiği ya da etkisiz olduğu anlamına da gelmez. Çünkü, halk yığınların sokağa inmesi halen yönetim üzerindeki en güçlü baskı unsurudur.

Grev, çalışanların işverenlere bir tepki olarak ya da istedikleri bir değişim için hükümete baskı kurmak adına çalışmayı bırakmalarıdır. Bu iş bırakma eylemi, genelde çalışanların çalışma şartlarının iyileştirilmesi ve kazançlarının artırılması için uyguladıkları bir baskı unsurudur. İş bırakmalar bazen de ülke genelinde hükümet kararlarını etkilemek için kullanılabilir. Özellikle sanayi devrinin en çok başvurulan yöntemlerinden birisidir. Fabrikalarda insan gücünün yerini önce makineler sonra otomasyon sistemleri aldıkça grevlerin etkisi azalsa da halen başvurulan bir yöntemdir.

5.2.1.8. Gençlik/Öğrenci Aktivizmi

Gençlik aktivizmi, başını gençlerin çektiği sosyal hareketlere verilen genel isimdir. Gençler toplumun diğer gruplarına göre daha hareketlidir, dolayısıyla etkileme alanları daha geniştir. Ayrıca, gençler eğitim kurumlarında uzun saatler bir arada olduğu için etkileşimi en kolay sosyal tabakadır. İçinde bulundukları yaş gruplarının genel özelliği olarak, gençler kanı kaynayan ve aksiyona en yatkın kitledir. Bütün bu özelliklere ek olarak, gençler tepki göstermeye ve isyan etmeye yatkın sabrı kıt olan bir kitledir. Bütün bu faktörler üst üste konulduğunda gençlik aktivizmi denen olgu ortaya çıkmaktadır.

Çalışmanın önceki bölümlerinde “Dijital Yerliler” başlığı altında yeni jenerasyon ve genel özellikleri hakkında detaylı bilgi verilmiştir. Yeni jenerasyonun en belirgin özelliği şüphesiz dijital teknoloji kullanımındaki yetenekleridir. Yeni iletişim imkanları dünya genelinde gençlerin iletişim ve etkileşimini hızlandırmıştır. Gençlerin dünyayı okuma tarzındaki dinamiklerin hızlı ve derin şekilde bir önceki kuşaktan farklılaşması gençlik hareketlerinin önemini artırmıştır. Kanun yapıcılarının çoğunlukla dijital göçmen olduğu ve dijital yerlileri tam olarak anlayamıyor olmaları net bir gerçektir. Dijital yerliler ile kanun yapıcılar arasındaki bu kopukluk, gençlerin isteklerini gerçekleştirmek için sık sık sosyal hareketlere kalkışmasının önünü açmaktadır. Bu sebeple aktivizm kelimesi gençlerle özdeşleşmiş bir kavrama dönüşmüştür.

5.3. DİJİTAL AKTİVİZM

Özellikle 1990’lı yılların başından itibaren yaşanan teknolojik gelişmeler insan hayatını derinden etkilemiştir. Teknolojik gelişmeler ve insan hayatına giren dijital teknolojiler dünyayı derin bir dönüşüme itmiştir. 1945’li yıllarda füzelerin koordinatlarını hesaplamak için icat edilen elektronik cihazın yarım asır sonra dünyayı bu şekilde dönüştüreceğini şüphesiz kimse öngörememiştir. 1945 yılından itibaren 1990’lı yıllara kadar sürekli gelişim halinde olan bilgisayar 1990’lı yıllarda internet ile buluşmuş ve web 1.0 ortaya çıkmıştır. Web 1.0 teknolojisinde insanlar edilgen konumdadır. Web 1.0 televizyon izlemekten çok farklı değildir, yani insanlar kendilerine internetten yapılan yayınları sadece takip etmiştir.

Web 2.0 ise bilgisayar ve internet dünyasına yeni bir boyut kazandırmış, kullanıcıları da internetin bir aktörü haline getirmiştir. Kendi sitesinden yayın yapan, kendi videosunu yayınlayan, kendisi adına profil açıp gerçek hayattaki ilişkiler ağını internete taşıyan insanlar bugün sıradan görünse de, tüm bunları sağlayan web 2.0 hayatı radikal şekilde sanal ortama kaydırmıştır. Hayatın sanal ortama kaymaya başlaması her alanda olduğu gibi sosyolojik olarak da derin sonuçlar doğurmuştur. Çalışmanın ana konusu olan sosyal hareketler ve aktivizm kavramları da bu dönüşümden payını almıştır. İnsanlığın önüne henüz yeni tanıdığı ama son 10 yıldır gündemi çok meşgul eden bir kavram çıkmıştır: “Dijital Aktivizm”.

Çalışmanın önceki bölümlerinde aktivizm “ toplumsal dönüşüme destek olmak ya da karşı çıkmak maksadıyla gösterilen çabaların tamamı” olarak tanımlanmıştı. Aktivizm tanımından yola çıkarak dijital aktivizm de “dijital platformu kullanan her türlü aktivizm örneği” olarak tanımlanabilir. (Sivitanides 2011: 2) Tabii ki net ve kesin bir dijital aktivizm tanımı yoktur. Kavram henüz çok yeni olduğu için irdelenmesi ve net olarak tarif edilmesi mümkün olmamıştır. Bir grup dijital aktivizm kavramının “dijital” kısmına daha çok vurgu yapmaktadır ve dijital aktivizmde dijital mecraların ve araçların kullanımının önemine vurgu yapmaktadır. Bu gruba göre dijital aktivizm, normal aktivizm anlayışının ötesinde yeni bir durumdur. Öte yandan, diğer grup ise dijital aktivizmin, “aktivizm” kısmına odaklanmaktadır ve onu tek farkı yeni imkanları kullanmak olan sıradan bir aktivizm örneği olarak görmektedir. Bu grup dijital aktivizmi geleneksel aktivizm kalıplarıyla ele alır. (Joyce 2010: 9) Bu çalışmanın iddiası ise şudur: dijital aktivizmin özgünlüğü dijital ya da aktivizm tanımları içinde saklı değildir, dijital aktivizmin özgünlüğü, uygulayıcısı olan dijital yerlilerin önceki kuşaklardan çok farklı olmasında saklıdır. Diğer taraftan, dijital aktivizm tanımlama çalışmalarında olay incelemesi önemli bir yer tutar. Kavram genelde örnek incelenmesi üzerinden açıklanır. Çalışmanın sonunda dijital aktivizmin daha iyi idrak edilmesi için önemli dijital aktivizm örnekleri irdelenecektir.

Sosyolojik olarak ele alındığında dijital platformlar toplumun geleneksel iletişim ve etkileşim kalıplarını dönüştürmüştür. Ünlüler, sıradan insanlar, siyasetçiler, farklı kültürden ve ülkelerden insanlar normal şartlar altında yan yana gelip etkileşime giremezken, sosyal platformlarda kolayca hepsi iletişim ve etkileşim içine girmişlerdir.

Aynı platformlarda kolayca, kısa sürede milyonlarca insana ulaşabilmek mümkün hale gelmiştir. Bir süre sonra, bu imkanlar, aktivistler tarafından sosyal hareketlerin doğasında bulunan kamuoyu oluşturma çabaları çerçevesinde seferber edilmiştir. Başta twitter, facebook, bloglar ve youtube gibi mecraların etkileri görüldükçe aktivizm daha çok sanal ortama kaymıştır. Bu duruma en iyi örneklerden birisi ALS hastalığı için başlatılan kampanyadır. Bu kampanyaya göre, bir kişi istediği birine meydan okuyarak bir kova buzlu suyu başından aşağı dökmüştür. Meydan okunan kişinin de 24 saat içinde aynı şeyi yapması ya yada ALS hastaları derneğine 100 dolar bağış yapması istenmiştir. Kampanya inanılmaz başarılı olmuştur ve oluşan farkındalığın yanı sıra bir ay içinde 100 milyon dolar birikmiştir. (ALS Association 2014) Bu kampanyada diğer dikkat çeken nokta yukarıda da belirtildiği üzere sosyal mecraların insanlar arasındaki etkileşime kazandırdığı ivmedir. ALS kampanyasında katılan insanlara bakılırsa her kesimden, her meslek grubundan, her kültürden insan aynı payda da buluşmuştur. (Goodling 2016) Dijital aktivizm de temelde tam olarak bu noktadan hareketle ortaya çıkan bir kavramdır.

Son olarak dijital aktivizm kavramına yönelik olarak değinilmesi gereken konu dijital aktivizmin özgün yapısıdır. Geleneksel sosyal hareketlerde sosyal hareketi yöneten ve organizasyondan sorumlu bir idari yapı vardır, ilk başta yoksa bile kısa sürede oluşmaktadır. Dijital aktivizmde ise aktivist faaliyetler belli bir liderlik altında yapılabileceği gibi dağınık olarak da yapılabilir. Yeni iletişim metodlarını açıklamak için Brafman ve Beckstorm örümcek-deniz yıldızı metaforunu kullanmaktadır. Bu metafora göre örümcek merkezden yönetilen bir hayvandır. Yani, vücudu idare eden bir beyin ve bu beyine bağlı kollar bacaklar vardır. Hayvanın kafası kesilirse ölür. Deniz yıldızı ise merkezi yapıya sahip bir bünye değildir. Bir deniz yıldızını ortadan keserseniz canlı iki deniz yıldızı elde edersiniz. (Akt. Kırık ve Özcan 2014: 66) Tıpkı bu metaforda olduğu gibi geleneksel iletişime dayalı sosyal hareketler örümcek gibidir, merkezle organizasyon yapısı çökertildiğinde hareket sona erer. Yeni iletişim imkanlarına dayalı dijital aktivist hareketler ise deniz yıldızı gibi net bir organizasyon yapısı olmadan da hayatta kalabilir. Net bir lider olmadan öne çıkan hesaplar, yönlendirme yapan bloglar, özenilen hacker grupları liderlik misyonunu üstelenebilir ya da paylaşabilir. Bu özgün doğası itibarıyla dijital aktivizme geleneksel kalıplarla yaklaşmak hata olacaktır.

5.3.1. Dijital Aktivizme Farklı Bakış Açıları

Dijital aktivizm nispeten yeni karşılaşılan bir durum olduğundan dolayı henüz net bir tanı konulamamıştır. Net bir tanı ortaya koyulamadığı için de insanlığı ne yönde etkileyeceği net olarak kestirilememektedir. Bu noktada Svitanides dijital aktivizme yönelik yaklaşımları üç gruba ayırmıştır (2011: 4):

- a. İyimserler
- b. Kötümserler
- c. Tutarlılar

Dijital aktivizme karşı iyimser tavır içinde olanlara göre, dijital imkanlar sayesinde hızla örgütlenebilen bir toplum güç dağılımında dengeyi daha iyi sağlayabilir. Örgütlü toplum geleneksel hiyerarşide yaşanan güç dağılımındaki adaletsizlikleri minimize edebilir ve otoriter yönetimlerin ortaya çıkmasını zorlaştırır. Dijital imkanların sağladığı hızlı örgütlenme becerisi iyimser yaklaşım sahipleri için bu açıdan pozitif görülmektedir. Diğer taraftan dijital aktivizmin insanlığı negatif etkileyeceğini iddia edenler de mevcuttur. Dijital aktivizme kötümser yaklaşanların çekincesi ise, teknolojinin anti-demokratik yollarla kontrol altına alınması ve kötü niyetle kullanılma ihtimalidir. Teknoloji baskıcı yönetimler, hacker gibi bireyler ya da terörist gruplarca ele geçirilip büyük kaoslara yol açabilecek bir yapıya sahiptir. İnsan hayatını kolaylaştırmadaki pozitif yönü bir yana kötü amaçlı kullanılması halinde teknoloji büyük kaos potansiyeline de sahiptir. Kötümserler de tam olarak bu noktaya işaret etmektedirler. Bu iki gruptan da farklı yaklaşım sergileyen bir de tutarlılar grubu vardır. Tutarlılar dijital aktivizme negatif ya da pozitif bir yaklaşım içinde değildir. Onlara göre mobilizasyon, mesaj yayılması, organizasyon gibi offline aktivizm taktikleri online imkanlar sayesinde daha hızlı yapılabilirken ama bu aktivizme yeni bir anlam yükleyecek kadar önemli bir etken değildir. (Svitanides 2011: 3-5)

Yukarıda da belirtildiği gibi dijital aktivizm kavramı çok yeni olduğu için ilerleyen aşamalarda nereye evrileceği çok net değildir. Her yaklaşımın haklı olduğu noktalar vardır muhakkak ama şu ana kadar tutarlılar diye adlandırılan grubun iddiası daha gerçekçi durmaktadır. Dijital çağın getirileri, aktivizmin geleneksel yapısında mevcut olan haberleşme ağı, mesaj yayılması, örgütlenme, propaganda gibi unsurların

hızını artırmış ve daha etkili yapılmasını sağlamıştır. Dijital aktivizmin çok özgün görünmesinin sebebi dijital aktivizmin çoğunlukla uygulayıcıları olan dijital yerlilerin çok özgün bir nesil olmasıdır.

5.3.2. Dijital Aktivizmin Temelleri

Dijital aktivizm kavramı üzerine çalışmaya başlayan ilk isimlerden biri olan Mary Joyce dijital aktivizmden bahsedebilmek için bazı temel gerekliliklerden bahseder (Joyce 2010: 2):

- a. Teknolojik altyapı.
- b. Sosyal ve siyasal faktörler.
- c. Ekonomik faktörler.

Joyce'a göre dijital aktivizmin oluşumu, uygulanabilmesi ve başarıya ulaşması yukarıdaki temellere dayanmaktadır.

Dijital aktivizmden bahsedebilmek için öncelikle teknolojik altyapının var olması gereklidir. Bir ülkede kişi başına düşen kişisel bilgisayar oranı ve internet penetrasyonu dijital aktivizm için kritiktir. Birbirine internet ağıyla bağlı ne kadar bilgisayar varsa bu iletişim ve etkileşimin, dolayısıyla dijital örgütlenmenin gücünü yansıtır. Altyapıyla ilgili diğer önemli bir nokta ise internetin bağımsızlığıdır. İnternetin bağımsızlığından kasıt internet iletişimini hükümet ya da başka otoritelerin kısıtlamamasıdır. Bazı gelişmekte olan ya da az gelişmiş ülkelerde internet bağlantısı hükümet ya da özel bir şirket kontrolündedir ve bu otoriteler istedikleri zaman interneti kapatabilmektedir. Gelişmiş ülkeler de zaman zaman, özellikle terör olaylarında belli uygulamaları kapatma, ya da interneti tamamen kapatma yoluna gitmektedir. İnternetin kapatılmasının çok sıradan ve kolay olduğu ülkelerde dijital aktivizm uygulamaları sekteye uğramaktadır.

Dijital aktivizm için diğer önemli temel sosyal ve siyasal yapıdır. Sosyal ve siyasal yapı teknolojik altyapının nasıl kullanılacağını ve ne denli etkili olacağını da belirleyicisidir. Demokratik ülkelerde dijital aktivizm sosyal değişim sağlamada önemli bir enstrüman olabilirken, demokrasinin oturmadığı ülkelerde baskıcı yönetimler dijital aktivizmi tehdit unsuru olarak görebilir ve teknolojik altyapı kullanımını kısıtlamaya

gidebilir. (Burada tabii ki terör olaylarında hükümetlerin güvenlik amacıyla yaptığı internet kısıtlamaları ya da yavaşlatmaları kastedilmemektedir.) Demokrasinin yerleştiği toplumlarda hükümetler halkın yönetime katılımına önem vermektedir. Sosyal aktivizm böyle bir atmosferde daha etkili sonuçlar doğurabilmekte, politika yapımında etkili rol oynayabilmektedir. Demokrasilerin gelişmediği toplumlarda ise yönetimler müdahaleye açık olmadığı gibi değişim taleplerini de varlıklarına bir tehdit olarak algılamaktadırlar. Bu sebeple bu tip toplumsal atmosferde dijital aktivizmin gelişimi ve etkili olması güçtür.

Dijital aktivizm için diğer önemli unsur ekonomik şartlardır. Ekonomik olarak gelişmiş ülkelerde aktivistlerin teknolojik aletlere ve alt yapıya daha kolay erişmesi, çok sayıda internet kullanıcısının olması dijital aktivizmi kolaylaştırmaktadır. Neredeyse her bireyin cebinde akıllı telefon ve sınırsız internet bağlantısının olduğu bir ülke ile insanların günde 1 saat internet kafeden internete erişebildiği bir ülke arasında dijital aktivizm potansiyeli açısından büyük fark vardır. Aktivistlerin maddi gücü de aktivizm kampanyalarının kaderini etkilemektedir. Ünlü film yıldızlarını ve sporcuları kampanyasında kullanabilen aktivist gruplar ya da pahalı teknolojik alt yapıyı oluşturabilen aktivist gruplar tabii ki daha güçlüdür. Bu sebeple ekonomik koşullar da dijital aktivizm için önemli bir faktördür.

5.3.3. Dijital Aktivizm Türleri

Aktivistlerin amaçları ve seçtikleri yöntemlere göre dijital aktivizm türleri vardır. Taraf olma/farkındalık aktivizmi, kliktivizm/slaktivizm, hacktivizm, vatandaş gazeteciliği ve kaynak oluşturma şu ana kadar dijital aktivizm türü olarak sınıflandırılmış kavramlardır. Teknolojinin gidişatına göre muhakkak yeni dijital imkanlar ortaya çıkacaktır ve yeni türler eklenecektir ama şu anda dijital aktivizm türleri denildiğinde akla bu alt başlıklar gelmektedir.

5.3.3.1. Taraf Olma/Farkındalık Aktivizmi (Advocacy)

Taraf olma olarak adlandırılan aktivizm türü sosyal sistem içinde kurumların ya da kişilerin kararlarını etkilemek için bireysel ya da grup olarak yapılan her türlü aktiviteyi kapsar. İnsanlar fikirlerini duyurmak, farkındalık yaratmak, haklarını

korumak ve tehdit olarak algıladıkları şeylerden kaçınmak için taraf olma tarzı aktivist hareketlere girerler. İmza kampanyaları, sosyal medya hesapları ve grupları, sosyal medyada (özellikle twitter’da) en çok konuşulan konu olma kampanyaları, medya kampanyaları ve benzeri aktivitelerin tamamı taraf olma aktivizm türünün başlıca icraat konularındandır.

Bu aktivizm türü son dönemlerde “hashtag aktivizmi” olarak daha çok anılmaktadır. Sosyal medyada açılan başlıklar ve bu başlıkla ilgili çok sayıda yazılan ileti konuya ilgi çekmek için yapılır. Amerika’da polis tarafından öldürülen bir bayan için açılan #sayhername, BM tarafından kadın erkek eşitliğine vurgu yapmak için başlatılan #heforshe, Özgecan Aslan cinayetinden sonra açılan #ozgecanaslan başlıkları binlerce ileti almıştır ve günlerce dijital ortamda en çok konuşulan konular olmuşlardır. (<http://www.elle.com.tr>) Ülke ve dünya gündemine göre her gün yeni hashtag’ler açılmaktadır ve bu hashtagler farkındalık yaratmak adına gayet etkili olmaktadır.

5.3.3.2. Slaktivizm/Kliktivizm

Slaktivizm kelime kökeni olarak İngilizce tembel anlamına gelen “slacker” kelimesinden gelmektedir. Benzer şekilde kliktivizm de İngilizce tıklama anlamına gelen “click” kelimesinden gelmektedir. Kelime köklerinden de anlaşılacağı üzere slaktivizm ya da kliktivizm kavramlarına göre insanlar dijital platformlarda bir şey yapmış olmak için pasif eylemlerde bulunurlar ve vicdanlarını rahatlatırlar. Bir terör eyleminden sonra profil resmine siyah kurdele koymak, çeşitli konularda lehte veya aleyhte iletiler yazmak, hashtag açmak ya da gruplar kurmak gibi icraatlar en çok karşılaşılan slaktivizm örneklerindendir.

Dijital aktivizme yönelik eleştirel yaklaşımların başında slaktivizm gelmektedir, çünkü slaktivizmin insanları aktivizme değil pasifizme ittiği iddia edilmektedir. Bir konuda vicdanını rahatlatmak adına insanların online ortamlarda tepkilerini kolay yoldan gösterdikleri, böylece içlerindeki sosyal değişim isteğinin köreldiği düşünülmektedir. Örneğin, Özgecan Aslan vakasında yaşanan vahşet karşısında ülke genelinde bir infial oluştu. Ortalama her insanı derinden sarsacak bu olayda tabii ki herkes tepkisini gösterme ihtiyacı hissetti. Bu olayla ilgili bir çok gösteri yürüyüşleri ve çeşitli protestolar düzenlense de en yaygın tepki gösterme biçimi online platformlar

üzerinden gerçekleşti. Profil resmine konulan Özgecan Aslan fotoğrafları, açılan hashtagler, yazılan iletiler, siyah kurdeleler vs. günlerce sosyal mecraları işgal etti. Burada bir grup online olarak gösterilen bu tepkilerin farkındalık yaratmak ve insanları mobilize etmek adına faydalı olduğunu düşünmektedir. Diğer bir grup ise online olarak tepkisini gösteren insanların vicdanını rahatlatarak bir anlamda deşarj olduğunu ve hareket geçme hissinin köreldiğini düşünmektedir. Bu noktada iki iddia da teorik olarak makul görünmektedir, dolayısıyla bu konuda daha çok kantitatif araştırmalar yapılması ve iddialara yönelik nicel veriler ortaya konulması konuyu aydınlatacaktır.

5.3.3.3. Hacktivizm

Peter Krapp, hacktivizmi “politik amaçları gerçekleştirmek adına bilgisayar ve dijital ağların otoriteyi rahatsız edecek şekilde kullanılması” olarak tanımlamıştır. (2005) Pınar Demirkıran ise hacktivizmi “bilgisayar teknolojisinin veya programlama sistemlerinin toplumsal bir soruna yönelik tepki gösterme amaçlı kullanılması” olarak tanımlamıştır. (2013: 28) Her iki tanım da hacktivizmin bir sosyal değişime yönelik yapılmasına, hacktivizmde yapılış amacının sosyal değişim sağlama olduğuna vurgu yapılmaktadır. Hacktivizm adına bu nokta çok önemlidir çünkü hacktivizmi siber terörizmden ve diğer siber suçlardan ayıran en temel unsur yapılış amacıdır. Örneğin hack yöntemiyle bir yolsuzluk ortaya çıkarılır ve bu insanları uyarmak amacıyla yayınlanıp sosyal tepki yaratmak amaçlanırsa bu hacktivizmdir. Diğer taraftan, hack yöntemiyle elde edilen gizli bilgilerin şantaj, para koparma gibi amaçlarla kullanılması hacktivizm değildir. Teröristlerin hükümetleri dize getirmek için yaptıkları yıkıcı hack faaliyetleri de hacktivizm değil, siber terörizmdir.

Hacktivizm denildiğinde ilk akla gelen yüzü “Fawkes” maskeli, karanlık odalarda bilgisayar başındaki insanlardır. Kavram olarak da hacktivizm diğer siber suçlarla ve siber terörizmle aynı kefiye konulmaktadır. Gerçek anlamda hacktivizm sosyal hareket kavramı çerçevesinde incelenirse tam olarak anlaşılır. Burada paradoks ise, hacktivizm her ne kadar sosyal amaç doğrultusunda yapılsa da, hack faaliyetleri doğası itibarıyla ilgaldır. Amaç meşru olsa bile, kişi ya da kurumların özel bilgilerini illegal yöntemlerle elde etmek ve ifşa etmek suç olarak ele alınmaktadır. Sivil itaatsizliğin vicdani ama illegal olması gibi, hacktivizm de vicdani olarak kabul görse de

kanunen kabul görmemektedir. Hacktivizm ile ilgili örnekler çalışmanın son bölümünde “Dijital Aktivizm Örnekleri” başlığı altında incelenecektir.

5.3.3.4. Vatandaş Gazeteciliği (Citizen Journalism)

Vatandaş gazeteciliği, sivil vatandaşların haber ve bilgi toplanmasında, raporlanmasında, analiz edilmesinde ve yayılmasında aktif rol oynaması anlamına gelen bir kavramdır. (Bowman ve Willis 2003) Aynı zamanda sokak gazeteciliği, kamu gazeteciliği, gerilla gazeteciliği gibi isimler de bu kavram için kullanılmaktadır. Vatandaş gazeteciliği, yeni teknolojiler, özellikle akıllı telefon ve sosyal medya sayesinde ortaya çıkan bir durumdur. Akıllı telefonlarda anlık canlı yayın yapmayı ve hızlı şekilde çok sayıda fotoğraf paylaşmayı sağlayan uygulamalar ve bunları mümkün kılan teknolojik alt yapı sayesinde bu akım son dönemde hızla yayılmaktadır.

Vatandaş gazeteciliği son yıllarda dijital aktivizmin başını çektiği birçok sokak hareketinde de önemli rol oynamıştır. Wall Street’i İşgal Et, Mısır Devrimi, Tunus Devrimi, Ukrayna Devrimi, Ferguson Sokak Hareketlerinde, Gezi Parkı olaylarında ve daha birçok benzeri olayda vatandaş gazeteciliği çok etkili şekilde kullanılmıştır ve uluslar arası ajanslar dahi buralardan sosyal medya üzerinden gelen görüntülerle haber yapmıştır.

Diğer taraftan vatandaş gazeteciliği uygulamalarında dikkat edilmesi gereken önemli bir nokta vardır. Vatandaş gazeteciliği provokasyona ve yanlış bilgilendirmeye çok müsait bir kavramdır. Örneğin, Gezi Parkı olaylarında İstanbul’da polisin üzerinden tankla geçtiği iddia edilen sırtı yarılmış insan fotoğrafının yıllar önce Filistin’de çekilmiş bir kare olduğu ortaya çıkmıştır. Yine aynı olaylardaki “polis insanların üzerine yayılım ateşi açtı” yalanı hem iç hem de dış basında geniş yankı uyandırmıştır ama aslı çıkmamıştır. Bu örneklerde görüldüğü gibi vatandaş gazeteciliği kolayca istismar edilmeye ya da istihbarat örgütleri tarafından manipüle edilmeye müsaittir. Genelde aktivistler ajitasyon yaparak destek bulma amacıyla ya da istihbarat örgütleri hedefteki ülkeye yönelik kara propaganda yapmak amacıyla bu yöntemi fazlasıyla kullanmaktadır. Vatandaş gazeteciliğinin iyi yönü ise yönetimler üzerine bir kontrol mekanizması oluşturmuş olmasıdır. Yönetimsel aksaklıkların hızla geniş kitlelere duyurulması imkanı yönetimler üzerine baskı kurmuş, vatandaşın elini güçlendirmiştir.

Çöpleri vaktinde alınmayan sade bir vatandaşın bile belediye başkanının hesabına çöpün resmini gönderip eleştirebilmesini sağlayan vatandaş gazeteciliği uygun kullanıldığında katılımcılık ve demokrasi adına büyük kazanım sağlama potansiyeline sahiptir.

5.3.4. Dijital Aktivizm Araçları ve Stratejileri

Bu bölüme kadar dijital aktivizm muhteviyatı, türleri, teorik yaklaşımları irdelenmiştir. Bu bölümde ise aktivistlerin dijital aktivizmi icra ederken kullandıkları araçlar ve başvurdukları stratejileri ele alınacaktır.

Gelişen teknolojinin sunduğu çeşitli dijital aletler ve online uygulamalar aktivistlerin faaliyetlerinde yeni bir sayfa açmıştır. Aktivistler ellerindeki yeni imkanları değerlendirerek amaçlarına ulaşmak uğruna yeni stratejiler geliştirmişlerdir. Çalışmanın devamında önce dijital aktivizm araçları, sonra aktivistlerin kullandığı taktik-stratejiler hakkında bilgi verilecektir.

5.3.4.1. Dijital Aktivizm Araçları

Günümüzde aktivistler tarafından kullanılan başlıca dijital aktivizm araçları online dilekçe ve imza kampanyaları, sosyal ağlar, bloglar ve mikro bloglar, cep telefonları, whatsapp benzeri uygulamalar ve proxy sunuculardır. (<https://en.reset.org>)

www.moveon.org ve www.change.org gibi online imza ve dilekçe siteleri farkındalık yaratmak ve kamuoyu oluşturmak adına aktif şekilde kullanılmaktadır. Başta facebook olmak üzere sosyal ağlar da aktivistlerin fikirlerini yaymak, yandaş toplamak, sosyal hareketleri mobilize etmek ve organize etmek adına yoğun şekilde kullandığı mecralardır. Bloglar ve mikro bloglar biraz daha profesyonel aktivistler tarafından kullanılmaktadır ve hitap ettiği kitle de diğer dijital aktivizm araçları kadar geniş kitleler değildir. Özellikle vatandaş gazeteciliği uygulamalarında ve taktiksel bağlamda dijital aktivist hareketlere yön veren spesifik hesaplar büyük etkiye sahip olabilmektedir. Dijital aktivist hareketlerin leadersiz doğası dikkate alınırsa bu tip blogların ve hesapların, liderlik ve sürükleyicilik vasıfları daha büyük önem kazanmaktadır. Aktivistlerin işini kolaylaştıran bir diğer dijital aktivizm aracı akıllı telefonlardır. Önceki bölümde anlatılan vatandaş gazeteciliği fonksiyonunun icra

edilmesinde en büyük alt yapı akıllı telefonlar tarafından sağlanmıştır. Son dönemlerde whatsapp ve benzeri uygulamaların yaygınlaşması, bu uygulamalar sayesinde basit şekilde insanların bütün ağna iletiler gönderebilmesi, aktif kullanılan whatsapp grupları aktivistlerin en çok başvurduğu yöntemler haline gelmiştir.

Proxy sunucular ise ayrı bir başlık açmak gerekir. Proxy sunucu Türkçe'ye vekil sunucu olarak çevrilmektedir. Bu sunuculara vekil denmesinin sebebi fonksiyonu ile ilgilidir. Bir internet sitesinin yayını yapan ana sunucu hükümet tarafından sansürlenip kapatılırsa vekil sunuculara siteye erişmek için başvurulur. Vekil sunucular veriyi ana sunucudan alıp onun yerine yasaklı olmayan farklı bir kaynak üzerinden insanlara ulaştıran alternatif sunuculardır ki bu sebeple vekil adını almışlardır. Vekil sunucular sayesinde internet içeriğini tamamen yasaklamak mümkün bir durum değildir. (<http://www.pcworld.com.tr>) Örneğin, Atatürk'e hakaret içeren videolar içerdiği için youtube bir dönem Türkiye'de kapatılmıştır ama herkes DNS ayarlarını değiştirerek farklı vekil sunucular üzerinden bu siteye erişmeye devam etmiştir.

Proxy sunucuların iletişim amacıyla kullanılan daha lokal prototipleri ise cep telefonlarının interneti ortak kullanıma açma özelliği ve bluetooth özelliğidir. Cep telefonunu ortak kullanıma açmak için bir sağlayıcı adı konulması gereklidir ki o ağa girmek isteyen hangi ağa bağlanacağını bulabilsin. Bu özellik internetin ve telefon hatlarının tamamen kapatılması durumunda bir iletişim aracı halinde kullanılabilir. Örneğin 100-200 metre karelik bir alandaki kalabalığı yönlendirmek isteyen kişi telefonunun internet ağ adını "İstiklal caddesine gidin" şeklinde ayarlamaktadır. Bölgedeki mevcut internet kaynaklarını taratan yüzlerce insan sunucu ismi olarak bu mesajı görebilir ve koskoca bir eylem alanı örgütlü 15-20 kişi ile bu şekilde internetsiz, telefonsuz, whatsapp olmadan hatta telsiz dahi olmadan yönlendirilebilir. Bu dijital yerlilerin iletişim becerilerinde geldiği uç noktalardan birisidir.

5.3.4.2. Dijital Aktivizm Stratejileri

Yukarıda bahsedilen bütün bu araçlar kullanılarak aktivistler tarafından yeni stratejiler üretilmektedir. Dijital aktivizm anlamında strateji üretebilmek ve uygulayabilmek için Eszter Hargittai tarafından dijital beceriler taksonomisi

hazırlanmıştır. Öncelikle bu taksonomiye göz atmak akabinde dijital aktivizm stratejilerine değinmek faydalı olacaktır. (Brodock 2010: 79-80):

- a. Mümkün olanı anlamak.
- b. Fonksiyonları kullanabilmek.
- c. Etkili ve verimli şekilde katılım sergilemek.
- d. Özel hayat, güvenlik ve yasal meseleleri bilmek.
- e. Yardım almak.
- f. Eldeki materyalin alt ve üst limitlerinin farkında olmak.
- g. Materyali kullanabilmek ve yönetebilmek.

Yukarıdan aşağı yapılan bu sıralama dijital becerilerin taksonomisi olarak kabul edilmektedir. Aşağıda açıklanan dijital aktivizm stratejileri de bu taksonomi akılda tutularak irdelenirse konu daha iyi anlaşılacaktır. Çalışmanın bu bölümünde, bazı alt başlıkların oluşumunda Anastasia Kavada'nın dijital aktivizm stratejileri sınıflandırmasından faydalanılmıştır. (2010: 114-117)

Akıllı Ağ Çeteleri Oluşturmak (Smart Mobs): Bu kavram teknolojik imkanlar sayesinde hızlı ve kolay şekilde örgütlenebilen toplum yapısını ifade etmektedir. Mail grupları, sms grupları, whatsapp grupları, facebook grupları hep akıllı ağ çetesi örnekleri olarak kabul edilebilir.

Flaş Çeteler Oluşturmak (Flash Mobs): Flaş ağlar ise birbiriyle alakası olmayan bireylerin bir araya gelerek gerçekleştirdiği, çoğu zaman anlamsız ve eğlence amaçlı eylem türüdür. Flaş çeteler umulmadık ve beklenmedik anlarda bir anda bir bölgede toplanarak siyasi amaçlarla, eğlence amacıyla ya da reklam amacıyla eylemde bulunabilirler. (Kırık ve Özcan 2014: 67) Belli dijital aktivist gruplar zaman zaman bu tip etkinlikler yaparak heyecanlarını tazelemekte ve bir anlamda tatbikat yapmaktadır.

Şeffaf ve Kapsayıcı Hikayeler Oluşturmak: Bir dijital aktivist hareket karşı insanların aklında soru işareti kalmaması ve harekete güvenebilmesi için dijital aktivist hareketin amacı, eylem tarzı, katılımcı kitlesi gibi detaylar açık şekilde belirtilmelidir. (Kavada 2010: 114) Manipülasyona bu denli açık doğası olan dijital aktivizme şüpheyile yaklaşanlara karşı uygulanan en iyi strateji şeffaflıktır.

Yüz Yüze Buluşmalar Gerçekleştirmek: Dijital aktivizmin başarılı olmasında önemli bir strateji de aktivistlerin belirli aralıklarla bir araya gelmesidir. Yüz yüze görüşmeler kişiler arası etkileşimin ve güvenin artmasına katkı sağlar, ki bu durum aktivistlerin harekete olan bağlılığını artırır.

Kısa Vadeli, Net Tanımlanmış Projeler Oluşturmak: Çalışmanın “Dijital Yerliler” başlığı altında da belirtildiği gibi yeni jenerasyon çabuk sıkılan ve uzun vadeli eylemlerde şevki kolay kırılan bir yapıya sahiptir. Bu sebeple dijital yerlilere yönelik bir dijital aktivizm hareketinin de bu yapıya uygun olması gereklidir. Dijital aktivist hareketin kısa vadeli ve iyi tanımlanmış projeler halinde sunumu dijital yerliler için önemlidir.

İstikrarlı Online Mekanlar Oluşturmak: Bir dijital aktivizm hareketinin başarıyla sürdürülebilmesi için online mekanlarının yani web sitelerinin, mail listelerinin, sosyal medya hesaplarının olması önemlidir. Bu tip online mekanlar örgütün hafızası olarak da hizmet vermektedir.

Viralleşmek: Viralleşmek, dijital ortamda hızla yayılmak anlamında kullanılan bir terimdir. Bir tweet’in kısa sürede binlerce kez retweet edilmesi, bir videonun milyonlarca izlenmesi ve paylaşılması viralleşme örnekleridir. Dijital aktivizm için de viralleşme önemlidir. İstenilen sosyal değişime zemin hazırlayıcı faaliyetlerin mümkün olduğu kadar çok kişiye ulaşması önem arz etmektedir. Viralleşmenin diğer avantajı ise maliyetsiz ve hızlı olmasıdır, burada önemli olan uygun materyalin hazırlanmasıdır.

Trol ve Sahte Hesaplar: Son dönemlerde sanal alemde en çok ilgi çeken olgulardan birisi de trollerdir. Trol, sanal ortamda insanları kızdıran, küçük düşüren ve dalga geçen kişilere verilen addır. Trollerin amacı sadece eğlenmek olabileceği gibi trollük faaliyetleri farklı amaçlara yönelik de sergilenebilir. Siyasi propaganda, algı yönetimi gibi amaçlarla da yapılan trol faaliyetleri de vardır.

Trol kültürüne benzer şekilde son dönemlerde sahte hesaplar da popüler hale gelmiştir. Toplumu yönlendirmek, algı operasyonu yapmak, kamuoyu oluşturmak amacıyla faaliyet gösteren bazı sahte hesaplar gündemde ciddi yer edinmeyi başarmıştır. Kişileri ya da kurumları kolayca yıpratabilen bu tip hesapları engellemek için bazı batılı

ülkelerde vatandaşlık numaraları ya da sisteme girişte cep telefonuna doğrulama mesajı gönderme gibi zorunluluklar getirilse de henüz ülkemizde bu doğrultuda bir çalışma yapılmamıştır.

5.3.5. Dijital Aktivizm Örnekleri

Dijital aktivizm örnekleri denildiğinde yüzlerce olay sıralanabilir. Dünyanın çeşitli bölgelerinde her gün yeni protesto, kampanya, e-imza vb. haberleri servis edilmektedir. Bütün dijital aktivizm örneklerini ele almak mümkün olmadığı için, çalışmanın bu bölümünde gerçekleştiği zaman dilimine göre, gerçekleştiği ülkeye göre, türüne göre, kullanılan stratejilere göre ve yarattığı etkiye göre özgün belli başlı dijital aktivizm örnekleri ele alınacaktır.

Dijital aktivizmin ilk örnekleri 1990'lı yılların başında internetin yayılmasıyla başlamıştır. Bu dönemde oluşturulan mail grupları dijital aktivist hareketlerin atası olarak kabul edilmektedir. Lotus firmasının 10 Nisan 1990'da 120 milyon müşterisinin kişisel bilgilerini ve satın alma eğilimlerini bir veri tabanında birleştireceğini duyurması insanları tedirgin etmiştir. Bunun üzerine başlayan kişisel bilgilerin tehlikede olduğuna dair uyarı mail zincirleri sonucunda, binlerce kişi özel bilgilerinin bu veri tabanından çıkarılması için başvuruda bulunmuştur. (Gurak 1997) İşte bu uyarı mail zincirleri ve benzeri organizasyonlar ilk dijital aktivizm örnekleridir.

1999 yılında Seattle'da sergilenen Dünya Ticaret Örgütü konferansı gösterileri dijital aktivizmin kısa sürede ne kadar mesafe aldığının en net göstergelerinden birisi olmuştur. Küreselleşme karşıtı grupların başını çektiği gösteriler için hazırlıklar ulusal ve uluslar arası arenada aylar öncesinden başlatılmıştır. Çevre politikaları, işçi hakları ile ilgili gruplar ve küreselleşme karşıtı gruplar internet üzerinden organize olarak daha önce benzeri görülmemiş şekilde yaklaşık 50 bin kişilik bir kitle oluşturmuş ve Seattle'da Dünya Ticaret Örgütü'nün düzenlediği konferansı protesto etmiştir. Bu olay internet üzerinden ulusal ve uluslar arası örgütlenerek, bir birini hiç tanımayan bu kadar çok sayıda bireyin ve sivil toplum kuruluşunun kolektif gerçekleştirdiği bir eylemdir. Bu sebeple dijital aktivizmin kitleleri kolayca bir araya getirmesi ve örgütlenmesinin ilk örneklerindendir.

Öfkeliiler hareketi (İndignados) bir diğerk dijital aktivist harekettir. 15 Mayıs 2011’de İspanya’da ekonomik kriz ve kemer sıkma politikalarına tepki olarak düzenlenmiştir. İnternet üzerinden “Gerçek Demokrasi Şimdi!” (Real Demoracy Now-Democracia Real Ya) ve Geleceğı Olmayan Gençlik (Youth Without Future) platformları üzerinden tepkilerini önce sanal olarak dile getiren İspanyollar, daha sonra bu platformlar üzerinden örgütlenerek 15 Mayıs 2011’de sokağı inmiştir. Kendilerini “Öfkeliiler” (İndignados) olarak adlandıran grup hükümeti ve ekonomi politikalarını barışçıl yollarla protesto etmiştir. Bu hareket ilk olarak taraf olma (advocacy) aktivizmi türünde online platform üzerinde ortaya çıkmıştır. “E-petition” yani online imza ve dilekçe platformu benzeri farkındalık yaratıcı ve taraftar toplayıcı faaliyetler zamanla yine online platform üzerinden örgütlenerek sokağı inmiştir. Sokağı indikleri andan itibaren vatandaş gazeteciliğı denen dijital aktivist stratejiyi devreye sokarak seslerini hükümete ve tüm dünyaya duyurmuş, tepkilerini dile getirmişlerdir.

Wall Street’i İşgal Et (Occupy Wall Street) İspanya’daki Öfkeliiler Hareketi’nin Amerika’ya uyarlanmış halidir. 15 Mayıs 2011’de İspanya’da düzenlenen Öfkeliiler Hareketi, Amerika’da da gençlere ilham vermiş, onlara örnek teşkil etmiştir. Sosyal ve ekonomik adaletsizlikten şikayetçi olan Amerikalılar, Kanada’lı aktivist grup “Adbusters”ın öncülüğünde örgütlenmiş ve 17 Eylül 2011’de New York’ta Wall Street Finans Bölgesi’nde eyleme başlamışlardır. Öfkeliiler Hareketi’nde olduğu gibi bu harekette sokağı taşmadan önce aylarca online platformlarda demlenmiştir. www.adbusters.org sitesi üzerinden örgütlenmeye başlayan vatandaşlara, “Anonymous” grubu ve “New York Bütçe Kesintileri Karşıtları” gibi gruplar da destek olmuştur. (<http://ca.blouinartinfo.com>) Eylemler sırasında facebook sayfalarıve youtube kanalları aktif olarak kullanılmıştır. Hem eylemdeki insanların motivasyonunu artırmak hem de daha fazla insanı eylemlere katılmaya ikna etmek için soysal medya ve diğerk online platformlardan vatandaş gazeteciliğı icra edilmiştir.

Uncut UK bir diğerk dijital aktivist harekettir. Uncut UK grubu vergi kaçırdığını ya da ödemesi gerekenden daha az vergi ödediğini iddia ettiği şirketlere karşı çeşitli eylemler düzenlemiştir. Uncut UK sayıları 10 civarında aktivist tarafından kurulmuştur. Private EYE dergisinde yayınlanan bir makalede büyük şirketlerin daha az vergi ödemek için başvurduğu manevraları anlatan bir makale üzerine harekete geçen grup

2010 Ekim ayında faaliyete başlamıştır. Açık yayın yapan Uncut sitesinden, ya da gizli mail ve sosyal medya gruplarından örgütlenen Uncut üyeleri Vodafone, HSBC, Arcadia Group, Fortnum&Mason gibi küresel firmaların mağazalarına toplanmış oturma eylemi başta olmak üzere çeşitli protestolar yapmışlardır.

5.3.5.1. Arap Baharı ve Sosyal Medya

Buraya kadar verilen örnekler gelişmiş batılı ülkelerde genelde ekonomik meselelere dayanan sosyal aktivist hareketlerdir. Batılı ülkelerde hali hazırda oturmuş bir demokrasi ve refah seviyesi olduğu için eylemler daha çok refahı kısıtlayan ekonomi politikalarını eleştirmek için gelişmektedir. Doğu'da ise durum biraz daha farklıdır. Afrika ve Orta Doğu'da sosyal hareketler daha çok demokrasi mücadelesi vermek adına gerçekleştirilmektedir. Batıda sadece fikir yaymak, yandaş toplamak ve mobilizasyon için kullanılan sosyal medyanın rolü Mısır'da ve diğer Arap ülkelerinde çok daha büyük olmuştur.

Arap ülkelerinde uzun yıllardır devam eden tek adam yönetimleri sebebiyle medya, ifade, fikir özgürlüğü gibi kavramlar gündeme dahi gelmemiştir. Polis baskısı, yolsuzluk, ekonomik krizler ve baskıcı kanunların yıllardır boyunduruğunda tutulmuş halklar seslerini duyurabilecek, rahatsızlıklarını iletebilecek bir mecraya sahip olamamıştır. Ulusal televizyon ve radyo kanalları da tek adam yönetimlerinin elinde olduğu için hiçbir aykırı ses çıkmamıştır, ama demokrasi ve özgürlüğe olan hasret zamanla demlenmiştir.

İnternetin yaygınlaşması ve özellikle web 2.0 teknolojilerinin sağladığı imkanlar geleneksel iletişim ezberlerini rafa kaldırmıştır. Bu teknolojiler Arap Baharı'nın arkasındaki en önemli itici güçlerdendir. Yıllardır ses çıkaramayan, organize olma imkanı bulamayan Arap halkları, sosyal medya ve blogların doğuşuyla devletin tekelinde olmayan bir kitlesel iletişim kaynağına sahip olmuştur. İnternetin tekele alması imkansız çok merkezli yapısı otoritelerin üstesinden gelemediği bir iletişim mekanizması oluşturmuştur. Arap ülkeleri yöneticileri zaman zaman çeşitli sansür uygulamalarına başvursa da daha önce anlatılan proxy sunucular sayesinde yasaklar delinmiştir.

25 Ocak 2011'den önceki süreçte bloglar ve çeşitli sosyal medya hesapları halkın yıllardır dillendiremediği gerçekleri dillendirmeye başlamıştır. Polis şiddeti, yolsuzluk, ekonomik bunalımlar ve benzeri konularda halkı aydınlatıcı ve bilinçlendirici online kanallar Arap Baharı'na giden yolda atılan ilk adımlardır. Hali hazırda yıllardır memnuniyetsizliği olan ama örgütlenme şansı bulamayan halklar için sosyal medya çözüm olmuştur ve 25 Ocak 2011'de Mısır'da, çeşitli tarihlerde de Tunus, Libya, Ürdün, Suriye, Bahreyn ve Yemen'de halklar online olarak örgütlenip sokağa dökülmüştür. Sokağa dökülen halklar yine sosyal medya üzerinden eylemleri organize edip yönetmiştir. Batılı örneklerde aktivizmi hızlandırıcı ve etkisini artırıcı rol oynayan dijital araçlar, Arap Baharı'nda aktivizmin bizzat kaynağı olmuştur.

5.3.5.2. Gezi Parkı Eylemi

Gezi Parkı eylemleri hem Arap Baharı örneklerinden hem de Batı ülkelerinde gerçekleşen aktivist hareketlerden farklıdır. Bu sebeple özellikle ayrı bir başlık altında ele alınması gerekmektedir.

2002 yılında iktidara gelen Ak Parti, Gezi Parkı eylemlerinin başladığı 27 Mayıs 2013 tarihine kadar girdiği bütün seçimlerden galip çıkmıştır. Bu süreçte, aynı zamanda demokratik yollar bittiğinde muhaliflerin imdadına yetişen askeri vesayeti ve bürokratik vesayeti de sonlandırma başarısı göstermiştir. Artık siyasi yollardan ya da ezberlenen vesayet kurumları sayesinde iktidarı devirme şansı kalmadığı gerçeğini gören muhalif vatandaşlar Arap Baharı'ndan esinlenerek Taksim'i Tahrir'e çevirme rüyasına kapılmıştır. Eylemler ilk olarak Taksim Meydanı, Gezi Parkı'nda yapılacak yayalaştırma projesi çerçevesinde kesilecek olan ağaçları korumak bahanesiyle başlatılmıştır. Ama birkaç gün sonra “mesele ağaç değil sen hala anlamadın mı?” nidaları sosyal medya mecralarında yankılanmaya başlamıştır.

11 yıldır muhalefette kalan ve iktidara gelme umudu kalmayan kitle, hayatına müdahale edildiğini iddia ederek Ak Parti Hükümetini, özellikle dönemin başbakanı Recep Tayyip Erdoğan'ı otoriterlikle suçlamıştır. Saat 22'den sonra alkol satışının yasaklanması, kürtağın yasaklanması, türbanın tüm kamu kurumlarında serbest bırakılması, İmam Hatip Okullarının açılması/yaygınlaşması ve benzeri gelişmeler laikler tarafından yaşam tarzına müdahale olarak algılanmıştır. Ülke için en doğruyu

kendilerinin bildiği varsayımıyla hareket eden bu jakobenler, içinde yaşadıkları toplumun büyük bölümünün dini ve kültürü gereği yapılan reformları tehdit olarak görmüşlerdir.

Dönemin Başbakanı Recep Tayyip Erdoğan'dan rahatsız olan muhalif kitle online olarak örgütlenmiş, sokak hareketleri online hesaplarca yönlendirilmiş ve vatandaş gazeteciliği stratejisi uygulanarak ülke ve dünya genelinde Gezi Parkı eylemlerine destek aranmıştır. Vatandaş gazeteciliği olgusu bu olayda olabildiğince çarpıtılmıştır. Polisin halka yayılım ateşi açarak yüzlerce göstericiyi öldürdüğü, vatandaşın üstüne tankların sürüldüğü, tomalardan asit sıkıldığı gibi daha nice asparagas haberler sosyal medya hesaplarından bilinçli şekilde yayınlanmıştır. Burada Recep Tayyip Erdoğan tıpkı Arap ülkelerindeki diktatörlere benzetilmeye çalışılmıştır. Ulusal medya patronları ve bir işaretiyle hükümet devirmeye alışık uluslar arası medya patronları da Türkiye ve Recep Tayyip Erdoğan algısını karalamak adına her türlü asılsız haberi manşetten vermiş, CNN-BBC gibi kanallar saatlerce Taksim'den canlı yayınlar yapmıştır.

Peki, sosyal medyanın, ulusal ve uluslar arası medyanın bu denli etkin kullanıldığı bir kalkışma, bunca desteğe rağmen neden başarısız oldu? Bu sorunu cevabı aşağıda maddeler halinde verilecektir.

- a. Eylemcilerin Türkiye'yi Arap Baharı ülkelerine benzetmesi en büyük hata olmuştur. Arap ülkelerinde liderler seçimsiz başa gelmiştir. Recep Tayyip Erdoğan 2002'den 2011'e kadar defalarca seçime girmiş, her defasında oyunu artırarak demokratik yöntemlerle başa gelmiştir.
- b. Ak Parti reformları ve uygulamaları her ne kadar ülkedeki küçük azınlık jakoben kesimi rahatsız etse de halkın büyük bölümünün yıllardır mağdur olduğu, hasret duyduğu konuları kapsamıştır.
- c. 1990'lı yılların siyasi ve ekonomik istikrarsız atmosferinden bıkan halk Ak Parti iktidarıyla yakaladığı istikrara sahip çıkmıştır. 11 yıl süre zarfından sağlıkta, ulaşımda, ekonomide ve diğer mecralarda çağ atlayan halk küçük bir azınlığın ülke felakete gidiyor yaygarasına prim vermemiştir.
- d. Gezi kalkışması her ne kadar "otoriter rejime başkaldıran, demokrasi isteyen" bir eylem gibi lanse edilse de ülkedeki demokratik atmosfere

yapılan bir saldırdır ve halk bunu görmüştür. Tabii ki gösteri hakkı en temel haktır ve vatandaşlar istedikleri zaman bu hakkı kullanabilir ama her canı isteyen, her hükümetten memnun olmayanın sokağa inip hükümet yıkmaya teşebbüs etmesi demokratik değildir, aksine anti-demokratiktir. Halk bunu görmüş, sokağa inmiş dakikalar içinde organize olan binlerce insan Recep Tayyip Erdoğan'ı hava alanında karşılamış ve sembolik olarak Taksim Meydanı'na mesaj verilmiştir. Bu noktada dakikalar içinde sms zinciriyle mail zinciriyle ve sosyal medya hesaplarından örgütlenen binlerce kişinin hava alanına başbakanı karşılamaya gitmesi de ayrı bir dijital aktivizm vakasıdır.

- e. Teorik olarak da Gezi Eylemlerinin bir alt yapısı yoktur. Siyasi fırsat kuramına göre bir sosyal hareketin başarılı olması için siyasi atmosferde boşluk olması gerekir. Bu açıdan bakıldığında tek başına halkın %50 oyunu almış güçlü bir hükümet varken ve bu hükümet genel anlamda her türlü kamuoyu yoklamasında başarılı görülüyorken sokak hareketinin başarılı olma şansı yoktur. Halk tabanlı (grassroots) olmayan, küçük bir azınlığın çabası ve dışarıdan gelen destekle bu tip büyük sosyal hareketlerin sürdürülmesi ve başarıya ulaşması zaten mümkün değildir.

5.3.5.3. Hactivizm Örnekleri

Hactivizmin temel iddiası demokratikleşme ve şeffaflık adına gerçekleri dijital imkanlarla ortaya çıkarmaktır. Daha önce de belirtildiği gibi banka hesaplarından kendisine para aktaran ya da internet üzerinden terörist saldırılar planlayan gruplar hactivizm başlığı altında değil siber suçlar ve siber terörizm başlığı altında incelenmektedir.

Hactivizm örnekleri denildiğinde ilk akla gelen Anonymous ve Wikileaks gibi isimlerdir. Anonymous ve Wikileaks küresel çapta hackerlik alanında adını duyurmuş organizasyonlardır. Anonymous tüm dünyadan üyeleri olan çok merkezli bir hacker organizasyonudur. Grup, dünya genelinde kamuoyu oluşturan konularda hack faaliyetleri yapıp elde ettikleri bilgi ve belgeleri kamuoyu ile paylaşmaktadır. Wikileaks ise daha çok resmi dokümanlara ulaşip bunları kamuoyu ile paylaşmaktadır. Ülkelerin,

büyük elçiliklerin, bakanlıkların yazışmaları wikileaks tarafından hacklenerek tüm dünyaya yayınlamaktadır.

Hackivist faaliyetler tanım itibariyle demokrasinin ve şeffaflığın güçlenmesi için yapılan çalışmalar olarak belirtilse de manipölasyona açık, kara ve gri propaganda unsuru olarak kullanılabilecek bir yöntemdir. Hacklendiği iddia edilen dosyaların düzmece olup olmadığının garantisi yoktur. Ayrıca demokrasi adına dijital yollarla çalınan belgelerin şantaj malzemesi olmayacağının garantisi yoktur.

Diğer taraftan, sosyal hareketler ülkelerin birbirine karşı son yıllarda yoğun şekilde kullandığı bir koz olarak görölmeye başlanmıştır. Arap Baharı ve Ukrayna örnekleri gelişmiş ülkelerin sosyal hareketlere teknolojik üstünlüklerini kullanarak ne denli müdahale edebildiğini göstermiştir. Hacktivizm de bu anlamda gelişmiş ülkeler tarafından kaçırılmayacak bir fırsat sunmaktadır. Gelişmiş ülkelerde geliştirilip tüm dünyaya satılan yazılımların içinde casus yazılımlar barındırıp barındırmadığı net olarak ortaya konulamamaktadır. Batılı ülkelerin casusluk faaliyetlerini hacktivizm kamuflajı altında gizlemesi hacktivizm başlığı altında dikkat edilmesi gereken ayrı bir noktadır. Wikileaks ve benzeri hacktivizm örnekleri bu açıdan da ele alınmalı gerçekten hackivist hareket mi yoksa casusluk faaliyetlerinin bir parçası mı üzerine çalışılmalıdır.

SONUÇ VE ÖNERİLER

Çalışmada bu bölüme kadar bilgi toplumu kavramı irdelenmiş, bilgi toplumu dinamiklerine uyum sağlayabilmek için AB ve Türkiye’de uygulanan bilgi toplumu politikaları hakkında bilgi verilmiştir. Bilgi toplumu kavramının içeriği netleştirildikten sonra bilgi toplumu dinamikleriyle yetişmiş ve çağın gerçek sahipleri dijital yerliler tanımı üzerinde durulmuştur. Dijital yerliler hakkında detaylı bir inceleme yapıldıktan sonra, dijital yerlilerin yeniden yorumladıkları toplumsal hareket anlayışı yani dijital aktivizm irdelenmiş ve çeşitli örneklerle konu pekiştirilmiştir. Çalışmanın bu bölümünde sonuç değerlendirmesi yapılarak, bilgi toplumu politikaları, dijital yerliler ve dijital aktivizm konuları hakkında somut öneriler ortaya koyulacaktır.

• Bilgi Toplumu Politikalarına Yönelik Öneriler

Bilgi toplumuna yönelik ilk somut adımlar Amerika ve Japonya tarafından atılmıştır. Amerika’nın Telekom hizmetleri verdiği bölgeleri alt başlıklara ayırması ve bölgelerin durumuna göre daha dinamik hizmet götürme çabalarını, 1984 yılında İngiltere’de telekomünikasyon özelleştirmesi takip etmiştir. İngiltere telekomünikasyon sektöründeki ışıgı görmüş, devlet eliyle yavaş ilerleyecek bu sektörü özel sektör dinamizmiyle bir an evvel geliştirmeye çalışmıştır. Batı’da bu gelişmeler yaşanırken Japonya bilime ve teknolojiye dayalı bir toplum oluşturmak için stratejik planlar hazırlamaktaydı.

Asya’da ve Pasifik’te yaşanan bu gelişmeler karşısında bilgi iletişim sektörünün hali hazırda fakrında olan Avrupa Birliği harekete geçmiş 1993 yılında Beyaz Kitap’la başlayıp daha sonra yeni eylem planlarıyla devam eden bilgi toplumu olma yolculuğuna çıkmıştır. Bu doğrultuda yoğun mesai harcayan Avrupa Birliği hem bilgi toplumu politikaları üretmek hem de bunu birlik geneline yaymak için yoğun çaba sarf etmiştir.

Türkiye Avrupa Birliği’ne aday bir ülke olarak Avrupa Birliği bilgi toplumu politikalarından doğal olarak etkilenmiştir. Türkiye’de AB tarafından bilgi toplumu politikalarını 1990’lı yıllarda sadece AB istediği için yapmış gibi görünmektedir. Özellikle Türkiye’nin en istikrarsız dönemlerinden birine gelen 1990’lı yıllarda Türkiye henüz bilgi toplumu olmanın önemini kavrayamamış, kavrasa bile ortalama her iki yılda

bir yapılan seçimlerden, sık sık yaşanan krizlerden fırsat bulup bu konulara eğilememiştir. Bilgi toplumu dönüşümü hem konunun farkında bir siyasi irade hem de ciddi ekonomik yatırım gerektirmektedir. Aslında bilgi toplumu olma yolunda yatırım yapmamak daha maliyetlidir ama o yıllarda bu gerçeği görmek zordur.

2000’li yılların başından itibaren hızla yayılan ve faaliyet alanını genişleten internet, hayatı somut şekilde etkilemeye başlayınca Türkiye bilgi toplumu kavramının önemini idrak edebilmiştir. Bu gerçek Türkiye’nin uyguladığı bilgi toplumu eylem planlarına bakılırsa da görülebilir. 2000’li yıllara kadar yapmış olmak için yapılan, AB tarafından yayınlanan bir önceki eylem planının imitasyonu olan eylem planları göze çarpmaktadır. 2000’li yıllardan sonra ise hakikaten e-dönüşümü isteyen, bilgi toplumu olmanın ne anlama geldiğinin idrakinde eylem planları göze çarpmaktadır.

Bu noktada Türkiye’nin bilgi toplumu olma yolunda önünde acilen atması gereken yeni adımlar vardır.

- a. Türkiye’deki bilgi toplumu normları gereğince oluşturulmuş BTK ya da TİB gibi kurumlar sadece teknik takip, internet içeriği takibi, güvenlik vs. gibi bilgi toplumu buz dağının görünen yüzüyle ilgilenmektedir. Bu kurumlar bilgi toplumu olma yolunda daha geniş çalışmalar yapabilecek yapıya kavuşturulmalı, ya da bilgi toplumu politikalarını yürütecek, bilgi toplumu ruhuna uygun faaliyetler geliştirecek yeni kurumlar oluşturulmalıdır. Kalkınma Bakanlığı bünyesindeki Bilgi Toplumu Daire Başkanlığı revize edilerek, daha dinamik bir yapıya kavuşturulmalıdır.
- b. Dünyayı kasıp kavuran akıllı telefon uygulamaları ve dijital oyun geliştirme konusu devlet politikası haline gelmelidir. Dijital oyun ve uygulama pazarı stratejik bir alandır çünkü insan hayatını her geçen gün daha da domine eden bu başlıklar göz ardı edilmemelidir. İşin ekonomik boyutu ayrıca önemlidir. Pokemon Go oyununun haftalar içinde 9 milyar dolar piyasa değerine sahip olurken, Türkiye’nin tek global şirketi THY’nin 3 milyar dolar piyasa değeri olması durumu özetlemektedir. Bu konuda ar-ge faaliyetleri desteklenmeli, üniversite ve ilgili devlet kurumlarında bu konular üzerine çalışan birimler oluşturulmalıdır.

- c. Özellikle çalışmanın “Dijital Yerliler ve Eğitim” başlığı altında anlatılan unsurlara göre eğitim sistemi ve müfredat revize edilmelidir. Öğretmenin, öğrencinin, ailenin, eğitim materyallerinin ve eğitimin diğer bileşenlerinin rollerinin yeniden belirlendiği bir eğitim sistemi inşa edilmelidir. Eğitim başlığı ile bir üst maddede belirtilen uygulama ve dijital oyun kavramları aynı potada eritilerek, dijital yerlilere uygun kanallardan eğitim empoze edilmelidir. Eğitici uygulama ve oyun pazarı dünyada hızla büyüyen bir alandır.
- d. Ülkemizde fiziki alt yapının geç olgunlaşması vatandaşların dijital okur yazarlıkta gelişmiş ülkelere göre nispeten geri kalmasına sebebiyet vermiştir. Üniversiteler ve özellikle sürekli eğitim merkezi, yaşam boyu eğitim merkezi ve uzaktan eğitim merkezleri konu ile ilgili eğitim ve bilgilendirme çalışmalarına önem vermelidir. Dijital konularda bilgilendirici ve eğitici çalışmalar üniversitelerin gündeminde önemli bir yer kaplamalıdır.
- e. Bilişim sektörü ve bilgi ekonomisi tabii ki çağımızda çok önemli alanlardır. Sanayi toplumunda sanayi üretimi nasıl ekonomik refahı yakalıyorsa, günümüzde bu alanlarda söz sahibi olmadan ekonomik refahtan bahsedilemez. Bu sektörlerde yatırım teşvik edilmelidir. Ar-ge faaliyetleri desteği, vergi indirimi, prim desteği, maaş desteği gibi destekler son dönemlerde hükümet tarafından uygulanmaktadır. Konunun öneminin farkında olan bir özel sektör var olsa da henüz alt yapı ve know-how yeterli noktada değildir. Bu sebeple devlet imkanları ve kaynakları ile bu sektörler canlandırılmalı, yatırımlar yapılmalıdır.
- f. Günümüz şartlarında saldırı ve savaş kavramları da yaşanan dönüşümden payını almaktadır. Her ne kadar siber savaşlarda, geleneksel savaştaki gibi kan gövdeyi götürme de siber savaşların sebep olacağı yıkım çok daha büyüktür. Örneğin bir süre sağlık bakanlığının bilişim sisteminin çökertildiği düşünülürse, komada yatan hastaların bilgilerine ulaşamaması, ameliyata girecek hastalarının hazırlık evresindeki tahlillerine ulaşamaması, ambulansların doğru sevk ve idare edilmemesi, ilaç stoklarının yönetilememesi ve daha nice korkunç durumlar insanları savaştan daha çok öldürebilir. Bu örneği hayatın tüm alanlarına yaymak mümkündür.

İstanbul'da trafik lambalarının 1 saatliğine bile siber saldırıyla kontrolden çıkması siber güvenliğin önemini daha kavratır. İşin askeri ve istihbari boyutuna hiç değinmeye bile gerek yok, bu alanlardaki zafiyetin sonucu zaten tahmin edilebilir.

- i. Bu tip örnekleri hayatın her alanında görmek çok imkansız değildir. Düne kadar bilim kurgu filmlerde izlenen bu olaylar artık hayatın gerçeğidir. Bu sebeple acilen ulusal güvenlik alt yapısı oluşturulmalıdır. Öncelikle kritik devlet kurumları, akabinde bankalar ve büyük şirketlerin dijital güvenliği teminat altına alınmalıdır.
- g. Bilgi toplumunda geleceğin en kritik teknolojilerinden birisi de bulut teknolojisidir. Bulut teknolojisi geleneksel sunucu ve depolama yöntemlerinin yerini alarak, bütün verilerin havada asılı durmasına, kişilerin ihtiyacı olan verilerine istediği yerden ulaşmasına imkan sağlayacaktır. Bugün akıllı telefonlarda ve drop-box gibi çeşitli uygulamalarda bu teknoloji kullanılmaktadır. Şu anda maliyetli olduğu için düşük kotalarla ve kişisel kullanımla sınırlı kalan bu teknoloji kısa sürede yaygınlaşacaktır.

Şu anda bile tartışmalı olan veri güvenliği konusu burada bir kez daha akla gelmelidir. Gelecekte tüm kamu kurumları, bankalar, şirketler bu teknolojiyi kullanacak ve kurum mahremi havada asılı duracaktır. Büyük sunucular ve dijital depolama alanları tarihe karışacaktır. Bu büyük bir kolaylık ve pratiklik sağlasa da sakıncaları da beraberinde getirecektir. Milli olmayan, teknik güvenliği tartışmalı olan bir bulut teknolojisine tüm devletin hatta MİT'in tüm mahremi ve hafızası nasıl yüklenebilir? Bu sebeple gelecekte kullanılacak bulut teknolojisi muhakkak ama muhakkak milli olmalıdır. Milli bulut projesi bir devlet politikası haline gelmelidir.

• Dijital Yerlilere Yönelik Öneriler

Dijital yerliler tanımı yeni yeni literatüre girmektedir. Her ne kadar çağımız jenerasyonunu en iyi şekilde tanımlayan tanım olsa da henüz bu konuda farkındalık istenilen düzeyde değildir. Çalışma boyunca bahsedildiği gibi 1990'lı yıllardan sonra hem internet hem dijital aletlerdeki hızlı gelişim hayatı çok hızlı değiştirmiştir. Bu değişim hızının tarihte bir benzeri yoktur. Bu kadar kısa sürede yaşanan bu derin dönüşüm kuşak çatışmasını da en üst düzeye çıkarmıştır. Tarım toplumunda 2-3 asırda

gerçekleşmeyen dönüşüm yarım asır gibi kısa bir sürede gerçekleşmiş ve sanayi toplumundan bilgi toplumuna geçilmiştir.

Dijital yerliler olarak adlandırılan bu kuşak ilk %100 bilgi toplumu ürünü olarak görülebilir. Önceki kuşaklar her ne kadar hayat şartları gereği dijital çağa ayak uydursa da hiçbir zaman bu çağın dinamiklerine göre gerçek bir “yerli” olamayacaktır. Bu durum, birinin ikinci yabancı dili ne kadar iyi öğrenirse öğrensin bir şekilde ana dili olarak konuşan kişiden ayırt edildiği durum gibidir.

Bu özgün yapıları dijital yerliler için hayatı zorlaştırmaktadır. Kısa sürede hızla açılan kuşaklar arası mesafe dijital yerlilerin taleplerinin karşılanmasını zorlaştırmaktadır. Bu durumda doğal olarak dijital yerlileri harekete geçmeye zorlamaktadır. Son yıllarda yaşanan bir çok geleneksel ya da dijital aktivist hareketler dijital yerlilerin başını çektiği değişim sancılarıdır.

Avrupa Birliği ve Türkiye bilgi toplumu politikalarına bakılırsa dijital yerlilerin nasıl ele alınacağı konusuna değinilmemiştir. Dijital yerlilere yönelik şu ana kadar politika geliştirilen tek alan eğitim olmuştur. Yaşanan bu hızlı dönüşümün sosyolojik yansımaları bilgi ekonomisi, bilişim sektörü ve siber güvenlik gibi başlıkların gerisinde kalmıştır hatta çoğu kez gündeme bile gelmemiştir. Dijital yerlilerin özgünlüğünün farkına varılmamasının, sosyolojik yapılarının ortaya konulmamış olmasının ve kendilerine yönelik politika geliştirilmemiş olmasının bedeli her an patlak veren çeşitli sıkıntılarla ödenmektedir.

Dijital yerlilerin farkında olduğunu iddia eden çoğu politikacı ve bürokratin aklına akıllı telefon kullanan, online oyun oynayan ve sosyal medya konusunda çok iyi olan gençler gelmektedir. Kanun yapıcılar konuya maalesef sığ bakmaktadır. Ama bu durum için onları suçlamamak gerekir, çünkü kendileri dijital göçmendir ve dijital yerlilere yönelik politikalar üretmeleri kendilerinden beklenmektedir. Amerika’yı hiç görmeyen birinin Amerikan halkına yönelik üreteceği politika ne denli başarılı olursa, dijital yerlileri her anlamda irdilememiş ve sindirmemiş olan kanun yapıcıların uygulamaları havada kalmaktadır. Bu nedenle gerçekten dijital yerlilerin ihtiyaçlarına karşılık verebilmek adına karar alma süreçlerine mümkün olduğu kadar dijital yerlileri de dahil edecek mekanizmalar geliştirilmesi elzemdir.

- **Dijital Aktivizme Yönelik Öneriler**

Dijital aktivizm son yıllarda gündemi meşgul eden önemli kavramlardan bir tanesi olmuştur. Dijital yerliler özgün yapılarını sosyal hareketlere de yansıtmış, teknolojik üstünlüklerini kullanarak yeni bir akım başlatmışlardır. Dijital aktivizm bu bağlamda ele alınmalıdır. Dijital aktivizm üzerine çalışma yapanların bazıları kavramın “dijital” kanadına odaklanıp tanımın özünü orada ararken diğer bir grup “aktivizm” kanadına odaklanmıştır. Ama bu noktada asıl odaklanılması gereken dijital ya da aktivizm değil, dijital yerlilerdir. Dijital aktivizm kavramı özgünlüğünü dijital yerlilerin özgünlüğünden almaktadır. Dolayısıyla dijital aktivizm kavramı dijital yerliler kavramıyla birlikte ele alınmalıdır.

Aktivizm ya da dijital aktivizm genelde insanların zihninde negatif bir imaja sahiptir. Bu kavramlar duyulunca akla sokak hareketleri, hackerlar, Fawkes maskeli insanlar ve benzeri şeyler gelmektedir. Aslında dijital aktivizm ortada durmaktadır, kullanıcıların amaçları kavramın doğasını değiştirmemektedir. Bu güne kadar genelde ülkelerde yaşanan devrimlerde, sokak hareketlerinde dijital aktivist yaklaşımların kullanılmış olması kavrama negatif bir imaj vermemeli, ve bu negatif imaj fırsatların görülmesini engellememelidir. ALS hastalığı farkındalığı kampanyası dijital aktivizmin olumlu örneklerindendir. Kafasından aşağı buzlu su döküp yakınlarına meydan okuyan insan videoları bir anda viralleşerek tüm dünyanın dikkatini hastalığa çekmiştir ve bir ay içinde ALS ile mücadele için 100 milyon dolardan fazla maddi kaynak oluşturulmuştur. Bu örnekten ilhamla dijital aktivizmin sadece siyasi nedenlerle kullanılmayacağı gerçeğini idrak etmek gerekmektedir.

Dijital aktivizm kavramı Türkiye’nin ülke olarak koyduğu hedefleri gerçekleştirebilmesi açısından da büyük önem taşımaktadır. Dijital aktivizm sadece kişilerin, muhalif grupların, devrimcilerin kullanacağı bir kavram değildir. Dijital aktivizm aynı zamanda ülke olarak benimsenen politikalar doğrultusunda kullanılabilecek önemli bir yumuşak güç unsurudur. Osmanlı bakiyesi coğrafyada lider ülke olma ülküsündeki bir Türkiye’nin dijital aktivist politikalarının olmaması kabul edilemez. Dijital aktivist yaklaşımlar artık bir dış politika unsuru olarak kullanılmaktadır. Son yıllarda giderek yaygın kullanılan bir kavram olan dijital diplomasi ve dijital diaspora gibi kavramlar bu bağlamda ele alınmalıdır. Türkiye’nin

bir şehri kadar potansiyele sahip Kosova, dış işleri bakanlığı bünyesinde dijital diplomasi ve dijital diaspora üzerine çalışmalar yapan birimler kurmuştur. Bu birimlerle Kosova'nın imajını düzeltmek ve etkinliğini artırmak amaçlanmaktadır. Balkanlarda küçük bir ülke olan Kosova dijital aktivist yaklaşımları dış politika unsuru olarak kullanırken, Balkanlarda, Kuzey Afrika'da, Orta Doğu'da, Orta Asya'da ve Kafkaslarda organik nüfuz gücü olan Türkiye'nin dijital aktivist politikaları kullanmaması kabul edilir bir durumdur. TİKA, Yurt Dışı Türkler ve Akraba Topluluklar Başkanlığı, Yunus Emre Enstitüsü gibi kurumlarla bahsedilen bölgelerde kamu diplomasisi faaliyetlerini sürdüren Türkiye'nin dijital aktivist dış politikasını yönlendirecek yeni kurumlara ihtiyaç vardır.

- **Akademik Öneriler**

Dijital yerliler ve dijital aktivizm kavramları henüz çok yeni olduğu için üzerine yazılmış çok fazla yüksek lisans, doktora tezi ya da makale çalışması yoktur. Çağı anlamak ve geleceği yönetmek adına kritik öneme haiz dijital meseleler de derinlemesine çalışmalar yapılmalıdır. Özellikle yüksek lisans ve doktora çalışmaları bu alanda daha çok yoğunlaşmalıdır. Bu çalışmada kavramlar ortaya konulmuş ve detaylı şekilde tanımlanmıştır. Çalışmada konunun kavranılması için çeşitli grafiklerden, tablolardan ve örneklemelerden faydalanılmıştır. Bundan sonraki çalışmalarda çalışmanın alt başlıkları üzerine eğilmek ve bilimsel derinliği artırmak gereklidir.

Bu konuda diğer önemli bir akademik adım nicel araştırma yöntemlerine dayanan çalışmalar yapmak olacaktır. Kavramların yeni olması ve yeterince çok sayıda örnekle karşılaşılmanın olmaması dijital aktivizmi bazı durumlarda gidişatı kestirilemez bir olgu yapmaktadır. Bu nedenle teorik çıkarımlar kadar saha araştırmaları, anketler, çeşitli ölçümler yapılması öngörülerde bulunmak adına faydalı olacaktır.

KAYNAKLAR

- ABANOZ, Enes (2013). Bilgi Toplumunda Yöndeşmenin Haber Üretimi Süreci Üzerindeki Etkisi: Haber Ajansı Çalışanları Üzerine Bir Araştırma. Yüksek Lisans Tezi. İstanbul. Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Advance Report of Final Natality Statistics, 1990, Monthly Vital Statistics Report, 25 February 1993
- AKIN, Bahadır, 2001, yeni ekonomi strateji rekabet teknoloji yönetimi, çizgi kitabevi yayınları Konya.
- AKTAN, Coşkun Can, Tunç, Mehtap (1998). Bilgi Toplumu ve Türkiye. Ankara. Yeni Türkiye Dergisi. Ocak-Şubat 118-134.
- ALABAY, <https://dralabay.wordpress.com/2014/08/29/web-teknolojilerinin-gelisimi-ve-hayatimiza-etkileri/> (20.12.2015)
- ALAKUŞ, Meral, (1991) *Bilgi Toplumu*, Ankara, 1991, Kültür Bakanlığı Kütüphaneler Genel Müdürlüğü.
- ALS Association. (2014). The ALS Association expresses sincere gratitude to over three million donors. <http://www.alsa.org/news/media/press-releases/ice-bucket-challenge-082914.html> (20.07.2016)
- American Library Association (ALA). Association for Library Services to Children's Division. "Latchkey Children" in the public library." 1991 Chicago, American Library Association.
- Anadolu Üniversitesi Sosyoloji Ders Notları http://home.anadolu.edu.tr/~aboyaci/ders/sosyoloji/sosyoloji_notlari5.pdf. (06.07.2016)
- ANBARLI, Şeniz. Baskıya Karşı Direnme Hakkı ve Sivil İtaatsizlik. Dokuz Eylül Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi. 2006.
- ARSLAN, Aykut, Staub, Selva. Kuşak Teorisi ve İçgirişimcilik Üzerine Bir Araştırma. Kafkas Üniversitesi İktisadi İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, Cilt 6, Sayı 11, Yıl 2015, ss. 1-24
- ASTRÖM, Hafsa Orhan, Sanayi toplumunda kadın ve aile modern zamanlarda çalışmak II. 20.10.2004. <http://www.karakalem.net/?article=6298>
- Avrupa Birliği Genel Sekreterliği Avrupa 2020 Stratejisi: Akıllı, Sürdürülebilir ve Kapsayıcı Büyüme için Avrupa Stratejisi, Özel Bilgi Notu, 14 Eylül 2010, http://www.ab.gov.tr/files/SBYPB/Sosyal%20Politika%20ve%20%C4%B0stihdam/avrupa_2020_stratejisi.pdf (27.11.2015)
- Avrupa Komisyonu, Avrupa Dijital Gündemi, 2014. Luxemburg, http://europa.eu/pol/pdf/flipbook/en/digital_agenda_en.pdf (11.11.2015)
- Avrupa Komisyonu, E-Avrupa 2005 eylem planı. Sevilla 2002, http://www.etsi.org/WebSite/document/aboutETSI/EC_Communications/eEuropae2005_actionPlan.pdf. (10.10.2015)

- AYAZ, Mehmet, (2012), Hızla Gelişmekte Olan (BRIC) Ülkelerde Bilgi Toplumu Ve Sosyal Sermaye Etkileşimi: Türkiye Karşılaştırması. Yüksek Lisans Tezi. Yalova. Yalova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- AYTUN, C. (2007) Enformasyon Toplumu ve Türkiye
- BALAY, Refik, 2004, Küreselleşme, Bilgi Toplumu ve Eğitim. Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Dergisi, yıl: 2004, cilt: 37, sayı: 2, 61-82.
- BARUTÇUGİL, İsmet, Bilgi, Yönetimi, İstanbul: Kariyer Yayıncılık, 2002.
- Başbakanlık, e-Türkiye Girişimi Eylem Planı. 2002
- BASKICI, M. Murat, Evcilleştirme Tarihine Kısa Bir Bakış Sh.: 74-94 <http://dergiler.ankara.edu.tr/dergiler/42/479/5532.pdf>. (30.09.2015)
- BAYKAL, Hakan, Ortaöğretim Felsefe Ders Kitabı, Zambak Yay. , İstanbul, 2010.
- BERBEROĞLU, Bahar, Bilgi Toplumu ve Bilgi Ekonomisi Oluşturma Yolunda Türkiye ve Avrupa Birliği. Marmara Üniversitesi İİBF Dergisi. 2010 cilt XXIX s.111-131
- Bilgi Toplumu Dairesi, e-Dönüşüm Türkiye Projesi 2002.
- blame-young-men-not-the-economy/263368/ (24.01.2015)
- BLUMER, Herbert, 1951. "Collective behavior . Pp. 166-222 in Alfred McClug Lee(ed) New Outline of the Principles of Sociology. New York: Barnes and Noble Books.
- BOWERS, John, Donovan Ochs, Richard Jensen, and David Schultz. "The Rhetoric and Strategies of Agitation" Waveland Press. 2010.
- BRAUDEL, Fernand, 1991 Maddi Medeniyet ve Kapitalizm Çev Mustafa Özel Ağaç Yayınları İstanbul
- BRENNAN, Bill, 2010, "Generational Differences" Paper Age dergisi s. 25-28 http://www.paperage.com/issues/jan_feb2010/01_2010generational_differences.pdf (30.10.2015)
- BRODOCK, Katharine. Digital Activism Decoded The New Mechanics of Change. International Debate Education Association. (Derleyen Mary Joyce) 2010.
- BROKAW, Tom, The Greatest Generation. Random House; 1 edition (February 23, 2000)
- BROWMAN, S, WILLIS, C. "We Media: How Audiences are Shaping the Future of News and Information", The Media Center at the American Press Institute. 2003. <http://www.hypergene.net/wemedia/weblog.php> (05.09.2016)
- BROWN, Millward, http://www.millwardbrown.com/BrandZ/2015/Global/2015_BrandZ_Top100_Chart.pdf (29.04.2016)
- BRUUN, Erik and Getzen, Robert. (2010). The Book of American Values and Virtues. Madison: The University of Wisconsin.

- CANLIOĞLU, Gözde, Değişen Toplum Yapılarında Bilginin Değişen Konumu, Marmara Üniversitesi, Yüksek Lisans Tezi, 2008, İstanbul.
- ÇAPAR, Bengü, Bir İletişim Sistemi Olarak Bilgi Yönetimi: Teorik Bir Yaklaşımı, I. Uluslararası Bilgi Hizmetleri Sempozyumu, İstanbul Üniversitesi 2006.
- CELLARY, Wojciech, Bilgi Toplumunda Bilimşicinin Rolü. 27.10.2003 <http://www.dergi.tbd.org.tr/yazarlar/27102003/korayozzer.html> (18.02.2016)
- ÇETİNKAYA, Doğan, Toplumsal Hareketler: Tarih, Teori, Deneyim. İletişim Yayınları 2. Baskı. 2014. İstanbul.
- CHILDE, Gordon, ‘Man Makes Himself’ 1936 - Oxford university press
- CHRIS, Scarre, (2005). "The World Transformed: From Foragers and Farmers to States and Empires" in The Human Past: World Prehistory and the Development of Human Societies (Ed: Chris Scarre). London: Thames and Hudson.
- CHRISTENSEN, Miyase, 2009, Connecting Europe Politics of Information Society In The EU and Turkey, İstanbul Bilgi University Press, 2009, İstanbul
- CHRISTIANSEN, Jonathan, Four Stages of Social Movements. EBSCO Publishing. 2009.
- CİHANGİR, Yazgı Avrupa Birliği Bilgi Toplumu Projeleri ve Üniversite Kütüphaneleri adlı yüksek lisans tezi, Marmara Üniversitesi, Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, 2010
- COMTE, Auguste, The Progress of Civilization Through Three Stages Social Change, Der. Etzioni, Arnitai ve Eva Etzioni, Basic Books Inc. Publishers, New York 1964, s15-20.
- CRAGUN, Ryan, Deborah Cragun, Introduction to Sociology, Blacksleet River. 2006.
- CRAWFORD, Richard, In the Era of Human Capital: The Emergence of Talent, Intellicence and Knowledge as the Worldwide Economic Force and What It Means to Managers and Inventors, Newyork: Harper Collins Publishers, 1991:6
- DAINTITH, John, ed. (2009), "IT", A Dictionary of Physics, Oxford University Press, <http://www.oxfordreference.com/view/10.1093/acref/9780199233991.001.0001/acref-9780199233991> 18.02.2016. (09.06.2016)
- DAVE, Wilton. GI. 2009 <http://www.wordorigins.org/index.php/more/310/> (11.07.16)
- DAVENPORT, Thomas H. ve Laurence Prusak. (2001). İş Dünyasında Bilgi Yönetimi: Kuruluşlar Ellerindeki Bilgiyi Nasıl Yönetirler. (Çev. Günhan Günay). İstanbul: Rota Yayınları.
- DEANE, Phyllis 1994 sanayi devrimi ile ilgili kitap dergi vs İlk sanayi İnkılabı, Çev. Tevfik Güran TTK Basımevi, Ankara 1994
- DEMİR, Zekiye, Modern ve Postmodern Feminizm, iz yayıncılık 1997 İstanbul
- DEMİRKAN, Pınar. Hack Kültürü ve Hacktivism: Yeni bir Siyaset Biçimi. (Der. Ali Rıza Keleş) Alternatif Bilişim. 2013.
- DEMİRSOY, Ali, (1995) Son İmparatora Öğütler Bilgi Toplumu, Ankara, 1995, Meteksan Yayınları.

- DENHAM, Tim P. (2009). Origins of Agriculture at Kuk Swamp in the Highlands of New Guinea. *Science Dergisi*. 11 temmuz 2003. Cilt 301, sayı 5630. S189-193.
- Devlet Planlama Teşkilatı, e-Devlete Geçiş Sürecinde KamuNet Çalışmaları. 2002
- DIANI, Mario (1992). "The concept of social movement". *The Sociological Review*. **40** (1): 1–25.
- DONATELLA della Porta, Mario Diani, Social Movements: An Introduction, Blackwell Publishing, 2006, ISBN 1-4051-0282-9, https://www.hse.ru/data/2012/11/03/1249193172/Donatella_Della_Porta_Mario_Diani_Social_Mov.pdf (01.09.2016)
- DRUCKER, Peter F., Kapitalist Ötesi Toplum Çev. Belkıs Çorakçı İnkılap Yayın evi İstanbul, 1993.
- DULUPÇU, Murat Ali, “ ‘Americanismo e Fordismo’ ve ‘Yeni’ Kapitalist Gelişme: Düzenleme Perspektifi.” *İktisat Dergisi*, sayı 441-444 (Eylül-Aralık 2003), s. 52-62.
- DURA, Cihan ve Hayriye Atik (2002), Bilgi Toplumu Bilgi Ekonomisi ve Türkiye. İstanbul: Literatür Yayıncılık.
- ERGİN, Feridun 1973 Endüstri Devrimi. Ak İktisat Ansiklopedisi Cilt 2 Ak Yayınları İstanbul s. 814.
- ERKAN, Hüsnü, Bilgi Toplumu ve Ekonomik Gelişme, Türkiye İş Bankası Yayınları, İstanbul 1997.
- EROĞLU, Hamza, Türk İnkılap Tarihi, Savaş Yay., Ankara, 1990.
- European Commission (2010) Europe's Digital Competitiveness Report, Volume 1: i2010 – Annual Information Society Report 2009, http://ec.europa.eu/information_society/eeurope/i2010/docs/annual_report/2009/sec_2009_1103.pdf. (15.08.2016)
- European Commission, (1993) White Paper on “Growth, Competitiveness and Employment: The Challenges and Sources for Entering into the XXIst Century (Brussels, 5 December 1993). http://europa.eu/documentation/official-docs/white_papers/pdf/growth_wp_com_93_700_parts_a_b.pdf. (07.07.2016)
- European Commission, (1994). Europe and the Global Information Society, Bangemann Report Recommendations to the European Council , Brussels, 26 May 1994, http://aei.pitt.edu/1199/1/info_society_bangeman_report.pdf. (07.07.2016)
- European Commission, 2000, eEurope 2002: An Information Society For All, http://www.unic.pt/images/stories/publicacoes2/actionplan_en.pdf
- European Commission, PROMISE: Promotion of the Information Society in Europe. Intermediate Programme Evaluation. 20 Ocak 2000.
- FISHER. D. (1992). The Industrial Revolution. A Macroeconomic Interpretation. New York. St. Martin's Press.
- FREDERIC, B. Arzt. Ortaçağların Tini, İstanbul 1996.
- FREIRE, Paolo. Pedagogy of Hope. New York: Continuum. 2004.

- GAMBINO Ferruccio 1996 “A Critique of the fordism of the regulation school” Ed Emery (ÇEv). Common Sense 19 : 139-160.
- GÖKBERK, Macit, Felsefe Tarihi, Remzi Kitabevi, İstanbul, 1999 (11. Baskı)
- GOODLING, Lauri, MOAR Digital Activism Please. <http://kairos.technorhetoric.net/19.3/topoi/goodling> (01.09.2016)
- GÖKBERK, Macit, Felsefe Tarihi, Remzi Kitabevi, İstanbul, 1985
- GREEN, Brent (2006). Marketing to Leading-Edge Baby Boomers: Perceptions, Principles, Practices, Predictions. New York: Paramount Market Publishing. pp. 4–5. ISBN 0976697351.
- GÜÇLÜ, N. SOTIROFSKI K. (2006) Bilgi yönetimi Türk Eğitim Bilimleri Dergisi, Güz 2006, 4(4), 351-371.
- GÜLTAN, S. (2003). Bilgi toplumu sürecinde Avrupa Birliği ve Türkiye. Ankara: Ankara Üniversitesi Basımevi.
- GURAK, L., J., Persuasion and Privacy in Cyberspace: The Online Protests over Lotus Market Place and the Clipper Chip. New Haven: Yale University Press. 1997.
- GÜRAN, Tevfik, İktisat Tarihi İÜ Fen Fakültesi Döner Sermaye İşletmesi, İstanbul 1988.
- HAMİTOĞULLARI, Beşir Çağdaş İktisadi Sistemler, Savaş Yayınları, IV. Baskı, Ankara, 1986, s.163.
- HARAYAMA, Yuko, Japanese Technology Policy: History And A New Perspective 2001, RIETI Discussion Paper Series 01-E-001 <http://www.rieti.go.jp/jp/publications/dp/01e001.pdf> (10.12.2015)
- HOWE, Neil, <http://www.forbes.com/sites/neilhowe/2014/07/30/the-g-i-generation-and-the-triumph-of-the-squares-part-2-of-7/#11521bc11a1d>. (18.07.2016)
- HOWE, Neil; Strauss, William (1991). Generations: The History of Americas Future, 1584 to 2069. New York: William Morrow. pp. 299–316. ISBN 0-688-11912-3. <http://blog.momtrusted.com/tag/parents-2/> (24.01.2015)
- <http://blog.trade.gov/2011/11/22/cross-border-services-trade-data-available-for-2010/> (11.05.2015)
- <http://ca.blouinartinfo.com/news/story/760815/how-a-canadian-culture-magazine-helped-spark-occupy-wall> (20.09.2016)
- <http://ceng.gazi.edu.tr/~guvenlik/BBG5.pdf> (04.08.2015)
- <http://digitalcommons.kent.edu/cgi/viewcontent.cgi?article=1007&context=asir> (03.05.2016)
- <http://europe.newsweek.com/911s-children-grow-79477?rm=eu> (10.03.2015)
- <http://freegan.info/what-is-a-freegan/freegan-practices/> (15.08.2016)
- <http://nwtrcc.org/resist/war-tax-resistance/> (15.08.2016)

http://static1.businessinsider.com/image/55b6aba1371d22dd2e8b927c-1200-1080/bi_graphics_digital-technologies-reach.png (18.04.2015)

http://www.bbc.com/turkce/haberler/2014/12/141202_hawking_yapay_zeka (05.07.2015)

<http://www.bilgitoplumu.gov.tr/bilgi-toplumu/kurumsal-yapilar/icra-kurulu/> (10.03.2015)

<http://www.bilgitoplumu.gov.tr/bilgi-toplumu/ulkemizde-bilgi-toplumuna-donusum/> (10.03.2015)

<http://www.dailymail.co.uk/news/article-2163610/Fascinating-new-graph-shows-economic-history-world-Jesus.html> (15.08.2016)

<http://www.elle.com.tr/extra/radarimizda/hashtag-aktivizmi> (15.09.2016)

<http://www.felsefenedir.com/felsefeye-giris/> (05.04.2015)

<http://www.hurriyet.com.tr/62-kisinin-serveti-dunyanin-yarisi-ediyor-40042132> (20.02.2016)

<http://www.iotcentral.io/blog/mapping-the-internet-of-things> (13.05.2015)

<http://www.karabulut.co/siber-guvenlik-kavrami/> (08.08.2015)

<http://www.maxroser.com/everyone-is-better-off-life-expectancy-increased/> (10.04.2015)

<http://www.milliyet.com.tr/bakanlara-salter-yetkisi-gundem-2001016/> (09.03.2015)

http://www.ons.gov.uk/ons/dcp171776_365592.pdf (15.08.2016)

http://www.ons.gov.uk/ons/dcp171776_365592.pdf (30.05.2015)

<http://www.pewsocialtrends.org/2013/05/29/chapter-4-single-mothers/> (24.01.2015)

<http://www.randalolson.com/2015/06/15/144-years-of-marriage-and-divorce-in-1-chart/> (24.01.2015)

<http://www.smartinsights.com/internet-marketing-statistics/happens-online-60-seconds/> (30.05.2015)

<http://www.theatlantic.com/business/archive/2012/10/why-is-the-labor-force-shrinking-> (24.01.2015)

<https://agenda.weforum.org/wp-content/uploads/2015/11/151125-companies-worth-more-than-countries-stock-markets-map-BI.png> (17.01.2015)

<https://en.reset.org/knowledge/digital-and-online-activism> (05.09.2016)

<https://fullfact.org/wp-content/uploads/2015/01/Oxfamtrendgraph.png> (23.03.2015)

<https://hbr.org/1993/11/fixing-japans-white-collar-economy-a-personal-view> (24.01.2015)

https://www.weforum.org/agenda/2016/01/what-will-it-be-like-to-live-in-a-megacity-in-2100/?utm_content=buffer4f55f&utm_medium=social&utm_source=twitter.com&utm_campaign=buffer (09.07.2016)

- HUBERMAN. L. (1995) Feodal Toplumdan Yirminci Yüzyıla. Çev. Murat Belge. İstanbul İletişim Yayınları.
- HÜSNÜ, Erkan, 1993, Bilgi Toplumu Ve Ekonomik Gelişme, Türkiye İş Bankası Yayınları, Ankara.
- i2010 Strategy: A European Information Society for growth and employment. Avrupa Komisyonu 2005, http://ec.europa.eu/information_society/doc/factsheets/035-i2010-en.pdf (10.12.2015)
- İktisadi Kalkınma Vakfı, Avrupa 2020 Stratejisi, Nisan 2014, Sayı 269 <http://www.ikv.org.tr/images/files/2020stratejisi.pdf>. (17.11.2015)
- JOWETT, Garth, O'DONNELL, Victoria, Propaganda and Persuasion. Sage Publication. USA 2012.
- JOYCE, Mary (Ed.), Digital Activism Decoded The New Mechanics of Change, International Debate Education Association, 2010.
- Kalkınma Bakanlığı, 2014-2018 Bilgi Toplumu Stratejisi ve Eylem Planı. 2014.
- Kalkınma Bakanlığı, Onuncu Kalkınma Planı, 2015 Raporu, S.9, 2014. Ankara
- KAVADA, Anastasia. Activism Decoded The New Mechanics of Change. International Debate Education Association. (Derleyen Mary Joyce) 2010.
- KENDALL, Diana, Sociology In Our Times, Thomson Wadsworth, 2005.
- KENNEDY, Paul, Büyük Güçlerin Yükselişi ve Çöküşü, Çev. Birtane Karanakçı, 3. Baskı, Türkiye iş bankası yayınları, Ankara 1991.
- KIZIL, Çağhan. Ulus Devlet ve Milliyetçilik, Birikim Dergisi <<http://www.birikimdergisi.com/guncel-yazilar/165/ulus-devlet-ve-milliyetcilik#.VnMrqhWyOko>> 07.09.2007. (18.12.2015)
- KIRIK, Ali Murat, ÖZCAN, Ali. Bir Dijital Aktivizm Örneği: Akıllı Ağ Çeteleri (Smart Mobs). Online Academic Journal of Information Technology. Cilt 5. Sayı 14. Ss. 61-78. 2014.
- KLARA, Robert, (4 April 2016). "5 Reasons Marketers Have Largely Overlooked Generation X". Adweek. <http://www.adweek.com/news/advertising-branding/5-reasons-marketers-have-largely-overlooked-generation-x-170539> (16.08.2016).
- KLEMENS, Joos, Lobbying in the new Europe. 2011 WILEY-VCH Verlag GmbH & Co. KGaA, Weinheim.
- KONGAR, Emre. Sosyal Değişim. http://www.todaie.edu.tr/resimler/ekler/b7eb8525aaa2c2a_ek.pdf?dergi=Amme%20Idaresi%20Dergisi. (20.08.2016)
- KOVRILJA, Aleksandra. American Lost Generation, <http://www.interestingarticles.com/literature/american-lost-generation11089.html> (09.10.2013)
- KRAPP, Peter (2005) "Terror and Play or What Was Hacktivism? Grey Room" MIT Press. <http://www.mitpressjournals.org/doi/abs/10.1162/152638105774539770?journalCode=grey&#.V-ZzCfCLTIU> (01.09.2016)

- KÜÇÜK, Mehmet, Modernite Versus Postmodernite, Vadi Yayınları, 1994 Ankara
- KÜÇÜKKALAY, Mesut “Endüstri Devrimi ve Ekonomik Sonuçlarının Analizi” SDÜ İİBF Dergisi 1997 sayı2, ss. 51-68
- Kültür Bakanlığı Anıtlar ve Müzeler Gn. Md. Yayın No: 1734 – XVI. Kazı Sonuçları Toplantısı, 30 Mayıs – 3 Haziran 1994 Sh.: 82-83
- LAPSANSKY-WERNER, Emma J. United States History: Modern America. Boston, MA: Pearson Learning Solutions, 2011. Print.
- Lisbon European Council, 23 and 24 March 2000, Presidency Conclusions, Lisbon European Council Report 2000, http://www.europarl.europa.eu/summits/lis1_en.htm. (01.02.2015)
- MACIONIS, J. J. (2001) *Sociology* (8th ed). Upper Saddle River, New Jersey: Prentice Hall.
- MARVIN, Harris, The Rise of Anthropological Theory, Thomas Y. Crowell Company, New York 1968.
- MARX, Karl, Capital. (Çev. Alaaddin Bilgi.) Sol Yayınları. 4. Baskı. Ankara
- MARX, Karl; Engels, Friedrich. Komünist Manifesto, Çeviren Hasan İlhan, Alter Yayıncılık, 2014.
- MASUDA, Y. (1990). Managing in the information society: Releasing synergy Japanese style. Cambridge, MA: Basil Blackwell.
- MCCARTHY, John D. and Zald, Mayer N. 1987: The Trend of Social Movements in America: Professionalization and Resource Mobilization. New Brunswick, NJ: Transaction, 1987, 337–91.
- MCNEIL, William (1994). Dünya Tarihi. Çev. Alaeddin Şenel. Ankara: İmge Kitabevi.
- MILLER, F. D. (1999). The end of SDS and the emergence of weatherman: Demise through success. In J. Freeman & V. Johnson, (Eds.), *Waves of protest: Social movements since the Sixties* (pp. 303-324). Lanham, Maryland: Rowman & Littlefield Publishers.
- MORÇÖL, Gökтуğ, 2005, Phenomenology Of Comlexity Theory and Cognitive Science: Implications For Developing An Embodied Knowledge Of Public Administration and Policy, Administrative Theory & Practice, Cilt 27, Sayı 1, ss. 1-23.
- MORRIS, Aldon. Herring, Cedric. Theory and Research in Social Movements: A Critical Review. Westview Press. 1984.
- MOSS, S. (2010) “Generational Cohort heory”, Psychlopedia, Key theories, Developmental heories. <http://www.psych-it.com.au/Psychlopedia/article.asp?id=374>. (27.01.2016)
- MUSGRAVE, A., 1993, Common Sense, Science and Scepticism: A Historical Introduction to the Theory of Knowledge, Cambridge University Press, USA.
- NAİR, Güney 2001 “Bilginin Değişen Anlamı ve Kavram Tartışmaları”, İktisadi İdari Bilimler Dergisi, Cilt:2- Sayı:1, Sivas: Cumhuriyet Üniversitesi Yayınları.

- OKCU, Murat, "Başka Bir Kamu Yönetimi" Amme İdaresi Dergisi, Cilt 46, Sayı 1, Mart 2013, s1-28.
- ÖYMEN, H., R., Doğulu ve Batılı Yönüyle Eğitim Tarihi, Ankara, 1980.
- OZANKAYA, Özer (1984). Temel Toplumbilim Terimleri Sözlüğü, Ankara. Savaş Yayınları.
- ÖZDEN, Y. (2002). Eğitimde Dönüşüm: Eğitimde Yeni Değerler. (4. Baskı), Ankara: Pegem A Yayıncılık.
- PALFREY, John. Gasser, Urs. Born Digital-Understanding The First Generation of Digital Natives. Basic Books. 2008. New York.
- PARKER, Stephen, "Knowledge is like light, Information is like water." Information Development, Vol. 16, No. 4, December 2000. ss 233-238.
- PILCHER, Jane (September 1994). "Mannheim's Sociology of Generations: An undervalued legacy"(PDF). British Journal of Sociology. 45 (3): 481–495.doi:10.2307/591659. Retrieved 10 October 2012.
- PRENSKY, Marc, 2001, Digital Natives and Digital Immigrants. On the Horizon (MCB University Press, Vol. 9 No. 5, October 2001)
- RANDY, Shaw, The Activist's Handbook: A Primer for the 1990s and Beyond (University of California Press, 1996).
- RAWLS, John, Sivil İtaatsizliğin Tanımı ve Haklılığı, Ayrıntı Yayınlar, İstanbul, 2001.
- REDDI, U. V. (1991). Sanayi Devriminin Aşılması. *Enformasyon Devrimi Efsanesi*. (Der ve Çev: Y. Kaplan), İstanbul: Rey Yayınları 345-370.
- ROSTOW, W.W., 1980. İktisadi Büyüme Aşamaları. Çev. Erol Güngör. Kalem Yayınları, İstanbul.
- SARUP, Madan, Postyapısalcılık ve Postmodernizm, Çev. Baki Güçlü, Ark Yayınevi, 1995, Ankara
- SCHUMAN, H. and Scott, J. (1989), Generations and collective memories, American Sociological Review, vol. 54 (3), 1989, pp. 359–81.
- SELVİ, Özgür. Bilgi Toplumu, Bilgi Yönetimi Ve Halkla İlişkiler, Gümüşhane Üniversitesi İletişim Fakültesi Elektronik Dergisi, 2012, Sayı 3, s. 191-214
- SELWYN, Neil, The Digital Native- Myth and Reality. Emerald Insight, Vol 1 No:4 2009. 364-379.
- ŞEN, Ali, Avrupa Birliği'nde Bilgi Toplumu Politikalarının Evrimi, Dicle Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Elektronik Dergisi (DÜSBED) ISSN: 1308-6219, 2010, yıl. 2, s. 4, ss. 24-34.
- ŞENEL, Alaeddin (1995). İlkel Topluluktan Uygar Topluma. Ankara Bilim ve Sanat Yayınları.
- ŞENTÜRK, Ünal Bilgi Toplumu Parametreleriyle Türkiye'nin Sorgulanışı, 1. Ulusal Bilgi, Ekonomi ve Yönetim Kongresi Bildirileri Kitabı, Hereke Kocaeli İİBF Yayınları, 2002

- SIVITANIDES, Marcos. The Era of Digital Activism. Conference for Information Systems Applied Research. 2011.
- SNOW, David A., Sarah Anne Soule, Hanspeter Kriesi. The Blackwell companion to social movements. Wiley-Blackwell. 2004.
- SÖYLEMEZ, A. (2001) Yeni Ekonomi, Ankara: Boyut Kitapları.
- STEPHEN, R.C. Hicks, Explaining Postmodernism Skepticism and socialism From Rousseau to Foucault, 2004.
- STRAUSS, W. ve Howe, N. (1991) "Generations: he History of America's Future, 1584 to 2069", William Morrow and Company, Inc., New York, ISBN-13: 978-0688119126.
- STRAUSS, William; Howe, Neil (2000). Millennials Rising: The Next Great Generation. Cartoons by R.J. Matson. New York, NY: Vintage Original. p. 370.ISBN 0-375-70719-0.
- TAIB, Mohamed. Imran, Mohamed. Meaning of Social Activism. Karyawan Dergisi, Cilt 7. Sayı 1. Kasım 2006.
- TARROW, Sidney, Power in Movement: Collective Action, Social Movements and Politics, Cambridge University Press, 1994.
- TAYLOR, Frederic Winslow Bilimsel Yönetim İlkeleri. Tercüme Bahadır Akın. Adres Yayınları, 2007. Ankara.
- TBBM BİAK Raporu 2013
- TEKİN, Mahmut, 2006 Bilgi Çağında Bilgi Toplumu ve Bilgi Ekonomisi <http://bilgitoplumu.blogspot.com.tr/2006/10/bilgi-anda-bilgi-toplumu-ve-bilgi.html>. (03.02.2015)
- TEKİR, Sabri, Bilgi Toplumu ve Politik Sistem Üzerindeki Etkisi <https://www.ekodialog.com/Makaleler/bilgi-toplumu-politik-sistem.html> (07.01.16)
- TILLY, Charles. Identities, Boundaries and Social Ties. Paradigm Publishers. 2005.
- TITIZIAN, Maria, The Independence Generation. 03.02.2014. <http://asbarez.com/119129/the-independence-generation> (04.05.2016)
- TOCH, Thomas 1984). "The Making of 'To Save Our Schools, To Save Our Children': A Conversation With Marshall Frady". Education Week. <http://www.edweek.org/ew/articles/1984/09/19/05550017.h04.html> (07.08.2016)
- TOFFLER, Alvin (1992). Yeni Güçler Yeni Şoklar. Çev. Belkıs Çorakçı. İstanbul, Altın Kitaplar Yayınevi.
- TOFFLER, Alvin, 2008, Üçüncü Dalga. Koridor Yayıncılık. İstanbul
- TONTA, Yaşar, Bilgi Toplumu ve Bilgi Teknolojisi, Türk Kütüphaneciliği 13, 1999, s363-375
- TORUN, İshak (2003) Endüstri Toplumu'nun Oluşmasında Etili Olan İktisadi ve Sina-i Faktörler Cumhuriyet Üniversitesi İİBF Dergisi cilt 4 sayı1 2003.

- TÜBİTAK Bilgi Toplumu Politikaları Üzerine Bir Değerlendirme (dünya ve Türkiye) Eylül 2012.
- TUNCA, Mustafa Zihni, Unutulma Hakkı, <http://www.akdenizmanset.com.tr/dijital-hafiza-ve-unutulma-hakki-makale,30986.html>. (05.06.2016)
- UĞRAŞ, Tuba, Türkiye'deki Dijital Yerlilerin Yeni Medyayı Kullanım Alışkanlıklarının Bilgi Toplumu Bağlamında İncelenmesi, 2012, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Üniversitesi, İstanbul.
- Ulaştırma Bakanlığı TUENA (Türkiye Ulusal Enformasyon Altyapısı Anaplanı. Ekim 1999.
- ÜNAL, Yenal, Bilgi Toplumu Tarihçesi, Tarih Okulu Sonbahar 2009. Sayı V, s123-144.
- US Department of Labour. Bureau of Labor statistics. <http://www.theatlantic.com/business/archive/2012/10/why-is-the-labor-force-shrinking-blame-young-men-not-the-economy/263368/> (04.03.2016)
- WALKER, Iain, Heather J. Smith, Relative Deprivation: Specification, Development, and Integration, Cambridge University Press, 2001.
- WALLERSTEIN, Immanuel, 2003, Bildiğimiz Dünyanın Sonu, (Çev:T. Birkan), İstanbul: Metis Yayınları.
- WEBER, Max 1961 General Economic History, Hellman M. Palyi Frank H Knight, Collier MacMillian , London.
- WEBER, Max. 1968. Economy and Society. Guenther Roth and claus Wittich (eds). New York: Bedminister Press.
- World Bank. Turkey: Informatics and Economic Modernization. 1993 Washington
- YATES, David M., "Turing's Legacy: A History of Computing at the National Physical Laboratory 1945-1995", National Museum of Science and Industry, 1997, pages 126-146, ISBN 0901805947.
- YENİLMEZ, Emine Handan, Bilgi Toplumu Olgusu ve Türkiye Hedef 2000 Yılı, İstanbul, İstanbul Üniversitesi, 1993.
- ZETTER, Lionel, Lobbying The Art of Political Persuasion. Harriman House Ltd. 2008.
- ZEYTİNOĞLU, Erol, 1993 İktisat Tarihi, Süryay, İstanbul.

ÖZ GEÇMİŞ

Adı Soyadı : Durmuş Gökhan TURHAN

Doğum Yeri ve Yılı : Şarkikaraağaç / 1987

Medeni Hali : Evli

Yabancı Dili : İngilizce

Eğitim Durumu :

Yüksek Lisans : Bilkent Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, İngilizce Öğretmenliği Anabilim Dalı, 2009-2010, Ankara.

Lisans : Bilkent Üniversitesi, Eğitim Fakültesi, İngilizce Öğretmenliği Bölümü, 2005-2009, Ankara.

Lise : Gönen Anadolu Öğretmen Lisesi Gönen/Isparta

İş Deneyimi :

Süleyman Demirel Üniversitesi, Yabancı Diller Yüksekokulu, 2012/ ----.

Bilimsel Yayın ve Çalışmalar :

Ulusal Hakemli Dergilerde Yayınlanan Makale

—

Diğer bilimsel dergilerde yayımlanan teknik not, editöre mektup, tartışma, vaka takdimi ve özet türünden yayınlar dışındaki makale

—

Ulusal sempozyum, kongre, kurs (workshop) düzenlenmesi gibi etkinliklerde görev almak

—

Uluslararası sempozyum, kongre, kurs (workshop) düzenlenmesi gibi etkinliklerde görev almak

—